

І. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 1. Правопис наголошених і ненаголошених Е, И

Наголошені голосні **е** та **и** у вимові виразні, тому їх передаємо тими самими буквами: *далéко, ві соко*. Ненаголошені **е** та **и** невиразні у вимові. Їх передаємо тими самими буквами, що й під наголосом: *велікий, величезний, бо вéлич; держу́, бо одéржати; клекоті́ти, бо клéкіт; несу́, бо принéсеній; селó, бо сéла; шепоті́ти, бо шéпіт; кривé, бо крíво; трима́ти, бо стрі́мувати, ширóкий, бо ши́роко* та ін.

У словах із постійним наголосом невиразний звук перевіряємо за словником: *лева́ да, кишéня, мину́лий*.

§ 2. Уживання І, И на початку слова

На початку слова звичайно пишемо **і** відповідно до вимови: *Іва́ н, іграшка, і́дол, ікати* (‘вимовляти *і* замість *и*’), *іко́ на, іменува́ ти, ім’я́, інді к, іноді́, іржа́, існува́ ти, і́стина, іті́*.

Деякі слова мають варіанти з голосним **и**: *і́рій і і́рій, і́род і і́род* (‘дуже жорстока людина’).

И пишемо на початку окремих вигуків (*ич!*), часток (*ич який хитрий*), дієслова *ікати* (‘вимовляти *и* замість *і*’) та похідного від нього іменника *ікання*.

И на початку слова вживаємо в деяких загальних і власних назвах, що походять із тюркських та інших мов, відповідно до їх вимови в цих мовах: *ийбéн, ир, Ич-обá, Кім Чен Ин*.

§ 3. Ї

Букву **ї**, що позначає звуки **й + і**, пишемо:

1. На початку слова та після букви, що позначає голосний: *герої́зм, ї́жа, їжа́к, їзде́ць, їзди́ти, їсти́, їх, їхати́, краї́на, мої́, наї́вний, твої́, руї́на*.

2. Після м’якого знака: *Ана́ ньї́н, Віньї́*.

3. Після апострофа: *в’ї́зд, з’ї́зд, об’ї́хати, під’ї́зд, Заха́р’ї́н*.

4. В іншомовних словах після букви, що позначає голосний: *архаї́чний, егої́зм, еліпсо́їд, моза́їка, проза́їк, целуло́їд* (див. ще § 126).

Примітка. **Ї** не пишемо після префікса або першої частини складного слова, якщо вони закінчуються буквою, що позначає голосний, а наступний склад або друга частина складного слова починаються з **і**: *доі́сторі́чний, заінтригува́ ти, переї́на ки́ти, поінформова́ ти; нової́рла́ндський, старої́ндійський*.

§ 4. Я, Ю, Є

Букви **я, ю, є** пишемо:

1. На початку слова, після голосного та після апострофа для позначення звукосполучень **й + а, й + у, й + е**: *якість, юроді виї, єствó ; мо́я, зна́ю, твоє́; п'я́ть, м'я́та, в'ю́н, б'ю́ть, п'є́мо́.*

2. Після букви на позначення приголосного звука для передання його м'якості: *дя́дько, лю́ди, оста́нне, сюди́, ряд, ря́сно, рюкза́к, рюш.*

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 5. Буква Г

Буква **г** передає на письмі глотковий щілинний приголосний звук як в українських словах (*берегти́, вогóнь, га́дка, гука́ти, дорогі́й, жага́, згин, кри́га, могутні́й, пагіне́ць*), так і в загальних та власних назвах іншомовного походження (на місці **h, g**) (*абориге́н, агіта́ція, агрє́сія, бага́ж, болгарин, бригаа́, газе́та, генера́л, геоло́гія, горизо́нт, гра́мота, делега́т, кілогра́м, логопе́д, магази́н, педаго́г, фотогра́фія; Єва́нгеліє, Гоме́р, А́нглія, Гаа́га*) (див. ще § 122).

§ 6. Буква Г

Буква **г** передає на письмі задньоязиковий зімкнений приголосний:

1. в українських та в давно запозичених і зукраїнізованих словах: *а́грус, га́ва, га́зда, гандж, га́нок, гату́нок, твалт, те́гати, гедзь, телгота́ти, телготі́ти, тергелі, тергота́ти, терготи́ти, ті́гнути, гирлі́та, глей, гні́т (у лампі), го́тель-мо́тель, тонт(а), трасува́ти, гра́ти (іменник), грéчний, гринджо́ли, грунт, гудзик, гу́ля, гура́лля, джигу́н, дзі́га, дзі́глик, дри́гати і дри́гати, ремига́ти* тощо та в похідних від них: *а́грусовий, таздува́ти, твалтува́ти, те́ртіт, тратча́стий, ґрунто́вий, ґрунтува́ти(ся), гудзиковий, гу́лька, прога́вити* і под.

2. у власних назвах — топонімах України: *Горга́ни* (гірський масив), *Горо́нда, У́ля* (села на Закарпатті), у прізвищах українців: *Галага́н, Галято́вський, Ге́ник, Герза́нич, Герда́н, Гжі́цький, Гу́га, Го́га, Го́йдич, Го́нта, Грі́га, Гудзь, Гу́ла, Лома́га.*

§ 7. Апостроф

Роздільність вимови **я, ю, є, ї** та попереднього твердого приголосного на письмі позначаємо апострофом.

Апостроф пишемо перед **я, ю, є, ї**:

1. Після букв на позначення губних приголосних **б, п, в, м, ф**: *б'ю, п'ять, п'є, в'язи, солов'ї́, м'ясо, рум'яний, (на) ті́м'ї, жи́ра ф'ячий, мерэф'янський; П'я́ста, В'ячесла́в, Дем'ян, Максим'ю́к, Стеф'ю́к.*

Примітка. Апостроф не пишемо, коли перед буквою на позначення губного звука є інша буква (крім **р**), що належить до кореня (основи): *дзв'якну́ти, духмя́ний, ма́впячий,*

медвяний, морквяний, різдвяний, свято, тьмяний, цвах, але: арф'яр, в'єрб'я, торф'яні й, черв'як. Коли така буква належить до префікса, то апостроф пишемо, як і в спільнокоренових словах без префікса: зв'язо к, зв'яли ти, підв'язати, розм'якнути, сп'яніти.

2. Після **р**: бур'ян, міжгі 'я, пір'я, м'ятір'ю, кур'єр, (на) подвір'ї; Валер'ян, Мар'ян, Мар'яна.

Примітка. Апостроф не пишемо, коли **ря, рю, ре** означають сполучення м'якого **р** із наступними **а, у, е**: бур'як, бур'яний, крякати, рябі й, р'ю мсати, кряк.

3. Після **к** у слові Лук'ян і похідних від нього: Лук'яненко, Лук'яню к, Лук'янець.

4. Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: без'ядерний, без'язі кий, від'їзд, з'єднаний, з'їхати, з'яві тися, напів'європ'єський, об'єм, під'їхати, під'ю дити, роз'ю шити, пан'європ'єський; дит'ясла, камер'ю нкер, Мін'ю ст.

Примітка 1. Після префіксів із кінцевим приголосним перед наступними **і, е, а, о, у** апостроф не пишемо: безіменний, зініціювати, закон'ювати, загітувати, зорієнтувати, зуміти.

Примітка 2. Про апостроф у словах іншомовного походження див. § 138, у прізвиськах та географічних назвах див. §. 144, 151.

§ 8. ЙО, БО

1. **ЙО** передає звукосполучення **й + о**:

1) на початку слова та після букви, що позначає голосний: його́ , йому́, завойо́ ваний, привілейо́ ваний, райо́ н, чийо́ го;

2) після букви на позначення приголосного, переважно на початку складу: батальйо́ н, бульйо́ н, вйо́ кати, Воробйо́ в, курйо́ з, мільйо́ н, Соловійо́ в.

2. **БО** пишемо після букви на позначення м'якості приголосного перед **о**: всього́ , Ковальо́ в, Линьо́ в, льон, льох, сього́ дні, сьо́ мий, трьо́ х, тьо́ хкати, цього́ .

Чергування голосних

§ 9. Чергування О — І, Е — І

1. У сучасній українській мові звуки **о, е** у відкритих складах чергуються з **і** в закритих складах:

1) під час словозміни:

а) водопі́й — водопо́ ю, дохі́ — дохо́ ду, кінь — коня́, ка́ мінь — ка́ меня, лі́д — льо́ ду, мій — мого́ , сім — семи́ , у́ стрій — у́ строю; ніч — но́ чи — ні́ чю,

пéвність — пéвності — пéвністю, ра́дість — ра́дості — ра́дістю, ві́селок — ві́сілка, о́сінь — о́сені — о́сінню, (у) вели́кому — (у) вели́кім;

б) гір — гора́, ніг — нога́, осі́б — осо́ба, слів — сло́во, сіл — село́;

в) ба́тьків — ба́тькового, ба́тькова; бра́тів — бра́тового, бра́това; Васи́лів — Васи́левого, Васи́лева; ковалів — ковалéвого, ковалéва; Петро́ — Петро́вого, Петро́ва; шевці́в — шевце́вого, шевце́ва;

г) Ка́нів — Ка́нева, Ки́їв — Ки́єва, Фа́стів — Фа́стова, Ха́рків — Ха́ркова, Черні́гів — Черні́гова;

г) вівса́ — овéс, вівця́ — овéць, вісь — о́сі;

д) бійся́ — бою́ся, стій — сто́яти;

е) вів, ві́вши — велá (весті́); замів, замі́ши — замелá (заместі́); міг, мігши — мо́жу (могла́, могті́); ніс, ні́ши — несу́ (несла́, несті́); плів, плі́вши — плелá (плесті́), а також ріс, рі́ши — росла́, рості́.

2) під час словотворення: *будівні́к (пор. будо́ва), ві́льний (пор. во́ля), кі́лля (пор. кола́), підні́жжя (пор. нога́), подвір'я́ (пор. двора́), робітні́к (пор. робо́та); зі́лля (пор. зелéний), сі́льські́й (пор. село́) та ін.*

О, Е, що не переходять в І

2. **О, е** не переходять в **і** в закритому складі за таких умов:

1) коли ці звуки вставні або випадні: *ві́кно́ — ві́ он, земля́ — земéль, ка́зка — казо́к, со́тня — со́ тень; ві́ тер — ві́ тру, ві́ тер — ві́ тру, во́го нь — во́гню , де́нь — дня́, розде́р — розідрá ти, сму́ток — сму́тку, сон — сну, тра́вень — тра́вня.*

Примітка 1. У формах окремих слів **о, е** не випадають: *лоб — ло́ба, мох — мо́ху, рот — ро́та, лев — ле́ва.*

Примітка 2. За аналогією до форм *книжо́к, казо́к* маємо **о** між приголосними в родовому множині й у деяких іншомовних словах: *а́рка — а́рок, ма́рка — ма́рок, па́пка — па́пок* тощо, але: *парт, форм, сакль* та ін.

2) у групах **-ор-, -ер-, -ов-** між приголосними: *торг — то́ргу, хорт — хорта́, смерть — сме́рті, вовк — во́вка, шовк — шо́вку, але погір́дний (пор. пого́рда);*

3) у групах із повноголоссям **-оро-, -оло-, -ере-,** а також **-еле-:** *горо́д, моро́з, по́дорож, по́рох, сто́рож; во́лос, со́лод; бе́рег, пе́ред, се́ред, че́рез;*

зеле́нь, пе́лех, ше́лест та ін., але: *морі́г, оборі́г, порі́г, сморі́д;*

4) у родовому відмінку множини іменників середнього роду на **-енн(я):** *зна́чень (зна́чення), поло́жень (поло́ження), тве́рджень (тве́рдження), тво́рень (тво́рення);*

5) в абрєвіатурах і в похідних утвореннях: *соцтра́х, соцтра́хівський, спецві́пуск, спецо́р, спецо́рівський, спецо́дяг, торгфлoт* та ін.;

б) у словах іншомовного походження: *агроно́м, інжене́р, студéнт, том* та ін.

Примітка. За аналогією до слів української мови, де є чергування **о, е з і**, таке чергування з'явилося й у деяких давно засвоєних словах іншомовного походження: *Антін* — *Анто́на, тніт* — *тнота́*, *ко́лір* — *ко́льору*, *Про́кі* — *Про́копа*; *курі ь* — *куреня́, папі́р* — *папе́ру*.

Відхилення в чергуванні О — І, Е — І

3. Є багато позицій, коли чергування **о, е з і** у відкритих і закритих складах немає всупереч наведеним правилам:

1) **і** наявне у відкритому складі в словах з основою, вирівняною за іншими відмінками чи формами:

а) у формах називного відмінка однини: *гребіне́ць* (*гребі́нця*), *дзвіно́к* (*дзві́нка*), *каміне́ць* (*камі́нця*), *кіготь* (*кі́гтя*), *кіло́к* (*кі́лка*), *кіне́ць* (*кі́нця*), *ніготь* (*ні́гтя*), *оліве́ць* (*олі́вця*), *реміне́ць* (*ремі́нця*), *рі ень* (*рі́вня*), *стіжо́к* (*сті́жка*), *торгіве́ць* (*торгі́вця*), *фахіве́ць* (*фахі́вця*) та ін.;

б) у формах родового відмінка множини: *вікон* (*ві́кно*), *вічок* (*ві́чко*), *гіло́к* (*гі́лка*), *зіро́к* (*зі́рка*), *кіле́ць* (*кі́льце́*), *ліжок* (*лі́жка*), *ніжок* (*ні́жка*), *пліто́к* (*плі́тка*);

в) у формах іменників зі значенням зменшеності за аналогією до таких форм, як *кіл* — *кі́лка*, *міст* — *мі́стка*, *гі ка* (де **і** в закритому складі): *кіло́чок*, *місто́чок*, *ні енька*, *гіронька*, але *слівце́* — *словéчко*;

2) у групах **-оро-, -оло-, -ере- о, е** переходять в **і**:

а) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду (здебільшого з рухомим наголосом) і в похідних від них іменниках на **-к-(а)** зі значенням зменшеності: *борода́* — *борі́д* — *борі́дка*, *борона́* — *борі́н* — *борі́ка*, *голова́* — *голі́в* — *голі́вка* (і *голо́вка* — з іншим значенням), *сторона́* — *сторі́н* — *сторі́нка*, *череда́* — *чері́д* — *чері́дка*;

б) у родовому відмінку множини іменників здебільшого середнього роду й відповідних іменниках зі значенням зменшеності: *болото́* — *болі́т* — *болі́це*, *ворота́* — *ворі́т* — *ворі́ця*, *долото́* — *долі́т* — *долі́тце*, але: *де́рево* — *дерéв* — *деревце́*, *джерело́* — *джерéл* — *джерельце́*;

в) у деяких похідних іменниках середнього роду з подовженим приголосним: *бездорі́жжя*, *Запорі́жжя*, *підборі́ддя*, *роздорі́жжя* (але: *лівоберéжжя*, *узберéжжя*), а також без подовження: *безголі́в'я*, *поголі́в'я*, хоч *безголо́сся*, *повноголо́сся*;

3) **і** в закритому складі маємо у формах чоловічого роду однини дієслів минулого часу й дієприслівників з повноголоссям, якщо відповідні форми жіночого та середнього роду однини й форма множини мають наголос на кінцевому складі: *во́лі*, *во́ліши* (*воло́кті*), *збері́*, *збері́ши* (*збере́гті*), *стері́г*, *стері́гиши* (*стере́гті*), бо: *воло́кла*, *збере́гла*, *стере́гла*; *воло́кло*, *збере́гло*, *стере́гло* та ін., але: *боро́в*, *коло́в*, *моло́в*, *поло́в*, *поров*; *боро́ла*, *коло́ла*, *моло́ла*, *поло́ла*, *поро́ла* та ін.;

4) у віддієслівних іменниках середнього роду на **-нн-(я) і** звичайно буває тільки під наголосом, а без наголосу — **е**: *носі́ння*, *ходи́ня*; *вра́ження*,

завєршення, збі ьшення, знá чення, поя́снення, але: *варє́ння* (і *варі́ ня*, *ва́рення* — процес), *вчє́ння*. Так само **-ення**, а не **-іння** мають іменники, похідні від слів з основою на **-ен**: *імє́ння*, *наймє́ння*;

5) **о, е** наявні в закритому складі:

а) у непрямих відмінках іменників чоловічого роду з вирівняною за називним відмінком основою: *борє́ць* — *борця́* (*борцє́ві*, *борцє́м* та ін.), *ві́ борець* — *ві́ борця*, *ловє́ць* — *ловця́*, *творє́ць* — *творця́*; *мото́ к* — *мотка́*, *носо́ к* — *носкá*, *на́ росток* — *на́ ростка*; *во́ день* — *во́ дню*; *коте́л* — *котла́*, *оре́л* — *орла́*;

б) у повноголосних формах **-оро-**, **-оло-** зі сталим наголосом іменників переважно жіночого роду: *коло́ д* (*коло́ дка*), *долó нь* (*долó нька*), *соро́ к*, *огоро́ ж*, *моро́ к*, *нагоро́ д* (від них немає зменшених форм з **і**). Але: *дори́г*, *дори́жка*, *кори́в*, *кори́вка*, *бери́з*, *бери́зка* (проте *бери́зка* — виткий бур'ян);

в) у родовому відмінку множини деяких іменників переважно жіночого роду: *будó в*, *вод*, *істо́ т*, *осно́ в*, *підно́ р*, *проб*, *субо́ т*, *топо́ ль*, *шко́ д*; *леле́к*, *меж*, *озє́р*, *потре́б*, але: *осі́б*, *підкі́в*;

г) у прикметниках, утворених від власних імен на **-ов** (**-ьов**, **-йов**), **-ев** (**-єв**): *Ма́ лшев* — *ма́ лшевський*, *Па́ влов* — *па́ вловський*. Але в прикметниках, утворених від власних імен на **-ів** (**-їв**), зберігаємо **і** (**ї**): *Гаври́ лів* — *гаври́ лівський*, *Демі́ дів* — *демі́ дівський*, *Андрі́ в* — *Андрі́ вський* (див. ще § 153, п. 2.);

г) у префіксальних безсуфіксних іменниках на зразок: *зато́ н*, *перео́ р*, *пото́ н* (під впливом родового відмінка однини: *зато́ ну*, *перео́ ру*, *пото́ ну*), але звичайно *поті́к*, *розгі́н*, *уді́й*.

Зрідка, навпаки, під впливом називного відмінка однини **і** поширене на решту форм: *о́ пік* (родовий однини *о́ піку*);

д) під наголосом у словотворчих компонентах **-вод**, **-воз**, **-нос**, **-роб** складних слів, що означають людей за професією, видом занять та в похідних від цих слів: *екскурсово́ д*, *ляльково́ д*; *водово́ з*; *дровоно́ с*; *хліборо́ б*, *хліборо́ бство*, *чорноро́ б* та ін. Проте в словах, що означають предмети, та в похідних від них утвореннях такий **о**, незалежно від наголосу, переходить в **і**: *водопрові́д*, *газопрові́д*, *газопрові́дний*, *електропрó від*, *трубопрó від*; у словах зі складником **-воз о** здебільшого зберігаємо: *електрово́ з*, *лісово́ з*, *тепловó з*. Незалежно від семантики слова в словотворчих компонентах **-хід**, **-ріг** уживаємо тільки **і**: *всюдихі́д*, *місяцехі́д*, *пішохі́д*, *пішохі́дний*, *самохі́д*, *самохі́дний*, *стравохі́д*, *швидкохі́д*, *швидкохі́дний*; *козері́г* і *Козері́г* (сузір'я), *носори́г* та ін.;

е) у деяких словах книжного й церковного походження та в похідних від них: *Бог*, *верхо́ вний*, *виробні́ цтво*, *ві́ рок*, *закó н*, *закó нний*, *наро́ д*, *наро́ дний*, *основні́ й*, *пото́ н*, *пра́ пор*, *проро́ к*, *словні́ к*, а також за традицією в деяких прізвищах: *Артемó вський*, *Боровико́ вський*, *Грабо́ вський*, *Котлярє́вський*, *Пі́ семський* та ін. Але: *Верикі́вський*, *Желехі́вський*, *Минькі́вський*.

§ 10. Чергування Е — О після Ж, Ч, Ш, ШЧ, ДЖ, Й

1. Після **ж, ч, ш, шч, дж, й** перед м'яким приголосним, а також перед складами з **е** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **и**) пишемо **е**: *вечéря, вішéнь, джерелó, женíти, ніженька, пишéнця, стáєнь, увéчері, úчень, чернétка, четвéртий, шестидéнка, щемíти, щетíна*.

Після **ж, ч, ш, шч, дж, й** перед твердим приголосним, а також перед складами з **а, о, у** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **ы**) пишемо **о**: *бджолá, будíночок, вечорí* (пор. *вечéря*), *жонáтий* (пор. *женíти*), *íграшок, копійóк, пионó* (пор. *пишéнця*), *чоловік, чому́сь, чóрний* (пор. *чернétка*), *чотíри* (пор. *четвéртий*), *шóстий* (пор. *шестí*), *щокá*.

Примітка. У словах *лóжечка — лóжечок, кні́жечка — кни́жечóк, лі́чка — лі́чок* і под. зберігаємо **е** (є), бо приголосний **ч** у наступному складі в давні часи був м'яким.

2. **О** вживаємо замість сподіваного **е** після шиплячих та **й** перед м'яким приголосним:

1) в іменниках жіночого роду III відміни в суфіксі **-ост-(і)/(и)**: *безкра́йості (безкра́йости), мéншості (мéншости), пекучості (пекучости), свíжості (свíжости)* та ін. (відповідно до *вíчності (вíчности), ра́дості (ра́дости)* й т. ін., де **о** стоїть не після шиплячих);

2) у давальному й місцевому відмінках однини деяких іменників: *бджолí, (на) бджолí, вéчорі, пионí, (у) пионí, щоці́, (на) щоці́* (відповідно до більшості відмінкових форм із наступним твердим приголосним: *бджолá, бджолу́, вéчора, вечорí* та ін.);

3) у закінченнях родового та орудного відмінків прикметників і займенників та числівників прикметникового типу жіночого роду: *безкра́йої, безкра́йою, гарячо́ї, гарячо́ю, на́шої, на́шою, пéршої, пéршою* та ін. (відповідно до *безкра́його, безкра́йому, на́шого* та ін. або до *дру́гої, молодóї* тощо, де **о** закономірне);

4) у похідних утвореннях *вечорíти, вечорíє* (відповідно до *вéчора, вéчорові* й т. ін.), *чорні и, чорніє, чорніці́, чорніти, чорніло* та ін. (відповідно до *чóрний, чóрного* тощо).

Примітка. У прислівниках *ворóже, гáрчє* після шиплячих пишемо **е**, але: *твóрчо, законодáвчо, хі́жо* та ін.

Чергування голосних у дієслівних коренях

§ 11. Чергування О — А

1. Це чергування відбувається в коренях дієслів і змінює їхні значення. Дієслова з **о** звичайно позначають тривалу, нерозчленовану дію або одноразову, закінчену, дієслова з **а** — повторювану, багаторазову дію: *допомогті́ — допомагáти, гоні́ти — ганя́ти, коті́ти — качáти, крóїти —*

кра́ яти, ломі́ ти — ламá ти, ско́ чити — скака́ ти, схопі́ ти — хапа́ ти; стоя́ти — ста́ ти.

Проте багато дієслів має кореневий **о**, який не чергуємо з **а**: *ві́ мовити — вимовля́ти, ві́ ростити — вирó шувати, прості́ ти — проща́ ти, вино́ шувати, відгорó джувати, договó рювати, заспокó ювати, перекó нувати, устанó влювати та ін., але ві́ провадити — випроводжа́ ти.*

Е (невипадний) — І (невипадний)

2. Це чергування також відбувається в коренях дієслів і змінює їхні значення: **е** вживаємо в префіксальних дієсловах доконаного виду, **і** — в утворених від них дієсловах недоконаного виду: *ві́ гребти — вигриба́ ти, ві́ коренити — викорі́ ювати, ві́ пекти — випіка́ ти, заместі́ — заміта́ ти, зберегти́ — зберіга́ ти, перелеті́ти — переліта́ ти, наректі́ — наріка́ ти, спостерегти́ — спостеріга́ ти, причепі́ ти — причіпля́ ти (так само ві́ волокити — виволіка́ ти, де **о** чергуємо з **і**).*

Е чергуємо з **і** також у дієсловах із суфіксом **-ува- (-юва-)**, коли наголос падає на кореневий **і**, та в похідних від цих дієслів іменниках на **-нн-(я)**: *брехá ти — набріхувати, ві́ коренити — викорі́ нювати, заверті́ти — завірчувати, теса́ ти — заті увати, чека́ ти — очікувати; ві́ коренення — викорі́ нювання, чека́ ння — очікуванн́я; так само ві́ полоскати — виполі́скувати (де **о** чергуємо з **і**). Але: виве́ришувати, заве́ришувати, переве́ришувати, потребува́ ти, прищеплювати.*

Е (випадний) — И Випадний **е** чергуємо з **и** перед **л, р**: *беру́ — бра́ ти — вибира́ ти, ві́ стелю́ — ві́ слати — вистила́ ти, завме́р — замри́ — завмира́ ти, запе́р — запри́ — запира́ ти, стер — зітри́ — стира́ ти та ін.*

Чергування приголосних

У сучасній українській мові під час утворення форм слів та нових слів відбуваються зміни (чергування) приголосних, спричинені різними історичними законами її фонетичної системи.

Чергування приголосних під час словозміни

До найпоширеніших чергувань приголосних звуків під час словозміни належать такі:

§ 12. Чергування Г, К, Х із м'якими З, Ц, С

1. У давальному на місцевому відмінку однини іменників жіночого роду першої відміни: *дугá — дузі, (на) дузі; перемóга — перемóзі, (у) перемóзі; квітка — кві́тці, (на) кві́тці; сва́ха — сва́сі, (на) сва́сі.*

2. У місцевому відмінку однини іменників чоловічого та середнього роду другої відміни: *терпу́г* — (на) *терпузі́*; *байра́к* — (у) *байра́ці*, *дру́к* — (у) *дру́ці*; *кожу́х* — (у) *кожу́сі*, *вухо* — (у) *вусі́*.

§ 13. Чергування Г із м'яким З: у давальному на місцевому відмінку однини іменників жіночого роду першої відміни: *дзі́га* — *дзі́зі*, (на) *дзі́зі*, *гирлі́га* — *гирлі́зі*, (на) *гирлі́зі*, *Лома́га* (прізвище) — *Лома́зі*, (на) *Лома́зі*.

§ 14. Чергування Г, К, Х із Ж, Ч, Ш

1. В іменниках перед суфіксами **-к-, -ок-, -ин-** зі значеннями зменшеності та пестливості: *нога́* — *ніжка́*, *плуг* — *плужо́к*; *рука́* — *ручка́*, *крюк* — *крючо́к*; *му́ха* — *му́шка*, *горо́х* — *гороши́на*.

2. У кличному відмінку іменників чоловічого роду другої відміни перед закінченням **-е:** *друг* — *дру́же*, *луг* — *лу́же*; *коза́к* — *коза́че*, *юнак* — *юна́че*; *пасту́х* — *пасту́ше*.

3. В усіх особових формах дієслів теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду, формах наказового способу та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-:** *берегти́* — *бережу́*, *бережеш*, *береже́*, *бережемó*, *бережете́*, *бережуть*; *бережі́*, *бережімо*, *бережіть* *хай (нехай) бережуть*; *зберегти́* — *збережу́*, *збережеш*, *збереже́*, *збережемó*, *збережете́*, *збережуть*; *збережі́*, *збережімо*, *збережіть*, *хай (нехай) збережуть*; *зберезений*; *пекти́* — *печу́*, *печеш*, *пече́*, *печемо́*, *печете́*, *печуть*; *печі́*, *печімо*, *печіть*, *хай (нехай) печуть*; *печений*; *спекти́* — *спечу́*, *спечеш*, *спече́*, *спечемо́*, *спечете́*, *спечуть*; *спечі́*, *спечімо*, *спечіть*, *хай (нехай) спечуть*; *спечений*; *колиха́ти* — *колишу́*, *коли́шеш*, *коли́ше*, *коли́шемо*, *коли́шете*, *коли́шуть*; *колиши́*, *колиши́мо*, *колиши́ть*, *хай (нехай) коли́шуть*; *поколиха́ти* — *поколишу́*, *поколи́шеш*, *поколи́ше*, *поколи́шемо*, *поколи́шете*, *поколи́шуть*; *поколиши́*, *поколиши́мо*, *поколиши́ть*, *хай (нехай) поколи́шуть*.

§ 15. Чергування Д із ДЖ у першій особі однини дієслів теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-:** *сади́ти* — *саджу́*; *посади́ти* — *посаджу́*, *поса́джений*; *ра́дити* — *ра́джу*; *схо́дити* — *схо́джу*, *схо́джений*;

§ 16. Чергування Т із Ч; З із Ж; С із Ш; ЗД із ЖДЖ; СТ із Щ у першій особі однини дієслів теперішнього часу й майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-:** *крути́ти* — *кручу́*, *кручений*; *леті́ти* — *лечу́*; *ла́зити* — *ла́жу*; *косі́ти* — *кошу́*, *ко́шений*; *покосі́ти* — *покошу́*, *поко́шений*; *в́дити* — *ї́жджу*, *ї́жджений*; *пусті́ти* — *пущу́*; *пу́щений*.

§ 17. Чергування СТ із Щ у формі першої особи однини теперішнього часу й майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом -ен-: *запусти́ти — запу́щу, запу́щений; мости́ти — мо́щу, мо́щений; прости́ти — про́щу, про́щений.*

§ 18. Чергування Б із БЛ; П із ПЛ; В із ВЛ; М із МЛ; Ф із ФЛ, причому звук Л у названих звукосполученнях м'який: у першій особі однини та третій особі множини теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом -ен-: *люби́ти — люблю́, лю́блять; ліпи́ти — ліплю́, ліплять, лі́лений; злові́ти — зловлю́, зло́влять, зло́влений; стоми́ти — стомлю́, сто́млять, сто́млений; розграфі́ти — розграфлю́, розграфля́ть, розгра́флений.*

Зміни приголосних перед наступним приголосним під час словотворення

§ 19. Зміни приголосних перед -СЬК-(ИЙ), -СТВ-(О)

1. Під час утворення нових слів деякі приголосні перед -ськ-(ий), -ств-(о) зазнають звукових змін, що зафіксовані й на письмі, а саме:

1) **к, м'який ц, ч + -ськ-(ий), -ство-(о) → -цьк-(ий), -цтв-(о):** *гірні́ к — гірні́ цький — гірні́ цтво; коза́ к — коза́ цький — коза́ цтво; па́ рубок — парубо́ цький — парубо́ цтво; молодéць — молодéцький, молодéцтво; стріле́ць — стріле́цький; ткач — тка́ цький — тка́ цтво;*

2) **г, ж, з + -ськ-(ий), -ств-(о) → -зьк-(ий), -зтв-(о):** *Пра́ га — пра́ зький; убо́ гий — убо́ зтво; Запорі́жжя — запорі́зький; Зба́ раж — зба́ разький; боягу́з — боягу́зький — боягу́зтво, але ге́рцог — ге́рцогський;*

3) **х, ш, с + -ськ-(ий), -ств-(о) → -ськ-(ий), -ств-(о):** *воло́ х — воло́ ський; чех — че́ський; залі́сся — залі́ ький; това́ риш — товарі́ ський — товарі́ ство; але: шах — ша́ хський, Цю́ рих — цю́ рихський.*

2. Решту букв на позначення приголосних перед суфіксами -ськ-(ий), -ств-(о) на письмі зберігаємо: *агент — агéнтство; бага́ тий — бага́ тство; брат — бра́ тський — бра́ тство; заво́ д — заводські́ й; інтелі́гент — інтелі́гентський; люд — людські́ й — лю́ дство; сирота́ — сирі́тський — сирі́тство; пропаганді́ ст — пропаганді́ стський; студéнт — студéнтський — студéнтство.*

Примітка. Про творення прикметників за допомогою суфікса -ськ-(ий) від географічних назв і назв народів див. § 150.

§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння

Під час творення прикметників і прислівників вищого ступеня порівняння **г, ж, з** змінюємо на **жч**, а **с** — на **щ**: *дорогі й* — *доро́ жчий* (*доро́ жче*); *ду́жий* — *ду́жчий* (*ду́жче*); *вузькі й* — *ву́жчий* (*ву́жче*); *низькі й* — *ни́ жчий* (*ни́ жче*); *висо́ кий* — *ви́ щий* (*ви́ ще*), але: *легкі й* — *ле́гший* (*ле́гше*).

§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом -Н-

Приголосні звуки **к**, м'який і твердий **ц** перед суфіксом **-н-** змінюємо на **ч**: *безпе́ка* — *безпе́чний*; *вік* — *ві́чний*; *рік* — *рі́чний й*; *місяць* — *міся́чний*; *око́ лиця* — *око́ личний*; *пшени́ ця* — *пшени́ чний*; *се́рце* — *серде́чний*; *со́ нце* — *со́ нячний*; *яйце́* — *яє́чня*, а звуки **г, х** перед цим суфіксом — на **ж, ш**: *доро́ га* — *доро́ жній*, *перемо́ га* — *перемо́ жний*, *пиха́* — *пи́ шний*. Приголосний твірної основи **ч** зберігаємо в похідних словах *помі́чний й* (від *по́ міч*); *ні́чний й* (від *ніч*); *я́чний*, *ячмі́нний* (від *ячмі́нь*).

Виняток становлять слова *двору́шник*, *міро́ шник*, *руши́ к*, *руши́ ця*, *серде́шний* (зі значенням 'бідолашний'), *со́ няшник*, *торі́шний*.

§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення

Під час словотворення зазнають змін такі звукосполучення та окремі приголосні перед суфіксальним голосним:

1) буквосполучення —**цьк-** змінюємо на —**чч-**, а —**ськ-** — на **ч** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *воя́цький* — *воя́ччина*; *коза́ цький* — *Коза́ ччина*; *німе́цький* — *Німе́ччина*; *туре́цький* — *Туре́ччина* (але: *га́лицький* — *Галичи́на*); *ре́крутський* — *ре́крутчина*; *солда́тський* — *солда́ тчина*;

2) буквосполучення **-ськ-**, **-ск** змінюємо на **щ** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *полта́ вський* — *Полта́ ви́чина*; *віск* — *во́щї на*; *пісо́ к* (*піску́*) — *пи́щї на*;

3) буквосполучення **-ск**, **-шк-** змінюємо на **щ** у прикметниках перед голосним **а** суфікса **-ан-**: *віск* — *во́ща ні й*; *до́ шка* — *до́щані й*, *пісо́ к* (*піску́*) — *пи́щані й*;

4) буквосполучення **-ськ-**, **-зьк-** змінюємо відповідно на **щ**, **жч** у прізвищах перед суфіксами **-енк-**, **-ук**: *Васько́* — *Ва́ щенко* — *Ващу́к*; *Ісько́* — *Іщенко* — *Ищу́к*, *Оні́ сько* — *Оні́ щенко* — *Онищу́к*, *Водола́ зький* — *Водола́ жченко*; *Кузько́* — *Кужче́нко*.

Примітка. У присвійних прикметниках від власних імен із буквосполученнями —**ск-**, **-ськ-** букву **с** на письмі зберігаємо, а букву **к** змінюємо на **ч**: *Пара́ ска* — *Пара́ счин*, *Оні́ ська* — *Оні́ сьчин*; **-шк-** змінюємо на **щ**: *Мела́ шка* — *Мела́ щин*.

5) приголосні **г, к, х** змінюємо на **ж, ч, ш** у присвійних прикметниках перед суфіксом **-ин**: *О́льга — О́льжин; Натáлка — Натáлчин, Одáрка — Одáрчин, дочкá — доччíн; Домáха — Домáшин, свáха — свáшин* та у відіменних дієсловах перед суфіксами **-и-, -а-**: *батіг — батожíти, друг — дружíти, крик — кричáти, сухíй — сушíти*.

§ 23. Позиції вживання прийменників і префіксів **У** та **В**

1. Щоб уникнути збігу букв на позначення приголосних звуків, що є важкими для вимови, та щоб досягти милозвучності, в українській мові вживають на письмі прийменник **у** та префікс **у-** на початку слів у таких позиціях

1) між буквами, що позначають приголосні: *Десь у житі кричав перепел; Наш учитель;*

2) на початку речення або слова перед буквою на позначення приголосного: *У лісі пахло квітами; Угорі яскраво сяяло сонце; Унаслідок зливи пошкоджено дороги;*

3) на початку речення або слова перед двома чи трьома буквами, що позначають приголосні: *У приємку літають ластівки низько; У структурі слова таких морфем немає; Утрое склади папір; Упритул підійшли до юрби;*

4) незалежно від кінця попереднього слова перед наступними **в, ф,** а також перед буквосполученнями **льв, зв, св, дв, тв, гв, хв** і под.: *Сидимо у вагоні; Не спитавши броду, не лізь у воду (Укр. прислів'я); Хлопчик уволю награвся; Велике значення у формуванні характеру має самовиховання; Забіг у фое; Діти побували у Львові; Він жив у Львові; Поринути у звучання пісні; Лікар глянув у зжужжені очі хворого; Прожили рік (роки) у своїй хаті; Постукали у двері; Юнак перемиг у двоборстві; Коріння вросло у тверду землю; Чужинці живуть у твоєму будинку; Хлопці служили у гвардії; Лікар побував у Гвінеї; Схили гори одягнені у хвою; Промінчик заграв у хвилях.*

Примітка. Після слова, що закінчується на голосний, у деяких дієсловах, прикметниках (дієприкметниках), прийменниках та прислівниках перед **в** пишемо префікс **в-**: *Дослідниця вважає експеримент успішним; Гості ввійшли до зали; Діти ввічливі; Дитина вві сні посміхається; Вони ввісьмох вийшли на Говерлу.*

5) після паузи, що на письмі позначена комою, крапкою з комою, двокрапкою, тире, дужкою й крапками, перед буквою, що передає приголосний: *До мене зайшла товаришка, учителька із сусіднього села; Стоїть на видноколі мати — у неї вчись (Б. Олійник); Це було... у Києві.*

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, та щоб досягти милозвучності, в українській мові на письмі вживають прийменник **в** між словами та префікс **в-** на початку слів у таких позиціях:

1) між буквами на позначення голосних: *У нього в очах засвітилась відрода* (Панас Мирний); *Вона побувала в Одесі*;

2) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: *В очах дівчини бриніла сльоза*; *В Антарктиді працюють наукові експедиції*;

3) після слова, яке завершує буква на позначення приголосного, перед словом, яке починає буква, що передає голосний: *Вартовий поглянув в отвір*.

4) перед аббревіатурою, у назві першої букви якої вимовляють голосний: *В НБУ* (*В ен бе у*), *В МВФ* (*В ем ве еф*);

5) після скороченого слова на приголосний, яке вимовляють повністю з кінцевим голосним: *1990 р. в місті сталася незвичайна подія*;

б) після букви на позначення голосного перед більшістю букв, що передають приголосні (крім **в, ф, льв, зв, св, дв, тв, гв, хв** і под.): *Пішла в садок вишневий* (Т. Шевченко); *Люди врозкид розляглися в траві* (К. Гордієнко); *Вона повернула вбік*.

Примітка. Трапляються відхилення від цих правил уживання **у, в**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

3. Деякі слова української мови — загальні та власні назви в будь-якій позиції вживаємо або тільки з **у** (*ува́ га, увертíю ра, уда́ рник, узберéжжя, ука́ з, ультимá тум, умó ва, устá лення, устанó ва, утó пія, уя́ва; Уго́ рщина, Удовичéнко, Ура́ л*), або тільки з **в** (*взаéмини, вла́ да, вла́ сний, властí вість, вплив, впливо́ вий; Владивостó к, Вру́бель* та ін.). У кількох словах уживання **в, у** залежить від їхнього значення, пор.: *вда́ ча і уда́ ча, вклад і укла́ д, впра́ ва і упра́ ва, вступ і уступ*.

Примітка. У поезії, крім узвичаєної назви *Украї́на*, уживали і вживають *Вкраї́на*: *Як сонях той до сонця, до **Вкраїни** свій погляд я з любов'ю повертав* (Ф. Малицький).

§ 24. Позиції вживання сполучників і часток **І, Й та **І, Й** на початку слів**

1. Щоб уникнути збігу букв, що позначають важкі для вимови приголосні звуки, та для досягнення милозвучності, на письмі вживаємо **і** в таких позиціях:

1) між буквами на позначення приголосних: *Вірю в пам'ять і серце людське* (Б. Олійник); *Він іде; Тут ідеться про народні звичаї*;

2) після паузи, що на письмі позначена крапкою, комою, крапкою з комою, двокрапкою, крапками, перед словом або складом, які починає буква, що передає приголосний звук: *Нема вже тієї хатини. І я в сивині, як у сні* (Д. Павличко); *Він, імовірно, нічого не зробить*;

3) на початку речення: *І долом геть собі село Понад водою простяглось* (Т. Шевченко); *І приковують [гори] до себе очі, і ваблять у свою далечинь імлисту* (М. Коцюбинський); *Імовірно водопілля цього року*.

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, уживаємо **й** у таких позиціях:

1) між буквами на позначення голосних: *У садку співали Ольга й Андрій; Оце й уся врода* (Панас Мирний); *Квітли вишні й одцвітали* (Ф. Малицький);

2) між буквами, що передають голосний і приголосний: *Навчає басчка великого й малого* (Л. Глібов); *На траві й квітках росинки, шелестіння й гомін гілки, щебетання й пісня пташки* (Я. Щоголів); *Висока ймовірність захворіти; Вона йде; Високе ймення — патріот.*

Примітка. Трапляються відхилення від цих правил уживання **і, й**, що спричинено вимогами ритму або мовними вподобаннями автора.

3. Тільки **і** вживаємо:

1) якщо зіставляємо поняття: *Дні і ночі; Батьки і діти; Правда і кривда; Просте і складне речення;*

2) перед словом, на початку якого стоять букви **й, є, ї, ю, я**: *Ольга і Йосип — друзі; Світлана і Єва навчаються в коледжі; Василь і Юрій повернулися додому; Куди, для чого, хто і як?* (М. Рильський).

4. Після букв **й, я, ю, є, ї** вживаємо єднальні сполучники **і** або **та**, пор.: *Неподалік вони побачили зелений гай і широку долину і неподалік вони побачили зелений гай та широку долину; Теорія і практика перекладів і Теорія та практика перекладів; Студенти вивчили морфологію і синтаксис і Студенти вивчили морфологію та синтаксис; Висловити свої найпотаємніші мрії і обережні прогнози і Висловити свої найпотаємніші мрії та обережні прогнози.*

§ 25. Позиції вживання прийменника **з** та його варіантів **із, зі** (ЗО)

1. **З** уживаємо:

1) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: *З одним рибалкою він дуже подружив* (Л. Глібов); усередині речення перед такою самою буквою незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Диктант з української мови; Контрольна робота з української мови; На додаткових заняттях учитель працює по-різному: з усіма учнями або з одним-двома;*

2) на початку речення перед буквою, що позначає приголосний (крім свистячих **з, с, ц** та шиплячих **ч, ш, шч**): *З лісу потягло прохолодою; З її приїздом якимось повеселіла хата* (Леся Українка); рідше — перед початковим буквосполученням чи буквосполученням наступного слова, якщо попереднє слово закінчує буква, що передає голосний: *З другого боку простяглися поля; Вона відвідала з друзями Київ; Плугатарі з плугами йдуть* (Т. Шевченко);

3) між двома буквами, перша з яких позначає голосний, а друга — приголосний: *Як сонях той до сонця, до України свій погляд я з любов'ю повертав* (Ф. Малицький).

Варіанти **із**, **зі** (**зо**) вживаємо перед буквами, що передають важкі для вимови збіги приголосних, та для досягнення милозвучності.

2. **Із** уживаємо переважно перед буквами, що позначають свистячі та шиплячі звуки (**з, с, ц, ч, ш, шч**) незалежно від закінчення попереднього слова та між буквосполученнями (після них або перед ними): *Перстень виготовлено із золота; Родина із семи душ; Гнат... запряг коні й так їх гнав із села, що вони із шкури вилазили* (М. Стельмах); *Із шовку виготовили вітрила; А вже весна, а вже красна! Із стріх вода капле* (Нар. пісня); *І місив новий заміс із тіста старого* (І. Драч); *Тихович разом із сходом сонця зірвався на рівні ноги* (М. Коцюбинський); *Лист із Бразилії* (І. Франко).

3. **Зі** вживаємо, якщо буквосполучення наступного слова має початкові **з, с, ш, шч** та ін., незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Ви зустріли ворога... зі зброєю в руках* (Ю. Яновський); *Балада зі знаком запитання* (І. Драч); *Бере книжку зі стола* (Леся Українка); *Зі школи на майдан вивалила дітвора* (А. Головка); *Прибув зі Львова*.

У позиції перед деякими буквосполученнями варіанти **із** та **зі** можуть бути взаємозамінними, пор.: *Устав разом із сходом сонця* і *Устав разом зі сходом сонця*.

Примітка. Трапляються відхилення від поданих правил уживання прийменника з та його варіантів **із**, **зі**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

Зо як фонетичний варіант прийменника **зі** завжди вживаємо із числівниками *два, три*: *Позичив зо дві сотні; Проснав зо три години* та із займенником *мною*: *Він був зі (зо) мною*.

УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА (Ь)

§ 26. Коли пишемо Ь. Буквою **ь** позначаємо на письмі м'якість приголосних звуків.

1. **Ь** пишемо:

1) після букв **д, т, з, с, дз, ц, л, н** у кінці слова та складу: *мідь, суть, на морозь, вісь, тедзь, па лець, крохмáль, кінь; дядько, молотьба́, блізько, во́сьмий, Грицько́, кільце́, ганьба́;*

2) після перелічених у п. а) букв та **р** усередині слова перед **о**: *дво́ готь, дзьоб, тьо́ хкати, сьо́ мий, льон, ларьо́ к, трьо́ х, царьо́ к;*

3) після л перед наступною буквою на позначення приголосного: *Га́ льченко, Гуцу́льщина, їда́ льня, кільце́, кова́ льський, па́ льці, риба́ льство, сільськи́й, спі́льник.*

Примітка. Не пишемо **ь** після л у буквосполученнях **лц, лч**, коли вони походять із **лк**: *ба́лка — ба́лці, га́лка — га́лці, галченя́, монго́лка — монго́лці, Натáлка — Натáлці, Натáлчин, рибáлка — рибáлці, рибáлчин, спі́лка — спі́ці, спілча́нський, але: гу́лька — гу́льці, ку́лька — ку́льці, шпі́лька — шпі́льці.*

2. Також пишемо **Ь**:

1) у словах на:

а) **-зьк-(ий), -ськ-(ий), -цьк-(ий); -зькість, -ськість, -цькість; -зько, -ськ-(о), -цько; -зькому, -ському, -цькому; -зьки, -ськи, -цьки**: *близькі́й, вузькі́й, волі́нський, доне́цький; бли́зькість, лю́дська́сть; бли́зько, ві́йсько, бага́цько; по-францу́зькому (по-францу́зьки), по-украї́нському (по-украї́нськи), по-німе́цькому (по-німе́цьки).*

Примітка. У словах *баскі́й, боязкі́й, в'язкі́й, дерзкі́й, жаскі́й, ковзкі́й, пласкі́й (плóский), порські́й, різкі́й* і похідних утвореннях *бо́язкість, в'язкі́сть, ба́ско, різко́* тощо **ь** не пишемо.

б) **-еньк-(а), -еньк-(о), -оньк-(а), -оньк-(о); -еньк-(ий), -есеньк-(ий), -ісіньк-(ий), -юсіньк-(ий)**: *ру́ченька, ба́тенько, голі́вонька, соколóнько; гарне́нький, малéсенький, свіжі́нький, тоню́сінький* (див. ще § 32);

2) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду м'якої групи першої відміни на **-я**: *гри́вень, друка́рень, їда́лень, пісе́нь, ста́єнь; крамні́ць, ма́триць, робітні́ць* та середнього роду другої відміни на **-нн-(я), -ц-(е)**: *бажáнь, знáнь, кі́лець, місць, серде́ць і серць*, але *бур, зір, Мотр* (після **р**);

3) у дієслівних формах дійсного та наказового способу: *бу́дить, бу́дять, ко́сить, ко́сять, ро́бить, ро́блять, хо́дить, хо́дять; будь, бу́дьте, бу́дьмо, лізь, лізьте, лізьмо, кинь, кіньте, кіньмо, трать, тра́тьте, тра́тьмо* (див. ще: § 118, прим. 1).

Примітка. Про вживання **ь** в словах іншомовного походження див. § 139. у прізвищах — § 144, у географічних назвах — § 151.

§ 27. Коли не пишемо **Ь**

Ь не пишемо:

1. Після **р** у кінці складу або слова: *вір, ві́рте, гі́рка, гіркі́й, кобза́р, ларка́, лі́кар, монасти́р, пере́ві, секретáр, тепéр, тюрма́, школя́р, Ха́рків, царка́* (від *царьо́к*).

2. Після **н** перед **ж, ч, ш, щ** та перед суфіксом **-ськ-(ий)**: *кінчик, промінчик, мéнший, то́нший, Ўманщина; воли́нський, громадя́нський,*

освіт'янський, селянський; але: *бриньча ти, до ньчин, няньчин, няньчити* та ін., бо у твірних основах між буквами на позначення приголосних є **Ь**: *бринькати, донька, нянька*.

3. Після всіх букв на позначення приголосних звуків, крім **Л**, якщо за ними стоять інші букви, що передають м'які або напівпом'якшені приголосні: *Бершадь — бершадський, вінця, дзвякнути, кінцівка, користю, ланцюжко к, Приї п'ять — приї п'ятський, ра дість, різдвяний, світ, свято, слід, сміх, сніг, сніп, сьогодні, танцюва ти, цвях, щя стя*, але: *різьбяр* (і *різьба р*), *тьмяний* і похідні від них.

Примітка. Коли **Ь** наявний у формі називного відмінка іменника, то його зберігаємо в усіх інших відмінках; коли ж у називному відмінку його немає, то й в інших відмінках його не пишемо; пор.: *кулька — кульці, дівчі но нька — дівчі ноньці, письмо — (на) письмі, редька — редьці*, але: *галька — гальці, гілка — гілці, сторінка — сторінці, пасьмо — (у) пасьмі*.

4. Після **Л** в іменникових суфіксах **-алн-(о)**, **-илн-(о)**: *держално, пужално, циті лно* та ін., але в іменниках зі значенням зменшеності **Ь** пишемо: *держальце, пужальце* й под.

5. Між двома однаковими буквами, що позначають м'які приголосні: *буття, воло сся, галуззя, гіллястий, життя, каміння, лесься, приладдя, сіллю*.

6. Після букв **Д**, **Н**, **Т** перед суфіксами **-ченк-(о)**, **-чук**, **-чишин**: *Федченко; Паченко, безба тченко; Радчук, Степанчук; Федчі шин, Гринчі шин*, але після **Л** пишемо **Ь**: *Гальченко, Гальчук; Михальченко, Михальчук, Михальчі шин*.

7. Після букви **Ц** у деяких вигуках (звуконаслідувальних словах): *бац, буц, гоц, клац* та в кінці іменників чоловічого роду іншомовного походження: *кварц, палац, паяц, Суец, шприц* (див. ще § 139).

Спрощення в буквосполученнях

§ 28. -ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ-

У буквосполученнях **-ждн-**, **-здн-**, **-стн-**, **-стл-** випадають **Д** і **Т** на письмі: *ті ждень — ті жня — тиждневий; виїзди ти — виїзні й; проїзд — проїзні й; вість — вісник; користь — корі сний; перстень — персня; честь — чєсний; якість — якісний; лєстоці — улєсливий; стелі ти — сля ти; щя стя — щаслі вий*. Але в словах *зап'ястний, кістлявий, пєстлі вий, хвастлі вий, хвастнути, шістна дцять, дев'яно стники* букву **Т** зберігаємо.

Примітка. У прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження на **-ст**, букву **Т** у буквосполученні **-стн-** зберігаємо, хоч відповідний звук не вимовляємо: *аванпст — аванпстний, бала ст — бала стний, компст — компстний, контра ст — контрастний, форпст — форпстний*.

-ЗКН-, -СКН-

У буквосполученнях **-зкн-**, **-скн-** перед дієслівним суфіксом **-ну-** випадає **к**: *брі́ зки* — *брі́ знути*, *брязк* — *бря́знути*, *блиск* — *блі́ снути*, *писк* — *пі́ снути*, *плюск* — *плю́ снути*, *тріск* — *трі́снути*, але: *ві́ пуск* — *ви́пускні́ й*, *виск* — *ві́скнути*.

-СЛН-

У буквосполученні **-слн-** випадає **л**: *ма́ сло* — *масні́ й*; *ми́сль* — *умі́ сний*, *навмі́ сне*; *ремесло́* — *ремі́сній к*.

Подвоєння букв

§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу

1. Подвоєння букв на позначення приголосних звуків маємо, якщо збігаються однакові приголосні:

1) префікса й кореня: *вві́ч*, *вві́ ливий*, *ві́дда́ ти*, *ві́ діл*, *завві́ шки*, *зза́ ду*, *беззвучний*, *обві́ ти*, *роззбро́ їти*, *роззя́ва*.

Примітка. Немає подвоєння букв у таких словах, як *ото́ й*, *оту́т*, *ота́ к*, *ота́ м*, *отепе́р*, *ото́ ді*, а також *оце́й* тощо.

2) кінця першої та початку другої частини складноскорочених слів: *військкомá т* (військовий комісаріат), *міськко́ м* (міський комітет), *юнна́ т* (юний натураліст);

3) кореня або основи і суфіксів прикметників чи іменників: *де́нь* — *де́нний*, *зако́н* — *зако́нний*, *кінь* — *кі́нний*, *осінь* — *осі́нний*, *тума́н* — *тума́ нний*; *баи́та нник*, *годи́ нник*, *письме́нник*, *свяще́нник*; *віко́ нниця*, *Ві́нниця*; дві букви **н** зберігаємо й перед суфіксом **-ість** в іменниках та прислівниках, утворених від прикметників із двома **н**: *зако́ нний* — *зако́ нність* — *зако́ нно*, *тума́ нний* — *тума́ нність* — *тума́ нно*;

2. Якщо збігається буква **с** основи дієслова минулого часу і постфікса **-ся**: *ві́ нісся*, *па́ сся*, *розрі́ сся*, *тря́ сся*.

3. Подвоєння букв на позначення приголосних маємо також:

1) у наголошених суфіксах **-анн-(ий)** (**-янн-(ий)**), **-енн-(ий)** прикметників, що вказують на більшу, ніж звичайна, міру якості або на можливість чи неможливість дії: *невблагá нний*, *недоторка́ нний*, *нездола́ нний*, *незрівня́ нний*,

несказá нний; височéнный, здоровéнный, нездiйснéнный, незлiчéнный, непримирéнный, нескiнчéнный, силéнный, страшéнный, числéнный;

2) у суфіксах **-енн-(ий)**, **-янн-(ий)** прикметників старослов'нського походження зі значенням можливості або неможливості дії: *благословéнный, блажéнный, мерзéнный, огнéнный, окайáнный, свящéнный, спасéнный*, а також у прикметникові *божéственный*; дві букви **н** зберігаємо також в іменниках та прислівниках, утворених від таких прикметників: *нездолá нність, нездолá нно, числéнність, числéнно* тощо.

Примітка. Немає подвоєння **н** у дієприкметниках: *вi вершений, вi хований, зрó блений, поó раний, скá заний, спéчений*, у прикметниках на **-ен-(ий)**, співвідносних із відповідними дієприкметниками (що мають інший наголос): *варéний* (пор. дієприкметник *вá рений*), *печéний* (пор. дієприкметник *пéчений*), а також у прикметниках віддієприкметникового походження: *довгождá ний, жадá ний, навiжéний, скажéний, шалéний*.

Треба розрізняти такі слова, як *здiйснéнный* (який може здійснюватися — прикметник) і *здiйснений* (який здійснився — дієприкметник), *нездолá нний* (непереможний) і *нездó ланий* (якого не подолали), *незлiчéнный* (представлений у дуже великій кількості) і *незлiчений* (не порахований) та ін.

4. Маємо подвоєння приголосних у словах *боввáн, Гáнна, лянiй, оввá, ссá ти*, а також у похідних від них словах *бовванi и, Гáннин, вi ссати, ссавцi* та ін.

§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних

1. Приголосні **д, т, з, с, л, н, ж, ш, ц, ч** подовжуються (на письмі їх позначаємо двома буквами), коли вони вжиті після голосного:

1) перед **я, ю, і, є** в усіх відмінкових формах іменників середнього роду другої відміни (крім форми родового множини): *знарýддя, знарýддю, (на) знарýддi* та ін.; *життýя, життýю, (у) життi; мотýззя, (у) мотýззи; колó сся, колó ссю, (у) колó сси; гiллýя, гiллýю, (на) гiлли; знання, знаннýю, (у) знаннi; збiжжя, збiжжю, (у) збiжжi; сторiччя, сторiччю, (у) сторiччi; пiддá шия, пiддá шию, (на) пiддá шиi*; а також у похідних словах: *гiллýя — гiллýстий, гiллýчка; життýя — життéвий (i життéвий и), життéпис* та ін., але: *знань, знарýдь, пiддá ш, сторiч, угiдь*; якщо в родовому відмінку множини іменники середнього роду закінчуються на **-iв**, подовження зберігаємо: *вiдкриттýя — вiдкриттiв, почуттýя — почуттiв*;

2) перед **я, ю, і, є** в усіх відмінкових формах деяких іменників чоловічого та жіночого роду першої відміни (за винятком родового множини на **-ей**): *суддýя, суддi, суддýю, сýддiв* і т. д.; *статтýя, статтi, статтéю* (але в родовому множини — *статéй*); *рiллýя, рiлли рiллýю, рiллéю; Iллýя, Iлли, Iллýю, Iллéю, Iлле* та ін.;

3) перед **ю** в орудному відмінку іменників жіночого роду однини третьої відміни, якщо в називному відмінку їхня основа має один м'який або

шиплячий приголосний: *мо́ лодь* — *мо́ лоддю*, *ми́ть* — *ми́ ттю*, *ма́зь* — *ма́ ззю*, *ві́сь* — *ві́ ссю*, *ми́ць* — *ми́ ццю*, *сі́ль* — *сі́ ллю*, *ти́нь* — *ти́ нню*, *по́ дорож* — *по́ дорожжю*, *ні́ч* — *ні́ чцю*, *ро́ зкіш* — *ро́ зкішию*.

Примітка. Якщо основа закінчується на два приголосні, губний або **р**, їх подовження немає: *мо́ лодість* — *мо́ лодістю*, *при́язнь* — *при́язню*, *по́ вість* — *по́ вістю*, *кро́в* — *кро́ в'ю*, *ма́ тір* — *ма́ тір'ю*, *не́хворощ* — *не́хворощу*.

4) перед **я, ю** в прислівниках *зра́ ння*, *навмання́*, *спросо́ ння*; *попідвіко́ нню*, *попідті́ нню*;

5) перед **ю, є** у формах теперішнього часу дієслів *лі́ ти*, *лі́ тися*: *лю*, *леш*, *ллемо́*, *ллетé*, *ллютъ*; *лле́ ься*, *ллю́ ться*, а також у похідних від них: *ві́ ллю*, *віді́ ллю*, *наллю́*, *розі́ ллю*; *розі́ лле ься*, *розі́ ллю́ ться* та ін.

Примітка. Немає подвоєння букв на позначення приголосних в іменниках *кутя́*, *попа́ дя*, *свиня́* та в порядкових числівниках *тре́тя*, *тре́те* та ін.

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

§ 31. 3- (ІЗ-, ЗІ-)

1. Префікс **з-** перед буквами на позначення глухих приголосних **к, п, т, ф, х** переходить у **с-**: *ска́ за ти*, *спалахну́ ти*, *стовкту́ ти*, *сфотографува́ ти*, *схили́ ти*. Перед усіма іншими буквами пишемо **з** (зрідка **із**): *зба́ вити*, *звесті́ ти*, *зжита́ ти*, *ззирну́ ти*, *зсади́ ти*, *зці́ пити*, *зчени́ ти*, *зипі́ ток*; *і́зжобкнути*, *і́зноб*, *і́зсерéдини*.

Префікс **з-** (**с-**) уживаємо переважно перед коренем, що починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного: *зеконó мити*, *зі́ гнорувá ти*, *зори́нтува́ тися*, *зумовити*; *здри́бні́ ти*, *зскри́ба́ ти*, *скла́ сти*, *скри́пити* і под.

Коли ж корінь слова починають дві букви на позначення приголосних, пишемо здебільшого префікс **зі-**: *зі́ бга́ ти*, *зі́ гну́ ти*, *зі́ гра́ ти*, *зі́ дра́ ти*, *зі́ зна́ тися*, *зі́ псува́ ти*, *зі́ ста́ вити*, *зі́ кнення*, *зі́ щу́ литися* та ін. Префікс **зі-** вживаємо також у словах із коренем, перший склад якого становить звукосполучення губний + **й**: *зі́ в'я́лий*, *зі́ м'я́ти*, *зі́ п'я́стися* (і *сп'я́сті ся*) тощо. У деяких словах можна паралельно вживати префікси **зі-** та **зо-**: *зі́ гривá ти* і *зо́ гривá ти*, *зі́ мліва́ ти* і *зо́ мліва́ ти*, *зі́ привá ти* і *зо́ привá ти*, *зі́ тлі́ ти* і *зо́ тлі́ ти*.

БЕЗ-, ВІД-, МІЖ-, НАД-, ОБ-, ПЕРЕД-, ПІД-, ПОНАД-, РОЗ-, ЧЕРЕЗ-

2. У префіксах **без-**, **від-**, **між-**, **над-**, **об-**, **перед-**, **під-**, **понад-**, **роз-**, **через-** кінцевий дзвінкий приголосний перед наступним глухим не змінюємо:

безкорісливий, безкраїй, відкриття, вістань, міжконтинентальний, міжпланетний, надпотужний, обпаліти, обтрусити, передплатити, передчасний, підтримка, понадпла новий, розтягнути, рózчин, розхитати, черезплічник.

ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-

3. Префікс **пре-** вживаємо переважно в якісних прикметниках і прислівниках для вираження найвищого ступеня вияву ознаки: *прегá рний, презавзятий, прекрá сний, премудрий, препогá но, пречудó во*, а також у словах *презірливий, презі́рство* та словах старослов'янського походження: *преосвященний, преподó бний, престó л.*

Префікс **при-** пишемо переважно в дієсловах, що означають наближення, приєднання, частковість дії, результат дії тощо, та в похідних від них словах: *прибі́гти, прибо́ ркати, прибудува́ ти, прива́ бити, прикрути́ ти, пришиві́ дшити; прибо́ рканий, прибудó ваний, прива́ бливий, прикру́чений, пришиві́ дшення*; в іменниках та прикметниках, утворених унаслідок поєднання іменників із прийменником **при** та суфіксом: *при́ гірок, при́ ярк; приберéжний, прикордо́ нний*; у прикметниках на означення неповноти ознаки: *приста́ ркуватий*.

Префікс **прі-** вживаємо тільки в словах *прі́звисько, прізвище, прі́рва*.

АРХІ-

4. В іменниках і прикметниках уживаємо префікс **архі-**: *архіважли́ вий, архімільйоне́р, архіскладні́ й*.

Примітка. У назвах церковних звань, титулів та чинів уживаємо префікси **архи-** та **архі-**: *архимандрі́т і архімандрі́т, архиере́й і архіере́й, архистраті́ г і архістраті́ г та ін.*

АНТИ-, КВАЗІ-

5. Уживання голосного **и** в префіксі **анти-** та голосного **і** в префіксі **квазі-** не підпадає під правила вживання голосних **и, і** в загальних назвах іншомовного походження, пор.: *антиалкого́ льний, антиаромати́ чний, антиаргуме́нт антиестети́ чний, антиєвропе́йський, антиінфляці́йний, антинауко́ вий, антиурядо́ вий, антиядерний; квазіглоба́ льний, квазіобертá ння, квазіо́ птика, квазіплó ский, квазіпру́жність, квазірі́ нок, квазісті́йкість, квазічасті́ нка.*

ПРАВОПИС СУФІКСІВ

Іменникові суфікси

§ 32. -ИК, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК

1. В українських суфіксах **-ик, -ник / -івник, -льник** пишемо **и**: *бра́тик, вузлик; коля́дник, лі́рник, мрійник, наста́вник; газівні́к, працівні́к; верста́льник, регулюва́льник, уболіва́льник.*

Примітка. Від українського суфікса **-ик** потрібно відрізнити іншомовні суфікси **-ик, -ік (-ік)**, у яких пишемо **и** або **і (ї)** відповідно до правил уживання **и** та **і (ї)** в словах — загальних назвах іншомовного походження: *істо́рик, ме́дик, рома́нтик, фі́зик*, але: *академі́к, меха́нік, проза́їк, хімі́к.*

У суфіксі **-льник** після **л** перед **н** завжди пишемо **ь**: *волочі́льник, масті́льник, полі́льник, поста́чальник, уболіва́льник.*

-ИВ-(О)

2. У суфіксі **-ив-(о)**, що виражає збірні поняття, які означають матеріал або продукт праці, пишемо тільки **и**: *ва́риво, до́бриво, ку́риво, ме́ливо, мере́живо, місиво, моро́зиво, па́ливо, пе́чиво, пряди́во*, але *ма́риво* — з іншим значенням.

-АЛЬ, -ЕНЬ, -ЕЦЬ (-ЄЦЬ), -ІСТЬ, -ТЕЛЬ

3. В усіх словах із суфіксами **-аль, -ень, -ець (-єць), -ість, -тель** пишемо **ь**: *кова́ль, скрипа́ль; ве́летень, у́чень; боре́ць, італісе́ць, мовозна́вець, перемо́жець; зда́тність, свіжі́сть; вихова́тель, люби́тель.*

-К-, -ИЦ-(Я), -ИН-(Я), -ЕС-

4. За допомогою суфіксів **-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-** та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі. Найуживанішим є суфікс **-к-**, бо він поєднуваний з різними типами основ: *а́вторка, диза́йнерка, дире́кторка, реда́кторка, співа́чка, студе́нтка, фігури́стка* та ін.

Суфікс **-иц-(я)** приєднуємо насамперед до основ на **-ник**: *верста́льниця, набі́рниця, порáдниця* та **-ень**: *учені́ця.*

Суфікс **-ин-(я)** сполучаємо з основами на **-ець**: *кравчі́ня, плавчі́ня, продавчі́ня*, на приголосний: *майстрі́ня, філологі́ня; бойкі́ня, лемкі́ня.*

Суфікс **-ес-** рідковживаний: *дияконéса, патронéса, поетéса.*

-НН-(Я) / -ІНН-(Я), -АНН-(Я) (-ЯНН-(Я), -ЕНН-(Я)

5. Суфікси **-нн-(я) / -інн-(я), -анн-(я) (-янн-(я), -енн-(я)** пишемо з двома буквами **н**. Варіант суфікса **-інн-(я)** мають іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосними основи **и** та **і**: *горі́ти — горі́ння, носі́ти — носі́ння,*

ходи́ти — *ходи́ння*, *шаруді́ти* — *шаруді́ння*; варіант суфікса **-анн-(я)** (**-янн-(я)**) — віддієслівні іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосним основи **а (я)**: *гукá ти* — *гукá ння*, *гуля́ти* — *гуля́ння*, *зроста́ ти* — *зроста́ ння*, *сприя́ти* — *сприя́ння*; варіант **-енн-(я)** — віддієслівні іменники середнього роду, у яких наголос падає на корінь: *звѐрнення*, *напру́ження*, *підне́сення*, *удоскона́лення*.

-ИНН-(Я)

6. Суфікс **-инн-(я)** вживаємо в іменниках середнього роду, що означають збірні поняття: *бобові́ ння*, *гарбузі́ ння*, *картоплі́ ння*, *павути́ ння*.

-ЕН-(Я) (-ЄН-(Я))

7. Суфікс **-ен-(я)** (**-єн-(я)**) вживаємо в іменниках середнього роду, що означають малі істоти: *вовченя́*, *гусеня́*, *совеня́*, *чаєня́*.

-ЕЧОК (-ЄЧОК), -ЕЧК-(А) (-ЄЧК-(А)), -ЕЧК-(О) (-ЄЧК-(О)), -ИЧОК-ИЧК-(А)

8. У суфіксах зі зменшено-пестливим значенням **-ечок (-єчок)**, **-ечк-(а) (-єчк-(а))**, **-ечк-(о) (-єчк-(о))** пишемо **е (є)**: *верше́чок*, *міше́чок*, *крає́чок*; *ді́жечка*, *копі́ечка*, *Марі́єчка*, *рі́чечка*; *віко́нечко*, *слове́чко*, *я́єчко*. Ці суфікси потрібно відрізнити від суфіксів **-ичок**, **-ичк-(а)** у словах на зразок: *но́жичок*, *трави́чка*.

-ЕНК-(О) (-ЄНК-(О)) і -ЕНЬК-(О, А)

9. Правопис цих суфіксів залежить від значень іменників, які вони утворюють: суфікс **-енк-(о) (-єнк-(о))** вживаємо здебільшого в іменниках, що означають прізвища: *Ада́ менко*, *Кра́ вченко*, *Му́сієнко*, *Олексіє́нко*, зрідка — у загальних назвах: *безба́ тченко*, *безха́ тченко*, *ковале́нко*; суфікс **-еньк-(о, а) (-єньк-(о))** — для утворення пестливих назв: *ба́ тенько*, *кониче́нько*, *се́рдэнько*; *ні́женька*, *топо́ ленька*; *за́ єнько*.

-ИСЬК-(О) (-ЇСЬК-(О)), -ИЩ-(Е) (-ЇЩ-(Е))

10. За допомогою суфіксів **-иск-(о) (-їськ-(о))**, **-ищ-(е) (-їщ-(е))** утворені слова переважно з емоційно-негативним забарвленням від іменників усіх родів, причому після букви на позначення приголосного пишемо **и**, а на позначення голосного — **ї**: *гно́їсько*, *дівчи́сько*, *хлопчи́сько*; *во́гнище*, *побо́їще*.

-ОВИЧ (-ЬОВИЧ), -ІВН-(А) (-ЇВН-(А))

11. Суфікс **-ович (-ьович)** уживаємо тільки для утворення чоловічих імен по батькові: *Ві́кторович*, *Васі́льович*, *Іва́нович*, *Ігорьович*, *Микі́тович*, *Олексі́йович*, *Ю́рійович*.

Суфікс **-івн-(а)** (**-ївн-(а)**) вживаємо для утворення жіночих імен по батькові від особових імен відповідно на приголосний і на **-й**: *Борі сівна, Васілівна, Їгорівна; Валеріївна, Гордіївна, Сергіївна, Юріївна.*

Від таких імен, як *Григорій, Ілля, Кузьма, Лука, Микола, Сава, Хома, Яків*, відповідні імена по батькові будуть: *Григорівна, Григорівна; Ілліч, Іллівна; Кузьмович (і Кузьміч), Кузьмівна; Лукич, Луківна; Миколайович (і Миколович), Миколоївна (і Миколівна); Савович (і Савич), Савівна; Хомович (і Хоміч), Хомівна; Якович, Яківна.*

Примітка. В основі особового імені чергуємо **і** з **о** в імені по батькові: *Антін — Антонович, Антонівна; Федір — Федорович, Федорівна.*

-ІВК-(А), -ОВК-(А)

12. В іменниках жіночого роду, утворених від іменників та інших частин мови, уживаємо суфікс **-івк-(а)** (**-ївк-(а)**): *голівка, долівка, ножівка, полівка, спиртівка, частівка, шалівка, шихтівка.* У деяких іменниках маємо суфікс **-овк-(а)**: *голівка (капусти), духовка.*

-ОК

13. В іменниках чоловічого роду після приголосних уживаємо суфікс **-ок**, голосний **о** якого в непрямих відмінках випадає: *вершóк, гайóк, кийóк, кілóк, лужóк, стручóк*; після букв на позначення м'яких приголосних перед суфіксом **-ок** пишемо **ь**: *деньóк, пеньóк.*

-ІР, -ІСТ, -ІЗМ, -ІР, -ІСТ, -ІЗМ

14. **И** пишемо в іншомовних суфіксах **-ир, -ист, -изм**, ужитих після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р**: *бригадір, касір, командір; бандурист, пейзажист, хоріст; класицизм, романтизм, педантизм, тероризм*; після решти приголосних пишемо **-ір, -іст, -ізм**: *банкір, пломбір; ідеаліст, піаніст, романіст; модернізм, реалізм*, зокрема **й** в утвореннях від українських коренів: *боротьбіст, побутовізм, речовізм* та ін.

Після букв на позначення голосних у цих суфіксах пишемо **ї**: *конвоїр, ліцейіст, героїзм.*

Прикметникові та дієприкметникові суфікси

§ 33. -Н-(ИЙ), -Н-(ИЙ)

1. За допомогою суфікса **-н-(ий)** від іменникових і дієслівних основ утворено основний склад якісних і відносних прикметників: *влучний, дружний (спів), західний, згубний, мільйонний, напускний й, прина дний, природний, холодний, народний.*

Суфікс **-н-** — один з основних прикметникових суфіксів, приєднаний до основ іншомовних іменників на **-ія**: *гармонійний, емоційний, категорійний, коаліційний, традиційний, пропоруційний* та ін.

Суфікс **-н-(ій)** ужитий порівняно в небагатьох прикметниках, переважно відносних: *бра́тній, всесві́тній, горо́дній, да́вній, жи́тній, за́дній, кра́йній, лі́тній, майбу́тній, ма́терній; незабу́тній, осві́тній, пі́зній, ра́нній, самобу́тній, субо́тній, ха́тній* та ін. Цей суфікс типовий для всіх прикметників відприслівникового та відіменникового походження, що мають перед ним **ж, ш**: *блі́жній, вчора́шній, да́внішній, дома́шній, доро́жній, дру́жній* (потиск руки), *зо́внішній, коли́шній, му́жній, поздо́вжній, поро́жній, прийдéшній, ра́нішній, сіне́шній, спра́вжній, сього́днішній, тутéшній, худо́жній*, але — *поту́жній*.

-ичн-(ий), -ічн-(ий) (-їчн-(ий))

2. Після букв **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** у прикметниках, утворених від основ іншомовного походження, пишемо похідний суфікс **-ичн-(ий)**: *історі́чний, класі́чний, математі́чний, ортопеді́чний*; після решти приголосних — **-ічн-(ий)**: *академі́чний, анархі́чний, археологі́чний, епі́чний, ідилі́чний, органі́чний*; після голосних — **-їчн-(ий)**: *архаї́чний, мозаї́чний, прозаї́чний*.

-ин, -ін

3. У присвійних прикметниках, утворених від іменників першої відміни, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин**: *ба́ба — ба́бин, ма́ма — ма́мин, Га́нна — Га́ннин, Ка́тря — Ка́трин, Мару́ся — Мару́син, свекру́ха — свекру́шин, ті́ка — ті́тчин*; після голосних — **-ін**: *Зо́я — Зо́їн, Марі́я — Марі́їн, Соломі́я — Соломі́їн, Софі́я — Софі́їн*.

-ин-(ий), -ін-(ий)

4. У прикметниках зі значенням присвійності, утворених від назв тварин, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин-(ий)**: *бджоли́ний, голубі́ний, горобі́ний, качі́ний, орлі́ний*; після букв, що передають голосний, та апострофа — **-ін-(ий)**: *змі́йний, солов'я́ний*.

-ист-(ий), -їст-(ий)

5. Ці прикметникові суфікси вказують на інтенсивний вияв ознаки. Суфікс **-ист-(ий)** пишемо після букв, що позначають приголосні: *барві́стий, голосі́стий, іскри́стий, пері́стий* (подібний до *пера*; але *пері́стий* — рябий), *промені́стий*, **-їст-(ий)** — після букв на позначення голосних: *вибо́їстий, гно́їстий, олі́їстий, трої́стий*.

-ев-(ий), -єв-(ий), -ов-(ий)

6. Суфікс **-ев-(ий)** уживаємо в прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву на позначення м'якого або шиплячого приголосного **і** в яких наголос падає переважно на основу слова: *березне́вий, груше́вий, овоче́вий*,

сі тцевий. Якщо перед суфіксом стоять букви на позначення м'яких **н, т** та **й**, то пишемо **-єв-**(ий): *алюмінієвий, значеннєвий, мисленнєвий, життєвий, поняттєвий, суттєвий, дієвий, калієвий*.

Суфікс **-ов-**(ий) незалежно від наголосу вживаємо у прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву, яка передає твердий приголосний: *вітрові й, казко́ вий, ква́ рцовий, палацо́ вий, святко́ вий, службо́ вий*. Крім того, суфікс **-ов-**(ий) пишемо у прикметниках, що мають перед ним букви на позначення шиплячих (**ж, ч, ш, шч**), м'яких приголосних або **й**, причому наголос у них падає на закінчення: *біржові й, речові й, грошові й, дощові й; нульові й, стильові й; бойові й, гайові й, крайові й*. За цими правилами пишемо суфікси **-ов-**, **-єв-** (**-єв-**) у присвійних прикметниках жіночого та середнього роду: суфікс **-ов-** уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду твердої групи: *ба́ тько — ба́ тькова, ба́ тькове; ма́ йстер — ма́ йстрова, ма́ йстрове; Петро́ — Петро́ ва, Петро́ ве; сусі́д — сусі́дова, сусі́дове; Шевче́нко — Шевче́нкова, Шевче́нкове*; суфікс **-єв-** (після голосного **-єв-**) уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду м'якої та мішаної груп: *Андрі́й — Андрі́єва, Андрі́єве; І́гор — І́горева, І́ореве; кобза́р — кобзарéва, кобзарéве; пісня́р — пісняре́ва, пісняре́ве; скрипа́ль — скрипале́ва, скрипале́ве; сто́рож — сто́рожева, сто́рожеве; това́риш — това́ришева, това́ришеве*.

Голосні **о, е** суфіксів **-ов-**, **-єв-** (**-єв-**) чергуємо в закритому складі з **і**: *Василéва — Василі́, ма́йстрова — ма́йстрів, Олексі́єва — Олексі́їв*.

-УВАТ-(ИЙ) (-ЮВАТ-(ИЙ), -ОВАТ-(ИЙ), -ОВИТ-(ИЙ)

7. Суфікс **-уват-**(ий), а після букв на позначення м'яких приголосних звуків — **-юват-**(ий), уживаємо в прикметниках на позначення неповного ступеня вияву ознаки: *білува́ тий, горбува́ тий, круглува́ тий, синюва́ тий, темнува́ тий*, а також властивості, подібності, схильності до чогось: *дуплува́ тий, злодійкува́ тий, остюкува́ тий, піскува́ тий*.

Суфікс **-оват-**(ий) з наголошенням **о** маємо в небагатьох прикметниках: *плиско́ ватий, стовбо́ ватий*.

Суфікс **-овит-**(ий) уживаємо у прикметниках на позначення високого ступеня вияву ознаки: *гордові́ тий, грошові́ тий, таланові́ тий*.

Дієслівні суфікси

§ 34. -УВА- (-ЮВА-), -ОВА-

1. У багатьох дієсловах української мови пишемо суфікс **-ува-** (**-юва-**): *будува́ ти, гостюва́ ти, керува́ ти, міркува́ ти; лікарюва́ ти, учителюва́ ти*. У віддієслівних іменниках та дієприкметниках **-ува-** (**-юва-**) пишемо тоді, коли на перший голосний цього суфікса не падає наголос: *викро́чувати — викро́чування, викро́чуваний; очікувати — очікування, очікуваний; підсі́ нювати — підсі́ нювання, підсі́ нюваний*; якщо на перший голосний суфікса падає наголос, то в дієприкметникові і зрідка в іменникові пишемо -

ова-: *друкува́ ти* — *друкува́ ння*, але *друко́ ваний*; *малюва́ ти* — *малюва́ ння*, але *мальо́ ваний*; *підпорядкува́ ти* — *підпорядкува́ ння*, але *підпорядко́ ваний*; *риштува́ ти* — *риштува́ ння*, але *ришто́ вання* (предметне значення), *ришто́ ваний*; *упакува́ ти* — *упакува́ ння*, але *упако́ вання* (предметне значення), *упако́ ваний*.

-ОВУВА- (-ЬОВУВА-)

2. Суфікс **-овува-(-ьовува-)** уживаємо в дієсловах і похідних від них іменниках та дієприкметниках, його перший голосний завжди наголошений: *завойо́ вувати* — *завойо́ вування*, *завойо́ вуваний*; *перемальо́ вувати* — *перемальо́ вування*, *перемальо́ вуваний*; *скупо́ вувати* — *скупо́ вування*, *скупо́ вуваний*.

-ІР-, -ИР-

3. Дієслова іншомовного походження, що мають у мові-джерелі суфікс **-ір-**, в українській мові звичайно втрачають цей суфікс у всіх формах: *дотува́ ти* — *дотований*, *загітува́ ти* — *загіто́ ваний*, *закомпостува́ ти* — *закомпосто́ ваний*, *зареєструва́ ти* — *зареєстро́ ваний*, *лобіюва́ ти* — *лобійо́ ваний*, *поінформува́ ти* — *поінформо́ ваний*, *сконструюва́ ти* — *сконструйо́ ваний*. Лише в деяких дієсловах для усунення небажаної омонімії зберігаємо суфікс **-ір-** (після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** — **-ир-**): *букси́ рувати* (бо є *буксува́ ти*), *парі́ рувати* (бо є *парува́ ти*), *полі́ рувати* (бо є *полюва́ ти*), *репети́ рувати* (бо є *репетува́ ти*). Суфікси **-ір-, -ир-** пишемо також у поодиноких дієсловах: *драгі́ рувати*, *коти́ рувати*, *лаві́ рувати*, *марши́ рувати*, *пікі́ увати*, *трети́ рувати*, *солі́ рувати*.

ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО

Загальні правила правопису складних слів

Складні слова можна утворювати з двох і більше основ (слів) за допомогою сполучних голосних звуків і без них.

§ 35. Складні слова зі сполучними голосними звуками О, Е (графічно Е та Є)

1. Коли перша частина складного слова — основа прикметника твердої групи, то сполучним звуком є **о**: *важкоатле́т*, *гірничопроми́сло вий*, *чорно́зем*, *яснозо́ рий*; якщо ж перша частина такого слова — основа прикметника м'якої групи, то перед **о** пишемо **ь**: *верхньо́лу́жицький*, *давньо́ру́ський*, *задньо́язи́ковий*, *нижньо́гі́рський*,

передньобокові й, ранньостіглий, середньовіччя, середньодобовий, синьообкий.

2. Коли перша частина складного слова — основа іменника, числівника або займенника, то сполучним звуком буває:

1) **о** після твердого приголосного, зокрема й шиплячого: *водозабір, Водохрестя, грушоподібний, дощомір, душогу́б, кашова́р, країнозна́вство, одноде́нний, рибокомбіна́т, самовихова́ння, самовчі тель, сирова́р, торфорі́з, цементова́з;*

2) **о** в числівниковій основі дво- перед наступним приголосним, голосним та **й** у прикметниках та іменниках: *двоа́ктний, двоелектро́дний, двоєди́ний, двоо́кис, двоо́кисень, двооксі́д, двоопу́клий, двоосьові́й, двоти́жне́вий, двоя́русний;*

3) **е** після м'якого приголосного (неподовженого), яким закінчується основа іменника м'якої групи: *бурело́ м, землемі́р, земле́трус, киснетерапі́я, краплеподі́бний, працездатний, скеле́лаз, а в деяких словах — і після шиплячого: дружелю́бний, ножетри́мач, овочесхо́вище, Січесла́в, але традиційно: коно́в'язь, коно́гін, костогри́з, костопра́в, повітроду́в, повітрозабі́рник, свиномáтка, свинопáс;*

4) **е** після **й**, яким закінчується основа іменника м'якої групи, та після м'якого подовженого приголосного першої частини графічно передаємо буквою **є**: *боєзда́тність, краєзна́вство, націєтвóрення, життєзда́тний, життє́пис, сміттєзбира́льний, хімієтерапі́я.*

Роль сполучного звука у складних словах виконує також останній голосний першого невідмінюваного іменника чи першої незмінної основи іншомовного походження, переважно **о, а** (*автовокза́л, відеоза́пис, дискоклу́б, Євросою́ з, Європарла́мент, кінофі́льм, наночасті́нки, радіоко́мітет, стереоапарату́ра; медіалінгві́стика, медіастилі́стика*), а також голосний, яким закінчується перше слово, зокрема **и** (*всюди́д, двадцятирі́чний, триа́томний, трикілометрóвий, трині́жок, трио́кисень, чотириба́льний, чотирикúтник, чотириосьові́й, семиде́нний*), **е** (*морепроду́кти, сонцестоя́ння*), **а** (*кількаразóвий, кількаповерхóвий, півтора́метрóвий, сім'ядо́ля, сім'япро́від, сорокарі́чний*), **о** (*дев'яносторі́чний, стометро́вий, сторі́ччя*), **у** (*двою́ рідний, трою́ рідний*).

Складні слова без сполучного голосного звука

3. Складні слова утворюємо без сполучного голосного звука, якщо:

1) перша основа закінчується на приголосний звук (*Болгра́д, Ви́шгород, Мі́ргород, Но́вгород, крайне́бо, пі́вдень, хлорбензо́л, хлорвіні́л*) та **-ох**, що є закінченням родового відмінка числівників два — **чотири** в порядкових числівниках і співвідносних із ними іменниках (*двохсо́тий, трьохті́сячний, чотирьохмі́льйо́нний, чотирьохмі́лья́рдний; двохсо́трі́ччя, трьохсо́трі́ччя, чотирьохсо́трі́ччя*);

2) першу основу скорочено до приголосного: *артпóлк, будмайдáнчик, драмтеáтр, завкáфедри, лiтстудiя, медзáклад, мiськрада, педунiверситét.*

Складні слова пишемо разом і з дефісом

4. Разом пишемо:

1) складноскорочені слова (мішані та складові аббревіатури) й похідні від них: *адмінресурс, адмінреформа, академвідпустка, багатвечір, бухоблік, виконроб, власкор, держміто, держустанова, елітжитло, інвалюта, інофірма, інвестпроєкт, інтербригада, інформповідомлення, інформцентр, Кабмін, Київзеленбуд, комбáт, лісгосп, медперсонал, мультфільм, Нацбáнк, нардéп, оцáдкнiй жска, епiдемситуáцiя, профспiлка, Святвечiр, соцзабезпечення, соцтра́х, спецзавдання, спецвiпуск, спортмайдáнчик, фармпрепара́т; комбáтiвський, профспiлко́вий, соцтра́хiвський;*

2) слова з першими регулярно вживаними іншомовними компонентами на голосний та приголосний: **абро-, авіа-, авто-** ('само', 'автоматичний'), **агро-, аеро-, аква-, алко-, арт-, астро-, аудіо-, біо-, боди-, боді-** (перед голосним), **веб-, геліо-, гео-, гідро-, дендро-, екзо-, еко-, економ-, етно-, євро-, зоо-, ізо-, кібер-, мета-, метео-, моно-, мото-, нарко-, нео-, онко-, палео-, пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, соціо-, теле-, фіто-, фолк-** (фольк-), **фоно-** та ін.: *аброморфе́ма, авіаре́йс, автовiдповiдач, агробiзнес, аерометод, акватехнiка, алкотест, артрiнок, астрокорекцiя, аудiоальбóм, бiоцикл, бодибiлдiнг, бодiарт, вебсторiнка, гелiоцентр, геополiтика, гiдропáрк, дендропáрк, екoпродóкти, економклас, етногурт, єврозóна, євроремóнт, зоосáд, кiбермашiна, метамóва, метеостáнцiя, моновистáва, мотокрóс, наркoбiзнес, неомодернiст, онколiкарня, панaмepикáнський, параолiмпiєць, попмузика, попгурт, пресконференцiя, псевдонаука, псевдогромадянський, соціосфeра, телехрoнiка, фiтотерапiя, фолкгурт, фолькмузика, фонозáпис; так само слова з питомими компонентами **іно-** (**іношо-, інако-**), **лже-**: *iновiрець, iношoвiрець, iнакодóмець, iношoдóмець; лжeпрорóк, лжесвiдок.**

Примітка. Якщо такі іншомовні компоненти приєднані до власного імені, то їх пишемо з дефісом: *пан-Європа, псевдо-Фауст.*

3) слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т.ін.) вияв чого-небудь: **архі-, архи-, блиц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-**: *архiскладнiй, архiшахрай, архидиякон, блицновiни, блицопiтування, гiперзвук, гiпермаркет, екстраклас, макромолéкула, макроекономiка, максiодяг, мiдiодяг, мiкроорганiзми, мiкрохвiлi, мiкрочастiнка, мiнiблóк, мiнiдiск, мiнiкомп'ютер, мультимiльйонér, нанoкомп'ютер, наночастiнки,*

полісахаріди, полімотивація, преміумклас, супермаркет, супермодель, супермодний, топменеджер, топмодель, ультразвук, ультрамодний, флешінтерв'ю.

Примітка 1. У компонентах **максі-, міді-** кінцевий **і** в позиції перед приголосним наступного слова не переходить в **и**: *максімó да, максісукня, мідімо́ да, мідіспідніця.*

Примітка 2. Компонент **топ-** із числівниками не поєднуваний.

4) слова з першим іншомовним компонентом **анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-**: *антивірус, віцепрем'єр, віцеконсул, ексчемпіо́нка, ексміністр, експрезидент, контрадмірал, контрудар, лейбгвардієць, лейбмедик, оберма́йстер, оборофіцер, оберлейтенант, оберпрокурор, штабскапіта́н, унтерофіцер.*

Примітка 1. Із власною назвою (прізвищем) такі компоненти пишемо з дефісом: *«Анти-Дюринг», екс-Югославія.*

Примітка 2. У компонента **анти-** кінцевий **и** в позиції перед голосним наступного слова не переходить в **і**: *антиелектро́н, антиімперіалісти́чний, антиінфекці́йний, антиінфляці́йний, антиісторі́чний, антиоку́слювач, антиурядо́вий* (див.: § 31).

5) складні слова, першою частиною яких є кількісний числівник, записаний словом: *двадцятип'ятиповерховий, двобічний, двообкий, півтораметровий, п'ятсотдвадцятип'ятиріччя, сімдесятиріччя, сімсотсорокаріччя, сорокарічний, сторіччя, тривідсо́тковий, трику́тник, трия́русний, чотириа́ктний, чотиримі́сячний.*

5. З дефісом пишемо:

1) слова, утворені повторенням того самого дієслова, що виражають інтенсивну дію: *тиса́ в-тиса́ в, робі́ в-робі́ в, ході́ в-ході́ в*; прикметника чи прислівника, що передають високий ступінь вияву ознаки: *бі́лий-бі́лий, бага́ то-бага́ то, далéко-далéко, легéнький-легéнький, лéдве-лéдве, сі́ ньо-сі́ ньо, ті́хо-ті́хо*;

2) складні слова, утворені внаслідок поєднання слів синонімів: *гі́дко-бри́дко, зро́ду-ві́ у, ті́шком-ні́шком, ча́сто-гу́сто*; слів-антонімів: *бі́льш-мени́, ві́ димо-неві́ димо, купі́вля-про́даж*; близьких за значенням слів, що передають єдине поняття: *ба́ тько-ма́ ти* (батьки), *хлі́б-сі́ль* (їжа); слів із тим самим коренем, але з різними закінченнями, префіксами чи суфіксами: *велі́кий-превелі́кий, з да́вніх-давéн, з ді́да-пра́ діда, ма́ло-пома́лу, пові́к-ві́ки, ра́дий-раді́сінський, сі́ла-силéнна, ті́хий-тихéсенький.*

Примітка. Два однакових іменники або числівники, один з яких має форму називного відмінка, а другий — орудного, пишемо окремо: *кіне́ць кінце́м, честь че́стю, чин чо́ном, одні́м одна́.*

3) складні слова, що означають приблизність: *день-другий, годі на-дві, не сьогодні-за втра, три-чотири.*

Примітка. Поєднання слів зі значенням приблизності або певних числових меж можуть складатися й з двох числівників, позначених цифрами. У такому разі між ними ставимо тире: *3 — 4 дні, учні 8 — 10 класів.*

4) складні вигуки та звуконаслідування, утворені переважно повторенням того самого звукосполучення: *гей-гей, те-те-те, дзень-дзелень, їй-бóгу, їй-п'ра́во, кру-кру́, ку-ку́, курлі-курлі́, ого-го-го́, ой-ой-ой́, ох-хо-хо́, тук-ту́к, тьох-тьо́х;*

5) скорочення з належними до них цифрами: *Ан-124, Ан-225, Б-17, БУ-1, ДС-3, ЖЕК-9, Зеленбу́д-4, Су-53, Ту-154, Як-42;*

6) числівниково-літерні найменування класів, будинків, корпусів, поштових відділень тощо: *7-А клас, 10-В клас, буди́нок № 28-Г, ко́рпус 3-А; Ки́їв-1;*

7) ініціальну абрєвіатуру, написану великими або малими літерами, з будь-яким словом: *ВІЛ-інфе́кція, ДНК-ана́ліз, ДНК-експерти́ за, ВІП-за́ла, е-декларува́ння, е-деклара́ція;*

8) дві ініціальні абрєвіатури, написані великими літерами: *ВІЛ-СНІД;*

9) слова-терміни, до складу яких уходить літера алфавіту: *П-поді́бний, Т-поді́бний;*

10) за традицією *карт-блáни, ста́тус-кво* та ін.

§ 36. Складні іменники

1. Разом пишемо:

1) складні іменники, у яких поєднані за допомогою сполучного голосного звука дві основи, друга з яких — віддієслівного походження: *водопі́й, водолáз, газогін, глибиномі́р, глинокóп, дроворуб́, лісосплá в, лья́ковóд, металорі́з, м'ясої́д, самохі́д, сінокі́с, солева́р, стрічкорі́з, теплово́з, трубокла́д, хлібодáр, хліборі́з;*

2) складні іменники, утворені поєднанням прикметникової та іменникової основ за допомогою сполучного голосного звука: *білокрiвiці́, високогі́р'я, густолі́сся, дрібно́ліс, жовтоцві́т, синьоцві́т, червононі́жка, червонопі́рка, чорно́зем, чорно́ліс, чорно́слив;*

3) складні іменники, утворені за допомогою сполучного голосного звука з двох іменникових основ: *верболі́з, газобало́н, глинопісо́к, лісостéп, людиноде́нь, льонолаве́сан, металопла́ст, носорі́г, сталебетóн, то́ннокіломе́тр, торфогні́й, шлакоблóк), а також іменники, першою частиною яких є незмінна основа іншомовного походження на **о**, **а**: *автомагістра́ль, агрокульту́ра, велопробі́г, відеофі́льм, дискому́зика, кіноза́л, радіокоміте́т, стереоекра́н, фотоспра́ва, європі́нок, нанодіагно́стика; медіалінгві́стика;**

4) складні іменники, утворені з дієслова у формі другої особи однини наказового способу та іменника: *горі́цвіт, зірві́ голова, переко́ти по́ ле, пройди́світ; Ко́ливушко, Непі́йпиво, Непі́йвода, Перебі́йніс, Тягні́бік, Убі́йвовк* (прізвища);

5) складні іменники, утворені з кількісного числівника у формі родового відмінка (для числівників *дев'яносто, сто* — називного), іменникової основи та суфікса: *двана́дцятито́нка, дво́хсотрі́ чя, дев'яно́стоп'ятирі́ччя, дев'яно́сторі́ччя, стоп'ятдесятирі́ччя, сторі́ччя, трьохсо́тп'ятдесятирі́ччя, шестиде́нка.*

Примітка. Якщо такий числівник у складних іменниках означає дво-, тризначне число і записаний цифрами, то його приєднуємо до другої частини за допомогою дефіса: *750-рі́ччя, 900-рі́ччя.*

б) складні іменники з першою частиною **напів-, полу-**: *напівавтомáт, напівімла́, напівку́щ, напівлюди́на, напівма́впа, напівпітьма́, напівпра́вда, напівфа́брикат; полудра́бок, полукі́пок, полумисок.*

Примітка. Невідмінюваний числівник **пів** зі значенням 'половина' з наступним іменником — загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо окремо: *пів а́ркуша, пів ві́дрá, пів годі́ни, пів лі́тра, пів мі́ста, пів огі́рка, пів о́строва, пів я́блука, пів я́щика, пів я́ми; пів Св́роти, пів Ки́єва, пів Украї́ни.* Якщо ж **пів** з наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *півáркуш, півде́нь, півза́хист, півко́ло, півку́ля, півлі́тра* (розм. 'пляшка з горілкою або іншою випивкою ємністю 0,5 літра'), *півмі́сяць, піво́берт, півова́л, піво́стрів.*

7) складні іменники, утворені з трьох і більше основ: *автомотогу́ртó к, радіоспектрогеліогра́фія, світловодоликува́ння, термогідродина́міка.*

2. З дефісом пишемо:

1) складні іменники, утворені з двох самостійних іменників без сполучного голосного звука.

У них відмінюємо або обидва іменники, або тільки другий. Обидва іменники відмінюємо, якщо вони означають:

а) спеціальність, професію, наукові звання: *гінеко́лог-ендокриноло́г, лі́кар-еко́лог, магніто́лог-астроно́м, худо́бжниця-карикату́рїстка, член-кореспонде́нт;*

б) протилежні за змістом поняття: *купи́вля-про́даж, ро́зтяг-сти́ск;*

в) казкових персонажів: *Зáйчик-Побіга́йчик, Лисі́чка-Сестри́чка, Цап-Відбува́йло;*

г) рослини: *брат-і-сестра́.*

2) другий іменник складного слова відмінюємо, якщо перший:

а) визначає певну прикмету чи особливість предмета, особи, явища, названих другим: *бізнес-план, бізнес-проєкт, блок-система, буй-тур, ді зель-мотор, допінг-контроль, дур-зілля, жар-птиця, інтернет-видання, інтернет-послуга, козир-діка, компакт-диск, крекінг-процес, піар-акція, піар-кампанія, розрив-трава, фан-клуб, фітнес-клуб, чар-зілля;*

б) є назвою літери грецького алфавіту, що лексикалізувалася: *альфа-промені, альфа-розпад, альфа-частинка, бета-промені, бета-розпад, бета-частинка, дельта-проміння, дельта-функція, дельта-частинка;*

в) разом із другим становить єдине найменування військового звання, державної посади (*генерал-лейтенант, генерал-майор, прем'єр-міністр*), одиниці вимірювання чого-небудь (*кілова т-годі на, мегават-година*), узвичаєних музичних понять (*до-дієз, мі-бемоль, сі-бемоль, соль-дієз* та ін.), проміжних сторін світу (*норд-вєст, норд-о ст*), деяких рослин (*сон-трава, мати-й-мачуха*);

г) є невідмінюваним іменником іншомовного походження: *сусі-бар, караоке-бар;*

3) складні іменники, утворені з двох самостійних слів за допомогою сполучного голосного **о**: *монголо-татари, угро-фіни, А встро-Угорщина;*

4) першу частину складного слова (написану разом або з дефісом), за якою вжите слово з такою самою, як у першій, другою частиною: *аудіо- та відеопродукція, кулько- й роликопідшипники, націє- й державотвірні процеси, радіо- й телеапаратура, тепло- й гідроелектростанції.*

§ 37. Прикладка

Між прикладкою та означуваним іменником ставимо дефіс або ж пишемо їх окремо, що залежить від їхнього значення та місця одне щодо одного.

Примітка. Про вживання розділових знаків із поширеними прикладками читай у § 121.

1. Дефіс ставимо:

1) якщо означальний (прикладковий) іменник ужито після означуваного іменника: *вовк-жадніюга, дівчина-розумниця, земля-мати, козак-характерник, країна-інвестор, країна-кредитор, мова-джерело, мова-посередниця, очі-намистинки, хлопець-патріот, хлопчик-мізінчик, Україна-ненька.*

2) якщо означальним іменником є родова назва, ужита після іменника — видової назви: *Дніпро-ріка, звіробій-трава, Йордан-річка, Сапун-гора;*

3) якщо означуваний і означальний іменники можуть мінятися місцями, але означальну роль виконує другий іменник: *дівчина-грузинка і грузинка-*

ді чина, *учі тель-фізик і фізик-учі тель*, *худобник-пейзажист і пейзажист-худобник*;

4) якщо означальний іменник уходить до складу терміна, де він утратив своє значення, унаслідок чого постав складний іменник без сполучного звука: *гриб-паразит*, *жук-короїд*, *заєць-біляк*, *заєць-русак*, *льон-довгунець*, *льон-кучерявець*, *льон-сирець*.

2. Дефіс не ставимо:

1) якщо означальний іменник ужито перед означуваним: *ненька Україна*:

2) якщо означальний іменник є видовою назвою щодо першого іменника — родової назви: *гора Сапун*, *держáва Україна*, *місто Кіїв*, *ріка Дніпрó*, *селó Мóринці*, *трава звіробій*.

§ 38. Складні числівники

1. **Р а з о м** пишемо:

1) складні кількісні числівники: *одина́дцять*, *півторá*, *п'ятдеся́т*, *три́ста* (*трьохсо́т*, *трьомста́м*, *трьомаста́ми*, (на) *трьохста́х*);

2) складні порядкові числівники, останнім компонентом яких є **-сотий**, **-тисячний**, **-мільйонний**, **-мільярдний**: *дев'ятисо́ тий*, *трьохсо́ тий*; *двохті́сячний*, *десяти́тисячний*, *п'ятсоттри́дцятиті́сячний*; *чотирьохмі́льйо́ нний*, *п'ятдесяти́мільйо́нний*, *ші́стдесяти́п'ятимі́льйо́ нний*; *семи́мілья́рдний*, *трьохмі́лья́рдний*.

Примітка 1. Складені кількісні та порядкові числівники пишемо окремо: *ті́сяча* *п'ятсо́ т*, *три́ дцять ві́сім*; *мі́льйо́н* *трьохті́сячний*, *мі́лья́рд* *чотирьохмі́льйо́нний*, *ті́сяча* *дев'ятсо́ т ві́сімдеся́т восьми́й*.

Примітка 2. Кількісні та порядкові числівники, до складу яких уходить форма з **половиною** й под., також пишемо окремо: *дві́ з полови́ною ті́сячі*, *три́ з полови́ною ті́сячний* *загі́н*.

2. **З дефісом** пишемо порядкові числівники, перша частина яких передана цифрами: *3-ті́сячний*, *35-мі́льйо́нний*, *4-мі́лья́рдний*.

§ 39. Складні займенники

1. **Разом** пишемо складні неозначені займенники, утворені від займенників інших семантичних груп за допомогою словотворчих часток **аби-**, **ані-**, **де-**, **-сь**: *аби́хто* (*аби́кого*, *аби́кому* і т. д.), *аби́який* (*аби́якого*, *аби́якому* і т. д.), *аби́чий* (*аби́чийого*, *аби́чийому* і т. д.), *ані́хто́* (*ані́кого́*, *ані́кому́* і т. д.), *ані́що́* (*ані́чо́го*, *ані́чо́му* і т. д.), *ані́який* (*ані́якого́*, *ані́якому́* і т. д.), *ані́чий* (*ані́чийого́*, *ані́чийому́* і т. д.), *де́хто* (*де́кого́*, *де́кому́* і т. д.), *де́що* (*де́чо́го*, *де́чо́му* і т. д.), *де́які* (*де́яких*, *де́яким* і т. д.), *хто́сь* (*когóсь*, *кому́сь* і т. д.), *що́сь* (*чогóсь*, *чому́сь* і т. д.) *який́сь* (*яко́гось*, *яко́мусь* і т. д.), *котри́йсь* (*котро́гось*, *котро́мусь* і т. д.).

2. **З дефісом** пишемо складні неозначені займенники, що мають у своєму складі словотворчі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-**: *будь-хто́, (будь-кого́ і т. д.), будь-що́ (будь-чого́ і т. д.), будь-чий́й, будь-які́й; котрі́й-будь, хто-бу́дь, чий-бу́дь, що-бу́дь, які́й-будь; котрі́й-небу́дь, хто-небу́дь, чий-небу́дь, що-небу́дь, які́й-небу́дь; ка́зна-хто, ка́зна-чий, ка́ зна-що, ка́зна-які́й; хто́ зна-які́й; бо́зна-що*. Але: *будь у ко́го, будь на чо́му, ка́ зна з ким, хто́зна при ко́му, бо́зна в ко́го*, бо між часткою і займенником ужито прийменник.

§ 40. Складні прикметники

1. **Р а з о м** пишемо складні прикметники зі сполучними голосними **о, е** (е після м'якого приголосного та графічно є після **й**); з першою іменниковою основою на приголосний; з першою числівниковою основою на **и, о, а**, що виконують роль сполучного голосного, та на приголосний. Вони охоплюють:

1) складні прикметники, утворені від складних іменників, які пишуть разом: *агрокульту́рний* (агрокульту́ра), *електросило́ві й* (електросі́ла), *лісостепови́й* (лісосте́п), *монокульту́рний* (монокульту́ра), *м'ясозаготіве́льний* (м'ясозаготі́вля), *радіофізи́чний* (радіофі́зика), *самохі́дний* (самохі́д), *сірководневи́й* (сірководе́нь), *теплообмі́нний* (теплообмі́н), *хлібозаготіве́льний* (хлібозаготі́вля), *цементобето́нний* (цементобето́н), *чорнозе́мний* (чорно́зем);

2) складні прикметники, утворені з іменника та узгодженого з ним прикметника: *високоврожа́йний* (висо́кий урожа́й), *внутрішньоо́чний* (вну́трішнє о́ко), *довгохвильови́й* (до́вгі хви́лі), *загальнодо́ступний* (зага́льний до́ступ), *загальноосві́тний* (зага́льна осві́та), *західноукраї́нський* (За́хідна Укра́їна), *зовнішньополі́тичний* (зо́внішня полі́тика), *короткостеблови́й* (коро́тке стебл́о), *легкоатлеті́чний* (легка́ атлети́ка), *мовностильови́й* (мо́вний стиль), *молочнопромисло́вий* (моло́чна промисло́вість), *м'якопіднебі́нний* (м'яке́ піднебі́ння), *народногосподарський* (наро́дне господа́рство), *народнопоети́чний* (наро́дна пое́зія), *низькопродукти́вний* (низька́ продукти́вність), *первіснообщі́нний* (первісна общі́на), *правобере́жний* (пра́вий бе́рег), *сільськогосподарський* (сі́льське господа́рство), *східнослов'я́нський* (схі́дні слов'я́ни);

3) складні прикметники, утворені з дієслова і залежного від нього безсуфіксного іменника: *волелю́бний, деревообробни́й, машинобудівни́й, світлопоглина́льний, сміттєочи́сний, соломоподрібно́вальний, сталерозли́вний, струмовимірюва́льний*.

Примітка. Якщо друга частина походить від префіксального дієслова, то складний прикметник пишемо з дефісом: *ванта́жно-розванта́жувальни́й, контро́льно-вимірюва́льний*;

4) складні прикметники, перший компонент яких утворений від прислівника, а другий — від прикметника: *багатопрогінний, важкорозчінний, круглообертальний, легкозаймі стий, малочутливий, сильнодійний, тонкомірний, тугопла вкий* чи від дієприкметника: *багатоспрямований, важкопрогнозований, високооплачуваний, густозаселений, довгоочікуваний, маловжіваний, низькооплачуваний, новоутворений, новозаснований, різноспрямований, свіжозрубаний, свіжоскопаний, слабконатягнутий, тонкомелений, тонкорозпорошений*.

Примітка 1. Прислівники, утворені з відносних (зрідка — якісних) прикметників, здебільшого зберігають на собі логічний наголос і не зливаються в одне слово з наступним прикметником або дієприкметником: *абсолютно сухий, валентно пов'язаний, вільно конвертований, діаметрально протилежний, компетентнісно орієнтований, науково обґрунтований, послідовно миролюбний, професійно орієнтований, соціально активний, соціально свідомий, соціально небезпечний, суспільно корисний, суспільно необхідний, хімічно стійкий, чітко окреслений*.

Примітка 2. У складних термінах перший прислівниковий компонент, що уточнює значення другого прикметникового компонента, пишемо разом із ним: *видовженотупоконічний, короткогрушоподібний, округлояйцеподібний*;

5) складні прикметники (з двох або кількох компонентів), у яких основний, переважно термінологічний зміст передає останній прикметник, а попередні лише звужують, уточнюють його: *вузькодіалектне (мобне явище), глибокозадньоязиковий (звук), давньоверхньонімецька (мова), двовуглекі слий (газ), лінгвостилістичні (особливості), середньоверхньонімецька (мова), середньонижньонімецька (мова)*; також — *глухонімії, сліпоглухонімії*;

6) складні прикметники, першою частиною яких є іменник з основою на м'якій приголосній: *вуглецевмісний* та на **й**: *кальцієвмісний, натрієвмісний*;

7) складні прикметники з першою іменниковою основою на приголосній: *натрійорганічний, хлорфенольний*;

8) складні прикметники, першою частиною яких є числівник, написаний словом, з основою на **и**: *двадцятиповерховий, десятиметровий, п'ятдесятитонний, семиразовий, двадцятип'ятирічний, трипудовий, чотириколісний*, **о**: *двометровий, двоосьовий, столітровий*, **а**: *сорокагодинний, сорокаденний* та на приголосній: *піввідерний, півкілограмовий, півкілометровий, півлітровий*.

2. З дефісом пишемо:

1) складні прикметники, утворені від складних іменників, що їх також пишуть із дефісом: *генерал-губернаторський* (генерал-губернатор), *дизель-моторний* (дизель-мотор), *монголо-татарський* (монголо-татари), *націонал-патріотичний* (націонал-патріот), *норд-остовий* (норд-ост), *сі-бемольний* (сі-бемоль), *соціал-демократичний* (соціал-демократ), *соціал-патріотичний* (соціал-патріот), *соціал-пацифістський* (соціал-пацифіст), *угро-фінський*

(угро-фіни); *Івано-франківський* (Івано-Франківськ), *Пуща-водіцький* (Пуща-Водіця);

2) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **о** з двох прикметникових основ; вони об'єднують:

а) складні прикметники, основи яких називають незалежні поняття *аграрно-промислової, архітектурно-будівельний, військово-морський, військово-польовий, військово-спортивний, воєно-промислової, воєнно-стратегічний, електронно-обчислювальний, киснево-водневий, крапково-штриховий, культурно-технічний, лінійно-стрічковий, лісопільно-стругальний, мовно-літературний, молочном'ясний, музично-танцювальний, м'яльно-тіпальний, навчально-виховний, навчально-науковий, науково-експериментальний, науково-прикладний, постачально-збутовий, свердлильно-довбальний, свердлильно-шліфувальний, свинцево-мідний, стінно-черевний, столярно-теслярський, судинно-капілярний, сушильно-сортувальний, суспільно-політичний, художньо-реставраційний*; між компонентами таких складних прикметників можна вставити сполучник **і**, пор.: *аграрний і промислової, навчальний і виховний*.

Примітка. Складні субстантивовані прикметники *військовозобов'язаний, військовополонений* пишемо разом;

б) складні прикметники, перша основа яких закінчується на **-ико** (**-іко**): *діалектико-матеріалістичний, історико-культурний, лірико-епічний, логіко-граматичний, медико-генетичний, механіко-математичний, політико-економічний, хіміко-бактеріологічний*;

в) складні прикметники, перша основа яких не має прикметникового суфікса, але за змістом вона однорідна з другою основою *золото-валютний, крохмальний, м'ясо-товарний, м'ясо-молочний, м'ясо-сільний, м'ясо-яєчний, овоче-картопляний, овоче-молочний, цукро-протеїновий*.

Примітка. Складні прикметники такого зразка, уживані як наукові терміни, пишемо разом: *головонігі*;

г) складні прикметники, основи яких означають якість із додатковим відтінком, відтінки кольорів або поєднання кількох кольорів в одному предметі: *блакитно-синий, гіркуватий-солоний, жовто-блакитний, жовтуватий-рожевий, кісло-солоний, молочний-білий, сіро-голубий, сліпучо-білий, темно-зелений, червоно-зелено-синий, але: жовтогарячий, червоногарячий* (окремі кольори);

г) складні прикметники, основи яких називають проміжні сторони світу: *південно-західний, південно-східний, північно-західний, північно-східний*;

3) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **о** з двох прикметникових основ, що називають поняття з уточнювальним змістом: *всесвітньо-історичний, літературно-художній, нарідно-військовий, підзозлісто-болотний*;

4) складні прикметники, перша основа яких є числівником, записаним цифрою, але в його вимові наприкінці з'являється голосний **и**: *20-поверховий, 7-разовий, 125-річний, 30-кілограмовий*; **о**: *90-метровий, 90-річний, 100-годинний*; **а**: *40-градусний, 40-денний*.

§ 41. Прислівники

1. Разом пишемо:

1) прислівники, утворені сполученням прийменника з прислівником: *відні ні, відтепер, доні ні, дотепер, забага то, задобго, занадто, набага то, навично, надалі, надобго, назавжди, назовсім, наскрізь, насправді, невтямки, негаразд, отак, отам, отут, повсюди, подекуди, позавчора, позаторік, потроху, утрічі*.

Примітка. Від таких прислівників потрібно відрізнити сполучення прийменників із незмінюваними словами, уживаними зі значенням іменника. Такі сполучення пишемо окремо: *від сього дні, до за втра, на за втра, на по тім* (пор. *не відкладайте цього до за втра, на за втра, на по тім*); *за багато* (пор.: *забага то гуляєш і за бага то років уперше приїхав*), *на багато, на добра ніч, на ура*;

2) прислівники, утворені сполученням прийменника з іменником: *безвісти, вбік (убік), ввечері (увечері), вволю (уволу), вголос (уголос), вгорі (угорі), вгору (угору), вдень (удень), взімку (зімку), визнаки (знаки), вниз (уніз), відрізу, вкрай (украй), вкупі (укупі), влад (улад), влітку (улітку), внизу (унизу), вночі (уночі), восені, впень (упень), вперед (уперед), впоперек (упоперек), впору (упору), враз (ураз), вранці (уранці), врешті (урешті), врівень (урівень), врівні (урівні), вряд (уряд), всередині (усередині), вслід (услід), всмак (усмак), вицерт (уцерт), доверху, довіку, довкола, доволі, догори, додолу, додому, докupi, донізу, дотла, доценту, заміж, заочі, запівніч, зараз, заразом, збоку, зверху, звіку, згорі, ззду, зісоду, знізу, зозла, зозла, зозла, зразу, зранку, зрештою, зроду, зсередини, на бік, наверх, наверху, навесні, навіворіт, навік, навіки, навіч, нагору (але на-гора), надвечір, надворі, надголодь, надзелень, надмі, надміру, назад, наніз, нанизу, наостанок, наостанку, напам'ять, наперед, наполовину, напочатку, наприклад, напровесні, нараз, нарешті, наріні, насилу, насні, насподі, насторожі, наяву, обік, обіч, одвіу, опліч, підряд, побіч, поверх, повік, поволі, позаду, поночі, опліч, поруч, поряд, посередині, почасті, скраю, спереду, спочатку*;

3) прислівники, утворені сполученням прийменника з віддієслівним коренем: *впам'ятку (упам'ятку), впереміш (упереміш), вправ (управ), вправ*

(упла́ч), вро́зкид (уро́зкид), вро́зліт (уро́зліт), вро́зсип (уро́зсип), вро́зтіч (уро́зтіч), наві́літ, наві́дліг, наві́дріз, наза́хват, наздога́д, назу́стріч, наперебі́й, наперéваги, наперевáги, наперекі́р, наперері́з, напідні́тку, напока́з, напо́хваті, напроло́м, напропа́ле, наро́зхват, на́скоком, на́спіх;

4) прислівники, утворені сполученням прийменника з коротким (нечленним) прикметником: відда́вна, воста́нне, вручну́ (уручну́), до́гола, допі́зна, заві́дна, за́молоду, за́ново, затéмна, зві́сока, зга́рячу, злéгка, злі́ва, знóву, зрідка, напéвне, на́різно, нашивидку́, поблизу́, пома́лу, спóвна, спро́ста, сп'яну́;

5) прислівники, утворені сполученням прийменника та числівника: вдво́є (удво́є), втро́є (утро́є), вчéтверо (учéтверо) і т. д.; впе́рше (упе́рше), вдру́ге (удру́ге), втре́тє (утре́тє) і т. д.; на́двоє, на́троє, начéтверо і т. д.; удво́х, утрьо́х, учотирьо́х і т. д.; водно́, заодно́, пооди́нці, спéршу;

6) прислівники, утворені сполученням прийменника із займенником: внічию́ (унічию́), вті́м (уті́м), наві́о, на́що, передусі́м, почи́, почóму, але: до чо́го, за ві́що, за що́ та ін. в ролі додатків;

7) прислівники, утворені сполученням кількох прийменників з основою слова будь-якої частини мови: вдóсвіта (удóсвіта), вподо́вж (уподо́вж), завбі́льшки, завгли́бки, завдо́вжки, завто́шки, завча́су, завши́рки, знадо́ру, навздогі́, на́взнак, навкі́дьки, навко́ло, навкругі́, навкула́чки, навмі́сне, навпакі́, напередéйми, навпрі́сядки, навпростéць, навря́д, на́вскáч, на́вскіс, навско́сі, навспра́вжки, на́встіж, навті́кача, наздогі́, нао́сліп, напото́ві, позавчо́ра, попі́дтіню, спі́длоба;

8) складні прислівники, утворені з кількох основ (із прийменником чи без нього): босо́ніж, водно́сталь, ліво́руч, мимово́лі, мимоі́здом, мимохі́дь, мимохі́ть, насáмперед, натщéséрце, нашивидку́руч, обо́біч, обі́руч, очеви́дно, повсякча́с, право́руч, привсе́людно, самохі́ть, стрі́мголів, тимчасо́во, чимдо́уж, чимра́з;

9) прислівники, утворені поєднанням словотворчих часток **аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-** зі словом будь-якої частини мови: аби́куди, аби́як; аніскі́льки, анітелéнь, анітро́хи, анічичі́рк, анія́к; деда́лі, деінде́, де́коли, де́куди; чимáло; щовéчора, щогоді́ни, щода́лі, щодéнно, щодня́, щоду́ху, щомі́сяця, щомо́га, щонайбі́ше, щонайдóвше, щонайдóужче, щонайкра́ще, щонаймéнше, щонайши́рше, щонóчі, щопра́вда, щора́з, щора́зу, щоро́ку, щосі́ли, щохвилі́ни і т. д., якомо́га, я́кось і я́кось (з різними значеннями), якра́з, якнайбі́ше, якнайдо́ужче, якнайдо́вше і т. д.

Примітка. Потрібно відрізнити прислівники, утворені з прийменників або часток і слів різних частин мови (їх пишемо разом), від прийменників або часток та іменників, прикметників, займенників, прислівників, що зберігають у реченні свої функції як окремі частини мови (їх пишемо окремо). Пор.:

Він повернув **убік** і Хтось ударив спортсмена у **бік**. Спочатку було слово і **з початку** розмови вони зрозуміли вашу думку. Прочитай вірш **напам'ять** і **На пам'ять**

він подарував мені книжку. **Усередині** щось дуже заболіло і **Це правило шукай у середині**

розділу. Хлопці домовилися йти **вкупі** до міста і **У купі** піску гралися діти. Зауважую вам **востаннє** і Вони постукали **в останнє** вікно. Ми чуємо це **вперше** і Зайдемо **в перше** село. **Утім**, я не заперечую і **У тім** спектаклі виступав і я. Ми зробили **чимало** і **Чи мало** вам допомагали в житті? **Нащо** було починати справу? і **На що** ви натякаєте? Ми **теж** виступали на зборах і Він говорив **те ж**, що і я. **Якось** уже воно буде і **Як ось** і батько на поріг.

2. **Окремо** пишемо:

1) прислівникові сполуки, що складаються з прийменника та іменника, у яких іменник звичайно зберігає своє конкретне лексичне значення й граматичну форму, особливо коли між прийменником і поєднаним із ним іменником можливе означення, виражене прикметником, займенником, числівником: *без відома, без жалью, без кінця, без кінця-краю, без краю, без ладу, без лі у, без мети, без міру, без пуття, без сліду, без смаку, без сумніву, без угаву, без упину, без чєрги, в (у) затишку, в (у) нагороду, в (у) ногу, в обмін, в обріз, в (у) позику, в (у) цілості, до біса, до вподоби, до гурту, до діла, до загну, до запитання, до краю, до крїхти, до ладу, до ліха, до лиця, до міри, до ногі, до обїду, до останку, до парі, до пня, до побачення, до порі, до пуття, до рєчі, до рєшити, до смаку, до смєрті, до снагі, до сьогодні, за годїни, за дня, за кордон, за кордоном, за рахунок, за світла, з болю, з-за кордону, з краю в край, з переляку, з радості, з розгону, на бігу, на біс, на вагу, на вєсну (але навесні), на вібір, на видноті, на відчїй, на відмінно, на віку, на гїмуз, на гóлову, на дїво, на дозвіллі, на жаль, на зло, на зразок, на льоту, на міть, на ніщо, на око, на поруки, на прощання, на радість, на радощах, на руку, на самоті, на світанку, на скаку, на славу, на слово, на сміх, на совість, на сором, на ходу, на шкóду, на щастя, над сілу, не з руки, ні на грїш, під бóком, під гóру, під сілу, по закону, по змóзі, по знáку, по правді, по силі, по совісті, по сусідству, по сүті, по чєрзі, по щїрості, увісні у поміч, у стократ, чєрез сілу, як трєба;*

2) словосполуки, що мають значення прислівників і складаються з двох іменників (зрідка — займенників, числівників) та одного або двох прийменників: *від рáнку до вєчора, день у дєнь, з бóку на бїк, з дня на дєнь, одїн в одїн, раз у раз, рік у рік, сам на сам, час від часу;*

3) словосполуки, що виконують у реченні функцію прислівника і утворені з узгоджуваного прикметника (числівника, займенника) та іменника: *другого дня, тємної нóчі, тим рáзом, тим часом;*

4) прислівники, утворені сполученням прийменника **по** зі збірним числівником: *по двóє, по трóє, по чєтверо.*

3. **З дефісом** пишемо:

1) прислівники, утворені від прикметників і займенників за допомогою прийменника-префікса **по** та суфіксів **-ому** або **-(к)и**, зрідка — **-(ч)и**, **-(ж)и**: *по-бáтьківському, по-бойовóму, по-брáтньому, по-господáрському, по-їншому, по-козáцькому, по-нашóму, по-сво́єму, по-сусідському, по-*

українському, по-християнському; по-ба́ тьківськи, по-брате́рськи, по-господа́рськи, по-лю́дськи, по-сусі́дськи, по-украї́нськи; по-за́ячи, по-ведме́жи; також по-лати́ні.

Примітка 1. У прислівниках такого зразка, утворених від складних прикметників, що їх пишемо з дефісом, дефіс ставимо тільки після **по-**: по-соціалдемократи́чному, по-генералгуберна́торському.

Примітка 2. Прийменник **по** пишемо окремо від форми місцевого відмінка іменника *батько*: по ба́тькові;

2) прислівники, утворені за допомогою прийменника-префікса **по** від порядкових числівників: по-пе́рше, по-дру́ге, по-тре́тє і т. д.;

3) неозначені прислівники, що мають у своєму складі словотворчі частки **будь-**, **-будь**, **-небудь**, **казна-**, **-то**, **хтозна-**: *будь-де́*, *будь-коли́*, *будь-куди́*; *коли́ -будь*, *куди́ -будь*; *де-не́будь*, *коли́ -не́будь*, *куди́ -не́будь*, *як-не́будь*; *ка́зна-де*, *ка́зна-коли́*; *абі́-то*, *де́сь-то*, *та́к-то*; *хто́зна-де*, *хто́зна-як*;

4) складні прислівники, утворені з двох прислівників: *вряді́-годи́*, *десь-інде́*, *десь-інколи́*, *сяк-та́к* та ін.;

5) складні прислівники, утворені повторенням слова або основи без службових слів чи зі службовими словами між ними: *дале́ко-дале́ко*, *ле́дведе-ле́дведе*, *ось-о́сь*, *ти́хо-ти́хо*; *будь-що-будь*, *віч-на́ -віч*, *всього́ -на́ -всього*, *де-не-де́*, *коли́ -не-коли́*, *пліч-о́ -пліч*, *хоч-не-хо́ч*, *як-не-я́к*;

б) прислівники термінологічного характеру за традицією: *де-фа́кто*, *де-ю́ре*.

§ 42. Прийменники

1. Разом пишемо:

1) складні прийменники, утворені сполученням одного або двох (іноді — трьох) прийменників зі словом *будь-якої* частини мови: *вна́ слідок* (*уна́ слідок*), *вподо́ вж* (*уподо́ вж*), *впродо́вж* (*упродо́вж*), *за́ мість*, *навздогін*, *навко́ло*, *навперейми́*, *назу́стріч*, *напередо́ дні*, *наприкінці́*, *повздо́вж*;

2) складні прийменники, утворені з двох і більше простих прийменників: *за́для*, *зара́ди*, *окрім*, *по́за*, *помі́*, *по́над*, *поперед*, *по́при*, *посеред*, *про́між*.

2. **З дефісом** пишемо складні прийменники, початковим компонентом яких є прості прийменники **з**, **із**: *з-за* (*і́з-за*), *з-над*, *з-пе́ред*, *з-під* (*і́з-під*), *з-по́за*, *з-по́між*, *з-по́над*, *з-по́під*, *з-по́серед*, *з-про́між*.

3. **Окремо** пишемо складені прийменники у (в) *ра́зі*, *під кіне́ць*, *під ча́с*.

§ 43. Сполучники

1. **Разом** пишемо складні сполучники, утворені внаслідок поєднання повнозначних чи службових слів із частками або прийменниками: *аніж, зате́, мо́ вби, на́ чеб, на́ чебто, немó в, немó вби, немó вбито, ненá че, ненá чебто, ніби, нібито, ніж, о́ тже, ото́ ж, причо́ му, протé, се́бто, то́ бто, це́бто, щоб, якби́, якщо́*; також слова: *або́ що, то́ що*.

Примітка. Складні сполучники *зате́, протé, щоб, якби́, якщо́* треба відрізняти від спільнозвучних займенників (*те, що*) та прислівника (*як*), що їх пишуть із простими прийменниками **за, про** та часткою **би (б)** окремо. Сполучники **зате, протé** можна замінити одним із протиставних сполучників (**а, але, однак**), тоді як прийменники **за, про** та вказівний займенник **те** — не можна, пор.: *Хоч не застав Івана вдома, зате пройшовся і За те оповідання його похвалили.*

Сполучник **щоб** відрізняється від займенника **що** із часткою **б** тим, що на займенник **що** виразно падає логічний наголос. Пор.: *Він сказав, щоб усі прийшли і Що б ви сказали, коли б я не приїхав?*

Сполучники **якби, якщо** відрізняються від спільнозвучного з ними прислівника **як** із часткою **би** та займенником **що** тим, що вони поєднують частини в складному реченні, а на прислівник **як** завжди падає логічний наголос. Пор.:

Якби тут був мій товариш, я був би щасливий і Як би краще виконати це завдання! Якщо хочеш, допоможу тобі і Як що трапиться, нарікай на себе.

2. Окремо пишемо:

1) сполучники із частками **би (б), же (ж)**: *колі́ б, коли́ б то, хо́ ч би, хочá б, або́ ж, адже́ ж, але́ ж, бо́ ж, о́ тже ж*;

2) складені сполучники: *дарма́ що, для́ то́ го щоб, заті́ м що, з то́ го ча́ су як, зважа́ючи на те що, з о́гляду на те що, незважа́ючи (невважа́ючи) на те що, по́при те що, до́ то́ го як, пі́сля то́ го як, та́ й, так що, тимча́ сом як, тоді́ як, тому́ що, че́рез те що й под.*

3. З дефісом пишемо сполучники **ото́ж-то, ті́ м-то, ті́льки-но, тому́-то**.

§ 44. Частки

Частки пишемо окремо, а ті, що стали частиною іншого слова, разом та з дефісом.

1. Окремо пишемо:

1) частку **не** з дієсловами: *не ї́сти, не пі́ти; не мо́ же не ба́ чити*;

2) частку **не** з дієприкметниками, що виконують функцію присудка, з дієслівними формами на **-но, -то** в ролі головного члена односкладного речення та з дієприслівниками: *Праця не закінчена; Праці не закінчено; Підлога не вимита; Підлогу не вимито; Дивитися, не підходячи близько; Робити не поспішаючи*;

3) частку **не** з дієприкметниками, якщо вони мають свої пояснювальні слова: *Перед будинком чорніла площа, не засаджена квітами; Я відклав*

ще не дописаний лист;

4) частку **не** зі словом, з яким вона не становить єдиного поняття, а є лише запереченням: *Не доля вирішує — людина творить свою долю; То не глибока річка клекоче, то шумить зелений ліс; Йому бракує не вміння виконати цю роботу, а бажання;*

5) частку **не** з прикметниками у функції присудка, якщо вона заперечує ознаку, виражену ними: *Ця річка не широка* (заперечення), але: *Ця неширока річка впадає в Дніпро* (єдине поняття).

Примітка. Якщо між **не** і відповідним прикметниковим присудком за змістом речення можливе є (**був, була** тощо), частку **не** потрібно писати окремо; якщо зв'язка на цьому місці порушує зміст, частку **не** треба писати разом: *Цей будинок не старий* (не є старий); але: *Цей будинок (є) нестарий* (тобто відносно недавно збудований);

6) частку **не** з прикметником, що має пояснювальний займенник або прислівник із часткою **ні**, а також із прикметником, перед яким стоять слова *зó всім, аж ніяк*: *Ні до чого не здатна людина; Нітрохи не цікава лекція; Зовсім не великі обов'язки; Аж ніяк не приємні спогади;*

7) частку **не** з підсилювальними прислівниками та незмінюваними присудковими словами, а також зі словами, що їх пишемо з дефісом: *не дуже, не зó всім, не цілком, не від того, не дó сить, не мó жна, не трéба; розмовляють не по-нашому;*

8) частку **ні**, переважно повторювану, уживану для заперечення наявності предмета чи ознаки, зокрема в деяких стійких словосполученнях без дієслова (присудка): *ні живі й ні мёртвий, ні крó ку дá лі, ні на мá кове зёрно, ні пá ва ні тá ва, ні рí ба ні м'ясо, ні сé ні тé, ні сюди ні туди, ні тá к ні с'як;*

9) частку **ні** з формами непрямих відмінків займенників, якщо між ними є прийменник: *ні в кó го, ні в якому, ні до кó го, ні з кі м, ні до чó го, ні за що і ні за щó* (з різними значеннями), *ні на що і ні на щó* (з різними значеннями), *ні на якому;*

10) частку **що**, яка входить до складених сполучників, прислівників та інших часток: *дарма́ що, затім що, тільки що, поки що, хіба́ що, щó ж до;*

11) частку **то** в експресивних сполученнях *що то за, що то, чи то*, які виконують функцію підсилювальних часток;

12) частку **би (б)**, за допомогою якої утворено форму умовного способу дієслова: *зайшо́ в би, пішла́ б, ході́ло б, співа́ли б;*

13) частку **же (ж)**, що виконує видільну роль у реченні: *Він же видатний письменник; Ходи ж зі мною;*

14) частку **то**, що має у складі речення значення вказівності або визначальності: *Нащо то одній людині стільки грошей?*

2. Разом пишемо:

1) словотворчі частки **аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-** у складі слів, належних до будь-якої частини мови: *абі́що, абі́як; аніскі́льки, анітро́хи, анія́к; дедá лі, де́коли, де́котрий, де́що; чимале́нький, чима́ ло; щовéчора, щогоді́ни, щодéнник, щодня́, щодобі́, щоду́ху, щонайкра́щий, щопра́вда, щора́зу, щосі́ли; якнайшві́дше, якомóга* та ін.;

2) частки **би (б), то, що** в складі сполучників **немóвби, ніби, щоб, якби** ; **немóвбито, нібито; абóщо, якщó** (див. ще § 43) і частку **же (ж)** у складі стверджувальних часток **авжéж, ая́кже, атóж**;

3) **-ся (-сь)** (з походження — відзайменникова частка) у зворотних дієсловах: *вмі́вся (вмивсь), одягну́вся (одягну́всь), наї́вся (наї́всь)*;

4) **-сь** (з походження — відзайменникова частка) у складі займенників і прислівників: *котрі́ йсь, котра́ сь, котрéсь, хтось, щось, які́ йсь, яка́ сь, якéсь; десь, звідкись, колі́сь, куді́сь, я́кось*;

5) частку **не**, коли вона вжита на початку слова будь-якої частини мови як префікс, тобто якщо слово без цієї частки не вживане: *неві́льник, негó да, неду́га, не́жить, немовля́, ненá висть, не́ук; незлі́чений, невті́ нний, невсипу́щий, негá йний, ненá висний, ненастá нний, непохі́ тний, нестя́мний; невó лити, незчу́тися, ненá видіти, нестя́митися, не́хтувати, нездужати (хворіти), непоко́ їтися (хвилюватися), несла́ вити (ганьбити); невдо́ взі, неві́ нно, невті́ нно, незаба́ ром, непору́шно, непохі́тно, несамові́ то. Лише деякі з названих дієслів залежно від їхнього значення із часткою **не** пишемо окремо: *не здужати* (не змогти), *не сла́ вити* (не прославляти);*

6) частку **не** в складі префікса **недо-**, що вказує на неповний вияв дії, стану або якості: *недобачá ти, недоїда́ ти, недолю́ блювати, недочува́ ти; недові́ конаний, недодéржаний, недозрі́лий, недока́заний, недооці́нений, недопі́саний, недоро́слий, недочу́тий; недó биток, недó їдок, недокрив'я, недó літок, недорі́ , недося́жність, недоторка́ нність, недó ук. Якщо частку **не** вжито для заперечення дії, вираженої дієсловом із префіксом **до**, то її пишемо з таким дієсловом окремо, пор.: *Він недочува́ є і Він не дочу́в моїх слів*;*

7) частку **не** з іменниками, прикметниками, займенниками та прислівниками, якщо вони разом означають єдине поняття: *невмі́ння, невó ля, неврожá й, недó ля, непра́вда, несподі́ванка; небалаку́чий, невда́лий, невесéлий, невче́ний, недó брий, незбагне́ний, немалі́ й, неписьме́нний, несмілі́ вий; неабі́ хто, неабі́ який; невдога́ д, невже́, невпа́ м'ятку, невтямки́ , негá дано, недалéко, недарма́ , недурно́, не́хотя, а також із прийменниками (*незважа́ ючи на...*, *невважа́ ючи на...*) та сполучниками (*немó в, ненáче, ненáчебто*);*

8) частку **не** з дієприкметником, якщо він є означенням до іменника і не має своїх пояснювальних слів: *незакі́нчена пра́ця, нез'ясо́ вані пита́ння, непрочі́таний текст, неспросто́ вані факти, незабу́ті імена*;

9) частку **ні** із займенниками та прислівниками: *ніхто́ (ніко́го), нічі́й (нічі́м), ніщó (нічо́го), ніякий (нія́кому); ніде́ і ніде́, ніза́що, нізві́дки,*

нізвідкіля, ніколи і ніко́ли, нікуди і ніку́ди, ніна́що, ніскі ьки, нітро́хи, ніяк і нія́к.

3. З дефісом пишемо:

1) словотворчі частки **-бо, -но, -от, -то, -таки**, коли вони виділяють значення окремого слова: *іди́ -бо; дава́ й-но; тільки-но; так-о́ т, як-о́ т; отаку́ й-то, сті́льки-то, ти́ м-то, я́кось-то; важку́ й-таки́, усé-таки́, діста́ в-таки́, так-таки́.*

Примітка 1. Якщо між цими частками та словом, до якого їх приєднують, стоїть інша частка, усі троє слів пишемо окремо: *іди́ ж бо; тільки ж но* (повідомили); *скільки ж то* (написано); *чи́м би то* (втішити); *усé ж таки* (домовилися).

Примітка 2. Частку **таки** пишемо окремо від тих слів, яких вона стосується, якщо вона стоїть перед ними: *Він таки забіг до друга.*

2) словотворчі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-** із займенниками і прислівниками: *будь-хто́, будь-які́ й, будь-де, будь-коли́; коли́ -будь; що-будь; хто-не́будь, чий-не́будь, куди́-не́будь; ка́зна-кому́, ка́зна-де, хтóзна-які́й, хтóзна-коли́, бо́зна-чий, бо́зна-як;*

3) частку **не** з власними назвами: *не-Євро́па*, але із загальними назвами — разом: *нелюди́на, неісто́та, неосо́ба.*

УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ (ЛІТЕРИ)

§ 45. Велика буква на початку речення

З великої букви пишемо:

1. Перше слово, яким починається текст.

2. Перше слово в реченні:

1) після крапки;

2) після крапок, знака оклику й знака питання, коли ними закінчується попереднє речення.

3. Переважно перше слово у віршованих строфах незалежно від наявності розділового знака в кінці попереднього рядка.

Примітка 1. Після крапок, які не закінчують речення, а стоять у середині його для позначення переривчастості мови, перше слово пишемо з малої букви:

— *Дивіться... он там... встає... він ще живий... Семен... Семен...* (М. Коцюбинський);

Тихо в хаті стало;

Тільки наймичка шептала:

«Мати... мати... мати...» (Т. Шевченко).

Примітка 2. Коли знак оклику чи знак питання, а також крапки стоять у кінці прямої мови, то наступне речення (слова автора) пишемо з малої букви:

— *Так тому й быть!* — усі гукнули (Л. Глібов);
— *Що з тобою?* — допитувалась Маланка (М. Коцюбинський);

*Я не Ганна, не наймичка,
Я... — та й онімла* (Т. Шевченко).

Примітка 3. Зрідка після знака питання (знака оклику), що стоїть у середині речення для надання питальної (окличної) інтонації, пишемо малу букву:

Раптом він чує над собою: Остане! Остане! це ти? живий?

(М. Коцюбинський);

Сонце! сонце! — на гори й долини, —

Сонце! сонце! — на води й поля.

Хай живе в вільній праці людини

України земля! (П. Тичина).

§ 46. Велика буква у звертаннях і в ремарках

З великої букви пишемо:

1. Перше слово після знака оклику, яким відокремлюється звертання:
Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш (Т. Шевченко).

2. Перше слово після знака оклику, що стоїть після вигуку або окличного слова, ужитих на початку речення: — *Агов! Де ти?* (В. Нестайко).

Примітка. Якщо вигук стоїть у середині речення, то наступне слово пишемо з малої букви: *Ждемо день і другий — гай-гай! — немає Тетяни* (С. Васильченко).

3. Ремарки-фрази (подані в дужках), що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи:

— *Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, блискучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас. (У залі гучні, захоплені оплески.)*

(М. Івченко).

З великої букви пишемо й інші ремарки та посилання, узяті в дужки, що стоять після закінченого речення: [Павлина:] *Прощайте!* (Вийшла) (І. Карпенко-Карий).

§ 47. Велика та мала букви в рубриках

1. З великої букви пишемо перше слово рубрик тексту, якщо кожна рубрика закінчується крапкою:

Стаття 1. Поняття громадського об'єднання

1. Громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних осіб і/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних інтересів.

2. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка (з документів).

2. З малої букви пишемо перше слово рубрик, якщо вони відокремлені одна від одної крапкою з комою або комою:

Основні засоби — це ресурс підприємства, і завдання менеджерів досягти найбільшої ефективності його використання. На шляху вирішення цієї проблеми вони мають здійснити такі заходи:

— оцінити ефективність використання основних засобів у звітному періоді;

— провести порівняльний аналіз показників ефективності звітного періоду з попередніми показниками;

— виявити проблемні питання, резерви підвищення використання основних засобів на підприємстві (з навчальної літератури).

3. З малої букви пишемо перше слово після рубрик, ужитих після цифри або букви з круглою дужкою (див. § 168, п. 1):

Тактичними завданнями державної політики розвитку фінансового ринку України є:

- 1) розробка єдиних функцій управління для багатьох державних органів, що регулюють фінансовий ринок;
- 2) створення жорсткої регулятивної інфраструктури ринку та її правової бази як способу обмеження ризиків інвесторів;
- 3) закріплення в правовій базі фінансового ринку заходів щодо відповідальності за невиконання встановлених правил (наукова література).

§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати тощо

1. З великої букви пишемо перше слово після двокрапки:

а) коли це початок прямої мови:

*Горлиця питає: «Чи, може, хто гніздечко зруйнував?» (Л. Глібов);
Пішла. А серце моє кричало: «Вернись, вернись, я все прощу!» (Д. Павличко);*

б) коли цитату подано після слів автора як пряму мову, що пов'язана зі словами автора без сполучника й наведена на початку речення:

— *Прочитаю вам слова видатного польського письменника Жеромського: «Добути з голої землі щось, таке таємниче, таке чудесне своєю будовою, своїм життям і смертю, як колос пшениці, хіба це не означає бути співтворцем дива?» (М. Стельмах).*

Примітка. Коли ж цитата входить до складу речення як його частина або наводиться з середини речення, то вона переважно починається з малої букви: *Як писала автор цих рядків ще двадцятилітнім дівчиськом, «за століттям засунуться ковані брами і брязнуть у воду ключі»* (О. Забужко).

2. З великої букви пишемо початкове слово постанови, протоколу, ухвали тощо після вступної (загальної) частини:

Кабінет Міністрів України постановляє:

Внести до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 р. № 117 «Про здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти» зміни, що додаються (з документів).

§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин

1. З великої букви пишемо власні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська: *Іва́н Петро́вич Котляре́вський, Володи́мир Іва́нович Верна́дський, Ле́ся Украї́ка (Лари́са Петро́вна Ко́сач), Марко́ Вовчо́к (Марі́я Олекса́ндрівна Вілі́нська), Дніпро́ва Ча́йка (Людмі́ла Васи́лівська-Бере́зіна), Ю́рій Клен (О́свальд Бу́ргардт), Не́стор Літопи́сець, Клірик Остро́зький, також: Кобза́р* (про Тараса Шевченка), *Каме́няр* (про Івана Франка) та ін.

У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, що пишуться з дефісом, кожна частина яких починається великою буквою: *Кві́тка-Осно́в'я́ненко, Нечу́ї-Леви́цький, Жан-Жа́к, Зино́вій-Богда́н.*

2. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі прізвищ та імен іншомовного походження пишемо з малої букви: *Абд ель Ке́рім, Брето́н де лос Ерре́рос, Варнго́ген фон Е́нзе, Жа́нна д'Арк, Леона́рдо да Вінчі, Лю́двіг ван Бетхо́вен, Нур ад Дін.*

Про написання службових слів, ужитих перед прізвищем, див. § 146, п. 1 4).

Примітка. У деяких власних назвах службові слова традиційно пишемо з великої букви відповідно до написання в мові оригіналу: *Ван Гог, Д'Аламбе́р, Ель Гре́ко.*

3. Китайські та корейські прізвища та імена, які завжди стоять після них, пишемо з великої букви: *Сі Цзіньпі́н, Ван Мен, Лі Чжаода́о, Пак Вансо́, Чхве Чхвіво́н, Пан Гімун.*

4. У в'єтнамських, м'янмських, індонезійських, тайських і японських прізвищах та іменах усі складники пишемо з великої букви: *То Хоа́й, Нгуе́н Зу, Він М'ін, Джо́ко Відо́до, Ака́т Дамкє́нг, Сіндзо А́бе.*

Примітка. Про правопис східних власних назв (турецьких, єгипетських, азербайджанських та інших тюркського чи арабського походження зі складовими частинами *бей, заде, огли, паша*) див. § 146, п. 3 4).

5. Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами, пишемо з малої букви: *донжуа́ н, ловелá с, мéнтор, меценá т, робінзо́ н, бра́ унінг* (пістолет), *галіфе́* (штани), *ді зель* (двигун), *макінто́ ш* (плащ), *макси́ м* (кулемет), *рентге́н* (апарат). Так само пишемо загальні назви, утворені від власних імен (прізвищ): *франкознá вець, шевченкіá на, бонапарті́ зм.*

Прізвища людей, уживані в загальному значенні, які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишемо з великої букви: «*Ці хлопці в команді — нові Блохіни і Шевченки*» (з газети).

Якщо ж прізвища (імена) вживаються зневажливо, їх пишемо з малої букви: *азéфи, квіслінги.*

6. Назви народів, племен, а також людей за національною ознакою або за місцем проживання пишемо з малої букви: *ара́ би, африка́ нці, латиноамерика́ нці; ацте́ки, ірокéзи, поля́ни; украї́нка, білору́ска, лати́ш, француз, запоріжці, кия́ни, львів'я́ни.*

7. З великої букви пишемо власні назви, які стосуються:

1) релігії: *Исус Христóс, Магомéт, Бúдда, Бра́хма.*

Примітка. Про інші назви, пов'язані з релігією, див. § 53.

2) міфологічних істот і божеств: *Антéй, Аполло́н, Афíна, Ахіллéс, Венéра, Мо́лох.*

Примітка 1. Родові назви, які стосуються релігії та міфології, пишемо з малої букви: *áнгел, архáнгел, де́мон, лісові́к, му́за, німфа, русáлка, тита́н, фавн, фе́я.*

Примітка 2. Власні міфологічні назви, що перетворилися на загальні або вживаються в переносному значенні, пишемо з малої букви: *молох війни; На спортивну арену вийшли сучасні геркулеси;*

3) дійових осіб у байках, казках, драматичних творах тощо: *Во́ рон, За́ сць, Лиси́ ця, Осéл, Щу́ка; Лісові́ к, Ма́ вка, Перелéсник; Дід Морó з, Котигорó шко, Черво́ на Ша́ почка; Будя́к, Троя́нда, Хлі́б.*

Примітка. Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей і т. ін. вживаються як загальні, їх пишемо з малої букви: *ба́ ба-яга́, дід-морó з, іва́н-покива́н.*

8. З великої букви пишемо клички свійських тварин, а також приручених або дресированих звірів і птахів: *Сірко́* (собака); *Сніжі́нка* (кішка); *Гнідо́к, Стріла́* (коні); *Круторó гий, Сі́ вий* (воли); *Зірка, Лі́ ска* (корови); *Ра́ ві, Ша́ ші* (слони); *Кра́ сень, Фарао́ н* (папуги) та ін.

Примітка. Власні назви, які вживаються як назви видів тварин, пишемо з малої букви: *У дворі гралися мурчики.*

9. З великої букви пишемо:

1) прикметники, утворені від власних назв за допомогою суфіксів **-ів-(-о), -ов-(-а), -ов-(-е), -ев-(-е), -їв-(-о), -єв-(-а), -єв-(-е), -ин-(-о), -ин-(-а), -ин-(-е), -їн-(-о), -їн-(-а), -їн-(-е)**, якщо вони означають належність чогось певній особі: *Андрі ві книжкі, Грінчєнків словнік, Марії н лист, Тичі нине слó во, Шевчєнкові поєзії, Малі шкова метá фора, Рафаєлева «Мадонна», Зєвсова колісні ця.*

2) прикметники, які входять до складених власних назв людей як імена-характеристики: *Володі мир Великий, Даніло Гáлицький, Ярослá в Мúдрий, Карл Смíлі вий, Костянтí н Багрянорó дний, Рí ард Лєвовє Сєрце, Всєволод Вели ке Гніздо, Костянтин Острó зький.*

3) прикметники, утворені від іменників — власних назв, якщо вони утворюють словосполучення із значенням «імені когось», «пам'яті когось»: *Нобєлівська прємія, Франківська кімнá та, Шевчєнківська прємія, Потебнянські читá ння.*

Примітка. З малої букви пишемо присвійні прикметники, утворені від власних особових назв:

1) за допомогою суфіксів **—івськ- (-ївськ-), -инськ- (-їнськ-)**: *бальзáківські тради ції, франкі ські сонєти, шевчєнківський стиль, довжєнківські фíльми, талатáнівська садиба;*

2) якщо вони входять до складу стійких фразеологічних сполучень або наукових термінів: *á вгєєві стá йні, ахіллєсова п'ятá, гóрдí в вузол, дамó клів меч, прокрúстовє лó же, юдині срібнякі; архімєдова спірáль, базєдова хворóба, бертолєтова сіль, віттова хворóба, гá йморова порожні на, піфагóрова теорєма.*

§ 50. Географічні та адміністративно-територіальні назви

1. З великої букви пишемо географічні власні назви (незалежно від кількості їхніх складників), крім службових слів і родових назв (*затó ка, мис, мó ре, ó стрів, пік, хребєт* тощо): *Á зя, Антарктí да, Новá Зелá ндія, Балкá нський півó стрів, Володі мир-Волі нський, Кавкá зький хребєт, пік Шевчєнка, горá Говєрла, Азó вське мó ре, протó ка Лаперуза, Панá мський перешийок, Пєрська затóка, óзеро Світязь, Північний пóлюс, Малоазіáтське нагір'я, Євразійський степ.*

Примітка. Коли означуване слово, що входить до географічної назви, не є родовим найменуванням, то його пишемо з великої букви: *Бíла Цєрква* (місто), *Бíловєзька Пуца* (заповідник), *Булó нський Ліс* (парк), *Золотí й Ріг* (затока), *Єлїсєйські Поля* (вулиця в Парижі), *Вогнянá Земля* (архіпелаг).

2. Так само з великої букви пишемо складники географічних назв, що називають титули, посади, фах тощо: *мис Капіта́ на Дзе́ральда, острові Королéви Шарло́тти, ву́лиця Акаде́міка Заболóтного*. З великої букви пишемо також назви зі словом *святий*: *острові Свято́ї Трі́ці, зато́ка Свято́го Лавре́нтія*.

Примітка. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі географічних назв пишемо з малої букви й відокремлюємо дефісом: *Було́ нь-сьюр-Мер, Порт-о-Прéнс, Ріо-де-Жанéйро, Фонтéн-сьюр-Рон, Фра́нкфурт-на-Ма́йні, Па-де-Калé*.

3. Службові слова, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишемо з великої букви і відокремлюємо дефісом: *Де-Бре́йне́, Ла-Ма́ни* (протоки), *Ле-Крезо́, Лос-А́нджелес* (міста), *Лос-Фра́йлес* (острови).

4. З великої букви пишемо також початкові частини *Сан-, Сен-, Сент-, Санкт-, Санта-* (що означають «святий»): *Сан-Франці́ско, Сен-Ло́, Сент-Джо́нс, Санкт-Петербу́рг, Са́нта-Ба́рбара* (міста).

Примітка. В іншомовних складних географічних назвах, у яких використовується дефіс, з великої букви пишемо й родові позначення: *Исси́к-Куль* (куль — озеро), *Муо́н-Кум* (кум — пісок), *Ріо-Не́гро* (ріо — річка), *Ха́ра-Нур* (нур — озеро), але: *Алата́у, Амудар'я́, Дихта́у, Сирдар'я́*.

5. Якщо ж складник такої назви увійшов в українську мову як загальна родова назва, то її пишемо з малої букви: *Вара́нгер-фіо́рд, Бе́рклі-сквер*. Так само з малої букви пишемо й родові позначення в іншомовних назвах вулиць, майданів, бульварів: *Я́коб-Ка́йзер-плац* (плац — площа), *У́нтер-ден-Лінде́нштра́се* (штра́се — вулиця), *Мічига́н-авеню́* (авеню — вулиця).

Примітка. Географічні назви, ужиті в переносному значенні, зберігають написання з великої букви: *Верса́ль* (у значенні «Версальський мир»), *Ка́ни* (у значенні «оточення та розгром»), *Мю́нхен* (у значенні «Мюнхенська угода 1938 р.»), *Парна́с* (у значенні «світ поезії»), *Седáн* (у значенні «воєнний розгром»).

6. Назви держав пишемо з великої букви. Якщо назва держави чи автономної республіки складається з кількох слів, то всі слова пишемо з великої букви: *Украї́на, Автоно́мна Республі́ка Крим, Руму́нія, Уго́ри́на, Ара́бська Республі́ка Єгі́пет, Королі́ство Бахре́йн, Кита́йська Наро́дна Республі́ка, Республі́ка Коре́я, Князі́вство Мона́ко, Республі́ка Болга́рія, Соціалісти́чна Республі́ка В'єтна́м, Сполуче́ні Шта́ти Аме́рики, Францу́зька Республі́ка*.

Примітка. У неофіційних і образних назвах держав, територій, областей, місцевостей, міст, рік тощо з великої букви пишемо перше (або єдине) слово, а також власні назви: *Піднебе́сна імпе́рія* або *Піднебе́сна* (імператорський Китай), *Тума́нний*

Альбіон (Англія), *Золотовірхий* (Київ), *Вічне місто* (Рим), *Славутич* (Дніпро), *Закавказзя*, *Буковіна*, *Вінниччина*, *Наддніпрянина*, *Покіття*, *Полісся*, *Приазов'я*, *Слобожанщина*.

7. У назвах груп або союзів держав усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Антанта*, *Балканські країни*, *Скандинавські країни*, *Троїстий союз*.

8. У назвах адміністративно-територіальних одиниць (автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сільрад тощо) з великої букви пишемо перше слово (або частини складного слова): *Гірсько-Бадахшанська автономна область*, *Баянгол-Монгольський автономний округ*, *Кіровоградський край*, *Волинська область*, *Рожіщенський район*, *Новомлинська сільрада*.

Це правило поширюється й на старі назви країн та одиниці старого адміністративно-територіального поділу: *Бірма*, *Персія*, *Берегівський округ*, *Вінницьке воєводство*, *Лохвицький повіт*, *Черкаське староство*.

9. У назвах адміністративно-територіальних одиниць зарубіжних держав з великої букви пишемо всі слова, крім тих, що позначають родові поняття: *департамент Аверон* (Франція), *штат Техас* (США), *область П'ємонт* (Італія), *префектура Тоїяма* (Японія), *земля Німечня Саксонія* (Німеччина).

10. Назви сторін світу: *захід*, *південь*, *північ*, *схід*, *норд-ост*, *південний захід* — звичайно пишемо з малої букви. Якщо ці назви вживаються на означення країн, народів, регіонів, тоді їх пишемо з великої букви: *Країни Заходу*, *Далекий Схід*, *Західна Україна*, *народи Півночі*, *Південне Полісся*, *Північна Буковіна*.

11. Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), майданів (площ), парків, шляхів (залізничних, морських і т. ін.), каналів, течій (морських) і т. ін. пишемо з великої букви, а їхні родові найменування — з малої: *Андріївський узвіз*, *бульвар Тараса Шевченка*, *вулиця 295-ї Херсонської Дивізії*, *Львівська площа*, *майдан Незалежності*, *Музейний провулок*, *Житомирська автострада*, *Стрийський парк*, *Північний морський шлях*, *Придніпровська залізниця*, *течія Курсіо*.

Примітка. Якщо найменування підрозділів залізниць складаються з двох слів, їх пишемо з великої букви: *Південно-Кавказька залізниця*.

Якщо в назвах вулиць, проспектів тощо слова *бід*, *вал*, *ворота*, *міст*, *шлях*, *яр* і т. ін. уже не сприймаються як родові позначення і стали частиною власної назви, то їх пишемо з великої букви: *Боричів Тік*, *Добрий Шлях*, *Козиний Бід*, *Ярослав Вал*.

12. Утворені від географічних найменувань назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин тощо пишемо з малої букви: *бостон* (тканина), *йоркшир* (порода свиней), *мадера* (сорт вина), *сайни* (напій), *сенбернар* (порода собак), *сменталка* (порода корів), *токай* (сорт вина) і т. ін.

13. У назвах вокзалів, залізничних станцій, портів, пристаней і т. ін. усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Приміський вокзал, станція Устіївка, порт Ольвія, пристань Ржівців* (на Дніпрі).

14. Назви аеропортів, станцій метро, зупинок наземного міського транспорту беремо в лапки. З великої букви пишемо перше (або єдине) слово таких назв, а також ті слова, які пишуться з великої букви у складі цих топонімів: аеропорти *«Боріспіль», «Кіїв»*; станції метро *«Академмістечко», «Університет», «Сирець», «Поштова площа», «Червоний Хутір»*; зупинки *«Каравасі Дачі», «Вулиця Обсерваторна», «Мотоциклітний завод», «Львівська площа», «Школа»*.

§ 51. Астрономічні назви

У назвах небесних тіл, сузір'їв, галактик усі слова, крім родових найменувань (*зоря, сузір'я, планета, галактика* тощо) і порядкових позначень яскравості світил (*альфа, бета, гамма* тощо), пишемо з великої букви: *Марс, Сатурн, Юпітер, зоря Альтаїр, сузір'я Великого Пса, галактика Велика Магеллана, Хмара, альфа Малої Ведмедиці, бета Терезів*. Так само пишуться народні назви зоряних скупчень, сузір'їв і галактик: *Ковчак, Великий Віз, Пасіка, Чумацький Шлях* тощо.

Примітка. Слова *земля, місяць, сонце* пишуться з великої букви тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви: *Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем. Але: обробіток землі, схід сонця.*

§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів

1. У назвах історичних подій, епох, календарних періодів і свят з великої букви пишемо перше (або єдине) слово і власні назви: *Велика французька революція, Коліївщина, Семирічна війна, Львівське збройне повстання 1848 р., Паризька комуна, Ренесанс, епоха Відродження, епоха Бароко, Новий рік, День учіння, День пам'яті та примирення, Версальський мирний договір, Декларація незалежності США.*

2. Так само пишемо назви політичних, культурних, спортивних та ін. заходів міжнародного або загальнодержавного значення: *Олімпійські ігри, Біаолімпіада, Марш миру, Всесвітній конгрес українців, Всеукраїнська педагогічна конференція, Міжнародний рік дитини, Кубок УЄФА* (футбол). Назви інших регулярних заходів, що не мають офіційного характеру, пишемо з малої букви: *день інформації, санітарний день, суботник, недільник.*

Примітка 1. У назвах свят *День Незалежності України, День Соборності України, День Конституції України* і з великої букви пишемо всі слова.

Примітка 2. У назвах історичних подій із другим прикметником, що походить від географічної назви, де використовується дефіс, або походить від двох географічних назв, з великої букви пишемо обидві частини: *Брёттон-Вудська конференція* (від *Брёттон-Вудс*), *Брест-Лито вський мі рний до говір* (від *Брест-Лито вськ*), *Я сьско-Кишинівська операція* (від *Я сси* і *Кишинів*).

Примітка 3. Назви історичних подій, епох, війн, геологічних періодів тощо, які стали загальними, пишемо з малої букви: *греко-перські ві ни, громадянська війна, хресто ві походи, доба феодалізму, античний світ, середні вікі, середньовіччя, неоліт, палеоліт, палеозо́йська ера, три́т ьська культура*.

§ 53. Назви, пов'язані з релігією

1. З великої букви пишемо слова *Бог, Алла́х*, а також імена Бога: *Єго́ ва, Савао́ф, Адона́й, Елохі́м*, імена богів і богинь у різних народів: *Демётра, Ві ну, Ге́ба, Бра́хма, Марс, Перу́н, Даждьбо́г*. Так само пишемо імена засновників релігій: *Будда, Зарату́стра, Магомёт*; апостолів, пророків, святих у християнстві: *Іва́н Хресті́тель, Іва́н Богосло́в, Мико́ла Чудотво́рець, Андрій Первозва́ний*.

Примітка. Слово *бог* як найменування богів і богинь політеїстичних релігій пишемо з малої букви: *богі́ Старода́ внього Єгі́ пту, бог Посейдо́ н, богі́ ня Ге́ра, бог торго́влі*.

2. З великої букви пишемо слова: *Трійця, Свята́ Трійця*, найменування осіб Святої Трійці (*Бог Оте́ць, Бог Син, Бог Дух Святи́й*) і слово *Богоро́ диця*; інші найменування Бога (*Госпо́ дь, Спасі́тель, Всеви́шній, Творе́ць*) і Богородиці (*Цари́ця Небе́сна, Ма́ ти Божя, Пречи́ста Ді а*); прикметники, утворені від слова *Бог, Господь* (*сла́ ва Бо́ жа, во́ ля Госпо́ дня, Бо́ жий про́ мисел*).

Примітка 1. Слова *апо́ стол, святи́ й, преподо́ бний, му́ченик* та ін. пишемо з малої букви: *апо́ стол Матві́й, святи́ й Пантеле́ймо́ н, свята́ великому́чениця Варва́ ра, преподо́ бний Серафі́ м Саро́ вський, блаже́нна Феодо́ ра*. Але *Пресвята́ Богоро́ диця, Свята́ Трі́ ця, собо́ р Свято́ го Петра́*.

Примітка 2. У церковних і релігійних текстах з великої букви пишемо займенники, що вживаються замість слів *Бог, Божий*: *Блажен муж, що боі́ться Господа, що запові́ді Його́ любить!* (Біблія); *нехай святі́ться ім'я Твоє* (Біблія).

Примітка 3. В усталених словосполученнях, що використовуються в розмовній мові, де слова *Бог, Господь* та ін. не вживаються як їх найменування, їх пишемо з малої букви: *бог зна що* (невідомо що), *бог зна коли́* (невідомо коли), *госпо́ дь з тобо́ ю* (*ва́ ми*) (вживається як здивування, заперечення, докір), *бог з ним* (*з тобо́ ю*) (вживається на знак згоди, примирення, прощення та ін.). З малої букви пишемо вигуки *бо́ же, го́ споди, ій-бо́ гу, го́ споди бо́ же мій, бо́ же збав*, крім випадків, коли слова *Боже, Господи* є звертанням до Бога.

3. З великої букви пишемо назви релігійних свят і постів, а також окремих днів, що стосуються цих періодів: *Благові́щення, Вели́ кдень, Петра́*

й Павли́, Покро́ва, Різдво́, Вели́кий піст, Різдвя́ний піст, Петро́вка, Пили́півка, Спа́сівка, Стра́сний і ти́ждень, Стра́сна п'ятни́ця.

4. З великої букви без лапок пишемо назви культових книг: *Бі́блія, Святе́ Письмо́, Єва́нгеліє, Стари́й Заві́т, Нови́й Заві́т, То́ра, Псалти́р, Корáн.*

5. З великої букви пишемо перше слово назв церков: *Украї́нська правосла́вна церква, Украі́ська гре́ко-католи́цька це́рква, Украї́нська люте́ранська це́рква, Ри́мсько-католи́цька це́рква, Ві́рменська апо́стольська це́рква.*

6. Великі букви вживаємо в повних офіційних найменуваннях найвищих церковних посадових осіб: *Вселéнський Патріа́рх, Па́па Ри́мський, Святі́йший Патріа́рх Ки́ївський і всієї Руси-Украї́ни, Католи́ко-с-Патріа́рх усієї Гру́зії, Верхо́вний Архиє́пі скоп.*

Примітка. Найменування інших церковних звань і посад пишемо з малої букви: *митрополі́т Ві́ницький і Ба́рський, архимандрі́т (архімандрі́т), архиє́пі скоп (архіє́пі скоп), па́стор, мулла́, іма́м, ксьондз.*

7. З великої букви пишемо всі слова, крім родових найменувань, у назвах монастирів, церков, ікон: *Володи́мирський собо́р, Ки́ївська це́рква, Ки́єво-Пече́рська ла́вра, Миха́йлівський Золото́верхий монасти́р, храм Хри́ста Спасі́теля, іко́на Ма́тері Бо́жої Теребовля́нської.*

8. З малої букви пишемо назви церковних служб та їхніх частин: *літургі́я, проскомі́дія, вечі́рня, у́треня, хре́сний хід, полі́слей, повечі́р'я.*

§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств

1. В офіційних складених назвах органів влади, установ і організацій, товариств і об'єднань з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви), що входить до складу назви: *Міністе́рство осві́ти і нау́ки Украі́и, Ра́да націо́нальної безпе́ки та оборо́ни Украі́и, Управлі́ння осві́ти Шевче́нківської в місті Киє́ і держáвної адміністра́ції, Прокурату́ра мі́ та Ки́єва, Апеля́ційний суд Закарпа́тської о́бласті, Федера́ція незале́жних профспіло́к України, Збро́йні си́ли Украі́и, Міжнаро́дна асоціа́ція україні́стів, Націо́нальний банк України, Меджлі́с кримськотата́рського наро́ду, Товари́ство винахідникі́в та раціо́наліза́торів Украі́и, Органи́зація економі́чного співробі́тництва і ро́звитку, Міжнаро́дний валю́тний фонд, Ра́да Євро́пи.*

Це стосується й назв державних установ минулого: *Директо́рія Украї́нської Наро́дної Республі́ки, Держáвна ду́ма, Зе́мський собо́р, Тимчасо́вий у́ряд.*

У назвах найвищих органів влади і державних установ України *Верхóвна Ра́да України, Кабінéт Міні́стрів Україи, Конституційний Суд України, Верхóвний Суд* з великої букви пишемо всі слова.

2. У назвах політичних партій і рухів з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви): *Республіка́ нська па́ртія США, Христия́нсько-демократи́чний сою́ з Німе́ччини, Соціáл-демократи́чна па́ртія України.*

Назви, що не є офіційними найменуваннями, пишемо з малої букви: *ліберáльна па́ртія, па́ртія консерваторів, па́ртія мі́ру, па́ртія війни́.*

3. У назвах наукових і навчальних закладів, театрів, музеїв, колективів тощо перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *Націо́нальна акаде́мія нау́к України, Націо́нальний університéт «Остро́зька акаде́мія», Га́рвардський університéт, Львівська середня загальноосві́тня шко́ла № 51 імені Іва́на Франка́, Націо́нальна бібліоте́ка Україи і ені В. І. Верна́дського, Київський академі́чний теа́тр ляльо́к, Музе́й мада́м Тюссо́, Меморіáльний буди́нок-музе́й Дмитра́ Яворни́цького, Держа́вний анса́мбль наро́дного та́нцю Гру́зії.* З великої букви пишемо перше (або єдине) слово неповної назви, яка вживається у функції повної: *Буди́нок учи́теля (Ки́ївський міський буди́нок учи́теля), Украї́ський музе́й (Націо́нальний худо́жній музе́й України), Літерату́рний музе́й (Оде́ський держа́вний літерату́рний музе́й).*

4. У назвах промислових і торгових підприємств, фінансових організацій, товариств, фірм, організаційно-правових форм тощо початкове слово, яке є складником назви, пишемо з великої букви. З великої букви пишемо також перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви та власні назви: *Ки́ївська фа́брика іграшок, Ха́рківський тра́кторний заво́д, Виробни́че акціо́нерне товари́ство «Поліграфкні́га», Публі́чне акціо́нерне товари́ство «Ви́ницький універма́г», банк «Півде́нний», Центра́льний автовокза́л, компа́нія «Microsof́t», конце́рн «Volkswágen», транснаціо́нальна корпора́ція «Jysk», Комуна́льне підприє́ство «Ки́ївблагоу́стрій», Садо́ве товари́ство «Лісова́ поля́на», Об'є́днання спі́вмішканці́в багатокварти́рних буди́нків «Наш дім».*

5. У назвах, що складаються із родового найменування і найменування в лапках, родове найменування пишемо з малої букви, у найменуванні в лапках з великої букви пишемо перше (або єдине слово) і власні назви: *видавни́цтво «Ра́нок», готель «Дніпро́», рестора́н «Лі́бідь», кінотеáтр «Ки́ївська Русь», заво́д «Фарма́к», конце́рн «Фольксва́ген», фі́рма «І́мідж», оркестр «Віртуо́зи Ки́єва», магази́н «Яросла́в», спорти́вний клуб «Со́кіл».*

Примітка 1. За традицією з великої букви пишемо всі слова в назвах *Європе́йський Сою́ з, Організа́ція Об'є́наних На́цій, Лі́га На́цій* тощо.

Примітка 2. У складених назвах інформаційних агентств усі слова, крім родового найменування, пишемо з великої букви й без лапок: *аге́нтство Украї́нські Націо́нальні Нові́ни, аге́нтство Франс Пресс, аге́нтство Інтерфа́кс-Азербайда́н.*

Примітка 3. З малої букви пишемо традиційні, неофіційні назви законодавчих, державних, представницьких органів, органів міжнародних організацій, які періодично скликаються: *бундесра́т, джирга́, меджліс, конгрес, ландта́г, націона́льні збо́ри, парла́мент, сейм, сенáт, сто́ртинг.*

Примітка 4. З малої букви пишемо назви закладів, організацій, органів влади і т. ін., що вживаються у множині: *міністерства́ Украї́ни, інститу́ти Націона́льної акаде́мії наук, коміте́ти Верхо́вної Ра́ди Украї́ни.*

6. Назви частин, відділів, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій, а також слова *акті́в, збо́ри, з'їзд, конфе́ренція, презі́дія, сесія́, симпо́зіум, ра́да* (інституту тощо) пишемо з малої букви: *ві́дділ за́гального мовозна́вства Інститу́ту мовозна́вства ім. О. О. Потебні́ НАН Украї́ни, ка́федра істо́рії Украї́ни Терн пільського націона́льного педагогі́чного університе́ту імені Володі́мира Гнатюка́, засі́дання презі́дії Украї́нського товари́ства охоро́ни на́м'яток істо́рії та культу́ри, вче́на ра́да філологі́чного факульте́ту, конгрес Міжнaро́дної асоціáції україні́стів, сесія́ Хмельні́цької міськра́ди.*

7. Назви сайтів без родового слова пишемо з малої букви (*тві́тер, гу́г*); назви сайтів з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках (*мережа «Фейсб́ук», енциклопéдія «Вікіпéдія»*); назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок (*РНБО ввела санкці́ї проти Яндекса*).

§ 55. Назви документів, пам'яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів тощо

1. У складених назвах найважливіших документів, нормативно-правових актів законів з великої букви пишемо перше слово, власні назви, перше слово після лапок: *Стату́т ООН, Потсда́мська уго́да, Верса́льський мир, Конститу́ція Украї́ни, Акт проголо́шення незале́жності Украї́ни, Криміна́льний ко́декс Украї́ни, Закóн Украї́ни «Про пенсі́йне забезпе́чення».*

2. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів, предметів і творів мистецтва тощо пишемо з великої букви: *Андрі́ївська це́рква, Колізе́й, Поча́ївська ла́вра, Хоті́нський за́мок, Іса́ївський собо́р, Е́йфелева ве́жа, Сиксті́нська капéла, Венéра Міло́ська, Аполло́н Бельведéрський, Дев'я́та симфо́нія Бетхо́вена, Ка́мерна симфо́нія № 1 Євге́на Станко́вича.*

Примітка. Родові найменування в подібних назвах пишемо з малої букви: *собо́р Свято́го Петра́, собо́р Сан-Ма́рко, храм Васи́лія Блаже́нного, палац Пото́цьких, за́мок Іф, на́м'ятник Володи́ миру Вели́кому, портре́т Му́сорґського робо́ти Ре́їна, ре́квієм Мо́царта.*

3. Назви художніх, наукових праць, творів мистецтва, документів, газет, журналів тощо беремо в лапки, і в них перше (або єдине) слово пишемо з великої букви: *по́ема «Ене́їда», рома́н «Сто ро́ків само́тності», о́пера*

«Травиата», балет «Лебедине озеро», пісня «Стоїть гора високая», підручник «Історія України», кінофільм «Бен Гур», картина «Запорожці пишуть листа турецькому султанові», скульптура «Мислитель», газета «Літературна Україна», журнал «Всесвіт», програма «Партнерство заради миру».

Примітка 1. У подвійних складених назвах творів, газет тощо з великої букви пишемо також перше слово другої назви: «Андрі Соловйко, або Вчення світ, а невчення — тьма», «Глибій, або ж Павук», «Дейлі телеграф енд Мобілінг пост».

Примітка 2. У назвах писемних історичних пам'яток з великої букви пишемо перше слово і власні назви: Реймське Євангеліє, Лаврентіївський літопис, Літопис Самійла Величка, «Слово о полку Ігоревім», «Руська правда».

§ 56. Назви посад, звань, титулів

З великої букви пишемо перше слово офіційних назв найвищих державних посад та посад керівників міжнародних організацій: *Генеральний секретар ООН, Президент України, Голова Верховної Ради України, Президент Сполучених Штатів Америки, Прем'єр-міністр Канади*.

Примітка 1. Назви посад, звань, наукових ступенів тощо пишемо з малої букви: *президент, канцлер, прем'єр-міністр, мер, голова, декан, директор, міністр, ректор, секретар; академік, генерал-лейтенант, заслужений діяч мистецтв, народний артист України, лауреат Державної премії України в галузі архітектури, член-кореспондент, доктор наук*.

Примітка 2. З малої букви пишемо також назви титулів, рангів, чинів: *барон, герцог, королева, імператор, князь, колізький асесор, король, принцеса, цар, шах*.

Примітка 3. Назви посад міністрів, послів, президентів академій тощо в офіційних документах, а також для підкреслення урочистості можна писати з великої букви: *Міністр освіти і науки України, Посол Республіки Польща, Президент Національної академії наук України*.

Примітка 4. Про написання назв церковних посад див. § 53, п. 6.

§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій

1. У назвах орденів, медалей, відзнак з великої букви (крім родових найменувань на зразок *орден, медаль, відзнака* тощо) пишемо перше слово і власні назви: *орден Держави, орден Свободи, орден князя Ярослава Мудрого, відзнака Президента України — Хрест Івана Мазепи, відзнака Міністерства внутрішніх справ України — нагрудний знак «За безпеку народу»*.

Якщо таку назву взято в лапки, то з великої букви пишемо:

1) перше слово та власну назву: *орден «Мати-героїня», орден «За доблесну шахтарську працю», медаль «За врятоване життя», медаль «За військову службу Україні»;*

2) усі слова: *орден «Золота Зірка»*.

2. Назви спортивних нагород пишемо з малої букви: *золота (срібла, бронзова) медаль, олімпійська медаль*. Так само: *закінчити школу із золотою (срібною) медаллю*.

3. У назвах премій перше слово і власні назви в них пишемо з великої букви: *Нобелівська премія, Національна премія України імені Тараса Шевченка, Державна премія України в галузі науки і техніки, Державна премія України імені Олександра Довженка*.

§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів

1. Торгові назви продуктових, парфумерних і т. ін. товарів, тютюнових виробів, вин, мінеральних вод та інших напоїв беремо в лапки і пишемо з великої букви: *цигарки «Асорті», сир «Королівський», ковбаса «Краківська», шоколад «Світоч», цигарки «Українські», вино «Перлина степу», коньяк «Гаврія», мінеральна вода «Моршинська», напій «Живчик», духи «Лілея», шампунь «Олівковий», кросівки «Найк», взуття «Крокс»*.

2. Назви виробничих марок технічних виробів (машин, приладів і т. ін.) беремо в лапки і пишемо з великої букви: *автомобілі «Нісан», «Вольво», «Фольксваген», літак «Бойнг 777», трактор «Слобожанець»*.

Але назви самих виробів беремо в лапки і пишемо з малої букви: *«нісан», «вольво», «фольксваген» (автомобілі), «бойнг» (літак), «слобожанець» (трактор)*.

3. Власні назви кораблів, поїздів, літаків тощо беремо в лапки, і перше слово в назві (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *круїзний лайнер «Гармонія морі», поїзд «Чорноморець»*.

4. Абревіатурні назви виробничих марок і виробів пишемо без лапок: *Ан-225, А-340, В-77, КрАЗ*.

§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин

1. Назви порід тварин пишемо з малої букви: *вівчарка, спанієль, доберман (собаки), гонтер, мустанг, (коні), кохінхін, плімутрок (кури), меринос, локон (вівці)*.

2. У неспеціальних текстах назви сортів рослин беремо в лапки і пишемо з малої букви (зокрема й власні назви): *пшениця «золотоколоса», груша «паризька», троянда «глорія-дей», малина «герань»*.

3. У спеціальній літературі в назвах сортів рослин перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *смородина Софіїська, огірок Корольок, тюльпан Рембрандта, картопля Серпанок, слива Зарічна рання*.

§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні

1. З великої букви пишемо такі найменування, як *Висо́кі Догові́рні Сто́ рони*, *Надзвичáйний і Повно́ва́ жний Посо́л* (в актах міжнародного значення, у дипломатичних документах), *А́втор*, *Видавни́цтво* (в авторському договорі), *Замо́вник*, *Викона́вець* (в угодах) і т. ін.

2. З великої букви пишемо займенники *Ви*, *Ваш* як форму ввічливості у звертанні до однієї конкретної особи в листах, офіційних документах тощо: *Пові́домляємо Вам...*, *Вітаємо Вас...*, *у відповідь на Ваш запит...*

3. З великої букви пишемо деякі загальні назви в контекстах, де наголошено на особливому змісті цих назв: *Ба́тьківщи́на*, *Вітчи́зна*, *Честь*, *Люди́на*, *Ма́ти*.

§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах

1. Скорочені назви (абревіатури) установ, закладів, організацій тощо, утворені з частин слів, мають подвійне написання:

1) з великої букви, якщо ці слова вживаються на позначення установ, які є власними назвами: *Укрпрофра́да*, *Держстелера́діо*, *Укрзалізни́ця*, *Ки́йвене́рго*;

2) з малої букви, якщо такі слова є родовими назвами: *медуніверсите́т*, *міськдержадміністра́ція*, *сі́льра́да*.

2. Складноскорочені назви, утворені із початкових (ініціальних) букв, пишемо великими буквами: *ООН*, *ГЕС*, *ЮНЕСКО*, *АРК*, *МАГАТЕ*, *АТС*, *КНР*.

При відмінюванні звукових абревіатур на зразок *ЦУМ* закінчення пишемо малими буквами і приєднуємо до останньої букви абревіатури без будь-якого знака (апострофа, коми): *у ЦУМі*, *з ЦУМу*, *ТЮГу*, *ТЮГом*.

Суфіксальні утворення від звукових абревіатур пишемо малими буквами: *оо́нівський*, *тю́гівець*.

3. У префіксальних і складних словах, які пишемо разом або з дефісом, літерні та звукові абревіатури зберігають великі букви: *УВЧ-терапі́я*, *НВЧ-випромі́нювання*.

Примітка 1. Абревіатури, які складаються із двох самостійно вживаних ініціальних абревіатур, що є назвами різних організацій, пишемо окремо: *ІФ НАНУ* (*Інститут фізики Національної академії наук України*), *ДА МВСУ* (*Державний архів Міністерства внутрішніх справ України*).

Примітка 2. У складноскорочених словах мішаного типу, утворених з ініціальних абревіатур та усічених основ, ініціальну частину звичайно пишемо великими буквами, а усічену — малими: *КУпАП* (*Кодекс України про адміністративні правопорушення*), *НДХіммаш* (*Науково-дослідний інститут хімічного машинобудування*), *БілаЗ* (*Білоруський автомобільний завод*). Складені назви, у яких поєднані ініціальна частина і нескорочене слово (слова) в непрямому відмінку, пишемо окремо: *НДІ транспорту га́зу*, *НДІ електромехані́чних при́ладів*.

Примітка 3. Сполучник **і** в звукових абрєвіатурах у складноскорочених словах передаємо малою буквою: «КіЖ» («Культура і життя»). «СіЧ» («Слово і час»).

Примітка 4. У назвах літаків, що складаються з двох перших букв прізвища конструктора і приєданого до нього дефісом цифрового позначення, пишемо першу велику букву, другу — малу: *Ту-154, Ан-22, Іл-62.*

§ 62. Графічні скорочення

Від абрєвіатур потрібно відрізнити умовні графічні скорочення, які вимовляємо повністю й скорочуємо лише на письмі.

1. Після скорочення звичайно ставимо крапку. Слова скорочуємо, переважно, після приголосного, але зрідка й після голосного. Слова не скорочуємо на голосний, якщо він не початковий у слові, **і** на **ь**.

Наприклад, слово *селянський* може бути скорочене: *сел., селян., селянськ.* При збігу двох однакових приголосних скорочення треба робити після першого приголосного: *настін. календар, ден. норма.* У разі збігу двох (і більше) різних приголосних скорочення можна робити як після першого, так і після останнього приголосного, залежно від структури слова: *власноруч.* або *власноручн. (власноручний),* але тільки *власн. (власний)*.

Поширені графічні скорочення:

- авт.* — автор; авторський
- акад.* — академік
- арк.* — аркуш
- бібл.* — біблійний; бібліографічний; бібліотечний
- буд.* — будинок
- бульв.* — бульвар
- вид.* — видання
- вип.* — випуск
- вул.* — вулиця
- газ.* — газета
- гр.* — громадянин
- д.* — доктор (наук)
- див.* — дивись
- дияк.* — диякон
- дол.* — долар
- доц.* — доцент
- енцикл.* — енциклопедія; енциклопедичний
- єп.* — єпископ
- журн.* — журнал
- зб.* — збірник
- знач.* — значення

ігум. — ігумен
іл. — ілюстрація; ілюстративний
ім. — імені
ін. — інші
і т. д. — і так далі
і т. ін. — і таке інше
і под. — і подібне
кв. — квартира
кн. — книга; княгиня; князь
коп. — копійка
м. — місто
мист. — мистецтво; мистецький
митр. — митрополит
напр. — наприклад
нар. — народний
наук. — науковий
нац. — національний
н. е. — нашої ери
до н. е. — до нашої ери
о. — острів, отець
обл. — область; обласний
оз. — озеро
п. — пан; параграф; пункт
патр. — патріарх
перев. — переважно
пл. — площа
поч. — початок
пор. — порівняй, порівняйте
пп. — пани, панове; параграфи; пункти
пресвіт. — пресвітер
пров. — провулок
прор. — пророк
проф. — професор
р. — рік; річка
ред. — редактор; редакція
рр. — роки
р. н. — рік народження
Р. Х. — Різдво Христове
с. — село; сторінка
св. — святий
спец. — спеціальний
співавт. — співавтор
ст. — станція; стаття; століття

т. — том
та ін. — та інше (інші)
т-во — товариство
тис. — тисяча; тисячоліття
т. д. — так далі
т. зв. — так званий
т. ін. — таке інше
у т. ч. — у тому числі
укр. — український
худ. — художній
церк. — церковний
чв. — чверть
чл.-кор. — член-кореспондент

Скорочені назви одиниць вимірювання пишемо без крапок:

Б — байт
Вт — ват
г — грам
га — гектар
кг — кілограм
км — кілометр
дм — дециметр
кБ — кілобайт
кВт — кіловат
кг — кілограм
л — літр
м — метр
мм — міліметр
см — сантиметр
т — тонна
ц — центнер

Так само пишемо скорочення *грн* (гривня), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд), *трлн* (трильйон), *сmt* (селище міського типу).

2. У графічних скороченнях також використовуємо дефіс. Пропущену середню частину слова позначаємо дефісом: *гр-н* (громадянин), *вид-во* (видавництво), *ін-т* (інститут), *ун-т* (університет), *р-н* (район), *ф-ка* (фабрика). У таких скороченнях після першої частини слова крапки не ставимо.

3. Дефісом також приєднуємо перші букви частин складного слова: *с.-д.* — *соціал-демократ, соціал-демократичний, ст.-сл.* — *старослов'янський, с.-з.* (сільськогосподарський), *півн.-сх.* (північно-східний), *півд.-зах.* (південно-західний). У таких випадках після скорочених частин слів ставимо крапку.

4. Скисна риска використовується при скороченні словосполучень, рідше — складних слів: *п/в* (поштове відділення), *а/с* (абонентська скринька), *р/р* (розрахунковий рахунок), *м/хв* (метрів за хвилину), *км/год* (кілометрів за годину). У таких випадках після скорочених частин слів крапки не ставимо.

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ

§ 63. Орфографічні правила переносу

Частини слів з одного рядка в другий переносимо за складами: *га й-ка, зо-шит, кніж-ка, ко-ло-дязь, піль-ці, са-дів-нік, Хар-ків.*

Під час перенесення:

1. Одну літеру не залишаємо в попередньому рядку, не переносимо в наступний: *ака-де-мія* (а не *а-кадемія*), *Ма-рія* (а не *Марі-я*), *олі-в'єць* (а не *о-лів'єць*). Так само не можна поділяти на частини для переносу такі двоскладові слова, як *аб'о, моя, око, шія* тощо.

2. Не можна розривати сполучення букв **дж**, **дз**, які позначають один звук. Отже, переносити можна лише так: *ту-дзик, хо-джу*. Якщо **дж**, **дз** не становлять одного звука (це буває, коли **д** належить до префікса, а **ж** або **з** — до кореня), то їх слід розривати: *над-звич'я й-ний* (а не *на-дзвич'я йний*), *під-жив-ляти* (а не *пі-дживляти*).

3. Не можна розривати сполучення букв **йо**, **ьо**. Наприклад: *па-й'ок*, (а не *пай-ок*), *сльо-за* (а не *сль-оза*).

4. Апостроф, м'який знак, **й** при переносі не відокремлюємо від попередньої літери: *бур'-ян* (а не *бур-'ян*), *кіль-це* (а не *кіл-ьце*), *Лук'-ян* (а не *Лук-'ян*), *ні зь-ко* (а не *ні з-ько*), *ба й-ка* (а не *ба -йка*), *стій-кі й* (а не *сті-йкі й*).

5. Коли корінь починається на голосний, то перенос здійснюємо довільно: *ро-зор'а ти, роз-ор'а ти, ро-зо-ра'а ти; бе-зуп'і нно, без-уп'і нно, безуп'і нно*, але коли на приголосний, то від кореня його не відриваємо: *до-зривати* (а не *доз-ривати*), *ві-правдання* (а не *віп-равдання*).

6. При збігу однакових приголосних одну літеру залишаємо, а другу переносимо в наступний рядок: *за-ко'н-ний, розріс-ся*. В іменниках з подовженим приголосним можливий подвійний перенос: *зан-ня і зна-ння; жи-ття і жит-тя*.

7. Не розриваємо при переносі односкладові префікси перед приголосними: *над-мірний, най-більший* (а не *на-дмірний, на-йбільший*).

Кількаскладові префікси при переносі можна розривати: *не-ре-працюва́ ти, не-ред-гро́ ззя*.

8. При переносі складних слів не можна залишати в кінці рядка початкову частину другої основи, якщо вона не становить складу: *багато-ступі́нчастий* (а не *багатос-тупі́нчастий*), *восьми-гра́ нний* (а не *восьмиг-ра́ нний*), *далеко-схі́дний* (а не *далекос-хі́дний*).

9. Не можна розривати ініціальні абрєвіатури, а також комбіновані абрєвіатури, які складаються з ініціальних скорочень цифр: *АЕС, ЛАЗ-105, МАГАТЕ, МАУ, НТШ, УАПЦ*.

10. У решті випадків, які не підходять під викладені вище правила, можна довільно переносити слова за складами: *Дні-про́ й Дніп-ро́*, *Олекса́ ндра й Олек-са́ ндра*, *се-стра́ й сест-ра́*. Це правило поширюється й на суфікси: *бли-зькі́ й і близь-кі́ й, видавні́-цтво, видавні́ц-тво й видавні́цт-во, га́ли-цький і га́лиць-кий, росій-ський і російсь-кий, убо́-зтво, убо́з-тво й убо́зт-во, суспі́льс-тво й суспі́льст-во*.

§ 64. Технічні правила переносу

1. Не можна переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали або інші умовні скорочення, що належать до них: *Т. Г. Шевче́нко* (а не *Т. Г. // Шевче́нко*), *гр. Іване́нко* (а не *гр. // Іване́нко*), *акад. (доц., проф.) Гончаре́нко* (а не *акад. (доц., проф.) // Гончаре́нко*), *п. Гнатіо́к* (а не *п. // Гнатіо́к*).

Примітка. Якщо імена, звання тощо подаємо повністю, то прізвища (а також по батькові) можна переносити: *Тара́ с Григо́ рович Шевче́нко й Тара́ с // Григо́ рович Шевче́нко, акаде́мік // Агата́ нгел Крї́ мський* і т. ін.

2. Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать: *2008 р.* (а не *2008 // р.*), *150 га* (а не *150 // га*), *20 см³* або *20 куб. см* (а не *20 // см³* або *20 // куб. см*), *5 г* (а не *5 // г*).

3. Граматичні закінчення, з'єднані з цифрами дефісом, не можна відривати й переносити: *2-й* (а не *2- // й*), *4-го* (а не *4- // го*), *10-му* (а не *10- // му*) й т. ін.

4. Не можна розривати умовні (графічні) скорочення на зразок *вид-во*, *і т. д.*, *і т. ін.*, *та ін.*, *т-во* тощо.

5. Не можна переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що закривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.

Знак наголосу (´)

§ 65. Знак наголосу ставимо на маловідомих словах (локалізмах і т. ін.), а також тоді, коли слово може вживатися з двома наголосами, змінюючи при цьому своє значення, пор.: *Ми схо́ дили на гору* й *Ми сході́ ли на гору*

та повернулися додому ще завидна; Образи (від дієслова обража́ти), о́ברי (художні, літературні), образи́ (ікони).

II. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ

ІМЕННИК

§ 66. Поділ на відміни

За належністю до роду та за відмінковими закінченнями іменники поділено на чотири відміни.

I відміна: іменники переважно жініч. й деякі іменники чоловіч. роду, а також спільного роду із закінченнями **-а, -я** в називному відмінку однини: *вага́, гір'я, грі́вня, до́нька, дочка́, маши́на, організа́ція, пра́ця; воєво́да; база́ка, зна́йда, листонóша, невда́ха, пла́кса, сирота́* та жіночі особові імена з відповідним закінченням: *Богда́на, Катери́на, Валері́я, Зо́я* і чоловічі особові імена на **-а, -я**: *Мико́ла, Са́ва*.

II відміна: а) іменники чоловіч. роду з кінцевим приголосним основи та із закінченням **-о** в наз. відмінку (переважно назви осіб): *бік, веле́тень, заво́д, край, ма́йстер, товари́ш; Андрі́й, Віта́лій, Заха́р, Яросла́в; ба́тько, тату́ньо; Дніпро́, Марко́/Ма́рко, Петро́*;

б) іменники середн. роду із закінченнями **-о, -е, -я** (крім іменників із суфіксами **-ат-, -ят-, -ен-** у непрямих відмінках): *крило́, місто́; мо́ре, по́ле, прі́звище; весі́лля, житт'я́, умі́ння*; також іменники з суфіксами збільшувально-згрубілого значення **-ищ-, -иськ-**, утворювані від іменників усіх родів, які можуть зберігати й рід твірного, і набувати середнього роду: *вітри́ще* (від *вітер*), *діди́ще* (від *дід*), *короти́ще* (від *ко́рот*), *морози́ще* (від *морóз*), *паруби́ще* (від *па́рубок*) — чоловіч. р., *ножи́ще* (від *нога́*) — середн. р., *ведмеді́ще* (від *ведмі́дь*) — чоловіч. і середн. р.; *дуби́сько* (від *дуб*), *вовчи́сько* (від *вовк*), *їжачи́сько* (від *їжак*), *леви́сько* (від *лев*), *соми́сько* (від *сом*) — чоловіч. р., *зайчи́сько* (від *за́ць*) — чоловіч. і середн. р., *свекру́шисько* (від *свекру́ха*) — жіноч. і середн. р., *хлопчи́сько* (від *хлопець*) — чоловіч. і середн. р.

III відміна: іменники жіноч. роду з кінцевим приголосним основи: *ваго́мість, вість, гідність, кров, любóв, ми́ць, незале́жність, ніч, піч, річ, ро́зкіш, сіль, самоті́йність, собо́рність, тінь, слово ма́ти*, у відмінкових формах якого з'являється суфікс **-ер-**; а також деякі жіночі особові імена: *Аде́ль, Любо́в, Ніко́ль*.

IV відміна: іменники середн. роду:

а) із закінченнями **-а, -я**, що у формах родового, давального та місцевого відмінків набувають суфіксів **-ат-, -ят-** перед закінченням: *гус'я́* (*гус'я́ти, гус'я́ті, (на) гус'я́ті*), *дівча́* (*дівча́ти, дівча́ті, (на) дівча́ті*), *лоша́*

(лошá ти, лошá ті, (на) лошá ті), теля́ (теля́ ти, теля́ ті, (на) теля́ ті);

б) із закінченням **-я**, які мають два зразки відмінювання: із суфіксом **-ен-** у формах родового, давального та місцевого відмінків і без такого суфікса: *вім'я* (*вім'я/вімені*, *вім'ю/вімені*, *вім'ям/віменем*, (на) *вім'ї/вімені*), *ім'я* (*ім'я/імені* (*імени*), *ім'ю/імені*, *ім'ям/іменем*, (на) *ім'ї/імені*), *плém'я* (*плém'я/плéмені* (*плéмені*), *плém'ю/плéмені*, *плém'ям/плéменем*, (на) *плém'ї/плéмені*), *тім'я* (*тім'я/тімені* (*тімени*), *тім'ю/тімені*, *тім'ям/тіменем*, (на) *тім'ї/тімені*).

§ 67. Поділ на групи

Іменники I та II відміни поділено на три групи: тверду, м'яку та мішану.

I відміна

1. Тверда група

До твердої групи належать іменники жіночого роду із закінченням **-а** (крім тих, основа яких має закінчення на шиплячий приголосний): *жінка*, *машіна*, *перемóга*, *сівба́*, *фа́брика*, *фі́рма*, а також іменники спільного роду (чоловічий і жіночий) із таким закінченням: *базіка*, *бідáха*, *вигри́ща*, *заводі́яка*, *недорі́ка*, *сиротá* та чоловічого роду (назви осіб): *джу́ра*, *Микі́та*, *Са́ва* та ін.

2. М'яка група

До м'якої групи належать іменники жіночого роду із закінченням **-я**: *бу́ря*, *відмінни́ця*, *друка́рня*, *земля́*, *надія́*, *пісн́я*, *сім'я́* та чоловічого роду — назви осіб: *те́сля*; іменники спільного роду із цим самим закінченням: *кровопі́ця*, *уби́ця*, *суддя́* тощо та іменник чоловічого роду *Ілля́*.

3. Мішана група

До мішаної групи належать іменники жіночого роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *вéжа*, *гу́ця*, *і́жа*, *ка́ша*, *кру́ча*, *межа́*, *плóща*, *те́ща* та чоловічого роду — назви осіб: *вельмо́жа*, *паша́*, а також іменники спільного роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *листонóша*, *міхонóша*.

II відміна

1.

Тверда група

Чоловічий рід

До твердої групи належать іменники чоловічого роду з кінцевим твердим приголосним основи (крім шиплячих) і з закінченням **-о**: *дуб*, *о́дуд*, *пала́ц*, *темп*, *ужи́нок*, *у́спіх*; *ба́тько*, *Петро́*; переважна більшість іменників на **-р**:

вир, віхор, відвар, двір, жир, сир, стóвбур, стóляр, щур, явір; сюди ж належать іменники *звір, комáр, снігур*, які, проте, у називному відмінку множини мають закінчення м'якої групи: *звірі, комарі, снігурі* (іменник *щур* може мати і варіантне закінчення *-і*: *щурі*), а також усі іменники іншомовного походження на **-ер, -ор, -ур (-юр)**: *інженér, колекціонér, ма́ йстер, парфумér, фéрмер, ші́ фер, шофéр; актó р, дирéктор, інспéктор, профéсор, світлофó р, семафó р; абажур, гіпó р, каламбур*; іменники з постійно наголошеними **-ар (-яр), -ир (-ір, -їр)**: *базáр, гекта́р, куліна́р, монтанья́р, муля́р, футля́р, ювіля́р; касі́р, команді́р, пасажі́р, папі́р, сувені́р, конвоі́р*; окремі іменники іншомовного походження на **-ар, -ир** із постійним наголосом на корені в однині та множині: *до́лар — до́лари, па́нцир — па́нцири* та ін.

Примітка. Іменник *маляр* залежно від наголосу належить або до твердої групи *ма́ляр* (наголос падає на корінь в усіх відмінках однини й множини: *ма́ляр — ма́ляра, ма́лярові, ма́ляра, ма́ляром, (на) ма́лярові — ма́ляри, ма́лярів, ма́лярам, ма́лярів, ма́лярами, (на) ма́лярах*), або до мішаної (наголос переходить на закінчення: *маля́р — маляра́, малярéві, маляра́, малярéм, (на) малярі́ — малярі́ — малярі́в — маляра́ ми — (на) маляра́х*).

Середній рід

До твердої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-о**: *болóто, віяло, во́ло, залізо, зерно́, зло, крило́, ко́ло, люстéрко, мавпеня́тко, ма́йво, місто́, молодéцтво, село́, христия́нство* та ін.

2. М'яка група

Чоловічий рід

До м'якої групи належать іменники чол. роду з кінцевим м'яким приголосним основи: *боéць, véлетень, зві́чай, краді́й, край, мите́ць, тату́ньо, діду́ньо, уді́й, учі́ тель, Анто́ сьо, Бенéдьо, Іва́ ньо*; сюди належить частина іменників на **-ар, -ир**, які в однині мають наголос на корені: *бо́ ндар — бо́ ндаря, ко́ зир — ко́ зиря, ку́хар — ку́харя, лі́кар — лі́каря, пі́сар — пі́саря*, а також іменники, у яких при відмінюванні наголос переходить із **-ар, -ир** на закінчення: *буква́ р — букваря́, вівча́ р — вівчаря́, воротáр — воротаря́, друкá р — друкаря́, інвентá р — інвентарю́ (збірне), календа́ р — календаря́, кобза́ р — кобзаря́, секретá р — секретаря́, сухáр — сухаря́, хабá р — хабаря́, шахта́ р — шахтаря́; гузі́ р — гузиря́, проводі́ р — проводиря́, пухі́ р — пухиря́* та ін. До м'якої групи належать також і деякі чоловічі особові імена: *Ігор — Ігоря, Ла́ зар — Ла́ заря* та ін.

Примітка. У складних словах із *хаба́р* сполучним голосним є лише **о**: *хабаро́да вець, хабаро́місткість, хабаро́одéржувач*.

Середній рід

До м'якої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та **-я** (без суфіксів **-ен-**, **-ят-** у формах непрямих відмінків і переважно з подовженням кінцевого приголосного основи): *го́ре, місце́, мо́ре, по́ле; життя́, завда́ння, збіжжя́, здоро́в'я, змага́ння, знаряддя́, лі́стя, облі́ччя, пір'я́, по́лум'я* та ін.

3. Мішана група

Чоловічий рід

До мішаної групи належать іменники чол. роду з кінцевим шиплячим приголосним основи: *ванта́ж, дощ, сто́рож, слуха́ч, ткач, това́риш; вітри́ще, діди́ще, дуби́ще*; також іменники на **-яр** (назви людей за видом їхньої діяльності), у відмінкових формах яких наголос переходить із суфікса на закінчення: *бджоля́р — бджоляра́, весля́р — весляра́, вугля́р — вугляра́, газетя́р — газетяра́, зброя́р — зброяра́, каменя́р — каменяра́, пісня́р — пісняра́, скля́р — скляра́, смоля́р — смоляра́, школя́р — школяра́* та ін.

Середній рід

До мішаної групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та основою на шиплячий приголосний: *ло́же, плече́, прізви́ще, яви́ще* та ін.

§ 68. Зразки відмінювання іменників

Перша відміна

Тверда група		Іменники — загальні назви			
		М'яка група			
О д н и н а					
Н.	<i>маши́н-а</i>	<i>відмі́нниц-я</i>		<i>наді́-я</i>	
Р.	<i>маши́н-и</i>	<i>відмі́нниц-і</i>		<i>наді́-ї</i>	
Д.	<i>маши́н-і</i>	<i>відмі́нниц-і</i>		<i>наді́-ї</i>	
Зн.	<i>маши́н-у</i>	<i>відмі́нниц-ю</i>		<i>наді́-ю</i>	
Ор.	<i>маши́н-ою</i>	<i>відмі́нниц-ею</i>		<i>наді́-єю</i>	
М.	<i>...маши́н-і</i>	<i>...відмі́нниц-і</i>		<i>...наді́-ї</i>	
Кл.	<i>маши́н-о</i>	<i>відмі́нниц-е</i>		<i>наді́-є</i>	
М н о ж и н а					
Н.	<i>маши́н-и</i>	<i>відмі́нниц-і</i>		<i>наді́-ї</i>	
Р.	<i>маши́н</i>	<i>відмі́нниць</i>		<i>наді́й</i>	
Д.	<i>маши́н-ам</i>	<i>відмі́нниц-ям</i>		<i>наді́-ям</i>	
Зн.	<i>маши́н-и</i>	<i>відмі́нниць</i>		<i>наді́-ї</i>	
Ор.	<i>маши́н-ами</i>	<i>відмі́нниц-ями</i>		<i>наді́-ями</i>	
М.	<i>...маши́н-ах</i>	<i>...відмі́нниц-ях</i>		<i>...наді́-ях</i>	
Кл.	<i>маши́н-и</i>	<i>відмі́нниц-і</i>		<i>наді́-ї</i>	
Мішана група					
	О д н и н а	М н о ж и н а	О д н и н а	М н о ж и н а	
Н.	<i>плóщ-а</i>	<i>плóщ-і</i>	<i>душ-á</i>	<i>ду́ш-і</i>	
Р.	<i>плóщ-і</i>	<i>плóщ</i>	<i>душ-í</i>	<i>душ</i>	
Д.	<i>плóщ-і</i>	<i>плóщ-ам</i>	<i>душ-í</i>	<i>ду́ш-ам</i>	
Зн.	<i>плóщ-у</i>	<i>плóщ-і</i>	<i>ду́ш-у</i>	<i>ду́ш-і</i>	
Ор.	<i>плóщ-ею</i>	<i>плóщ-ами</i>	<i>душ-éю</i>	<i>ду́ш-ами</i>	
М.	<i>...плóщ-і</i>	<i>...плóщ-ах</i>	<i>...душ-í</i>	<i>...ду́ш-ах</i>	
Кл.	<i>плóщ-е</i>	<i>плóщ-і</i>	<i>ду́ш-е, душ-é</i>	<i>ду́ш-і</i>	

Іменники — власні назви

Тверда група		М'яка група	
О д н и н а			
Н.	<i>Окса́н-а</i>	<i>Мари́-я</i>	<i>Лес-я</i>
Р.	<i>Окса́н-и</i>	<i>Мари́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Д.	<i>Окса́н-і</i>	<i>Мари́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Зн.	<i>Окса́н-у</i>	<i>Мари́-ю</i>	<i>Лес-ю</i>
Ор.	<i>Окса́н-ою</i>	<i>Мари́-єю</i>	<i>Лес-єю</i>
М.	<i>...Окса́н-і</i>	<i>...Мари́-ї</i>	<i>...Лес-ї</i>
Кл.	<i>Окса́н-о</i>	<i>Мари́-є</i>	<i>Лес-ю</i>
М н о ж и н а			
Н.	<i>Окса́н-и</i>	<i>Мари́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Р.	<i>Окса́н</i>	<i>Мари́й</i>	<i>Лесь</i>
Д.	<i>Окса́н-ам</i>	<i>Мари́-ям</i>	<i>Лес-ям</i>
Зн.	<i>Окса́н</i>	<i>Мари́й</i>	<i>Лесь</i>
Ор.	<i>Окса́н-ами</i>	<i>Мари́-ями</i>	<i>Лес-ями</i>
М.	<i>...Окса́н-ах</i>	<i>....Мари́-ях</i>	<i>...Лес-ях</i>
Кл.	<i>Окса́н-и</i>	<i>Мари́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Тверда група		М'яка група	
О д н и н а			
Н.	<i>Полта́в-а</i>	<i>Вінниці́-я</i>	<i>Терéбл-я</i>
Р.	<i>Полта́в-и</i>	<i>Вінниці́-ї</i>	<i>Терéбл-ї</i>
Д.	<i>Полта́в-і</i>	<i>Вінниці́-ї</i>	<i>Терéбл-ї</i>
Зн.	<i>Полта́в-у</i>	<i>Вінниці́-ю</i>	<i>Терéбл-ю</i>
Ор.	<i>Полта́в-ою</i>	<i>Вінниці́-єю</i>	<i>Терéбл-єю</i>
М.	<i>... Полта́в-і</i>	<i>... Вінниці́-ї</i>	<i>... Терéбл-ї</i>
Кл.	<i>Полта́в-о</i>	<i>Вінниці́-є</i>	<i>Терéбл-є</i>

Друга відміна
Іменники чоловічого роду —
загальні назви

О д н и н а

	Тверда група		М'яка група		Мішана група
Н.	<i>коза́к</i>	<i>тигр</i>	<i>мудре́ць</i>	<i>о́брій</i>	<i>меч</i>
Р.	<i>козак-а́</i>	<i>тигр-а</i>	<i>мудрець-я́</i>	<i>о́брі-ю</i>	<i>меч-а́</i>
Д.	<i>козак-о́ві (-у́)</i>	<i>ті́гр-ові (-у)</i>	<i>мудрець-е́ві (-ю)</i>	<i>о́брі-єві (-ю)</i>	<i>меч-е́ві (-у́)</i>
Зн.	<i>козак-а́</i>	<i>ті́гр-а</i>	<i>мудрець-я́</i>	<i>о́брій</i>	<i>меч</i> <i>i</i> <i>меч-а́</i>
Ор.	<i>козак-о́м</i>	<i>ті́гр-ом</i>	<i>мудрець-е́м</i>	<i>о́брі-єм</i>	<i>меч-е́м</i>
М.	<i>...козак-о́ві (-у́)</i>	<i>... ті́гр-ові (-у, -і)</i>	<i>мудрець-е́ві, (-ю́, -і́)</i>	<i>...о́брі-ї́(-ю)</i>	<i>... меч-і́ (-е́ві)</i>
Кл.	<i>коза́ч-е</i>	<i>ті́гр-е</i>	<i>мудрець-ю́</i>	<i>о́брі-ю</i>	<i>ме́ч-у</i>

М н о ж и н а

Н.	<i>козак-і́</i>	<i>ті́гр-и</i>	<i>мудрець-і́</i>	<i>о́брі-ї́</i>	<i>меч-і́</i>
Р.	<i>козак-і́в</i>	<i>ті́гр-ів</i>	<i>мудрець-і́в</i>	<i>о́брі-ї́в</i>	<i>меч-і́в</i>
Д.	<i>козак-а́м</i>	<i>ті́гр-ам</i>	<i>мудрець-я́м</i>	<i>о́брі-ям</i>	<i>меч-а́м</i>
Зн.	<i>козак-і́в</i>	<i>ті́гр-ів</i>	<i>мудрець-і́в</i>	<i>о́брі-ї́</i>	<i>меч-і́</i>
Ор.	<i>козак-а́ми</i>	<i>ті́гр-ами</i>	<i>мудрець-я́ми</i>	<i>о́брі-ями</i>	<i>меч-а́ми</i>
М.	<i>...козак-а́х</i>	<i>...ті́гр-ах</i>	<i>...мудрець-я́х</i>	<i>..о́брі-ях</i>	<i>...меч-а́х</i>
Кл.	<i>козак-і́</i>	<i>ті́гр-и</i>	<i>мудрець-і́</i>	<i>о́брі-ї́</i>	<i>меч-і́</i>

Іменники середнього роду —
загальні назви

О д н и н а

	Тверда група		М'яка група		Мішана група
Н.	<i>крил-о́</i>	<i>по́л-е</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-é</i>
Р.	<i>крил-а́</i>	<i>по́л-я</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-а́</i>
Д.	<i>крил-у́</i>	<i>по́л-ю</i>	<i>умі́нн-ю</i>		<i>плеч-у́</i>
Зн.	<i>крил-о́</i>	<i>по́л-е</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-é</i>
Ор.	<i>крил-о́м</i>	<i>по́л-ем</i>	<i>умі́нн-ям</i>		<i>плеч-éм</i>
М.	<i>...крил-і́</i>	<i>...по́л-і, -ю</i>	<i>...умі́нн-і</i>		<i>...плеч-і́, -у́ і плеч-éві</i>
Кл.	<i>крил-о́</i>	<i>по́л-е</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-é</i>

М н о ж и н а

Н.	<i>кри́л-а</i>	<i>пол-я́</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плéч-і</i>
Р.	<i>крил</i>	<i>пол-і́в</i>	<i>умі́нь</i>		<i>плеч-éй, пліч</i>
Д.	<i>кри́л-</i>	<i>пол-я́м</i>	<i>умі́нн-ям</i>		<i>плеч-а́м і плéч-ам</i>
Зн.	<i>амкри́л-</i>	<i>пол-я́</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плéч-і</i>
Ор.	<i>а</i>	<i>пол-я́ми</i>	<i>умі́нн-ями</i>		<i>плеч-і́ ма</i>
М.	<i>кри́л-ами і кри́ль-ми</i>	<i>...пол-я́х</i>	<i>...умі́нн-ях</i>		<i>...плеч-а́х</i>
Кл.	<i>...кри́л-ахкри́л-а</i>	<i>пол-я́</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плéч-і</i>

**Іменники чоловічого роду —
власні назви**

		О д н и н а			
	Тверда група		М'яка група	Мішана група	Тверда група
Н.	<i>Євгѐн</i>	<i>Олѐсь</i>	<i>Їгор</i>	<i>Тимѐш</i>	<i>Дністрѐр</i>
Р.	<i>Євгѐн-а</i>	<i>Олѐс-я</i>	<i>Їгор-я</i>	<i>Тимѐш-а</i> і <i>Тимош-а́</i>	<i>Дністр-а́</i>
Д.	<i>Євгѐн-ові (-у)</i>	<i>Олѐс-еві (-ю)</i>	<i>Їгор-еві, (-ю)</i>	<i>Тимѐш-еві (-у)</i> і <i>Тимош-е́ві (-у)</i>	<i>Дністр-у́ (-о́ві)</i>
Зн.	<i>Євгѐн-а</i>	<i>Олѐс-я</i>	<i>Їгор-я</i>	<i>Тимѐш-а</i> і <i>Тимош-а́</i>	<i>Дністрѐр</i>
Ор.	<i>Євгѐн-ом</i>	<i>Олѐс-ем</i>	<i>Їгор-ем</i>	<i>Тимѐш-ем</i> і <i>Тимош-е́м</i>	<i>Дністр-о́м</i>
М.	<i>...Євгѐн-ові (-у, -і)</i>	<i>...Олѐс-еві (-ю, -і)</i>	<i>...Їгор-еві (-ю, -і)</i>	<i>Тимѐш-еві (-у, -і)</i> і <i>Тимош-е́ві (-у́, -і́)</i>	<i>...Дністр-у́ (-о́ві, -і)</i>
Кл.	<i>Євгѐн-е</i>	<i>Олѐс-ю</i>	<i>Їгор-ю</i>	<i>Тимѐш-е</i>	<i>Дністр-е</i>
М н о ж и н а					
Н.	<i>Євгѐн-и</i>	<i>Олѐс-і</i>	<i>Їгор-і</i>	<i>Тимѐш-і</i> і <i>Тимош-і́</i>	
Р.	<i>Євгѐн-ів</i>	<i>Олѐс-ів</i>	<i>Їгор-ів</i>	<i>Тимѐш-ів</i> і <i>Тимош-і́в</i>	
Д.	<i>Євгѐн-ам</i>	<i>Олѐс-ям</i>	<i>Їгор-ям</i>	<i>Тимѐш-ам</i> і <i>Тимош-а́м</i>	
Зн.	<i>Євгѐн-ів</i>	<i>Олѐс-ів</i>	<i>Їгор-ів</i>	<i>Тимѐш-ів</i> і <i>Тимош-і́в</i>	
Ор.	<i>Євгѐн-ами</i>	<i>Олѐс-ями</i>	<i>Їгор-ями</i>	<i>Тимѐш-ами</i> і <i>Тимош-а́ми</i>	
М.	<i>...Євгѐн-ах</i>	<i>...Олѐс-ях</i>	<i>...Їгор-ях</i>	<i>...Тимѐш-ах</i> і <i>...Тимош-а́х</i>	
Кл.	<i>Євгѐн-и</i>	<i>Олѐс-і</i>	<i>Їгор-і</i>	<i>Тимѐш-і</i> і <i>Тимош-і́</i>	

Зразки відмінювання іменників чоловічого роду з основою на -р

О д н и н а

	Тверда група		М'яка група		Мішана група
Н.	<i>Пасажі́р</i>	<i>бульва́р</i>	<i>байка́р</i>	<i>ко́ зир</i>	<i>ковзаня́р</i>
Р.	<i>пасажі́р-а</i>	<i>бульва́р-у</i>	<i>байкар-я́</i>	<i>ко́ зир-я</i>	<i>ковзаняр-а́</i>
Д.	<i>пасажі́р-ові</i> (- у)	<i>бульва́р-у</i> (- ові)	<i>байкар-е́ві</i> (- ю)	<i>ко́ зир-ю</i> (- еві)	<i>ковзаняр-е́ві</i> (- у)
Зн.	<i>пасажі́р-а</i>	<i>бульва́р</i>	<i>байкар-я́</i>	<i>ко́ зир</i> (- я)	<i>ковзаняр-а́</i>
Ор.	<i>пасажі́р-ом</i>	<i>бульва́р-ом</i>	<i>байкар-е́м</i>	<i>ко́ зир-ем</i>	<i>ковзаняр-е́м</i>
М.	<i>...пасажі́р-ові</i> (-у, -і)	<i>...бульва́р-і</i> (-ові, -у)	<i>...байкар-е́ві</i> (-ю́, -і́)	<i>...ко́ зир-і</i> (-еві, -ю)	<i>...ковзаняр-е́ві</i> (- у́, -і́)
Кл.	<i>пасажі́р-е</i>	<i>бульва́р-е</i>	<i>байка́р-ю</i>	<i>ко́ зир-ю</i>	<i>ковзаня́р-е</i>

М н о ж и н а

Н.	<i>пасажі́р-и</i>	<i>бульва́р-и</i>	<i>байкар-і́</i>	<i>ко́ зир-і</i>	<i>ковзаняр-і́</i>
Р.	<i>пасажі́р-ів</i>	<i>бульва́р-ів</i>	<i>байкар-і́в</i>	<i>ко́ зир-ів</i>	<i>ковзаняр-і́в</i>
Д.	<i>пасажі́р-ам</i>	<i>бульва́р-ам</i>	<i>байкар-я́м</i>	<i>ко́ зир-ям</i>	<i>ковзаняр-а́м</i>
Зн.	<i>пасажі́р-ів</i>	<i>бульва́р-и</i>	<i>байкар-і́в</i>	<i>ко́ зир-і</i>	<i>ковзаняр-і́в</i>
Ор.	<i>пасажі́р-ами</i>	<i>бульва́р-ами</i>	<i>байкар-я́ми</i>	<i>ко́ зир-ями</i>	<i>ковзаняр-а́ми</i>
М.	<i>...пасажі́р-ах</i>	<i>...бульва́р-ах</i>	<i>...байкар-я́х</i>	<i>...ко́ зир-ях</i>	<i>...ковзаняр-а́х</i>
Кл.	<i>пасажі́р-и</i>	<i>бульва́р-и</i>	<i>байкар-і́</i>	<i>ко́ зир-і</i>	<i>ковзаняр-і́</i>

Зразок відмінювання іменника *Госпо́дь*

Н.	<i>Госпо́дь</i>
Р.	<i>Го́спод-а</i>
Д.	<i>Го́спод-ові (-у) і Господ-éві</i>
Зн.	<i>Го́спод-а</i>
Ор.	<i>Го́спод-ом</i>
М.	<i>...Го́спод-ові (-у, -і)</i>
Кл.	<i>Го́спод-и</i>

Відмінювання іменників на *-ище* (жін. і середн. р.)

О д н и н а	М н о ж и н а
Н. <i>бабі́щ-е</i>	<i>бабі́щ-а</i>
Р. <i>бабі́щ-і/-а</i>	<i>бабі́щ</i>
Д. <i>бабі́щ-і/-у</i>	<i>бабі́щ-ам</i>
З. <i>бабі́щ-е/-у</i>	<i>бабі́щ</i>
О. <i>бабі́щ-ею/-ем</i>	<i>бабі́щ-ами</i>
М. ... <i>бабі́щ-і</i>	<i>бабі́щ-ах</i>
Кл. <i>бабі́щ-е</i>	<i>бабі́щ-а</i>

Примітка. Тип відмінювання іменників на *-ище* (*бабі́ще* — жін. і середн. рід, *свекру́шище* — жін. і середн. рід і под.) при хитанні в морфологічному роді залежить від значення роду: якщо іменник має дві форми роду (*бабі́ще* — жін. і середн. рід), то для форми жін. роду лише в називному, знахідному та кличному відмінках однини властиве закінчення *-е*, типове для іменників другої відміни середнього роду, а в інших відмінках їхні закінчення збігаються із закінченнями іменників першої відміни (обидва варіанти наявні в знахідному відмінку), а для середн. роду — послідовність відмінювання за зразками відмінювання іменників другої відміни середн. роду.

Третя відміна

О д н и н а		
Н. <i>тінь</i>	<i>по́ дорож</i>	<i>гі́дність</i>
Р. <i>ті́н-і</i>	<i>по́ дорож-і</i>	<i>гі́дност-і, гі́дност-и</i>
Д. <i>ті́н-і</i>	<i>по́ дорож-і</i>	<i>гі́дност-і</i>
Зн. <i>тінь</i>	<i>по́ дорож</i>	<i>гі́дність</i>
Ор. <i>ті́нн-ю</i>	<i>по́ дорожж-ю</i>	<i>гі́дніст-ю</i>
М. ... <i>ті́н-і</i>	<i>... по́ дорож-і</i>	<i>... гі́дност-і</i>
Кл. <i>ті́н-е</i>	<i>по́ дорож-е</i>	<i>гі́дност-е</i>

Множина

Н.	<i>ті́н-і</i>	<i>по́ дорож-і</i>
Р.	<i>ті́н-ей</i>	<i>по́ дорож-ей</i>
Д.	<i>ті́н-ям</i>	<i>по́ дорож-ам</i>
Зн.	<i>ті́н-і</i>	<i>по́ дорож-і</i>
Ор.	<i>ті́н-ями</i>	<i>по́ дорож-ами</i>
М.	<i>... ті́н-ях</i>	<i>... по́ дорож-ах</i>
Кл.	<i>ті́н-і</i>	<i>по́ дорож-і</i>

Четверта відміна

Однина

Н.	<i>курч-а́</i>	<i>ім'-я́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Р.	<i>курч-а́т-и</i>	<i>і́м-ен-і, ім'-я́</i>	<i>ті́м-ен-і, ті́м'-я</i>
Д.	<i>курч-а́т-і</i>	<i>і́м-ен-і</i>	<i>ті́м-ен-і, ті́м'-ю</i>
Зн.	<i>курч-а́</i>	<i>ім'-я́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Ор.	<i>курч-а́м</i>	<i>і́м-ен-ем, ім'-я́м</i>	<i>ті́м-ен-ем, ті́м'-ям</i>
М.	<i>... курч-а́т-і</i>	<i>... і́м-ен-і</i>	<i>... ті́м-ен-і, ті́м'-ї, але і по ті́м'-ю</i>
Кл.	<i>курч-а́</i>	<i>ім'-я́, і́м-ен-е</i>	<i>ті́м'-я</i>

Множина

Н.	<i>курч-а́т-а</i>	<i>ім-ен-а́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Р.	<i>курч-а́т</i>	<i>ім-е́н</i>	<i>ті́м'-їв</i>
Д.	<i>курч-а́т-ам</i>	<i>ім-ен-а́м</i>	<i>ті́м'-ям</i>
Зн.	<i>курч-а́т(а)</i>	<i>ім-ен-а́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Ор.	<i>курч-а́т-ами</i>	<i>ім-ен-а́ми</i>	<i>ті́м'-ями</i>
М.	<i>... курч-а́т-ах</i>	<i>... ім-ен-а́х</i>	<i>ті́м'-ях</i>

УВАГИ ДО ПРАВОПИСУ ВІДМІНКОВИХ ФОРМ

I відміна

A. Однина

§ 69. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-и, -і, -ї**:

1) **-и** набувають іменники твердої групи: *до́ньки, дочкí, кні́жки, ма́ми, машíни, перемо́ги, родíни, фа́брики*;

2) **-і** (після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**) мають іменники першої відміни м'якої та мішаної груп: *бу́ри, гри́вні* (від *гри́вня* — грошова одиниця), *дуéньї, мрíї, надíї, пра́ці, відмінниці, сім'ї́; кру́чі, межí, плóщі, тíші*.

Примітка. Однакові за написанням форми родового відмінка однини та називного множини окремих іменників нерідко мають різні наголоси, пор.: *дочкí* — *до́чки*, *землі́* — *зе́млі*, *кні́жки* — *кни́жкі*, *межí* — *ме́жі*, *сестрі́* — *се́стри*, *сім'ї́* — *сі́м'ї*.

§ 70. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *до́ньці, дочкí, кні́жці, машíні, перемо́зі, фа́бриці; бу́ри, гри́вні, дуéньї, надíї, відмінниці, сім'ї́, статті́, кру́чі, межí, плóщі, тíші*.

§ 71. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники першої відміни твердої та мішаної груп мають закінчення **-у**, м'якої — **-ю**: *до́ньку, дочку́, кні́жку, машíну, перемо́гу, фа́брику; кру́чу, межú, плóщу, тíшу; бу́рю, гри́вню, дуéнью, надíю, відмінницю, сім'ю́, статтю́*.

§ 72. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-ою**, м'якої та мішаної груп — **-єю**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-єю**: *до́нькою, дочко́ю, кні́жкою, машíною, перемóгою, фа́брикою; бу́рею, гри́внею, дуéньєю, наді́єю, відмінницею, сім'е́ю, статте́ю; кру́чею, меже́ю, плóщею, тíшею*.

§ 73. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *на до́ ньці, на дочці́, на кні́ жці, на маши́ ні, на фа́бриці, у бу́рі, у перемо́зі, по до́ро зі, по сте́жці, по руці́; при до́ ньці, при дочці́; на грі́вні, на ду́еньї, у надї́, у сім'ї́, у статті́, при відмінниці́, при сім'ї́; на кру́чі, на межі́, на плóці, у ті́ші, у межі́, по кру́чі, по плóці.*

Примітка. Перед закінченням **-і** в давальному та місцевому відмінках приголосні **г, к, х** переходять відповідно в **з, ц, с**: *нога́ — нозі́, рука́ — руці́, му́ха — му́сі.*

§ 74. Кличний відмінок

У кличному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-о, -е, -є, -ю**.

1) **-о** властиве іменникам твердої групи: *до́ нько, до́ чко, дру́жі но, Га́нно Миха́йлівно, кні́ жко, перемо́го, се́стро;*

2) **-е** набувають іменники м'якої та мішаної груп, **є** — іменники м'якої групи після голосного, м'якого знака та апострофа: *во́ле, відмінни́це, грі́вне, ду́ше, зе́мле, Ка́тре, кру́че, мага́ра́ дже, ра́ дже; а також І́лле; ду́еньє, Мари́є, мрі́є, Соломі́є;*

3) **-ю** мають деякі пестливі іменники м'якої групи: *бабу́сю, Га́лю, до́ню, Катру́сю, Мару́сю, мату́сю, тіту́сю.*

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох особових імен — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення тільки кличного відмінка: *Окса́но Іва́нівно, Мари́є Васи́лівно.*

Примітка 2. У звертаннях до жінок, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка мають обидва іменники: *до́бро ді́йко Вариво́до, па́ ні Гарку́ше, поетко́ Заба́што.*

Б. Множина

§ 75. Називний відмінок

1. У називному відмінку множини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-и**, м'якої та мішаної груп — **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *кни́жкі́, маши́ни, перемо́ги, фа́брики; бу́рі, ду́еньї, надї́, відмінниці́, статті́, сім'ї́; кру́чі, ме́жі, мі́ ши, плóці; також іменники чол. роду: джу́ри, ра́ джі, су́дді.*

§ 76. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники першої відміни мають нульове закінчення або закінчення **-ей, -ів**:

1) нульове закінчення мають іменники твердої, м'якої та мішаної груп: *верст* (від *верста́* — давня одиниця вимірювання відстані), *верств* (від *верствá* — шар) і *версто́в* (від *верствá* — давня одиниця вимірювання відстані), *вігі́д* (від *віго́да*) і *вигі́д* (від *виго́да*), *губ* (і *губі́в*), *дорі́*, *маши́н*, *назв*, *свобо́д*, *фа́брик*, *шкіл*; *бур*, *доло́нь*, *легéнь* (і *легéнів*), *наді́й*, *робітні́ць*; *круч*, *меж*, *площ*; в іменників іншомовного походження здебільшого наявне нульове закінчення: *арф*, *догм*, *пальм*, *шайб*.

2) невелика група іменників жіночого роду мають закінчення **-ей**: *мише́ й*, *свинé й*, або нульову основу на **-ей**: *баде́й* (від *бадде́й*), *сіме́й* (від *сім'ї*), *статéй* (від *статті́*) та ін.;

3) закінчення **-ів** має невелика група іменників чоловічого роду: *гайдама́ ків*, *судді́в*, *старості́в* (від *старості́* (у весільному обряді)) і *ста́ рост* (від *ста́ рости́* (керівна особа)), *те́слів*, окремі іменники жіночого роду (див. вище п. а), а також прізвища: *Журбі́в*, *Чупри́ нків* і т. ін.; для окремих іменників можливі варіанти із закінченням **-ів** і нульовим закінченням: *маму́* — *маму́в* і *ма́ ми* — *мам*, *бабу́* — *бабу́в* і рідко *баб*; у прізвищах: *Ма́ йбороди́в* і *Ма́ йбород*, *Ста́ рости́в* і *Ста́ рост*.

Примітка 1. В іменників, що мають у називному відмінку однини сполучення двох різних приголосних, у родовому відмінку множини між такими приголосними з'являються **о** або **е**.

О виникає в тих іменників, які мають після приголосного основи суфікс **-к**: *до́ чок* (*до́ чки*), *книжко́ к*, (*книжкі́*), *кульо́ к* (*кулькі́*), *мисо́ к* (*мискі́*) і т. ін., а також в іменників між двома приголосними: *гра* (мн. *ігри*), *ку́хня*, *пове́рхня*, *со́ сна́*, *су́кня*, *це́рква* — *ігор*, *ку́хонь*, *пове́рхонь*, *со́ сон* (і *со́ сен*), *су́конь*, *це́рко́ в*. У низці іменників з'являється відповідно **е** (**є**): *бо́ єнь*, *во́ єн* (і *війн*), *гри́ вень*, *до́ мен*, *ду́не́й*, *ескадри́лей*, *копа́ лень*, *ла́зень*, *мі́тел*, *шабе́ ль*, але *букв* (одн. *бу́ква*), *мавп* (одн. *ма́ впа*), *шахт* (одн. *ша́ хта*).

Примітка 2. В іменників іншомовного походження з подвоєними приголосними в родовому відмінку множини це подвоєння збережено: *бонн* (від *бо́ нна*), *булл* (від *бу́лла*), *ванн* (від *ва́нна*), *вілл* (від *ві́лла*), *мадо́ нн* (від *мадо́нна*), *панн* (від *па́нна*).

§ 77. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ам, -ям**:

1) закінчення **-ам** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжкі́ ам*, *маши́ нам*, *фа́ брикам*; *кру́ чам*, *ме́ жам*, *пло́ щам*.

2) закінчення **-ям** мають іменники м'якої групи: *бу́ рям*, *ду́ еням*, *гри́ вням*, *ескадри́ льям*, *наді́ ям*, *відмі́нниця́ м*, *сім'я́ м*, *стаття́ м*.

§ 78. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з формою називного або родового відмінка множини, причому:

1) іменники — назви істот мають форму, однакову з формою родового відмінка множини: *ведме́диць, вовчи́ць, листоно́ш, міхоно́ш, молоді́ць, відмінни́ць, украї́ ок; ду́еней, свиней́.*

Примітка. Іменники — назви окремих свійських тварин, комах мають також менш поширену форму, однакову з формою називного відмінка: *гна́ ти ове́ць (і ві́вці), па́ сти корі́в (і коро́ви), годувá ти свиней́ (і сви́ні), ловити мух (і му́хи);*

2) іменники — назви неістот уживаються у формі, однаковій із формою називного відмінка: *книжкí , маши́ ни, фа́ брики; ву́лиці, гри́ вні, друка́ рні, ескадри́ льї, мрі́ї , сі́м ї́, кру́чі, ме́жі, плó щі.*

§ 79. Орудний відмінок

5. В орудному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми**:

1) закінчення **-ами** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжкá ми, маши́ нами, фа́ бриками, кру́чами, ме́жами, плó щами;*

2) закінчення **-ями** властиве іменникам м'якої групи: *ву́лицями, гри́ внями, друка́ рнями, ду́еньями, ескадри́ льями, мрія́ми, відмінниця́ми, сі́м'ями, стаття́ми;*

3) варіантні закінчення **-ми** (поряд із формами на **-ами, -ями**) мають лише поодинокі іменники: *слизьмі́ (і слюзá ми), свиньмі́ (і сви́нями).*

§ 80. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ах** для твердої та мішаної груп і **-ях** — для м'якої групи: *у книжкá х, на маши́ нах, на кру́чах, на ме́жах, на гри́ внях, на ду́еньях, на ескадри́ льях, у стаття́ х, у сі́м'ях; по дорó гах, по рука́ х, по стежкá х.*

§ 81. Кличний відмінок

У кличному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з називним: *бабу́, дочкí, жі́нкí, гривні́, ду́еньї́, відмінниці́.*

II відміна

A. Однина

§ 82. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники другої відміни залежно від їхнього значення мають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю**.

1. Іменники середн. роду в родовому відмінку однини закінчуються лише на **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка — у мішаній групі): *міста, селá, плечá, прізвища; уміння, знаряддя, мо́ря, облі́ччя, узбі́ччя, по́ля*.

2. Іменники чол. роду із закінченням **-о** в родовому відмінку однини набувають закінчення лише **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі): *ба́тька, Дмитра́, Дороше́нка, Тесле́нка, Франка́, Шевче́нка; Анто́ся, Бене́дя, Олексі́я*.

2.1. Іменники чол. роду в родовому відмінку однини з основою на приголосний набувають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю** залежно від значення істоти або значення неістоти, конкретного чи абстрактного значення та інших чинників.

2.1.1. Закінчення **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі) мають іменники чол. роду:

2.1.1.1. Назви істот у звичайній та зменшено-пестливій формі: *академі́ка, во́їна, делега́та, свяще́нника, співака́, тесляра́, митця́, незнайо́мця, промо́вця, татуся́, фенoméна* (людина), *учі́теля, учня́, фахівця́; Богда́на, Бори́са, Олекса́ндра, Тара́са; Андрі́я, Васи́ля, Віта́лія, Сергі́я, Ю́рія; козаче́нька, хло́пчика; во́вчика, за́йчика, соко́лика; та персоніфіковані предмети і явища: Ві́тра, Моро́за та ін.*

2.1.1.2. Назви неістот у звичайній та зменшено-пестливій формі, що позначають конкретні предмети, зокрема:

а) назви дерев: *бе́реста, дуба́, кле́на, явора́, ясе́ня; дубка́, яворо́нька, ясено́чка;*

б) назви технічних реалій, машин і їх деталей: *ваго́на, електрока́ра, ескала́тора, комп'ю́тера, літака́, моніто́ра, мото́ра, по́тяга, тра́ктора; автомобі́ля, ді́зеля, по́риня; ваго́нчика, літачка́;*

в) терміни іншомовного походження, які позначають предмети, структурні елементи, геометричні тіла та їхні частини, математичні, лінгвістичні поняття: *а́тома, ве́ктора, еле́мента, еліпсо́їда, інтегра́ла, катодо́на, ква́рка, квадра́та, коефіціє́нта, ко́нуса, ко́сінуса, циліндра; а́фікса, інтерфі́кса, локати́ва, пре́фікса, су́фікса та ін., але си́нтаксису, фразеологі́зму* (про інші категорії термінів див. п. 2);

г) українські за походженням безафіксні та суфіксальні іменники-терміни: *відмі́нка, восьмику́тника, дода́тка, займе́нника, знаме́нника,*

іменника, прикметника, прислівника, трикутника, чисельника, числівника, шкiва; променя, але ві ду, ро ду, скла ду, спо собу (див. п. 2.1.2.1(г));

г) назви одиниць вимірювання довжини (*дю йма, метра, кілометра*) або маси (*гра ма, кілогра ма, фунта, фунтика*);

д) назви відрізків часу, днів тижня і місяців: *дня, вітórка, понедiлка; листопа да, місяця, січня, тi жня*; але *віку, листопа ду* (явище природи), *ро ку* (сукупність місяців, тижнів і днів), *по ясу* (смуга фізичних об'єктів, частина поверхні земної кулі) (див. 2.1.2(2)), а також числові назви: *десятка, мільйó на, мільярда*;

е) назви грошових знаків: *грошiа, дóлара, карбóванця, сантіма, фра́нка, цéнта, черві́нця, черві́нчика*;

є) назви органів і частин тіла: *животiа, кишковика́, м'я́за, но́са, ро́та, скелéта, сугло́ба, хребта́, шлу́нка, па́льця; живо́тика, па́льчика*, але *стравохо́ду* та ін. (див. 2. 3);

ж) назви житлових приміщень, сільськогосподарських і технічних будівель і їхніх частин, архітектурних деталей: *барiка, ко́мина, одвірка, підда́шка, причiлка, сво́лока, флі́геля, димаря́; вітряка́, ву́лика, голубника́; акведу́ка, багéта, е́ркера, карні́за, балко́на, па́ндуса, та́мбура; балко́ника*; але *підму́рку, покóю* (див. 2.1.2(3));

з) назви предметів побуту: *ножа́, ча́йника, черпакá; дивáна, мiсника, серва́нта; стiльця́; стiльчика́*;

и) назви одягу і взуття: *дже́мпера, жупáна, кобеняка́, костю́ма, кунту́ша, піджакá, плаща́, по́яса* (елемент одягу), *свéтра, кéда, черевíка, чо́бота; костю́мчика, пла́щика; черевíчка*;

і) назви виробів із борошна: *батóна, бублика, калачá, рогáлика; бубличка, калáчика*;

ї) назви церковних реалій: *амво́на, іконоста́са, ві́ттаря́; іконоста́сика*;

к) назви населених пунктів із суфіксами **-ськ-**, **-цьк-**, **-ець-**, елементами **-бург-**, **-град-** (**-город-**), **-піль-** (**-поль-**), **-мир-**, **-слав-**: *Бердiанська, Лу́цька, Бо́бринця, Крeмeнця, Трускавця́, Піттсбурга, Ві́шгорода, Мíргорода, Ша́ргорода, Борíсполя, Терно́поля, Я́мполя, Жито́мира, Яросла́ва*, а також назви річок, населених пунктів і різних географічних назв із наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі та із суфіксами присвійності **-iв-** (**-iв-**), **-ев-** (**-ев-**), **-ов-**, **-ин-** (**-iн-**), **-ач-**, **-ич-**: *Бика́, Дніпра́, Дністра́, Збруча́, Псла, Тeтeрева; Вiльхiвця́, Дiниця́, Ингульця́, Ториця́, Хустця́; Олeськова, Льво́ва, Ха́ркова, Ки́єва, Колгу́єва, Ха́ркова, Хо́дорова, Бату́рина, Пири́тина, Свято́шина, Сня́тина; Ба́хмача, Га́дча, Га́лича*, лише в окремих випадках з наголосом на корені іменника: *Брeча, Во́вка, До́вжика, Малóго Куя́льника, Салгі́ра, Свiжа, Смо́трича*.

Примітка. Закінчення **-у**, **-ю** наявне у складених назвах населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що має звичайно в родовому відмінку закінчення **-у**: *Давí дового Бро́ду, Зелeного Га́ю, Криво́го Ро́гу, Часово́го Я́ру, Широ́кого Ла́ну* та ін.;

л) назви сайтів і служб електронної пошти: *фейсбука, ютуба, імэйла*.

2.1.2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

1) абстрактні іменники чоловічого роду:

а) назви якостей і властивостей: *героїзму, ліри зму, націоналізму, патріоті зму*;

б) назви почуттів, хвороб: *болю, гніву, жалю, жаху, сну, со рому, сті ду (і стидá), стра ху, ро значу; авітаміно зу, артро зу, бронхіту, гайморі ту, гри пу, діабету, коліту, ко ру, на бряку, о піку, о пуху, оті ту, ка шлю, правціо́ , ті фу, ящуру*;

в) назви процесів, станів, властивостей, явищ суспільного життя, загальних понять: *анá лізу, бігу, ві бою, ві купу, ві слову, відбо́ ю, відгуку, заробітку, зато́ ру, за пису, зву́ку (але як термін зву́ка), ідеа́ лу, імпульсу, кло́ поту, коло́ квіуму, конфлікту, кро́ ку, лету́ (льо́ ту), по́ штовху, прибу́тку, приї́зду, прогрéсу, ремо́ нту, ру́ху, сі́ нтезу, сто́ гону, сума́нну, у́спіху, хо́ ду, шу́му, але ривка́, стрибка́, стусана́*;

г) назви філософських, літературознавчих та інших наукових понять: *абсолю́ ту, абсу́рду, агностиці́ зму, антропоцентри́ зму, дисона́ нсу, догматі́ зму, до́ гмату; авра́ лу, а́ кту, доста́ тку, експорту́, екскурсу́, ідеа́ лу, со́ рту, спо́ собу, хи́ сту, фено́мену (явище), фрейді́ зму та ін., але як конкретні іменники-терміни: ду́ха і Ду́ха (у значенні Свято́ го Ду́ха (третя іпостась єдиного Бога)*);

г) назви явищ природи: *ві хору, гра́ ду, гро́ му, вітру́, вогню́ , дощу́ , землетру́су, моро́ зу, сме́рчу, тумá ну, урага́ ну, хо́ лоду, цикло́ ну; але Вітра́, Моро́ за як персоніфікованих явищ (див. п. 2.1.1.1)*;

2) іменники на позначення сукупності істот (*електорá ту, батальйо́ ну, взво́ ду, дивізіо́ ну, ко́ рпусу (військове з'єднання), о́ рдену (чернеча громада), оркестру́, полку́, ро́ ю, хо́ ру, але з наголосом на останньому складі табунá*) або неістот: а) дерев, кущів: *га́ ю, лісу́, са́ ду (але садка́), чагарнику́*; б) трав'янистих рослин: *барвінку́, бузку́, буркуну́, горо́ ху, звіробо́ ю, кро́ пу, молочá ю, очерету́, щавлю́, ячме́ню (але ві́сá)*; в) предметів побуту: *о́ дягу, ремане́нту, суво́ ю, това́ ру*; г) сортів плодових дерев: *ране́ту, ренкло́ ду; кальві́лю та ін.*; г) установ, закладів, організацій, об'єднань держав: *інституту́, коледжу́, ліце́ю, ма́ркету, музе́ю, університету́; клубу́, комітету́, уряду́; сою́ зу, але бло́ка (механізм або камінь)*; г) спортивних ігор і танців: *альпінізму́, бадмінто́ ну, баскетбо́ лу, бейсбо́ лу, біатло́ ну, бо́ ксу, бо́ улінгу, волейбо́ лу, гандбо́ лу, го́ льфу, да́ йвінгу, серфінгу́, футбо́ лу; бобсле́ю, хокéю; ва́ льсу, краков'яку́, та́ нку (але переважно з наголосом на закінченні танка́); та́ нцю, але: гопакá, козакá (танець), серфінга́ (спортивне знаряддя)*;

3) іменники — назви просторових понять та їхніх різновидів: *ва́ лу, байра́ ку, лимá ну, лу́гу, майда́ ну, то́ ку; всесвіту́, рі́ нгу, ро́ ву, світу́, стéпу,*

ури́ вку, яру; кра́ ю, небокра́ ю, руча́ ю, але: горба́ , ху́тора. До цієї групи належать також назви різних споруд і будинків, зокрема й військових, приміщень та їхніх частин, різних просторових комунікацій: *бастіо́ ну, буди́ нку, вігва́ му, вокза́ лу, гурто́ житку, та́ нку, да́ ху, заво́ ду, за́ лу, за́ мку, интерна́ ту,*

кана́ лу, коридо́ ру, мо́ лу, му́ру, пала́ цу, парapéту, підва́ лу, пло́ ту, по́ верху, порта́ лу, приту́лку, ти́ ну, універма́ гу, фасá ду, фільва́ рку, чу́му, ши́ нку, шта́ бу; сара́ ю; метрополіте́ну; але (переважно з наголосом на закінченні): *бліндажа́, гаража́, куреня́, млина́, сажá, хліва́;* обидва закінчення — **-а (-я)** та **-у (-ю)** — мають іменники: *моста́* (конкретний предмет) й *мо́ сту* (цілісність), подібно: *паркана́* й *парка́ ну, плота́* й *плó ту, стола́* й *сто́ лу.*

До просторових реалій належать і назви річок (крім зазначених у п. 2.1.1.2 л), озер, гір, островів, півостровів, країн, областей і т. ін.: *Бу́гу, Га́ нгу, До́ ну, Дунá ю, Нілу, Ре́йну, Сéйму, Сті́ру, Стрі́ю, Байка́ лу; Сві́тязю; Ельбру́су, Памі́ру, Ура́ лу, Алта́ ю; Кіпру, Крі́ ту, Ро́ досу; Алжі́ ру, Афганіста́ ну, Ватика́ ну, Єгі́ пту, Іра́ ну, Іра́ ку; Кита́ ю, Тайва́ ню; Гонко́ нгу, Ельза́ су, Кавка́ зу, Караба́ ху, Кривба́ су, Мікелó ну, Сен-П'е́ру, Сибі́ру.*

Примітка. Закінчення **-а (-я)** та **-у (-ю)** має розрізнювальну функцію в деяких іменників: *Алжі́ ра, Рі́ ма, Туні́са* (місто) і *Алжі́ ру, Рі́ му, Туні́су* (країна), *Нью-Йо́ рка* (місто) — *Нью-Йо́ рку* (штат).

4) речовинні іменники: *азо́ ту, асфа́ льту, бальза́ му, бо́ ру, бро́ му, борщó , во́ ску, га́ су, гі́ су, грані́ ту, йо́ ду, ква́ су, кі́ сню, льо́ ду, ме́ ду, піску́ , плазміноге́ ну, по́ роху, спі́ рту, фібриноге́ ну; алюміні́ю, во́ дню, вуглецо́ , ма́ гнію, ра́ дію, та́ лію, ту́ лію, але білка́ , хліба́* (конкретний іменник);

5) більшість складних безсуфіксних слів (крім назв істот): *водого́ ну, вододі́ лу, газого́ ну, живо́ пису, живопло́ ту, манускри́ пту, родово́ ду, руко́ пису, суходо́ лу, але електрово́ за, паропла́ ва;*

б) назви населених пунктів (крім зазначених у п. 2.1.1.2 к): *Амстерда́ му, Го́ мелю, Ліверпу́ лю, Ло́ ндону, Мадри́ ду, Пари́ жу, Чорно́ билю.*

Примітка. Ці іменники можуть мати варіантне закінчення —а(-я): *Амстерда́ ма, Го́ меля, Ліверпу́ ля, Ло́ ндона, Мадри́ да, Пари́ жа, Чорно́ бия;*

7) більшість префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот): *ві́ бою, ві́ падку, ві́ слову, відбо́ю, відду́ ку, заробі́тку, за́ пису, зато́ ру, о́ піку, о́ пуху, по́ буту, по́ штовху, прибу́тку, прикла́ ду, про́ воду (дріт), сувою́ , усмі́ху, успі́ху.*

Примітка. У низці іменників зміна закінчення, що ґрунтована на протиставленні конкретних іменників та абстрактних іменників, а також на реалізації іменниками значення сукупності, відбиває значення слова: *алма́ за* (коштовний камінь) — *алма́ зу* (мінерал), *акта́* (документ) — *акту́* (дія), *апарá та* (прилад) — *апарá ту* (установа), *ба́ ла* (одиниця виміру) — *ба́ лу* (святковий вечір), *бло́ ка* (частина споруди, машини) — *бло́ ку*

(об'єднання держав), *бо́ ра* (свердло) — *бо́ ру* (хімічний елемент), *бо́ рта* (край одягу, посуду) — *бо́ рту* (судно), *була́ та* (зброя) — *була́ ту* (сталь), *ва́ ла* (деталь машини) — *ва́ лу* (насип), *дзво́ на* (інструмент) — *дзво́ ну* (звук), *Ду́ха/ду́ха* (безплотна надприродна істота, безсмертна, нематеріальна основа істоти) — *ду́ху* (здібність, властивість, стан, зміст і напрям, процес), *елеме́нта* (конкретне) — *елеме́нту* (абстрактне), *зву́ка* (термін) — *зву́ку* (процес), *інструме́нта* (одиничне) — *інструме́нту* (збірне), *ка́ мене́я* (одиничне) — *ка́ мене́ю* (збірне), *кли́ на* (предмет) — *кли́ ну* (просторове поняття), *ко́ рпуса* (тулуб) — *ко́ рпусу* (сукупне), *листа́* (одиничне) — *лі́ сту* (збірне), *листопа́ да* (місяць) — *листопа́ ду* (процес), *оригіна́ ла* (особа) — *оригіна́ лу* (документ), *о́ ргана* (частина тіла) — *о́ ргану* (установа), *папе́ра* (документ) — *папе́ру* (матеріал), *по́ тяга* (поїзд) — *по́ тягу* (почуття), *прида́ тка* (відросток) — *прида́ тку* (додаток), *по́ яса* (предмет) — *по́ ясу* (просторове поняття), *раху́нка* (документ) — *раху́нку* (дія), *сирка́* (сиркова маса) — *сирку́* (зменш. до сир), *со́ ньяника* (рослина) — *со́ ньянику* (насіння), *ста́ на* (технічний термін) — *ста́ ну* (музичний та ін. термін), *телефо́ на* (апарат) — *телефо́ ну* (вид зв'язку); *те́рміна* (слово) — *те́рміну* (строк), *фа́ ктора* (маклер) — *фа́ ктору* (чинник), *фено́ мена* (особа) — *фено́ мену* (явище), *шабло́ на* (пристрій; кресленник) — *шабло́ ну* (зразок), *шлу́нка* (орган травлення) — *шлу́нку* (страва, фізіологічна потреба в їжі) і т. ін.

§ 83. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ові, -еві (-єві), -у (-ю)**.

1. Закінчення **-ові** (у твердій групі), **-еві** (у мішаній групі та в м'якій після приголосного), **-єві** (у м'якій групі після голосного та апострофа) мають іменники чол. роду (за винятком зазначених у п. 2 б): *ба́ тькові, веле́тневі, дире́кторові, ді́дові, добро́ дієві, журавле́ві, ма́ йстрові, Петро́ ві, побраті́ мові, праці́вникó ві, секретарé ві, Сергі́єві, си́ нові, солов'е́ві, та́ тові, това́ ришеві, шахтарé ві; буди́ нкові, бу́кові, дро́ тові, запá сові, кі́ лимові, набó рові, пала́ цові; га́ єві, ка́ мене́ві, кра́ єві, пне́ ві; доце́ ві, пла́ че́ ві, плаще́ ві* та ін. Ці ж іменники набувають і закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі): *дире́ктору, ма́ йстру, Петро́ у, веле́тню, Віта́ лію, журавлю́ , солов'ю́; буди́ нку, бу́ку, дро́ ту, запá су, кі́ лиму, пала́ цу; га́ ю, ка́ меню, кра́ ю*.

Примітка. Коли в тексті уживано поряд декілька іменників чол. роду у формі давального відмінка однини, то для уникнення одноманітних відмінкових закінчень потрібно спочатку використовувати закінчення **-ові, -еві (-єві)**, а тоді — **-у (-ю)**: *Симоне́нкові Олесе́ю Андрі́йовичу, Леоне́дові Микола́ йовичу Куце́нку, добро́ дієві бригади́ ру, па́ нові капіта́ ну*.

Варіантні закінчення **-ові** та **-у** мають іменники середн. роду із суфіксом **-к-**, що означають недорослих істот: *дитя́ткові* — *дитя́тку*, *лоша́ ткові* — *лоша́ тку*, *немовля́ткові* — *немовля́тку*, *порося́ткові* — *порося́тку*, *теля́ткові* — *теля́тку*, *ягня́ткові* — *ягня́тку* і под.

2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

1) іменники середн. роду: *мі́сту, селу́, свя́ту; прі́з вищу, умі́нню, знаря́ддю, облі́ чню, підда́ ишню, роздо́ріжжю; се́рцю, со́ нцю*.

У деяких іменниках середн. роду можливі варіантні закінчення **-у, -ю** та **-ові, -еві**: *ліху — ліхові, місту — містові, озеру — озерові, серцю — серцеві*;

2) іменники чол. роду на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин**: *Кіїв — Кієву, Колгуєв — Колгуєву, Ма монтов — Ма монтову, Львів — Льво ву, о стрів — о строву, рів — ро ву, Ха рків — Ха ркову, Бату́рин — Бату́рину, Лебеді н — Лебедину́*.

Примітка. У прізвищах на зразок *Василі шин, Волó шин, Семені шин, Якові шин, Ільїн* можливі варіантні закінчення **-у** та **-ові**: *Василі шину — Василі шинові, Волó шину — Волó шинові, Михайлі шину — Михайлі шинові, Семені шину — Семені шинові, Степані шину — Степані шинові, Якові шину — Якові шинові, Ільїну́ — Ільїно́ ві* та ін.

§ 84. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники другої відміни мають форму, однакову з формою родового або називного відмінка.

1. Омонімічну з формою родового відмінка мають усі іменники чол. роду — назви істот, а також найменування персоніфікованих явищ: *будівника́, доповідча́, коня́, хло́пця, Вітра, Морó за*.

2. Усі іменники — назви неістот чол. роду, а також іменники середн. роду в знахідному відмінку мають ту саму форму, що й у називному: *буді́нок, декре́т, інститут, колекти́в, міст, наро́д, полк, сон, стиль, сті́л, ячмі́нь; корі́ння, мі́сто, місце́, мо́ре, село́*.

Примітка. Деякі конкретні іменники чол. роду, переважно назви побутових предметів, дерев, документів та ін., можуть мати варіантні форми, спільні з формами або родового, або називного відмінків: (зрізав) *дуб і дуба*, (вивчив) *вірш і вірша*, (написав) *лист і листа*, (узяв) *ніж і ножá*, (поклав) *олівець і олівиця*, (поставив) *плуг і плуга*, (розгорнув) *довідник і довідника*; (подарував) *пéрстень і пéрсня*, (уклав) *акт і áкта*.

§ 85. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ом, -ем (-єм) і -ям, -им**.

1. Закінчення **-ом** мають усі іменники чол. та середн. роду твердої групи, **-ем** (після голосного та апострофа **-єм**) — іменники чол. та середн. роду мішаної та м'якої груп (крім іменників середн. роду з кінцевим **-я**): *ма́йстром, мі́стом, працівникóм, село́м; бійце́м, кобзарéм, конéм, куще́м, місце́м, мо́рем, ножéм, плече́м, прізвищем, секретарéм, слухачéм, пирі́єм, ро́єм, солов'éм, урожа́єм; Багри́єм, Кублі́єм, Червоні́єм*.

2. Закінчення **-ям** мають усі іменники середн. роду на **-я**: *ворожіння́м, життя́м, змага́нням, уміння́м, знаряддя́м, кілля́м, лі́стя́м, луб'я́м, обліччя́м, підда́шся́м, пір'я́м, роздоріжжя́м, ща́стя́м*.

3. Закінчення **-им** мають в орудному відмінку:

1) іменники — прізвища чол. роду твердої групи на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн)**: *Виногра́довим, Звє́гінцевим, Ільї́нім, Ковале́вим* (від

Ковалів), Лєсиним. Неслов'янські прізвища, які закінчуються на **-ов, -ин, -ін**, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Бю ловом, Да рвіном, Кельвіном, Ча пліном.*

Примітка. Прізвища на **-ин (-анин, -янин)**, які походять від назв осіб за етнічною належністю або місцем проживання, в орудному відмінку однини набувають закінчення **-ом**: *Волошином, Лучкінином, Русиним, Турчином, Турянином* і т. ін.;

2) Іменники — географічні назви середнього роду із суфіксами присвійності **-ов-, -ев- (-єв-), -ин- (-їн-)**, що відмінюються як прикметники: *Горó шине — Горó шиним, Гранітне — Гранітним, Кам'яне — Кам'яні м, Котелєве — Котелєвим, Свáтове — Свáтовим.*

Іменники — географічні назви чоловічого та середнього роду із суфіксами **-ов-, -ев- (-єв-), -ів- (-їв-), -ин-, -ін- (-їн-)**, що не відмінювані як прикметники, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Кі євом, Козятиним, Лебедином, Пирятиним, Св'ятимшином, Харковим, Яготиним.*

§ 86. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-і (-ї), -ові, -еві (-єві), -у (-ю).**

1. Закінчення **-і (-ї)** (після голосного та апострофа — **-ї**) мають:

1) іменники чол. роду (переважно безсуфіксні) — назви неістот: *в áкті, в дусі, у комп'ютері, у байраці, у березі, у ґрунті, у декреті, у телефоні, на дубі, на місяці, на поверсі, на порозі, на столі, на язиці, по асфальті, по фундаменті, при дні, при столі, при характері;*

Примітка 1. Деякі іменники цього зразка можуть мати варіантні закінчення **-і (-ї)** та **-у (-ю)**, що залежить від місця наголосу в слові: *у гаї — у гаю, у кра — у краю, у лісі — у лісу, на льоді — на льоду, на роді — на роду, у саді — у саду, на ставі — на ставу, на торзі — на торгу;*

2) іменники середн. роду твердої групи (без суфікса **-к-**), а також мішаної та м'якої груп: *у горі, у навчанні, в озері, у слові, у місті, у селі, у прізвищі; на письмі, на обличчі, на піддашші, на плечі, на роздоріжжі, по завершенні, при згазці, при морі, при узбіччі.*

2. Закінчення **-у** (після голосного — **-ю**) мають:

1) іменники чол. та середн. роду твердої групи із суфіксами **-к-, -ак-, -ик-, -ок-, -к(о)** — назви неістот: *у ставку; у горічечку, у містечку; у будівлі, у гуртку; у війську; на державку, на літаку, на мішку; на дощукі, на ліжку, на яєчку; по горішці, по узбіччю; при батеньку, при підрахунку.* Наявні також і варіантні форми з **-ові**: *на/по/при/у будівлюві, на/по/при/у державкуві, на/по/при/у літакуві, на/по/при/у ліжкові* та ін.;

2) іменники чол. роду односкладових основ із закінченням **-у (-ю)** в родовому відмінку, якщо наголос у місцевому відмінку переходить з основи

на закінчення: у *гаю*, у *соку*, у *стену*, у *яру*, у *бою*, на *льоду*, на *снігу*, *нашляху*, *по даху*.

Примітка 1. Із прийменниками **по** деякі іменники набувають варіантних закінчень **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: *по дубу* — *по дубі*, *по Дніпру* — *по Дніпрі*, *по місту* — *по місті*, *по обліччю* — *по обліччі*, *по озеру* — *по озері*, *по полю* — *по полі*, *по селу* — *по селі*, *по навчанню* — *по навчанні*; на позначення часу вживається переважно закінчення **-і (-ї)**: *по закінченні*, *по обіді*; зрідка — **-у(-ю)**: *по вечорі* і *по вечору*, *по досягненні* і *по досягненню*, *по завершенні* і *по завершенню*, *по закінченні* і *по закінченню*, *по здійсненні* і *по здійсненню*.

Примітка 2. Із прийменниками **в (у)** деякі іменники також набувають варіантних закінчень **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: *у по́тягу* — *у по́тязі*.

3. Закінчення **-ові** у твердій групі, **-еві** (після голосного та апострофа — **єві**) у м'якій та мішаній групах мають:

1) іменники чол. роду — переважно назви істот: *на/при ба́тькові*, *на/при лісникó ві*, *на/при водієві*, *на/при вчі телеві*, *на/при конé ві*, *на/при това́ришеві*;

2) іменники середн. роду твердої групи із суфіксом **-к-** (назви істот): *на дитя́ткові*, *на левеня́ткові*, *на немовля́ткові*, *на теля́ткові*, *на хлоп'я́ткові*, *на яструб'я́ткові*.

Примітка 1. Іменники чол. роду твердої групи з основою на **-з, -к, -х**, безсуфіксні та із закінченням **-о** — назви осіб, а також іменники середн. роду із суфіксами зі значенням пестливості — назви істот, ужиті з прийменниками *на, у (в), по, при*, поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** мають і варіантні закінчення **-у (-ю)**: *на ба́тькові* — *на ба́тьку*, *при співробі́тниківі* — *на співробі́тнику*, *на чумако́ ві* — *на чумаку́*, *на дитя́ткові* — *на дитя́тку*, *на теля́ткові* — *по теля́тку*.

Іменники чол. роду — назви істот (не осіб) мають поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** й закінчення **-і (-ї)**: *на зві́рові* — *на зві́рі*; *на китó ві* — *на киті́*, *на ослó ві* — *на ослі́*, *на тигрові́* — *на тигри́*; *на бугає́ві* — *на бугаї́*, *на конéві* — *на коні́*, *на ло́ севі* — *на ло́ сі*; *на вужéві* — *на вужі́*; **-ові** та **-у** — переважно в іменників з основою на **-к**: *на борсукó ві* і *на борсукóу*; *на віслюко́ ві* і *на віслюко́у*; *на во́ вкові* і *на во́ вку*; *на вояко́ ві* і *на вояко́у*.

Примітка 2. Із прийменником *по* іменники набувають варіантних закінчень **-ові, -еві (-єві)** та **-у (-ю)**: *по ле́вові* і *по ле́ву*, *по во́ вкові* і *по во́ вку*; *по бугає́ві* і *по бугаю́*, *по за́йцеві* і *по за́йцю*; *по вужéві* і *по вужу́*.

Примітка 3. Окремі іменники — назви осіб чол. роду, вжиті з прийменниками *на, у (в), по, при*, мають три варіанти закінчень: **-ові / -у (-ю) / -і (-ї)** — у твердій групі, а в м'якій і мішаній групах — **-еві (-єві), -ю, -і (-ї)**: *на, у (в), по, при капі́та нові*, *капі́та ну*, *капі́та ні*; *на, у (в), по, при прем'є́р-міні́строві*, *прем'є́р-міні́стру*, *прем'є́р-міні́стрі*; *на, у (в), по, при профéсорóві*, *профéсору*, *профéсорі*; *на, у (в), по, при студéнтóві*, *студéнту*, *студéнті*; *на, у (в), по, при учи́ телеві*, *учи́ теля́*, *учи́ телі́*; *на, у (в), по, при носі́єві*, *носію́*, *носі́*; *на, у (в), по, при не́божеві*, *не́божу*, *не́божі*; *на, у (в), по, при това́ ришеві*, *това́ ришу*, *това́ риші́*; *на, у (в), по, при читачéві*, *читачу́*, *читачі́*.

§ 87. Кличний відмінок

Іменники другої відміни в кличному відмінку закінчуються на **-у (-ю)**, **-е**.

1. Закінчення **-у** мають іменники твердої групи (зокрема із суфіксами

-ик, -ок, -к(о)), іншомовні імена з основою на **г, к, х** і деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий приголосний (крім **ж**): *Пётрику, Іва́нку, Олэ́же* (й *Олэ́гу*), *ба́тьку, си́нку, погóничу, слухáчу, товáришу, робітнику́* (і *робітні́че*), *Джэ́ку, Жа́ку, Лю́двігу, Фрі́дріху*; а також іменники *ді́ду, си́ну, та́ту*.

2. Закінчення **-ю** мають іменники м'якої групи: *Віта́ лію, вчі́ телю, Грі́цю, кра́ю, лі́карю, мі́сяцю, розма́ю, я́сеню*.

3. Закінчення **-е** мають безсуфіксні іменники твердої групи, іменники м'якої групи із суфіксом **-ець** і деякі іменники мішаної групи, зокрема власні назви з основою на **ж, ч, ш, дж** і загальні назви з основою на **р, ж**: *Богда́ не, Бо́ же, го́ лубе, дру́же, коза́ че, мо́ сте, о́ рле, па́ не, Пётре, по́ сле, со́ коле, Степа́не, чума́ че; жéнче* (від *жнець*), *кра́вче, моло́дче, хло́пче, ше́вче* (переважно: *бійцю́, украї́ню, умільцю́* та ін.); *гусля́ре, До́вбуше, ма́ляре, сто́рожче, тесля́ре, школя́ре*. В окремих випадках можливі варіанти: *повста́нц-ю* і *повста́нч-е, умільц-ю* і *умільч-е*.

4. Закінчення **-е** мають прізвища прикметникового походження на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин, -ін (-їн)**, такі, як *Ромáнове, Чугу́єве, Королéве, Що́голеве, Глі́бове, Гуля́єве, Романі́шине, Степа́нішине* та ін. і варіантні форми, спільні з називним відмінком: *Ромáнів, Чугу́їв, Королів, Що́голів, Глі́бов, Гуля́єв, Романі́шин, Степа́нішин*.

Географічні назви, до складу яких входять зазначені суфікси, мають у кличному відмінку закінчення **-е**: *Ки́єве, Лебеді́ не, Льво́ ве*.

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка мають обидва слова: *добро́ дію бригаді́ре, па́ не лейтена́нте*.

Примітка 2. У звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *бра́ те Пётре, дру́же Грі́цю, коле́го Степа́не, лі́карю І́горю, па́ не Віта́ лію, побраті́ ме Іва́не*.

Примітка 3. У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *дру́же Макси́ менку; коле́го Євгени́щук, па́ не Кова́ лю*; можливі також поєднання форми кличного відмінка іменника загальної назви та форми кличного відмінка прізвища, однакової з формою називного відмінка: *дру́же Макси́ менко; коле́го Євгени́щук, па́ не Кова́ ль*.

Примітка 4. У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Володі́ мире Хо́мичу́, Пётре Кузьми́чу, Яросла́ ве Андрі́йовичу*.

Примітка 5. Іменники *сер, сір, гер* мають форму, омонімічну з називним відмінком: *сер, сір, гер*.

Примітка 6. Іменник *Госпо́ дь* у кличному відмінку має форму *Го́ споди*; іменник *Христó с* може мати варіантні форми кличного відмінка: *Хри́ сте, Христé, рідко Христó се*.

Б. Множина

§ 88. Називний відмінок

У називному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-и, -і (-ї), -а (-я)**.

1. Закінчення **-и** мають усі іменники чол. роду твердої групи: *батькі́*, *берегі́*, *горо́ ди*, *директорі́*, *заво́ ди*, *кла́ си*, *лісі́*, *працівникі́*, *футля́ри*, але *дру́зі*.

Примітка. Іменники чол. роду із суфіксами **-анин (-янин), -ин, -їн** у множині втрачають **-ин (-н)**: *болга́ ри*, *громадя́ни*, *кия́ни*, *львів'я́ни*, *селя́ни*, *тата́ ри*, *хазяї́ (хазяї́ни)*, але: *грузі́ ни*, *осеті́ ни*, *руси́ ни*.

2. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа **-ї**) мають іменники чол. роду м'якої та мішаної груп, а також деякі іменники середн. роду: *в'єлетні́*, *геро́ ї*, *ковалі́*, *о́брїї*, *купці́*, *лікарі́*, *пазурі́* (і *па́зури*), *секретарі́*, *солов'ї́*, *теслярі́*, *школярі́*; *ножі́*, *слухачі́*, *товариші́*; *о́чі* (зрідка *вічі*), *пл'єчі*.

Примітка 1. Іменники чол. роду з числівниками **два, три, чотири** мають закінчення **—и, -і (-ї)**: *два хло́пці*, *три робітникі́*, *чотири слухачі́*.

Примітка 2. В урочистому мовленні замість форми множини слова *брат* — *браті́* вживають форму збірності *бра́ття* (зрідка — *брато́ ве*).

3. Закінчення **-а** (у твердій і мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка мішаній, групі) мають усі іменники середн. роду: *де́на* (від *дно*), *міста́*, *пе́ра*, *стреме́на*; *прізви́ща*, *у́рвища*; *умі́ння*, *моря́*, *облі́ччя*, *підда́шшя*, *поля́*, *прислі́в'я*, *роздорі́жжя*.

Деякі іменників чол. роду другої відміни мають у називному відмінку множини варіантні закінчення **-и** та **-а**: *вуси́* — *вуса́*, *грунти́* — заст. *грунта́* (збірне), *рукаві́* — *рука́ ва*, *хлібі́* — *хліба́* (збірне), але тільки *ві́вса*.

Примітка. Іменник *Госпо́дь* форм множини не має.

§ 89. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ів (-їв)**, нульове закінчення та **-ей**.

1. Закінчення **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**) мають іменники чол. роду та іменники середн. роду на **-е, -я**: *батькі́в*, *берегі́в*, *ва́тїв*, *вольтї́в*, *геро́ їв*, *гра́ мїв*, *дру́зїв*, *доці́в*, *захисникі́в*, *о́брїїв*, *ме́трїв*, *о́мїв*, *підписї́в*, *робітникї́в*, *солда́тїв*, *солов'ї́в*, *сте́пїв*, *тата́їв* (множина *тата́ї*) і *та́тїв* (множина *та́ти*), *школярї́в*; *верхі́в їв*, *відкриттї́в*, *життї́в*, *міжгі́р їв*, *морї́в*, *подві́р їв*, *полї́в*, *покриттї́в*, *почуттї́в*, *прислі́в їв*.

Примітка. Невелика група іменників чол. роду мають і нульове закінчення (основу): *ва́тїв* (*ват*), *кілова́тїв* (*кілова́т*), *чо́ботїв* (*чобі́т*), а також у сполученні з числівниками:

сто раз (і *разів*), але *днів сім, разів сто; чоловік сім і сім чоловік*, тобто “сім осіб”, але *сім чоловіків* — “сім осіб чоловічої статі”, *чоловік із двісті*, а також ті іменники, що втрачають у множині суфікси **-ин**, **-їн**: *болгар, громадян, селян, татар*, але: *вірменів, грузинів, осетинів*.

2. Нульове закінчення мають усі іменники середн. роду на **-о**, **-е** та більшість на **-я** (переважно з попереднім м'яким подовженим приголосним **н**): *бажання, болі, вагання, верхові, вєси, вієр, вікон, доліт, завдання, засідання, уміння, кіл, кілець, колі, місць, озєр, обліч, пальт, питаєння, піддаєш, покликання, полотен, прізвищ, роздоріж, сердець (і серць), сіл, слів, сприйняття, хуєтер, яє, але: морів, полів* (рідко *піль*) та ін.

Примітка. У разі збігу двох приголосних у кінці основи з нульовим закінченням між ними часто з'являються голосні **о** або **е**: *вікон, паєсом, сукон; болітець, вієдер, вікоєнець, гаєсел, ден* (від *дно*), *кілець, озєрець* (*озєрець*), *рєбер*.

3. Закінчення **-ей** мають деякі іменники чол. роду: *гоєстєй, коєней* і середн. роду: *очєй* (і *віч*), *плєчєй* (і *пліч*), заст. *ушєй* (*уши*), перев. *вух*.

§ 90. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини другої відміни іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ам** (у твердій і мішаній групах) і **-ям** (у м'якій групі): *батькаєм, працівникаєм, слухачаєм, трактораєм, колінаєм, мієстаєм, прізвиєцаєм, сєлаєм; оєбрієям, лікаряєм, шахтаряєм, моряєм, поляєм*; а також *друєзяєм, місцяєм, моряєм, обліччєям, бажанняєм, питаєнняєм, піддаєшиєям, роздоріжжєям, узвієшиєям*.

§ 91. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники другої відміни мають омонімічну форму або з називним, або з родовим відмінком множини, причому:

1. Іменники — назви ієстот мають закінчення, омонімічне з родовим відмінком множини: *вчителів, героів, кравців, лікарів, оленів, працівників, хруців* (але: *пітї в єгвардїєйці, переїтї в робїтників*).

Примітка. Назви деяких свїєських тварин мають переважно форму, однакову з родовим відмінком: *волів* (і *волї*), *коєней* (і *коєні*), *поросєток* (і *поросєтка*).

2. Усі іменники — назви неїєстот мають форму, омонімічну з називним відмінком множини: *берегї, тракторї; вантажї, олівці; мієста, сєлиєца; моря, обліччєя, поля, узвієшиєя*.

§ 92. Орудний відмінок

В орудному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми**.

1. Закінчення **-ами** (у твердій та мішаній групах), **-ями** (у м'якій, зрідка в мішаній, групі) мають іменники чол. і середн. роду: *берегáми, працівникáми, товаришáми, тракторáми; вúхами, містáми, прізвицáми, сéлами, явищáми; коваля́ми, лікаря́ми, шахтаря́ми; знаряддя́ми, місця́ми, обліччя́ми, поля́ми, роздоріжжя́ми, узві́шия́ми*.

2. Закінчення **-ми** (паралельно з формами на **-ами, -ями**) мають іменники чол. і середн. роду: *гостя́ми* (й *гістьми*), *кіньми* (й *ко́нями*), *чобітьми́* (й *чобóтьми*, *чóбота́ми*); *коліньми* (й *колі́нами*), *ко́леса́ми* (й *колі́сьми*), *кри́лами* (й *крильми́*).

Примітка. Іменники середн. роду *о́ко, плечé* мають в орудному відмінку множини закінчення **-има**: *очи́ма, плечі́ма*.

§ 93. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ах** (у твердій та мішаній групах), **-ях** (у м'якій групі): *на дубáх, на працівникáх, у горизóнтах, в озéрах, у календаря́х, по ліса́х, при берега́х, при столáх, у сéлищах; на учителя́х, на шахтаря́х, на чóботах (чобóтьях), на місця́х, на обліччя́х, на роздоріжжя́х, на узві́шиях, по буді́нках, по га́ях, по о́брях, по містáх, по сéлах*.

§ 94. Кличний відмінок

У кличному відмінку множини іменники другої відміни мають форму, омонімічну з називним: *браті́, працівникі́; діячі́, товариші́; о́брії, учителі́, лікарі́; моря́, поля́, сéла*; у поетичному та урочистому мовленні використовують форми на зразок *братóвє, сватóвє*.

III відміна

§ 95. Однина

1. У родовому та давальному відмінках однини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *Бéршаді, ванілі, га́ лузі, герá ні, гідності, кро́ ві, любо́ ві, мо́ ці, незале́жності, нéхворощі, но́ чи, Оболо́ ні, о́ сені, о́ сі, по́ дорожжі, прі́язні, речі, со́ лі, ста́ лі, су́ міші, ті́ ні, У́ мані, фа́ льші, фла́ нелі, Ру́ сі, хоро́ брості.*

Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любо́ в, о́ сінь, сіль, Русь, Білору́ сь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гідності, незале́жності, ра́ дості, сме́ рти, че́ сти, хоро́ брости; кро́ ви, любо́ ви, о́ сени, со́ ли, Ру́ сі, Білору́ си.*

Примітка. Форми непрямих відмінків від іменників, що означають абстрактні поняття простору: *височі́нь, глибочі́нь, далечі́нь, широчі́нь*, крім знахідного та орудного, зрідка вживані; їх замінюють відповідні словоформи із суфіксом **-ин(а)**: *височина́, глибочина́, широчина́.*

2. У знахідному відмінку однини іменники цієї відміни мають форму, однакову з називним відмінком.

3. В орудному відмінку однини іменники цієї відміни набувають закінчення **-ю**, причому:

1) Якщо основа іменника закінчується одним приголосним (крім губного та **р**), то після голосного перед закінченням **-ю** цей приголосний подовжується (на письмі подвоюється): *Бéршаддю, вані́ллю, височі́нню, ві́ссю, га́ лузю, герá нню, мі́ддю, мі́ццю, ні́ччю, Оболо́ нню, по́ дорожжю, Ру́ ссю, сі́ллю, су́ мішишю, ті́ нню, У́ манню.*

2) Якщо основа іменника закінчується сполученням приголосних або на губний (**б, п, в, м, ф**), а також на **р, щ**, то подовження не відбувається: *ве́ рф'ю, гідні́стю, жо́ вчу, кіно́ вар'ю, кро́ в'ю, любо́ в'ю, ма́ тір'ю, незале́жністю, нéхворощю, О́ б'ю, прі́ язню, ра́ ді́стю, я́кістю.*

4. У місцевому відмінку однини вживається закінчення **-і**: *у Бéршаді, при свідо́ мості, у га́ лузі, у до́ повіді, на о́ сі, у по́ дорожжі, на Оболо́ ні, у ра́ дості, у со́ лі, на Ру́ сі у ті́ ні, в У́ мані.*

5. У кличному відмінку, що вживається переважно в поезії, іменники цієї відміни мають закінчення **-е**: *любо́ ве, но́ че, ра́ дсте, сме́ рте, У́ мане.*

§ 96. Множина

1. У називному, знахідному та кличному відмінках множини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *відповіді, вісті, óсі, тіні; но́чі, по́ дорожжі, су́міші*.

2. У родовому відмінку множини вживаємо закінчення **-ей**: *відо́мостей, ві повідей, вістéй, га́лузей, герáней, до́повідей, областéй, осéй, тіней; ночéй, по́ дорожсей, су́мішей*.

3. У давальному відмінку множини вживаємо закінчення **-ям** (після шиплячого — **-ам**): *відповідя́м, вістя́м, герáням, о́сям, ті я́м; ноча́м, по́ дорожжам, су́мішам*.

4. В орудному відмінку множини вживаємо закінчення **-ями** (після шиплячого — **-ами**): *ві повідя́ми, ві тя́ми, герáнями, ко́стями* (рідко *кістьми́*), *о́сями; ноча́ми, по́ дорожжамми, су́мішамми*.

5. У місцевому відмінку множини вживаємо закінчення **-ях** (після шиплячого — **-ах**): *у відпові́дях, у вістя́х, на герáнях, на о́сях, у ті́нях; по́ ноча́х, у по́ дорожжах, у су́мішах*.

§ 97. Відмінювання слова МА́ТИ

ОДНИНА	МНОЖИНА
Н. <i>ма́т-и</i> (рідко — <i>ма́т-ма́т-ер-і́</i> <i>і́р</i>)	
Р. <i>ма́т-ер-і́</i>	<i>ма́т-ер-і́в</i>
Д. <i>ма́т-ер-і́</i>	<i>ма́т-ер-я́м</i>
Зн. <i>ма́т-і́р</i>	<i>ма́т-ер-і́в</i>
Ор. <i>ма́т-і́р'-ю</i>	<i>ма́т-ер-я́ми</i>
М. ... <i>ма́т-ер-і́</i>	... <i>ма́т-ер-я́х</i>
Кл. <i>ма́т-и</i>	<i>ма́т-ер-і́</i>

IV відміна

§ 98. Однина

1. У називному, знахідному та кличному відмінках однини іменники четвертої відміни мають закінчення **-я** (після шиплячого — **-а**): *галче́ня, голу́б'я́, гуся́, дитя́, козеня́; ко́лиця́, курча́, ло́ша; ім'я́, плéм'я; ві́ м'я, сі́м'я, ті́м'я*.

2. У родовому відмінку однини вживаємо форми на **-ят-и** (після шиплячого — **-ат-и**) та **-ен-і**: *галченята, голуб'ята, гусяти, дитяти, козенята; курча ти, лоша ти, коліщя ти; імені (ім'я), племіні (плем'я); ві мені (вім'я), сімені (сім'я), тімені (тім'я)*.

3. У давальному відмінку однини вживаємо форми на **-ят-і** (після шиплячого **-ат-і**) та **-ен-і**: *галченяті, гусяті, дитяті, козеняті; курча ті, лоша ті; імені, племіні; ві мені (вім'ю), сімені (сім'ю), тімені (тім'ю)*.

4. В орудному відмінку однини вживається форма (без суфікса **-ят, -ат**) на **-ям** (після шиплячого — **-ам**), а іменники із суфіксом **-ен-** мають варіантні форми на **-ен, -ем і -ям**: *галченям, гусям; дитям, козеням; курча м, лоша м; іменем (ім'ям), племенем (плем'ям), ві менем (ві м'ям), сіменем (сім'ям), тіменем (тім'ям)*.

5. У місцевому відмінку однини вживаються форми на **-ят-і** (після шиплячого — **-ат-і**) та **-ен-і**: *на галченяті; на курча ті; в імені, у племіні; іменники вім'я сім'я, тім'я мають варіантні форми: на вімені (вім'ї), на тімені (тім'ї), на сімені (сім'ї); по вімені (вім'ю), по сімені (сім'ю), тімені (тім'ю)*.

6. У кличному відмінку деякі іменники мають закінчення **-е**: *імене, племене*.

§ 99. Множина

1. У називному та кличному відмінках множини іменники четвертої відміни мають форму на **-ят-а** (після шиплячого — **-ат-а**) та **-ен-а**: *гусята, телята; курчата, лоша́та; імена́, племена́, але вім'я, сім'я, тім'я* (ці іменники в множині відмінюємо як іменники другої відміни).

2. У родовому відмінку множини іменники четвертої відміни мають нульове закінчення на **-ят** (після шиплячого — **-ат**) і **-ен**: *гусят, телят; курча т, лоша т; імен, племін, але: вім'їв, сім'їв, тім'їв*.

3. У давальному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ам** (після шиплячого — **-ат-ам**) і **-ен-ам**: *гусятам, телятам; курча там, лоша́ там; імена́м, племенам, але: вім'ям, сім'ям, тім'ям*.

4. У знахідному відмінку множини іменники четвертої відміни мають форму, однакову з називним відмінком: *коліщя́ та; імена́, племена́; вім'я, тім'я, сім'я; з родовим відмінком (для назв людей): дівча́т, хлоп'я́т; або обидві форми (для назв тварин): гусят і гусята; курча́т і курча́та, ягня́т і ягня́та*.

5. В орудному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ами** (після шиплячого — **-ат-ами**) та **-ен-ами**: *гусятами, ягня́тами; курча́тами, лоша́тами; імена́ми, племена́ми, але: вім'ями, тім'ями, сім'ями*.

6. У місцевому відмінку множини вживаємо форму на **-ят-ах** (після шиплячого — **-ат-ах**) і **-ен-ах**: *на гуся́тах, на ягня́тах; на курча́тах, на лоша́тах; в імена́х, у племена́х, але: у вім'ях, у сім'ях, на тім'ях*.

§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини

1. У називному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-и**: *в'язи, гуси, діти, джінси, збіжжя, канікули, кросівки, курки, лодки, ножи, окуляри, сани, сніги, Суми, сходи, фінанси, Чернівці, штани*.

Примітка. Деякі іменники, зокрема *гуси, діти, курки, люди*, мають форму однини, але від інших основ: *гуска, дитина, курка, людина*;

2) закінчення **-і** (після голосного — **-ї**): *гордоці, граблі двіри, дріжджі, коноплі, ножиці, помії, радощі, хитроці*;

3) закінчення **-а** (зрідка — **-я**): *віла, ворота, дрова, ясла, ясна, віця*.

2. У родовому відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ей**: *грозей, гусей, дверей, курей, людей, саней, сіней*;

2) закінчення **-ів**: *в'язів, граблі (і грабелі), джінсів, дріжджів, кліщів, окулярів, сходів, фінансів, хитроців, Чернівців*;

3) нульове закінчення: *вил, воріт, дров, збіжжя, канікул, конопель, лежачі, ножиці, ночі (ночі), Сум, ясел, ясен*.

3. У давальному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ам** після твердого приголосного, коли в називному відмінку іменники мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *веселоцям, вілам, воротам (і воротям), в'язам, ножицям, радощам, Сумам, сходам, фінансам, штанам (і штаним), яслам*.

Винятки: *гусям, дітям, лодкам, курям, саним, снігам*;

2) закінчення **-ям** після голосного та після м'якого приголосного, коли в називному відмінку іменники закінчуються на **-і, -ї, -я**: *вінцям, граблям, двір'ям, ножицям, поміям, Чернівцям*.

4. У знахідному відмінку вживаємо форми:

1) однакові з називним відмінком: *віла, віця, граблі коноплі, окуляри, сани, фінанси, ясла*;

2) однакові з родовим відмінком (для назв людей): *дітей, людей*;

3) обидві форми (для назв деяких свійських тварин): *гусей і гуси, курей і курки*.

5. В орудному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ами** в іменниках, які в називному відмінку мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *вілами, ножицями, Сумами, сходами, фінансами; веселоцями, радощами*;

2) закінчення **-ями** в іменниках, які в називному відмінку закінчуються на **-і, -ї, -я**: *вінцями, граблями, коноплями, ножицями, поміями, Чернівцями*;

3) закінчення **-ми**: *ворітьмі* (і *воротами*), *грішми* (і *грошіма*), *гусьмі*, *двермі* (і *дверіма*), *діьми*, *курмі*, *людьмі*, *саньмі* (і *саня́ми*), *сіньмі*, *штаньмі* (і *штанами*, рідше — *штáнями*).

6. У місцевому відмінку залежно від попереднього приголосного вживаємо закінчення **-ах, -ях**: *на вілах*, *у джінсах*, *на воротах* (рідше — *воротях*), *на канікулах*, *на ножицях*, *у ножах*, *у Сумах*, *на фіна́нсах*, *на штана́х* (рідше — *на штáнях*), *у яслах*; *на грабля́х*, *у двéрях*, *у помі́ях*, *у Чернівця́х*.

ПРИКМЕТНИК

За характером кінцевого приголосного основи та відмінкових закінчень прикметники поділено на дві групи — тверду й м'яку.

§ 101. Тверда група прикметників

До твердої групи належать:

1) якісні та відносні прикметники, що мають основу на твердий приголосний і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ий**: *бо́сий*, *бу́рхлівий*, *велі́чний*, *весéлий*, *весня́ний*, *ві́два́жний*, *ві́дпові́дний*, *гі́ркі́й*, *глухі́й*, *до́вий*, *жи́томирський*, *замо́жний*, *за́хідний*, *кні́жний*, *майсте́рний*, *мо́дний*, *молоді́й*, *навча́льний*, *неза́лежний*, *нагі́рний*, *наро́дний*, *но́вий*, *пито́мий*, *поперéчний*, *пото́чний*, *постмоде́рний*, *працо́вий*, *продо́жний*, *рі́ний*, *сві́жий*, *семи́рний*, *сі́зий*, *сі́рий*, *слі́пий*, *ста́рший*, *схі́дний*, *тво́рчий*, *теля́чий*, *тогобі́чний*, *тото́жний*, *ту́гий*, *тяму́щий*, *хоро́бий*, *чі́стий*, *чоти́рику́тний*, *чудо́вий*, *шляхе́тний*, *щаслі́вий*;

2) присвійні прикметники із суфіксами **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**), **-ин** (після голосного та апострофа **-їн**), які в називному відмінку однини чол. роду після цих суфіксів мають нульове закінчення: *Андрі́їв*, *ба́тьків*, *Га́лин*, *ді́дів*, *дочці́н*, *Іо́рів*, *Ма́ріїн*, *не́нин*, *ня́нчин*, *шеви́в*;

3) усі короткі форми прикметників: *ва́рт*, *ві́нен*, *го́ден*, *зго́ден*, *гото́в*, *жив*, *здо́ров*, *зе́лен*, *ла́ден*, *пе́вен*, *по́вен*, *пові́нен*, *прав*, *рад*, *я́сен*.

§ 102. М'яка група прикметників

До м'якої групи належать:

1) відносні прикметники, що мають основу на м'який приголосний **-н** і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ій** (після голосного — **-їй**): *бу́дній*, *ве́рхній*, *вечі́рній*, *всесві́тній* (*кругосві́тній*), *горо́дній*, *да́вній* (*неда́вній*), *доро́жній* (*подоро́жній*), *досві́тній*, *доста́тній*, *дру́жній* (але *дру́жний* — з іншим значенням), *жи́тній*, *за́дній*, *замі́жня*,

країній, кутній, літній (повнолітній), майбутній, могутній, мужній, незабутній, новітній, обі ній (пообідній), освітній, осі ній, остінній, передній, пі ній, порожній, присутній (відсутній, посутній), путній, ранняй, самобутній, самотній (але самітній), середній (посередній), спідній, сторожній, сусі ній, хатній, художній тощо;

2) усі прикметники на **-жній, -шній**, що походять від прислівників: *бліжній, внутрішній, вчорашній, давній, домашній, застрашній, зовнішній, колишній, нічний, поздовжній, ранняй, справжній, сьогоднішній, теперішній, торіній* (але цьогогорічний), *тутешній* та ін.; також *прийдешній, сінешній* тощо;

3) відносні прикметники з основою на **-й**: *безкрай, довговий, короткошій*; відносні прикметники з відтінком присвійності: *братній, олій*, а також якісний прикметник *сіній*.

§ 103. Зразки відмінювання прикметників

Однина

ТВЕРДА ГРУПА

	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	<i>гáрн-ий</i>	<i>гáрн-е</i>	<i>гáрн-а</i>
Р.	<i>гáрн-ого</i>	<i>гáрн-ого</i>	<i>гáрн-ої</i>
Д.	<i>гáрн-ому</i>	<i>гáрн-ому</i>	<i>гáрн-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>гáрн-е</i>	<i>гáрн-у</i>
Ор.	<i>гáрн-им</i>	<i>гáрн-им</i>	<i>гáрн-ою</i>
М.	<i>... гáрн-ому(-ім)</i>	<i>... гáрн-ому(-ім)</i>	<i>... гáрн-ій</i>
Н.	<i>бра́тів</i>	<i>бра́тов-е</i>	<i>бра́тов-а</i>
Р.	<i>бра́тов-ого</i>	<i>бра́тов-ого</i>	<i>бра́тов-ої</i>
Д.	<i>бра́тов-ому</i>	<i>бра́тов-ому</i>	<i>бра́тов-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>бра́тов-е</i>	<i>бра́тов-у</i>
Ор.	<i>бра́тов-им</i>	<i>бра́тов-им</i>	<i>бра́тов-ою</i>
М.	<i>... бра́тов-ому (-ім)</i>	<i>... бра́тов-ому (-ім)</i>	<i>... бра́тов-ій</i>

М'ЯКА ГРУПА

	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	<i>сі н-ій</i>	<i>сі н-є</i>	<i>сі н-я</i>
Р.	<i>сі нь-ого</i>	<i>сі нь-ого</i>	<i>сі нь-ої</i>
Д.	<i>сі нь-ому</i>	<i>сі нь-ому</i>	<i>сі н-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>сі н-є</i>	<i>сі н-ю</i>
Ор.	<i>сі н-ім</i>	<i>сі н-ім</i>	<i>сі нь-ою</i>
М.	... <i>сі нь-ому</i> (<i>сі н-ім</i>)	... <i>сі нь-ому</i> (<i>сі н-ім</i>)	... <i>сі н-ій</i>
Н.	<i>безкра́-їй</i>	<i>безкра́-є</i>	<i>безкра́-я</i>
Р.	<i>безкра́ й-ого</i>	<i>безкра́ й-ого</i>	<i>безкра́ й-ої</i>
Д.	<i>безкра́ й-ому</i>	<i>безкра́ й-ому</i>	<i>безкра́ -їй</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>безкра́-є</i>	<i>безкра́-ю</i>
Ор.	<i>безкра́-ім</i>	<i>безкра́-ім</i>	<i>безкра́ й-ою</i>
М.	... <i>безкра́ й-ому</i> (<i>безкра́-ім</i>)	... <i>безкра́ й-ому</i> (<i>безкра́-ім</i>)	... <i>безкра́-їй</i>

Множина

	ТВЕРДА ГРУПА	М'ЯКА ГРУПА	
Н.	<i>га́рн-і</i>	<i>бра́тов-і</i>	<i>сі н-і</i> <i>безкра́-ї</i>
Р.	<i>га́рн-их</i>	<i>бра́тов-их</i>	<i>сі н-іх</i> <i>безкра́-їх</i>
Д.	<i>га́рн-им</i>	<i>бра́тов-им</i>	<i>сі н-ім</i> <i>безкра́-ім</i>
Зн.	= Н. або Р.	= Н. або Р.	= Н. або Р.
Ор.	<i>га́рн-ими</i>	<i>бра́тов-ими</i>	<i>сі н-іми</i> <i>безкра́-їми</i>
М.	... <i>га́рн-их</i>	<i>бра́тов-их</i>	... <i>сі н-іх</i> ... <i>безкра́-їх</i>

Примітка 1. Іменники прикметникового походження *будівні чий, лю́ тий* (місяць), *подоро́жній* і подібні відмінюємо як прикметники: *до будівні чого, будівні чі, з будівні чими; лю́ того, у лю́ тому*. Пор.: *Сьогодні п'яте лю́ того й П'ятого лю́ того 2018 ро́ку*.

Примітка 2. Прикметники, складені з **-лиций**: *білолі́ций, блідолі́ций, круглолі́ций, повнолі́ций* тощо відмінюємо так:

ОДНИНА

	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	<i>білоліц-ий</i>	<i>білоліц-е</i>	<i>білоліц-я</i>
Р.	<i>білоліць-ого</i>	<i>білоліць-ого</i>	<i>білоліць-ої</i>
Д.	<i>білоліць-ому</i>	<i>білоліць-ому</i>	<i>білоліць-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>білоліц-е</i>	<i>білоліц-ю</i>
Ор.	<i>білоліц-им</i>	<i>білоліц-им</i>	<i>білоліць-ою</i>
М.	... <i>білоліць-ому</i> (<i>білоліц-ім</i>)	... <i>білоліць-ому</i> (<i>білоліц-ім</i>)	... <i>білоліць-ій</i>

МНОЖИНА

Н.	<i>білоліц-і</i>	Зн. = Н. або Р.
Р.	<i>білоліц-их</i>	Ор. <i>білоліц-ими</i>
Д.	<i>білоліц-им</i>	М. ... <i>білоліц-их</i>

§ 104. Ступенювання прикметників

Вищий ступінь прикметників

1. Вищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) суфікса **-іш-** або **-ш-** до основи чи до кореня звичайної форми якісного прикметника: *нов-іш-ий*, *повн-іш-ий*, *син-іш-ий*, *дешів-ш-ий*, *солó д-ш-ий*;

2) слів **більш**, **менш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *більш вдáлий*, *більш глибо́кий*, *менш вередлі́вий*.

Найвищий ступінь прикметників

2. Найвищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) префікса **най-** до форми вищого ступеня: *найбільший*, *найкра́ща*, *найме́нше*;

2) слів **найбільш**, **найменш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *найбільш зручн́ий*, *найбі́льш стійка́*, *найме́нш приємне*.

Для посилення ознаки вживаємо при формах найвищого ступеня прикметників частки **що** і **як**; пишемо їх із прикметниками разом: *щонайсильніший*, *якнайбільший*, *якнайшви́дший*.

ЧИСЛІВНИК

КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 105. Відмінювання кількісних числівників

1. Числівник *о́дін, одне́ (одно́), одна́* відмінюємо так:

	Однина	Множина	
	Чол. і середн. рід	Жіночий рід	
Н.	<i>о́дін, одне́ (рідше –одно́)</i>	<i>одна́</i>	<i>одні́</i>
Р.	<i>одногó</i>	<i>однієї́ (рідше –одно́ї)</i>	<i>одні́х</i>
Д.	<i>одному́</i>	<i>однійі́</i>	<i>одні́м</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. одне́ (одно́)</i>	<i>одну́</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>одні́м</i>	<i>однією́ (рідше –одно́ю)</i>	<i>одні́ми</i>
М.	<i>... одно́му (одні́м)</i>	<i>... однійі́</i>	<i>... одні́х</i>

Примітка. У займенниках *о́дін до о́дного, оді́н о́дному, оді́н з о́дним* і под. наголос у слові *о́дного, о́дному, о́дній* і т. ін. — на першому складі.

2. Інші кількісні числівники відмінюємо так:

Н.	<i>два</i>	<i>дві</i>	<i>три</i>	<i>чоти́ри</i>
Р.	<i>двох</i>		<i>трьох</i>	<i>чотирьóх</i>
Д.	<i>двом</i>		<i>трьом</i>	<i>чотирьóм</i>
Зн.	<i>= Н. або Р.</i>		<i>= Н. або Р.</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>двома́</i>		<i>трьома́</i>	<i>чотирма́</i>
М.	<i>... двох</i>		<i>... трьох</i>	<i>... чотирьóх</i>

Н.	<i>п'ять</i>	<i>шість</i>	<i>сім</i>	<i>вісім</i>
Р.	<i>п'яти́, п'ятьóх</i>	<i>шесті́, шістьóх</i>	<i>семі́, сімóх</i>	<i>восьмі́, вісьмóх</i>
Д.	<i>п'яти́, п'ятьóм</i>	<i>шесті́, шістьóм</i>	<i>семі́, сімóм</i>	<i>восьмі́, вісьмóм,</i>
Зн.	<i>п'ять або п'ятьóх</i>	<i>шість або шістьóх</i>	<i>сім або сімóх</i>	<i>вісім або вісьмóх</i>
Ор.	<i>п'ятьма́, п'ятьома́</i>	<i>шістьма́, шістьома́</i>	<i>сьома́, сімомá</i>	<i>вісьма́, вісьмомá</i>
М.	<i>... п'яти́, п'ятьóх</i>	<i>... шесті́, шістьóх</i>	<i>... семі́, сімóх</i>	<i>... восьмі́, вісьмох</i>

3. Як *п'ять* або *шість* відмінюємо числівники *дév'ять, дéсять, одина́ дцять, двана́ дцять, тринá дцять, чотирна́ дцять, п'ятна́ дцять, шістна́ дцять, сімна́ дцять, вісімна́ дцять, дев'ятна́ дцять, два́ дцять, трі́ дцять.*

4. Складні числівники *п'ятдеся́т, шістдеся́т, сімдеся́т, вісімдеся́т* відмінюємо за таким зразком:

- Н. *п'ятдесят*
 Р. *п'ятдесяти́, п'ятдесятьо́х*
 Д. *п'ятдесяти́, п'ятдесятьо́м*
 Зн. *п'ятдесят* або *п'ятдесятьо́х*
 Ор. *п'ятдесятьма́, п'ятдесятьома́*
 М. ... *п'ятдесяти́, ... п'ятдесятьо́х*

5. Складні числівники *дві ті, три́ста, чоти́риста, п'ятсо́т, шістсо́т, сімсо́т, вісімсо́т, дев'ятсо́т* відмінюємо за такими зразками:

- Н. *двісті* *п'ятсо́т*
 Р. *двохсо́т* *п'ятисо́т*
 Д. *двомста́м* *п'ятиста́м*
 Зн. *двісті* *п'ятсо́т*
 Ор. *двомаста́ми* *п'ятьмаста́ми, п'ятьомаста́ми*
 М. ... *двохста́х* ... *п'ятиста́х*

6. У складених кількісних числівниках відмінюємо всі частини: з *чотирьохсо́т сімдесяти́ восьми́ ти́сяч шістисо́т п'ятдесяти́ дев'яти́* (гривень).

7. Числівники *со́рок, дев'яно́сто, сто* в родовому, давальному, орудному й місцевому відмінках мають закінчення **-а**: *сорока́, дев'яно́ста, ста*.

8. Збірні числівники *дво́є, обо́є, тро́є* в непрямих відмінках мають форми від *два, оба́* (давня форма), *три*: *двох, двом..., обо́х, обо́м..., трьох, трьом...*

9. Збірний числівник *оби́ два (оби́ дві)* має в непрямих відмінках такі форми: *обо́х, обо́м, обомá, на обо́х*.

10. Збірні числівники *че́тверо, п'я́теро, ші́стеро, се́меро, во́сьмеро, де́вятеро, де́сятеро, одина́ дця́теро* в непрямих відмінках мають форми відповідних кількісних числівників: *чотирьо́х, чотирьо́м..., п'ятьо́х, п'ятьо́м..., шістьо́х, шістьо́м...* і т. д.

11. Числові назви *ти́сяча, мільйо́н, мілья́рд* відмінюємо як іменники відповідних відмін.

12. Неозначено-кількісні числівники *кількана́ дцять, кількадеся́т* відмінюємо як числівник *п'ять*: *кільканадцяти́ й кільканадцятьо́х, кількадесятьма́ й кількадесятьома́*.

ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 106. Відмінювання порядкових числівників

1. Числівники, що мають закінчення **-ий**, відмінюємо як прикметники твердої групи: *перший (перша, перше), другий, четвертий, п'ятий, шостий, сьомий, восьмий, дев'ятий, десятий, одинадцятий, дванадцятий..., двадцятий, тридцятий, сорок вісім, п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят, дев'яностий, сотий, двохсотий, трьохсотий, чотирьохсотий, п'ятисотий..., тисячний, двохтисячний, трьохтисячний, чотирьохтисячний, п'ятитисячний..., мільйонний, двохмільйонний, трьохмільйонний, чотирьохмільйонний, п'ятимільйонний...*; числівник *третій (третя, третє)* відмінюємо як прикметник м'якої групи.

2. У складених порядкових числівниках відмінювана остання частина: *вісімдесят восьмий, вісімдесят восьмого, тисяча дев'ятсот т дев'яносто першого (року), у тисяча сімсот т вісімдесят дев'ятому (році), у дві тисячі вісімдесят дев'ятому (році).*

Порядкові числівники на письмі передаємо переважно словами: *шостий по верх, перше березня*. Якщо порядковий числівник передано цифрою, то після неї кінцеву частину порядкового слова пишемо з дефісом, напр.: *5-й по верх, на 36-му кілометрі, після 7-ї годі ни* (але при позначенні дат, сторінок видання, а також після римських цифр закінчення не пишемо: *1 січня 2000 року, 120 сторінка, 1 тисячоліття, XXI століття*).

ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 107. Відмінювання дробових числівників

1. Дробові числівники читаємо так: $\frac{1}{2}$ — *одна друга*, $\frac{1}{3}$ — *одна третя*, $\frac{1}{4}$ — *одна четверта*, $\frac{5}{2}$ — *п'ять других*, $\frac{2}{3}$ — *дві третіх*, $\frac{3}{4}$ — *три четвертих*, $\frac{4}{3}$ — *чотири третіх*, $\frac{3}{5}$ — *три п'ятих*, $\frac{2}{7}$ — *дві сьомих*, $\frac{9}{10}$ — *дев'ять десятих*.

Відмінюємо їх як звичайні числівники: *двом третім, трьома п'ятими; діли ти на одну двадцять*.

Половіна ($\frac{1}{2}$), *третина* ($\frac{1}{3}$), *чверть* ($\frac{1}{4}$) відмінюються як іменники.

2. Числівники *півтора (відра, кілограма, кілометра), півтори (тисячі, гри вні), півтора ста* невідмінювані.

ЗАЙМЕННИК

§ 108. Особові займенники

Відмінювання особових займенників

Однина		Множина		
Н.	я	ти	ми	ви
Р.	мене́ (до мене́)	тебе́ (до тебе́)	нас	вас
Д.	мені́	тобі́	нам	вам
Зн.	мене́ (на мене́)	тебе́ (на тебе́)	нас	вас
Ор.	мно́ю	тобо́ю	на́ми	ва́ми
М.	... мені́	... тобі́	... нас	... вас

Однина		Множина	
Н.	він вонó	вона́	вони́
Р.	його́ (до нього́)	її́ (до неї́)	їх (до них)
Д.	йому́	їй	їм
Зн.	його́ (на нього́)	її́ (на неї́)	їх (на них)
Ор.	ним	нею	ні́ми
М.	... нього́ му (ні́м)	... ні́й	... них

Форми займенника третьої особи (*він, вона́, вонó, вони́*) після прийменників уживаємо з приставним **н**: *до нього́, на неї́, з них*. Орудний відмінок має форму з **н** і без прийменника: *ним, нею, ні́ми*.

§ 109. Зворотний займенник

Відмінювання зворотного займенника

Н.	—	З.	себе́ (на себе́)
Р.	себе́ (до себе́)	О.	собо́ю
Д.	собі́	М.	... собі́

§ 110. Присвійні займенники

Відмінювання присвійних займенників

Однина	Множина
--------	---------

	Чол. і середн.рід	Жіночий рід	
Н.	<i>мій моє́</i>	<i>мо́я</i>	<i>мої́</i>
Р.	<i>мого́</i>	<i>моє́ї</i>	<i>мої́х</i>
Д.	<i>моє́му</i>	<i>мої́й</i>	<i>мої́м</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. моє́</i>	<i>мою́</i>	<i>мої́х</i>
Ор.	<i>мої́м</i>	<i>моє́ю</i>	<i>мої́ми</i>
М.	<i>... моє́му (мої́й)</i>	<i>... мої́й</i>	<i>... мої́х</i>

Так само відмінюємо займенники *твій, свій*.

Займенники *наш, ваш* відмінюємо як прикметники твердої групи.

Займенник *їхній* відмінюємо як прикметник м'якої групи.

§ 111. Вказівні займенники

Відмінювання вказівних займенників

	Однина		Множина
	Чол. і середн.рід	Жіночий рід	
Н.	<i>той те</i>	<i>та</i>	<i>ті</i>
Р.	<i>того́</i>	<i>тіє́ї (рідко — то́ї)</i>	<i>тих</i>
Д.	<i>тому́</i>	<i>тій</i>	<i>тим</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. те</i>	<i>ту</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>тим</i>	<i>тіє́ю (рідко — то́ю)</i>	<i>ті́ми</i>
М.	<i>... то́му (ті́м)</i>	<i>... тій</i>	<i>... тих</i>

Так само відмінюємо займенник *отó й*.

Н.	<i>цей це</i>	<i>ця</i>	<i>ці</i>
Р.	<i>цього́</i>	<i>ціє́ї</i>	<i>цих</i>
Д.	<i>цьому́</i>	<i>цій</i>	<i>цим</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. це</i>	<i>цю</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>цим</i>	<i>ціє́ю</i>	<i>ці́ми</i>
М.	<i>... цьо́му (ці́м)</i>	<i>... цій</i>	<i>... цих</i>

Так само відмінюємо *оце́й* та рідковживаний варіант *сей*.

§ 112. Питальні займенники

Відмінювання питальних займенників

Н.	<i>хто</i>	<i>що</i>
Р.	<i>кого́</i>	<i>чого́</i>
Д.	<i>кому́</i>	<i>чому́</i>
Зн.	<i>кого́</i>	<i>що</i>
Ор.	<i>ким</i>	<i>чим</i>
М.	<i>... ко́му (кім)</i>	<i>... чо́му (чім)</i>

Однина

Множина

Чол. і середн. рід Жіночий рід

Н.	<i>чий чие́</i>	<i>чия́</i>	<i>чиї́</i>
Р.	<i>чийо́го</i>	<i>чиеї́</i>	<i>чиї́х</i>
Д.	<i>чийо́му (чие́му)</i>	<i>чийї́</i>	<i>чиї́м</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. чие́</i>	<i>чию́</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>чийі́м</i>	<i>чиею́</i>	<i>чиї́ми</i>
М.	<i>... чийо́му (чие́му, ... чийї́ чийі́м)</i>		<i>... чиї́х</i>

Займенники *які й, котрі й* відмінюємо як прикметники твердої групи.

§ 113. Означальні займенники

Відмінювання означальних займенників

Однина

Множина

Чол. і середн. рід

Жіночий рід

Н.	<i>весь (уве́сь, ввесь) все (усе́)</i>	<i>вся (уся́)</i>	<i>всі (усі́)</i>
Р.	<i>всього́ (усього́)</i>	<i>всієї́ (усієї́)</i>	<i>всіх (усі́х)</i>
Д.	<i>всьому́ (усьому́)</i>	<i>всій (усій)</i>	<i>всім (усім)</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. все (усе́)</i>	<i>всю (усю́)</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>всі́м (усі́м)</i>	<i>всією́ (усією́)</i>	<i>всіма́ (усіма́)</i>
М.	<i>... всьо́му (всі́м) ... усьо́му (усі́м)</i>	<i>... всій (усій)</i>	<i>... всіх (усі́х)</i>

Примітка 1. У всіх відмінках *у й в* чергуються за загальним правилом (див. § 23).

Займенники *ко́жен* (*ко́жний*), *всякий*, *всілякий*, *самі́й* і *са́мий* (напр.: *самі́й хліб*, але *той са́мий*), *сам* (*сама́*, *самі* відмінюємо як прикметники твердої групи).

Примітка 2. Після прийменників наголос переходить з останнього складу на передостанній у таких займенникових формах, як: *до ме́не*, *до те́бе*, *на се́бе*, *з ньо́го*, *у не́ї*, *бі я ко́го* (*ко́гось*), *від то́го*, *від чо́го* (*чо́гось*), *у цьо́го*, *з усьо́го*, *на то́му*, *при цьо́му*, *в чо́му* (*чо́мусь*), *в усьо́му*.

Але коли прийменник поєднується не з займенником, а з іншою частиною мови, від якої цей займенник залежить, то наголос не змінюється: *до його́ ха́ти*, *до її́ до́му*.

§ 114. Складні займенники (неозначені й заперечні)

Відмінювання складних займенників

Займенники, до складу яких входять частки **аби-**, **де-**, **ні-**, **-ся**, **-небудь**, відмінюємо так:

Абі́хто, *абі́кого*, *абі́ в ко́го*, *абі́кому*, *абі́ким*, *абі́ з ким*, *абі́ на ко́му* (*іабі́ на кім*).

Абі́який, *абі́якого*, *абі́якому*, *абі́яким*, *абі́ з які́м*, *абі́ на яко́му* (*і абі́на які́м*).

Де́хто, *де́кого*, *де́кому*, *де́ з ким*, *де́ на ко́му* (*і де́ на кім*), *на де́кому*.

Де́який, *де́якого*, *де́яким*, *на де́яких* (*і де́ на які́х*).

Котрі́йсь, *котро́ гось*, *котро́ мусь*, *котрі́ мсь*, *на котро́ мусь*.

Ніхто́, *ніко́ го*, *ніко́ му*, *нікі́ м*, *ні з кі́ м*, *ні на ко́ му* (*і ні на кі́м*). *Нія́кий*, *нія́кого*, *нія́кому*, *нія́ким*, *ні на я́кому* (*і ні на я́кім*).

Хто-не́будь, *кого́ -не́будь*, *кому́-не́будь*, *ким-не́будь*, *на ко́ му-не́будь*.

Хтось, *кого́ сь*, *кому́ сь*, *кимсь* (*і кі́ мось*), *у ко́ мусь*.

Чийсь, *чийо́гось*, *чийо́мусь* (*і чіе́мусь*), *чий́мсь* (*і чіі́мось*), *на чийо́ мусь* (*і на чіе́мусь*, *чіі́мсь*, *чіі́мось*).

Що-бу́дь, *чого́ -бу́дь*, *чому́-бу́дь*, *чим-бу́дь*, *на чо́ му-бу́дь* (*і на чі́м-бу́дь*).

Що-не́будь, *чого́ -не́будь*, *чому́-не́будь*, *чим-не́будь*, *на чо́ му-не́будь* (*і на чі́м-не́будь*).

Щось, *чого́ сь*, *чому́ сь*, *чимсь* (*і чі́ мось*), *на чо́ мусь* (*і на чі́мсь*, *чі́ мось*).

Примітка. Числові займенники *де́кілька*, *кі́лька*, *скі́ьки*, *сті́льки* відмінюємо як числівник *два*: *де́кілько́х*, *де́кілько́м*, *де́кількома́*; *бага́то* відмінюємо так: *бага́то*, *багати́ох*, *багати́ом*, *багати́ма* й *багати́ома́*.

ДІЄСЛОВО

§ 115. Дійсний спосіб

Теперішній час

1. Зразки дієвідмінювання в теперішньому часі:

I ДІЄВІДМІНА

Однина

Множина

1 ос.	<i>ід-у́ кол-ю́ чу́-ю</i>	<i>ід-емо́ ко́л-емо чу́-емо</i>
2 ос.	<i>ід-éш ко́л-еш чу́-еш</i>	<i>ід-ете́ ко́л-ете чу́-ете</i>
3 ос.	<i>ід-é ко́л-е чу́-е</i>	<i>ід-у́ть ко́л-ють чу́-ють</i>

II ДІЄВІДМІНА

Однина

Множина

1 ос.	<i>робл-ю́ ба́ч-у го́-ю</i>	<i>ро́б-имо ба́ч-имо го́-імо</i>
2 ос.	<i>ро́б-иш ба́ч-иш го́-іш</i>	<i>ро́б-ите ба́ч-ите го́-іте</i>
3 ос.	<i>ро́б-ить ба́ч-ить го́-іть</i>	<i>ро́б-ять ба́ч-ать го́-ять</i>

За такими зразками відмінюємо й дієслова доконаного виду в майбутньому часі.

Поділ дієслів на дієвідміни

2. За характером особових закінчень теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду) дієслова поділено на дві дієвідміни: **першу** й **другу**. Лише чотири дієслова (див. нижче п. 7) становлять окрему групу.

До **першої** дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: -у (-ю), -еш (-єш), -е (-є), -емо (-ємо), -ете (-єте), -уть (-ють).

До **другої** дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: -у (-ю), -иш (-їш), -ить (-їть), -имо (-їмо), -ите (-їте), -ать (-ять).

3. Визначаючи особові закінчення дієслів, потрібно враховувати те, що:

1) дієслова, які мають в інфінітиві основу на **-и**, **-і** (-ї) або на **-а** (після **ж**, **ч**, **ш**) і в першій особі однини та в третій особі множини теперішнього часу (або майбутнього дієслів доконаного виду) ці голосні втрачають, належать до **другої** дієвідміни:

ба́чи-ти ба́ч-у ба́ч-ать

варі́-ти вар-ю́ ва́р-ять

дої́-ти до-ю́ до́-ять
 леті́-ти леч-у́ лет-я́ть
 сиді́-ти сидж-у́ сид-я́ть
 крича́-ти крич-у́ крич-а́ть

До цієї дієвідміни належать усі дієслова на **-отіти**: *булькотіти*, *бурмотіти*, *муркотіти*, *цокотіти*, а також такі дієслова, як *боя́-тися*, *стоя́-ти* (з основою на **-я**), *сна́-ти* (з основою на **-а** не після шиплячого), *біг-ти* (з основою на приголосний);

2) усі інші дієслова належать до **першої** дієвідміни, а саме:

а) дієслова з односкладовою інфінітивною основою на голосні **-и-**, **-у-**, які зберігаються в дієвідмінюваних формах, а також похідні від них:

<i>ві́-ти</i> (док. <i>завіти</i>)	<i>ві́-ю</i>	<i>ві́-ють</i>
<i>жи́-ти</i>	<i>жив-у́</i>	<i>жив-у́ть</i>
<i>кри́-ти</i>	<i>кри́-ю</i>	<i>кри́-ють</i>
<i>мі́-ти</i>	<i>мі́-ю</i>	<i>мі́-ють</i>
<i>ні́-ти</i>	<i>ні́-ю</i>	<i>ні́-ють</i>
<i>ши́-ти</i>	<i>ши́-ю</i>	<i>ши́-ють</i>
<i>чу́-ти</i>	<i>чу́-ю</i>	<i>чу́-ють</i>

В особових формах дієслів *біти*, *віти* (док. *звіти*), *літи*, *ніти* кореневий голосний **и** не зберігається: *б'ю* — *б'ють*, *в'ю* — *в'ють*, *лю* — *лють*, *п'ю* — *п'ють*;

б) дієслова з основою інфінітива на **-і-**, що зберігається при дієвідмінюванні:

<i>білі́-ти</i>	<i>білі́-ю</i>	<i>білі́-ють</i>
<i>жовті́-ти</i>	<i>жовті́-ю</i>	<i>жовті́-ють</i>
<i>сині́-ти</i>	<i>сині́-ю</i>	<i>сині́-ють</i>

в) дієслова з основою інфінітива на **-а-** не після шиплячого приголосного або після шиплячого, коли це **-а-** в дієвідмінюваних формах зберігається; також дієслова з основою інфінітива на **-я-**:

<i>гна́-ти</i>	<i>жен-у́</i>	<i>жен-у́ть</i>
<i>закиса́-ти</i>	<i>закиса́-ю</i>	<i>закиса́-ють</i>
<i>міши́-ти</i>	<i>міши́-ю</i>	<i>міши́-ють</i>
<i>писа́-ти</i>	<i>пиш-у́</i>	<i>пиш-у́ть</i>
<i>сі́я-ти</i>	<i>сі́-ю</i>	<i>сі́-ють</i>

г) дієслова з основою інфінітива на **-ува-** (**-юва-**), які у формах теперішнього та майбутнього часу дієслів доконаного виду втрачають компонент **-ва-**:

<i>буд-ува́ -ти</i>	<i>буд-у́ -ю</i>	<i>буд-у́ -ють</i>
<i>гор-юва́ -ти</i>	<i>гор-ю́ -ю</i>	<i>гор-ю́ -ють</i>
<i>намал-юва́ -ти</i>	<i>намал-ю́ -ю</i>	<i>намал-ю́ -ють</i>

Примітка. Від суфікса **-ува-** (**-юва-**) слід відрізнити суфікс **-ва-**, що зберігається в особових формах: *бу-ва́ -ти* — *бу-ва́ -ю*, *бу-ва́ -ють*; *відчу-ва́ -ти* — *відчу-ва́ -ю*, *відчу-ва́ -ють*. Але: *ку-ва́ -ти* — *ку-ю́*, *пізна-ва́ -ти* — *пізна-ю́*, *ста-ва́ -ти* — *ста-ю́*.

г) дієслова з основою інфінітива на **-оло-**, **-оро-**:

<i>полó -ти</i>	<i>пол-ю́</i>	<i>пóл-ють</i>
<i>поборó -ти</i>	<i>побор-ю́</i>	<i>побóр-ють</i>

д) дієслова з основою інфінітива на **-ну-**:

<i>гля́ну-ти</i>	<i>гля́н-у</i>	<i>гля́н-уть</i>
<i>кі́ну-ти</i>	<i>кі́н-у</i>	<i>кі́н-уть</i>

е) дієслова з основою інфінітива на приголосний:

<i>нес-ті́</i>	<i>нес-у́</i>	<i>нес-у́ть</i>
<i>па́с-ти</i>	<i>пас-у́</i>	<i>пас-у́ть</i>
<i>те́р-ти</i>	<i>тр-у</i>	<i>тр-уть</i>

є) дієслова з основою на **-ота-**:

<i>бульк-ота́ -ти</i>	<i>булькоч-у́</i>	<i>булькóч-уть</i>
<i>мурк-ота́ -ти</i>	<i>муркоч-у́</i>	<i>муркóч-уть</i>

ж) окремі дієслова:

<i>жа́ -ти</i>	<i>жн-у</i>	<i>жн-уть</i>
<i>іржа́ -ти</i>	<i>ірж-у́</i>	<i>ірж-у́ть</i>
<i>реві́ -ти (і реві́ти)</i>	<i>рев-у́</i>	<i>рев-у́ть</i>
<i>сла́ -ти (= поси́ла ти)</i>	<i>шл-ю</i>	<i>шл-ють</i>
<i>сла́ -ти (= стелі́ ти)</i>	<i>стел-ю́</i>	<i>стел-ю́ть</i>
<i>хоті́ -ти</i>	<i>хо́ч-у</i>	<i>хо́ч-уть</i>

Примітка. Дієслова, у яких в інфінітиві перед кінцевим **р** основи наявний **е**, втрачають його і в особових формах, і у формах наказового способу: *завмер-ти* — *замр-*

у, замр-уть, замр-и; тёр-ти — тр-у, тр-уть, тр-и; упер-ти — упр-у́, упр-у́ть, упр-і́.
Але: дёр-ти — дер-у́, дер-у́ть, дер-і́; жёр-ти — жер-у́, жер-у́ть, жер-і́.

Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках і віддієслівних іменниках

4. У дієсловах першої дієвідміни відбувається зміна приголосних: **г** на **ж**, **к** на **ч**, **х** на **ш**, **з** на **ж**, **с** на **ш**, **т** на **ч**, **ст** на **щ**, **ск** на **щ** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду), якщо така зміна є в першій особі однини: *могті́* — *мо́ жу*, *мо́ жеши*; *пекті́* — *печу́*, *пече́ши*; *колиха́ти* — *колишу́*, *колі́шеши*; *в'язáти* — *в'яжу́*, *в'я́жеши*; *чесáти* — *чешу́*, *че́шеши*; *хоті́ти* — *хо́чу*, *хо́чеши*; *свистáти* — *свищу́*, *сві́щеш*; *полоска́ти* — *полощу́*, *поло́щеш*.

5. У дієсловах другої дієвідміни в першій особі однини приголосні **д**, **т**, **з**, **с** змінюються на **дж**, **ч**, **ж**, **ш**, а **зд**, **ст** — на **ждж**, **щ**: *води́ти* — *воджу́*, *верті́ти* — *верчу́*, *возі́ти* — *вожу́*, *носі́ти* — *ношу́*; *їздити* — *їжджу*, *ві́мостити* — *ві́мощу*.

Примітка. У дієслові *бі́гти* й похідних від нього *забі́гти*, *прибі́гти* та ін., що належать до другої дієвідміни, **г** змінюється на **ж** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду): *бі́гти* — *бі́жу*, *бі́жіш*.

6. Приголосні **г**, **з** змінюються на **ж**; **к**, **т** — на **ч**; **с** — на **ш**; **д**, **дз** — на **дж**; **ст**, **ск** — на **щ**:

1) у дієприкметниках перед суфіксом **-ен(ий)**: *перемо́жений*, *во́жений*, *пéчений*, *кру́чений*, *но́шений*, *збу́джений*, *ві́їжджений*, *ві́мощений*, *пу́щений*;

2) у похідних дієсловах із суфіксами **-ува-** та **-а-**: *заморо́жувати*, *вико́чувати*, *вино́шувати*, *розку́шувати*, *принáджувати*, *ви́їджувати*, *вимо́шувати*; *походжа́ти*, *саджа́ти*, але *заважа́ти*, хоч *зава́дити*, *зава́джу*;

3) у віддієслівних іменниках перед суфіксом **-енн(я)**: *відно́шення*, *розхо́дження*, *розгні́дження*, *спро́щення*, але перед **-інн(я)** ці приголосні зберігаються: *води́ння*, *возі́ння*, *гнізді́ння*, *круті́ння*, *носі́ння*.

Примітка 1. У дієсловах другої дієвідміни після губних перед **я**, **ю** з'являється **л**: *ку́плять*, *ло́влять*, *ло́млять*, *лю́блять*; *куплю́*, *ловлю́*, *ломлю́*, *люблю́*. **Л** з'являється також після губних:

1) у дієприкметниках на **-ен(ий)**: *зро́блений*, *ку́плений*, *розгра́флений*;

2) у дієприслівниках на **-ячи**: *губля́чи*, *лю́блячи*, *ро́блячи*;

3) у віддієслівних іменниках перед **-енн(я)**: *здеше́влення*, *погли́блення*.

Примітка 2. Постфікс **-ся (-сь)** у дієсловах пишемо разом, причому в третій особі однини перед **-ся** з'являється **-ть**: *б'є́ться*, *лє́ється*, *смію́ся*, *сміє́шся*, *сміє́ться*.

Відмінювання дієслів ДА́ТИ, Ї́СТИ,

ВІДПОВІСТІ́ (та ін. з компонентом –ВІСТИ), БУ́ТИ

7. Дієслова *да́ти, ї́сти, відпові́ти, розпо́вісти́* та інші з частиною -*вісти*, а також *бу́ти* з усіма похідними від них становлять відповідно до закінчень теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду) окрему групу.

ОДНИНА

1 ос. <i>дам</i>	<i>їм</i>	<i>відпові́м</i>
2 ос. <i>дасі́</i>	<i>їсі́</i>	<i>відповісі́</i>
3 ос. <i>дасть</i>	<i>їсть</i>	<i>відпові́сть</i>

МНОЖИНА

1 ос. <i>дамó</i>	<i>їмó</i>	<i>відпові́мó</i>
2 ос. <i>дасте́</i>	<i>їсте́</i>	<i>відпові́сте́</i>
3 ос. <i>даду́ть</i>	<i>їдя́ть</i>	але: <i>даду́ть відпові́дь</i>

Від дієслова *бу́ти* вживаємо тільки форму *є* (інколи в поетичній мові для першої та третьої особи однини — *єсть*), що заступає всі інші форми; зрідка вживані ще архаїчні форми: для другої особи однини — *єсі́*, а для третьої особи множини — *суть*.

Майбутній час

8.

1) Майбутній час дієслів недоконаного виду вживаємо в таких формах:

а) особові форми допоміжного дієслова *бу́ти* — *бу́ду, будеш, буде, будемо* (зрідка *будем*), *будете, будуть* + інфінітив: *бу́ду писа́ти, будете ходи́ти*;

б) інфінітив + скорочені особові форми колишнього дієслова *я́ти* (*иму́...*) — *-му, -меш, -ме, -мемо* (зрідка *-мем*), *-мете, -муть*, що стали дієслівними закінченнями, злившись з інфінітивом: *пекти́ му, пекти́ меш, пекти́ ме, пекти́ мемо* (зрідка *пекти́ мем*), *пекти́ мете, пекти́ муть*.

2) Майбутній час дієслів доконаного виду вживаємо в таких формах:

а) префікс + теперішній час: *зроблю́, напишу́*;

б) деякі безпрефіксні дієслова доконаного виду із закінченням теперішнього часу (найчастіше зі значенням одноразової дії): *грі́ мну, ля́жу, пу́щу, сту́кну*.

Минулий і давноминулий час

9. Дієслова минулого часу особових закінчень не мають. Історично форми минулого часу утворилися від дієприкметників, і тому в них зберігаються афікси на позначення роду: **-в** або нульове закінчення в чол. роді, **-ла** — в жі́н. роді, **-ло** в середн. роді однини, **-ли** — у множині всіх родів: *бра́в, ніс, пік; бра́ла, несла́, пекла́; бра́ло, несло́, пекло́; бра́ли, несли́, пекли́*.

Давноминулий час дієслова складається з форм минулого часу цього дієслова та відповідних форм минулого часу допоміжного дієслова **бу́ти**: *ходи́в був, ходи́ла була́, ходи́ли були́*.

Примітка 1. Про чергування **о, е з і** в дієсловах *віз, ніс* та ін. див. § 9, п. 1, 7). За аналогією до форм *віз, ніс, стері́г* та ін., у яких **о, е** чергуються з **і**, утворилися такі форми, як *запрі́г* (від *запּрягті́*), *ліг* (від *лягті́*), де маємо **і** замість **я**.

Примітка 2. У ряді дієслів, що мають у формах теперішнього (майбутнього) часу суфіксальне **н** з особовими закінченнями, відповідний суфікс **-ну-** у формах інфінітива й минулого часу може випадати. Це буває переважно тоді, коли суфікс **-ну-** ненаголошений і дієслово не має значення одноразовості. Проте повної послідовності в уживанні інфінітива й минулого часу із суфіксом **-ну-** або без нього немає: *збліднути* — *зблід, зблі́ла; посóхнути* — *посóхти — посóхнув, посóх, посóхнула, посóхла; сла́бнути* — *засла́бти* — *засла́б, засла́бла; тягну́ти* — *тягті́ — тягну́в, тягну́ла — потя́г, тягла́*.

Примітка 3. Постфікс **-ся** після суфікса інфінітива, закінчень усіх форм минулого часу та закінчень 1 ос. однини, множини й 2 ос. множини майбутнього часу доконаного й недоконаного (синтетична форма) виду може змінюватися на **-сь** в усному мовленні та художньому стилі: *узя́тись, узя́всь, узяла́сь, узяло́сь, узяли́сь; візьму́сь, візьмемо́сь, візьмете́сь; бра́ тимусь, бра́ тимемо́сь, бра́ тимете́сь*. У формі однини чол. роду минулого часу це буває тільки після приголосного **в**: *знайшо́всь, одягну́всь, усміхну́всь* (але: *стері́гся, обпі́кся* тощо).

§ 116. Наказовий спосіб

Наказовий спосіб має лише форми другої особи однини й першої та другої особи множини з такими закінченнями:

2 ос. однини **-и** = \emptyset (нульове закінчення)

1 ос. множини **--імо(-ім), -мо**

2 ос. множини **-іть, -те**

1. Закінчення **-и, -імо(-ім), -іть** звичайно бувають:

1) під наголосом: *бері́, бері́м(о), бері́ть; живі́, живі́(о), живі́ть; іди́, іди́м*

*(o), (o), припустіть;
ідіть;
печі,
печім(o),
печі*

ь; припусти, припустім

2) у дієсловах із наголошеним префіксом **ви-**: *ві́ бери, ві́ берім(о), ві́ беріть; ві́ жени, ві́ женім(о), ві́ женіть* тощо, які без префікса мають

кінцевий наголос: *бері́, берім(о), бері́ ь; жени́, женім(о), женіть;*

3) у дієсловах із суфіксом **-ну-** в інфінітиві після приголосного: *кивні́, кивні́м(о), кивні́ть; крі́кни, крі́кні́м(о), крі́кніть; моргні́, моргні́ (о), моргні́ть; сту́кни, сту́кні́м(о), сту́кніть;*

4) у дієсловах з основою на **л** або **р** після приголосного: *підкрéсли, підкрéслім(о), підкрéсліть; прові́ ри, прові́ рі́м(о), прові́ тріть.*

2. В інших дієсловах ненаголошений голосний у закінченнях наказового способу відсутній:

1) після голосних: *гра́й, гра́ймо, гра́йте; купу́й, купу́ймо, купу́йте; стій, стіймо, стійте; ший, шіймо, шійте;*

2) після приголосних **б, п, в, м, ж, ч, ш, щ, р**: *не го́рб(ся), не го́рбте(сь); сип, сіймо, сійте; став, ста́вмо, ста́вте; ознайо́м, ознайо́мте; ріж, ріжмо, ріжте; поклі́ч, поклі́чмо, поклі́чте; руш, ру́шмо, ру́ште; морц, мо́рцмо, мо́рцте; повір, пові́рмо, пові́рте;*

3) після приголосних **д, т, з, с, л, н** ненаголошений голосний у закінченнях теж зникає, причому ці приголосні пом'якшуються: *сядь, ся́дьмо, ся́дьте; трать, тра́тьмо, тра́тьте; чисть, чи́стьмо, чи́стьте; злазь, зла́зьмо, зла́зьте; повісь, пові́сьмо, пові́сьте; візволь, візвольмо, візвольте; стань, ста́ньмо, ста́ньте.*

Примітка 1. Від дієслова *і́сти* утворюються такі форми наказового способу: *і́ж, і́жмо, і́жте*; від дієслів *допові́сті*, *розпові́сті* звичайно вживаються форми: *доповідá й* (від *доповідá ти*), *розповідá й* (від *розповідá ти*).

Примітка 2. Приголосні **г, к** у наказовому способі переходять у **ж, ч**: *бі́гти* — *біжі́, біжі́ (о), біжі́ть*; *лягті́* — *ляж, ля́жмо, ля́жте*; *пекті́* — *печі́, печі́м(о), печі́ть* (пор. теперішній або майбутній час: *біжу́, ля́жу, печу́*).

Приголосні **з, с, х** у словах на зразок *каза́ти, писáти, брехáти* в наказовому способі відповідно переходять у **ж, ш**: *каза́ти* — *кажі́, кажі́м(о), кажі́ ь*; *писáти* — *пиши́, пиши́ (о), пиши́ть*; *брехáти* — *(не) бреши́, (не) бреши́ть*; пор. теперішній час: *кажу́, пишу́, (не) брешу́*.

Примітка 3. Усі дієслова із суфіксом **-ува-** (**-юва-**) мають перед закінченням наказового способу голосний у (орфографічно **ю**): *вимі́ юй, просмо́люй, розка́зуй*.

§ 117. Умовний спосіб

Частки **б, би** в умовному способі пишемо окремо: **б** пишемо після слів, що закінчуються на голосний: *я хотіла б; вона б сказа́ла; ра́ да б узяти́; я б про́ це розпові́в; би* — після слів, що закінчуються на приголосний: *я хотів би; він би сказа́в; я міг би взяти́; він би це давно́ був зробі́в*.

§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінітив)

Неозначена форма дієслова закінчується на **-ти**: *глібшати, годувати, годуватися (годуватись), жити, кіннути, літи, мандрувати, нести, пекти, пектися (пектись), ревети, розуміти, стояти, ходити, хотіти*.

Примітка 1. В усному мовленні, а часом і в художньому стилі вживають також і форму інфінітива на **-ть**, коли основа дієслова закінчується на голосний: *брать, казати, кінуть, терпіть, ходять*.

Примітка 2. Про форми із суфіксом **-ну-** й без нього див. § 115, п. 9, прим. 2; там же в прим. 3 див. про постфікс **-ся (-сь)**.

§ 119. Дієприкметник

В українській мові розмежовують:

1. Дієприкметники активного стану:

1) теперішнього часу на **-чий (-а, -е)** (вживані переважно в значенні прикметників та іменників): *квітучий, живучий, лежачий, стоячий*;

2) минулого часу на **-лий (-а, -е)**: *зжоблений, навілений, осілений, почорнілий*.

2. Дієприкметники пасивного стану минулого часу:

1) на **-ний, -а, -е (-аний, -аний, -ений, -єний), -ований, -йований, -ьований, -уваний, -юваний**: *(зі)гнаний, (по)сіяний, (с)творений, окрілений, (за)гоблений, (з)будований, скопійований, сформульований, знехтуваний, очолюваний*;

2) на **-тий (-а, -е)**: *бітий, взятий, узятий, жатий, закритий, мітий, початий, тертий, ужитий*.

Примітка.

1. Варіантні форми на **-тий, -ний** утворюємо від дієслів із суфіксом **-н- (-ну-)**: *вернути — вернутий і вернений, замкнути — замкнутий і замкнений, кіннути — кіннутий і кіннений, уснути — уснутий і уснений, розвинути — розвинутий і розвинений*.

2. Варіантні форми на **-тий, -ний** утворюємо й від дієслів з основою інфінітива на **-оло-, -оро-**: *колоти — колотий і колений; пороти — поротий і порений*.

Від дієслова *молоти* варіантні форми — *молотий* і рідше *мелений*.

§ 120. Дієприслівник

1. Дієприслівники теперішнього часу утворюємо від основи дієслова теперішнього часу за допомогою суфіксів **-учи (-ючи), -ачи (-ячи)**.

Суфікс **-учи (-ючи)** вживаємо в дієприслівниках, утворених від дієслів першої дієвідміни, а суфікс **-ачи (-ячи)** — у дієприслівниках, утворених від дієслів другої дієвідміни: *беруть — беручи, виробляють — виробляючи, ідуть — ідучи, кажуть — кажучи; бачать — бачачи, летять — летячі, сидять — сидячі, сплять — сплячі*.

2. Дієприслівники минулого часу утворюємо від основи дієслова минулого часу чоловічого роду за допомогою суфікса **-ши** (після основи

на приголосний) і **-вши** (після основи на голосний): *брав* — *бра́ вши*, *купува́ в* — *купува́ вши*, *купи́ в* — *купи́ вши*, *налеті́в* — *налеті́вши*; *прині́с* — *прині́сши*, *спік* — *спі́кши*, *став* — *ста́ вши*.

Примітка. Дієприслівники, утворені від зворотних дієслів, мають постфікс **-сь**: *смію́чісь*, *узя́вшись*; рідше — **ся**: *смію́чіся*, *узя́вшисься*.

III. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ¹

Приголосні звуки і букви на позначення приголосних

§ 121. Звук [l]

1. Звук [l] у словах іншомовного походження передаємо твердим або м'яким л — залежно від того, як узвичаєне те чи те слово в українській мові:

1) твердим л (**л, ла, ло, лу**) у словах: *арсенá л, бал, вулká н, інтегрá л, капіта́ л, футбо́ л, халва́ ; аеропла́ н, бала́ нс, гала́ нтний, глазу́р, клас, молеку́ла, новéла, план, прі́ мула, фо́ рмула; блок, велосипéд, коло́ нія, со́ ло, соціоло́ гія, флот; блу́за, лу́па, металу́ргія; Алба́ нія, Атланти́ чний океа́ н, Гренла́ ндія, Ла-Ма́ ни, Ло́ ндон, О́ сло, Тулу́за; Велá скес, Ламá рк, Флобéр та ін. У новітніх запозиченнях з англійської мови звук [l] передається твердим л (*ланч, сейл, табло́ їд, файл та ін.*);*

2) м'яким л (**ль, ля, льо, лю**) у словах: *автомобі́ль, асфá льт, бульдо́ г, гі́льза, гольф, магістра́ль, педáль, та́ бель; вакуо́ ля, пілю́ ля, пляж, поля́рний, регуля́тор; туберкульоз; алюмі́ й, бліо́ мінг, револю́ ція; Аля́ска, Ба́ Любек, О́ льстер, Фінля́ндія, Ві́зель, ьсон, Лінко́льн, Зо́ля, Кро́ мвель, Лю́ Міше́ль, Рафае́ль та ін. тер,*

2. Звукосполучення [le] передаємо через ле: *еле́ктрика, желе́, легенда́, ле́кція, плéєр, плénum, телеграф, кілер; Валéнсія, Каледо́ нія, Палéрмо, Толéдо; Лéссінг, Лéннон, Пелé та ін.*

§ 122. Звуки [g], [h]

1. Звук [g] та близькі до нього звуки, що позначаються на письмі буквою **g**, звичайно передаємо буквою г: *аванга́ рд, агіта́ ція, агрéсор, бло́ гер, гва́рдія, генерáл, гламу́р, гра́ фік, грог, емба́ рго, марке́тинг, мігра́ ція; лінгві́стика, негативний, се́рфінг, синаго́ га, Вахта́ нг, Гарсі́я, Гайнетді́н, Ердога́ н, Гвіне́я, Гольфстрі́ м, Гренла́ ндія, Гру́зія, Ге́те, Гео́ рг, Гурамішві́лі, Люксембу́рг, Магомéт, Фольксва́ ген, Чика́ го.*

2. Буквою г передаємо звук [g] у давнозапозичених загальних назвах, таких як *та́ нок, татуно́к, твалт, тра́ ти, грунт* і под. (див. § 6) (див. § 5-8) та в похідних від них: *та́ нковий, гратча́ стий, грунто́ вний* і т. ін.

3. У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови — буквою г (*Вергі́лій, Гарсі́я, Ге́гель, Гео́ рг, Ге́те, Грегуа́р, Гулліве́р*) і шляхом

¹ Правопис іншомовних власних назв, що походять зі слов'янських мов, подано в IV розділі «Правопис власнх назв» (§ 151–164).

імітації іншомовного [g] — буквою г (*Вергілій, Гарсія, Гетель, Георг, Гете, Грегуар, Гулів'єр* і т. ін.).

4. Звук [h] переважно передаємо буквою г: *гандбо́ л, герба́ рій, гінді, гіно́ теза, горизо́ нт, го́ спіс, го́ спіталь, г'умус; Га́ рвард, Гельсінкі, Гінду́ста н, Ганніба́ л, Гейне, Го́ра цій, Люфтга́ нза*. За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов [h], і фонетично близькі до нього звуки передаємо буквою х: *хо́ бі, хокéй, хол, хо́ лдинг, брахма́ н, джиха́ д, моджахéд, хану́м, харакі́рі, хіджа́ б, шахі́д, Алла́ х, Ахме́д, Муха́ммед, Сухро́ б, Хакім, Хаммура́ ні* і т. ін.

§ 123. Буквосполучення th у словах грецького походження

Буквосполучення **th** у словах грецького походження передаємо звичайно буквою т: *антоло́ гія, антрополо́ гія, апте́ка, а́ стма, бібліоте́ка, като́лі цький, теа́ тр, тео́ рія, ортодо́ кс, ортопéдія, Амальте́я, Прометéй, Тékля, Таї́сія, Теодо́ р*. У словах, узвичаєних в українській мові з **ф**, допускається орфографічна варіантність на зразок: *ана́ фема* і *ана́ тема, дифіра́ мб* і *дитира́ мб, ефі́р* і *етéр, ка́ федра* і *катéдра, логарі́ фм* і *логарі́ тм, міф, міфоло́ гія* і *міт, мітоло́ гія, Агата́ нгел* і *Агафа́ нгел, Афíни* і *Ате́ни, Борисфе́н* і *Бористéн, Демосфе́н* і *Демостéн, Ма́ рфа* і *Ма́ рта, Фесса́ лія* і *Тесса́ лія* та ін.

§ 124. Букви w, th у словах англійського походження

Англійське **w** на позначення звука [w] передаємо звичайно через **в**: *віке́нд, Вашингто́ н, Ве́бстер, Веллінгто́ н, Ві́ ьсон, Вінніпéг* та ін.; у деяких словах за традицією через **у**: *Уéльс, уайт-спі́рит* та ін.

Англійське **th** на позначення звука [θ] передаємо звичайно через **т**: *трі́ лер, Ага́ та, Арту́р, Блéксміт, Во́ рдсворт, Мéредіт*, на позначення звука [ð] — звичайно через **з**: *Рéзерфорд, Вéзербі, Са́ зерленд*, рідше через **т**: *Со́ тбі, Са́ уті* або **с**: *Голсуо́ рсі*.

§ 125. Буквосполучення ll та ill у словах французького походження

Французькі буквосполучення **ll** та **ill** після голосних, у кінці слів та перед голосними відповідно до французької вимови передаємо через **й**: *макія́ж, Війо́ н, Шанті́ї*. У деяких загальних і власних назвах буквосполучення **-aille, -ille, -eille** за традицією передаємо як **-аль, -іль**: *вані́ль, Верса́ ль, Марсе́ль*.

§ 126. Звук [j]

Звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою **й**, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами **є, ї, ю, я**: *буєр, конвеєр, плеер, флаєр, круїз, мозаїка, лояльний, параноє, плеяда, роєль, саквоєж, секвоє, фаянс, фєєрвєрк, ін'єкція, проєкт, проєкція, суб'єкт, траєкторія, фосє, єті, Гаїті, Гоє, Єйтс, Савоє, Фєєрбáх, Маєр, Кає на, Ісáє, Йога́нн, Рамбує Соєр, Хая́м, Хеєрда́л, Юно́на.*

§ 127. Кінцеві буквосполучення - dr, - tr

Кінцеве **-tr** передаємо через **-тр**, кінцеве **-dr** — через **-др**: *баро́метр, діа́метр, семéстр, теа́тр, термо́метр, центр, циліндр.*

§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних

1. У загальних назвах іншомовного походження букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо: *абáт, акумулятор, баро́ко, беладóна, белетрі́стика, браві́мо, ват, гру́па, гун (гу́ни), ідилі́чний, інтелектуáльний, інтерме́цо, колекті́в, комі́є, лібрéто, піані́симо, піцика́то, стакáто, су́ма, фін (фі́ни), шасі́ та ін.*

За традицією з подвоєнням пишемо загальні назви: *анна́ли, бо́нна, білля́, бру́тто, бу́лла, ва́нна, ві́ла, до́нна, мадо́нна, ма́нна, мулла́, панно́, пє́нні, то́нна, ду́рра, мі́рра* та слово *Алла́х*.

2. У разі збігу в загальних назвах однакових приголосних префікса й кореня подвоєння звичайно зберігаємо, зокрема в тих випадках, коли в українській мові вживається непрефіксальне слово з тим самим коренем: *іммігра́ція* (пор. *мігра́ція*), *іннова́ція* (пор. *нова́ція*), *іраціо́нальний* (пор. *раціо́нальний*), *іреа́льний* (пор. *реа́льний*), *контрреволю́ція* (пор. *револю́ція*), *контрреформа́ція* (пор. *реформа́ція*), *сюрреалі́зм* (пор. *реалі́зм*).

Примітка. Букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо в тих випадках, коли семантичний зв'язок між префіксальним словом і словом без префікса втрачений або суттєво ослаблений: *анота́ція, конота́ція* (пор. *нота́ція*), *кореля́ція* (пор. *реля́ція*), *кореспонде́нт* (пор. *респонде́нт*) і т. ін.

3. Подвоєння букв на позначення приголосних переважно зберігаємо у власних назвах: *Андóрра, Бєссє́р, Білл, Боттічє́ллі, Гаро́нна, Голла́ндія, Ллойд, Маро́кко, Міссу́рі, Ніцца, Я́ффа; Бєтті, Дžóнні, Мю́ллер, Руссо́, Тєннєссі, Смо́ллетт, Кіркконнєлл* та в загальних назвах, які від них утворені за допомогою афіксів: *андорре́ць, бєссє́рівський, голла́ндський, марокка́нець* і т. ін. У загальних назвах, які утворені від власних назв без

додавання афіксів, букви на позначення приголосних не подвоюємо: *ват* (пор. *Ватт*), *бекерель* (пор. *Беккерель*), *гаус* (пор. *Гаусс*).

Примітка. За усталеною традицією в деяких власних назвах подвоєння не зберігаємо (*Пенсільванія*) або зберігаємо частково (*Міссісіпі*).

4. Буквосполучення **ск**, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук [к], відтворюємо українською буквою **к**: *Дікенс*, *Дікінсон*, *Джéксон*, *Тéкерей*, *Бéкі*, *Бу́кінгем*, *Бі́смарк*, *Брю́ кнер*, *Бро́ кес*, *Ламáрк*, *Што́ кманн*, *Стокго́ льм*, *Рудбeк*, *Шéрлок*.

Примітка. Подвоєння **кк** зберігаємо у власних назвах кельтського походження, де формант **Мас**, **Мс** поєднується з основою, що починається на [к], в тих випадках, коли за традицією їх пишемо як одне слово: *Макка́ ртні*, *Маккéнзі*, *Маккéнна*, *Маккінлі*, а також у загальних назвах, що утворені від власних назв такого типу: *маккартизм* і т. ін.

Голосні звуки і букви на позначення голосних

§ 129. Голосний [і]

Залежно від позиції в слові, особливостей вимови і мовної традиції букви на позначення звука [і], зокрема **і**, **у** (ігрек), **е**, буквосполучення **еа**, **еє**, **іе** і т. ін. передаємо українськими буквами **і**, **ї** та **и**.

I. **І** пишемо:

1. На початку слова: *іде́я*, *інстру́кція*, *інтернаціо́нальний*; *І́бсен*, *І́ден*, *Ізабе́лла*, *Іліа́ да*, *І́ндія*, *Ітон*.

2. Після приголосного перед голосним та буквами **є**, **ї**, **й**: *арте́ріальний*, *геніа́льний*, *діа́лектика*, *індустріа́лізація*, *матеріа́л*, *діа́гноз*, *чаба́ та*, *ціа́ні*, *соціа́лізм*, *фіа́лка*; *аудіе́ ця*, *зіе́ а*, *ріе́ тор*, *кліе́ т*, *піе́тét*, *тампліе́р*; *копі́ст*, *аксіо́ма*, *раціо́н*, *революціо́нер*, *соціоло́гія*, *фіоло́товий*; *ра́ діус*, *тріу́мф*; *парті́йний*, *ра́ дій*; *Біаррі́ ц*, *Фіу́ме*; *Віардо́*, *Іглі́сіас*, *Ма́рціа́л*, *Ліе́па*, *Оссіа́н*, *Сіа́м*, *Шанті́ї*.

У кінці слова іншомовне **-іа** передаємо звичайно через **-ія**: *арте́рія*, *мате́рія*, *інду́стрія*, *Іта́лія*, *Га́рсія*, *Га́ллія*.

3. В іменах і прізвищах після приголосного перед наступним приголосним і в кінці слова: *Беатрі́че*, *Ові́дій*, *Річа́рд*, *Дідро́*, *Ді е́ль*, *Грі́ м*, *Меді́чі*, *Россі́ні*, *Анрі́*;

Власні назви, що перейшли в категорію загальних назв, пишемо за правилами правопису загальних назв іншомовного походження: *ді́ зель* (від прізвища *Рудольфа Ді́зеля*), *силу́ет* (від прізвища *Етьє́на де Сілу́етта*).

4. У географічних назвах після приголосних, крім **дж, ж, ч, ш, щ, ц і р** перед наступним приголосним, крім [j], і в кінці слова, а також у похідних прикметниках: *Канзас-Сіті, Лісабон, Міссісіпі, Монтевідео, Ніл, Севі ья, Сі ней, Замбезі, Капрі, Сомалі лісабонський, сомалійський.*

5. Після приголосних у кінці слова: *візаві, віскі, журі, колібрі, мерсі, парі, попури, суші, таксі, харакірі, шасі.*

6. У всіх інших випадках після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** перед наступним приголосним: *бі нес, піло т, вібрація, академік, фінанси, графік, гіпопотам, логі ний, гі н, кібуц, кілограм, кінó, архі , хі ія, хірург, література, республіка, ніша, піанісимо.*

За усталеною традицією в ряді слів іншомовного походження, що давно засвоєні українською мовою, після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** пишемо **и**: *башикі р, ві мпел, ехі дна, імбі р, калмі к, кипарі с, кисет, лимá н, мі ля, мирт, нірка, спирт, хімéра* та ін.

За традицією з **и** пишемо також слова грецького походження, що усталилися в церковному вжитку: *диякон, епі скоп, епиті мія, епитрахі ль, міро, мі тра, митрополі т, християнство* тощо.

II. **Ї** пишемо після голосного: *альтруїст, егоїст, кофеїн, маїс, мозаїка, наївний, руїна, стоїк, теїн; Аделаїда, Аїда, Каїр, Саїд, Таїр, Хаїм, Хусаїнов.*

Примітка. У складних словах, де перша частина закінчується голосним, на початку другої частини пишемо **і**: *неоімперіалізм, псевдоісторичний*, так само в позиції після префікса, що закінчується на голосний; *воїстину, доісторі чний, поінформува ти; неіндукті вний* і т. ін.

III. **И** пишемо:

1. У загальних назвах після приголосних **д, т, з (дз), с, ц, ж (дж), ч, ш, р** перед наступним приголосним (крім **й**): *діу зель, динá мо, дипло м, дирéктор, метó дика; інститут, матемá тика, сті мул, тип; позі ція, фізі чний; таксі ст, родзі нка, силуét, систéма; цистérна, ціфра; режі м, джигіт, джінси, джип; чичерó не; шірма, шифр; брига́ да, риф, фа́ брика.*

2. У географічних назвах з кінцевими **-ида, -ика**: *Антаркти́ да, Атланті́ да, Флорі́ да; Адріа́ тика, Амéрика, Анта́ рктика, А́ рктика, Атла́ нтика, А́ фрика, Ба́ лтика, Ко́ рсика, Мéксика.*

3. У географічних назвах після приголосних **дж, ж, ч, ш, щ і ц** перед приголосним: *Алжі́ р, Вашин́гто н, Вірджі́ ня, Гéмпшир, Жиро́ нда, Йо́ ркишир, Лейпци́ г, Цинда́ о, Чика́ го, Чі́ лі* та в похідних від них: *алжирець, йоркши́ рський, чилійський* та ін. Перед голосним **і** в кінці слова пишемо **і**: *Віші́, Шіо́ фок.*

4. У географічних назвах після **р** перед приголосним (крім [j]): *Брита́ ня, Крит, Маврита́ ня, Магри́ б, Мадри́ д, Рив'ера, Рі́ га* та ін. та в похідних від них: *брита́ нський, маврита́ нський, рі́ зький* та ін.

Примітка 1. У компоненті власних назв **-стріт** пишемо **і**: *Бейкер-стріт, Волл-стріт, Риджент-стріт, Фліт-стріт*.

Примітка 2. У географічних назвах після **р** перед **[j]** та в похідних від них пишемо **і**, наприклад, *Трієст, Брієнн, Ер-Ріяд, трієстський, ер-ріядський*.

5. За традицією в ряді географічних назв після приголосних **д, т** перед наступним приголосним, крім **[j]**: *Ватика́н, Единбу́рг, Кордильє́ и, Меді́на, Палесті́на, Сарді́нія, Скандина́вія, Тибéт* та в похідних від них: *ватиканський, единбу́рзький, скандина́вський* та ін.

Примітка. Після приголосних **д, т** перед голосним **і** **[j]** пишемо **і**: *Гала́тія, Індія*.

6. У ряді інших географічних назв за традицією: *Бразі́лія, Ви́фле́м, Єрусали́м, Кита́й, Пакиста́н, Сираку́зи, Сі́рія, Сици́лія*, та в похідних від них: *єгіпетський, сирі́ець* та ін.

§ 130. Голосні [e], [u]

1. Голосний **[e]** звичайно передаємо буквою **е**: *ене́ргія, е́ра, Есхі́л, Етна, філе́, шардоне́, шевроле́*, а в сполученні з попереднім **[j]** — буквою **є**: *Єллоусто́ун, Є́мен, Є́ль*.

За традицією **є** пишемо в низці слів релігійної тематики (грецького походження): *єпі́скоп, єпі́тимія, єпитрахі́ль, Єва́нгеліє, євхарі́стія, єресь* та ін.

Після букв на позначення голосних, **ь** і апострофа в загальних і власних назвах звичайно вживається буква **є**: *конве́єр, реє́стр, феєрве́рк, ка́рієс, кліє́нт, діє́з, дієреза́, діє́та, ріє́лтор, абітуріє́нт, паціє́нт, сіє́ста, го́моса́пієнс, траєкторі́я, Вандре́єс, Діє́го, Дани́єль, Аріє́ль, Маріє́тта, Маріє́нбург, Тріє́ст, Рамбуе́, досьє́, портьє́, фоє́, Сьє́рра-Лео́не, Лавуазьє́, круп'є́, П'є́тро*. Якщо префікс у слові або перша частина складного слова закінчується на голосний, то після неї пишемо **є**: *діеле́ктрик, дієті́ль, поліе́др, квазіє́тнічний, мінієскала́тор, псевдое́фект, поєта́ний, геоеко́номіка, агроєко́логія, ультраєро́зія, мегае́фект, євроєлі́та, металема́ль*.

2. У словах, запозичених із французької мови, після шиплячих **ж, ш** пишемо українське **у**: *брошу́ра, жу́рі, парашу́т*.

§ 131. Буквосполучення **au, ou**

Буквосполучення **au, ou** на позначення звукосполучень **[au] [ou]** передаємо через **ау, оу**: *аутса́йдер, гауптва́хта, ма́узер; Ка́унас; Кла́узе, Па́уль, Фа́уст*.

У словах, що походять із давньогрецької й латинської мов, буквосполучення **au** звичайно передається через **ав**: *авте́нтичний, автобіогра́фія, автомобі́ль, а́втор, авторите́т, автохто́н, ла́вра, Авро́ра*,

Мавританія, Павло. У запозиченнях із давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання буквосполучення *au* шляхом транслітерації як *au*, допускаються орфографічні варіанти: *аудієнція* і *авдієнція*, *аудиторія* і *авдиторія*, *лауреат* і *лавреат*, *пауза* і *паваза*, *фауна* і *фавна*.

§ 132. Букви та буквосполучення **ö, ø, eu, oe**

Голосні, яким на письмі відповідають букви й буквосполучення **ö, ø, eu, oe**, у німецькій, данській, іспанській, норвезькій, турецькій, французькій, шведській та деяких інших мовах, і фонетично подібні до них голосні передаємо українською буквою **е**: *Гете, Б'єрсон, Кельн, Пастер, Рентген, Мальме, Вільнев, Енчепінг*, а після звука [j] буквою **є**: *Рішельє, Б'єрсон*.

§ 133. Дифтонги [au], [ei], [ou] у словах англійського походження

Англійські дифтонги [au], [ei], [ou] звичайно передаємо, імітуючи їхнє звучання в мові оригіналу, через **ау, ей, оу**: *браунінг, браунер, Джорджтаун, гейм, дисплей, Джеймс, сноуборд, шоу, Сноу, Беллоу, Сілітоу, Пауелл*. Окремі слова з дифтонгами [ei] і [ou] ввійшли в українську мову в адаптованому вигляді з голосними **е, о**: *бебібум, брек, леді, гол, готель, допінг, смолкінг, Бекон, Чемберлен, Шекспір, Айвенго, Гладстон, Дефолт, Джером, Марло, Олдос, По, Лонгфелло*.

§ 134. Звук [æ] у словах англійського походження

Англійський звук [æ], якому на письмі відповідає англійська буква **a**, звичайно передаємо українською буквою **а**: *макінташ, снам, чат, хакер, Алекс, Адамс, Аделер, Гаррісон, Ланкастер, Манчестер, Канаверал, Чаплін*; у багатьох словах за традицією цей звук передаємо через **е**: *бізнесмен, менеджер, Блеквуд, Кемерон, Лемберт, Пелл-Мелл, Селінджер, Сем, Тетчер* і т. ін.

§ 135. Звук [ə:] у словах англійського походження

Англійський звук [ə:], якому найчастіше відповідають англійські буквосполучення **er, ir, or, ur, yr, ear**, не має в українській мові фонетичного аналога і відтворюється здебільшого українським буквосполученням **ер**: *серфінг, Берт, Бертон, Беркшир, Вертінг, Ернест, Ерл, Мерфі, Черчилль, Шерлі* тощо. Деякі слова, засвоєні українською мовою в транслітерованому вигляді, передають графічну форму відповідних англійських буквосполучень: *гамбургер, курсор, Вордсворт, Ірвінг, Урбан* та ін.

§ 136. Буквосполучення **ei**, **eu** у словах німецького походження. Буквосполучення **ij** та буква **u** в словах нідерландського походження

1. Німецьке буквосполучення **ei** відповідно до вимови передаємо українською мовою через **ай** (**яй**): *Айзенá х, Вá йнрайх, Віттгеншта́йн, Вá йзенборн, Ка́ йзер, Ма́ йнгоф, Нортга́ йм, Бляйбтрой, Кляйн, Кляйнерт, Фляйшер*; буквосполучення **eu** — через **ой**: *фрó йляйн, Нойбра́ нденбург, Нойба́ уер*. За традицією в давніших запозиченнях німецьке буквосполучення **ei** передаємо в транслітерованому вигляді через **ей**: *крéйда, крéйцер, маркше́йдер, капельме́йстер, гросме́йстер, штрейкбрéхер, Ге́йне, Ле́йпциг, Рейн, Швейца́рія*.

2. У запозиченнях з нідерландської мови буквосполучення **ij** та букву **u** передаємо через **ей**: *ге́йзер, дрейф*.

§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних

Подвоєння букв на позначення голосних в іншомовних власних назвах, передаємо подвоєнням відповідних українських букв: *А́ арне, Аа́ хен, Авраа́ м, Заа́ ле, Каа́ ба, Куусінен, Саарбрю́ кен, То́ омінг, Ванзée*.

§ 138. Апостроф

1. Апостроф у словах іншомовного походження та похідних пишемо перед **я**, **ю**, **є**, **ї**, які позначають сполучення звука [j] з наступним голосним:

1) після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р**: *б'єф, комп'ю́ тер, п'єдста́ л, інтерв'ю́ , прем'є́р, кар'є́ра; П'ємо́ нт, П'яче́нца, Рив'є́ра, Ак'я́б, Іх'я́мас, Ях'я́; Барб'є́, Б'ю́ кенен, Донаг'ю́, Женев'є́ва, Ф'єзо́ле, Монтеск'є́, Руж'є́, Фур'є́;*

2) після кінцевого приголосного в префіксах: *ад'ю́ нкт, ад'юта́ нт, ін'є́кція, кон'ю́ нктура, диз'ю́ нкція*.

2. Апостроф не пишемо:

1) перед **йо**: *курйо́ з, серйозний*;

2) коли **я, ю** позначають пом'якшення попереднього приголосного перед **а, у**: *бязь; бю́джэ́т, бюро́, кюве́т, мюри́ д, пюні́тр, пюре́, фюзеля́ж, кюве́т, рюкза́ к, рюш; Барбю́ с, Бюффо́ н, Вю́ ртемберг, Мю́ ллер, Гюго́*.

§ 139. М'який знак (ь)

1. М'який знак (ь) у словах іншомовного походження пишемо після приголосних **д, т, з, с, л, н**:

1) перед **я, ю, є, ї, йо**: *кондотьєр, конференсьє, ательє, марсельєза, мільярд, бульйон, сеньйор, дуєнья, віньєтка, каньйон; В'єнтьян, Кордильєри, Севілья; Готьє, Лавуазьє, Мольєр, Нью тон, Реньє, Вінї;*

2) у низці слів після л перед приголосним та в кінці деяких слів за традицією або відповідно до вимови: *альбатрo с, джo уль, кo льт, магістрá ль, фільм; Альбєрта, Бá зель, Булo нь, Дєльфи, Крo мвель, Нєльсон, Рафаєль, Чá рльз, Шампá нь і т. ін.*

ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

§ 140. Іменники іншомовного походження звичайно відмінюємо як відповідні українські іменники:

I відміна: *капсула — капсули, капсулі; фіка — фізики, фізиці; вакуоля — вакуолі, вакуолю; ескадріля — ескадрілі, ескадрілю, род. мн. ескадрілей; Бúдда — Бúдди, Бúддою; Венєція — Венєції, Венєцією; Гo я — Гo ї, Гo єю.*

II відміна: *арсенá л — арсенá лу, арсенá лом, в арсенá лі; блок — блó ка (і блó ку), блó ком, на блó ці; автомобіль — автомобіля, автомобілем; Рафаєль — Рафаєля, Рафаєлем; Бю лов — Бю лова, Бю ловом; Дá рвін — Дá рвіна, Дá рвіном.*

III відміна: *магістрá ль — магістрá лі, магістрá ллю; верф — вєрфі, вєрф'ю.*

Невідмінювані іменники іншомовного походження

Деякі іменники іншомовного походження не відмінюємо, а саме:

- іменники на **-а** з попереднім голосним: *амплуá , боá , буржуá ; Бенуá , Валуá , Джo шуа, Жоффруá , Нікарá гуа, Пá нуа;*
- однокладові слова на **-а, -я**: *бра, па, спа, фа, ля;*
- іменники на **-є, -є**: *ательє, валідє, дучє, желє, кабаре, каберне, кафе, кашне, негліжє, пенсне, піке, суфлє, турне, шалє, шосє, сомельє; Беранжє, Гєйне, Гєте, Дá нте, Туапсє; Барб'є, Готьє, Ле Корбюзьє, Лавуазьє, Рамбує;*
- іменники на **-ї, -и, -ї**: *віскі, ефєнді, колібрі, мерсі парі, пo ні, таксі; Анрі, Гальвá ні, Россіні, Тбілісі, Фірдоусі, Шєллі; Алматі, Амангельді; Вінї, Шантії;*
- іменники на **-о**: *бюрo , депo , жабo , є ро, казино, какá о, кредo, кінo, лотo , маєстро, метрo , рá діo, рєтро, кімонo , каудільйо, Антo ніo, Базіліo, Вo льво, Вúдро, Пежo , Ренo , Арно, Буалo , Ванo , Віардо, Дідрo , Джo ,*

- Мака́ о, Ма́ ріо, Ла́ о, Лонгфелло, Піка́ ссо́ , По, Торкв́а то Та́ ссо;* за традицією відмінюємо *вино́ , пальто́ , ситро́ ;*
- іменники на **-у, -ю**: *какаду́, рагу́, рандеву́, фра́ у, шо́ у, Баку́, Сно́ у, Катманду́, Пала́у; інтерв'ю́ , інженю́ , меню́ , парвеню́ , Кюсю́ , Сю;*
 - топоніми з компонентами **-лейн, ривер, роуд, -сквер, -стріт**: *на Дру́рі-лейн, біля Па́рк-лейн, біля Фолл-ру́вер, на Е́ббі-роуд, на Монтріо́л-ро́уд, на Та́ймс-сквер, на А́дам-стріт, біля Рі́джент-стріт, на Сент-Дже́ймс-стріт;*
 - етикетні означення жінки, що закінчуються на приголосний: *міс, місис, мада́м, мадемуазель, фре́кен, фро́йляйн, хану́м;*
 - жіночі особові імена, що закінчуються на **-й** і на твердий приголосний (крім губних): *Беатрі́с, Доло́рес, Гюльчата́й, Елма́с, Енн, Жанне́т, Іре́н, Ка́рмен, Кім, Клоді́н, Лено́р, Ма́ргарет, Мерсе́дес, Моні́к, Тріш, Фара́х і т. ін.*

Примітка. Жіночі імена, що закінчуються на губний або м'який приголосний, відмінюємо: *Ізабел́ь — Ізабелі́, Етель́ — Етелі́, Жізель́ — Жізелі́, Мішель́ — Мішелі́, Ніко́ль — Ніко́лі, Сесі́ль — Сесі́лі, Зейна́б — Зейна́бі, Руф́ — Руфі́.*

Особливості відмінювання власних назв іншомовного походження

1. У дво- і полікомпонентних іменах і прізвищах відмінюємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: *Жа́на-Жа́на, Марі́ї-Антуане́тти, Марі́-Сесі́лі, А́ртура Ко́нана До́йла, Ка́рла Гу́става Емі́ля Маннерге́йма; Хуа́на Ка́рлоса Альфо́нсо Вікто́ра Марі́ї де Бурбо́на; Кло́да Жозе́фа Руже́ де Лі́ля.*

2. У чоловічих формах арабських, перських, тюркських імен з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін., відмінюємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: *з Ахме́дом Гаса́ном-оглі́, у Маameda-заде́, до Мехмеда-бе́я, з Кемалем-нашею́, у Мірзи-ха́на.*

Примітка. Не відмінюємо особові імена в складі жіночої форми азербайджанських імен по батькові з компонентом **кизи́** : *до Зульфії́ Мура́д-кизи́ , з Фатімо́ю Гаса́н-кизи́ і т. ін.*

IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ

§ 141. Українські прізвища та імена

Українські прізвища передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Березівський, Біловірхий, Ведмедів, Засць, Кривоніс, Миколасенко, Олексієнко, Олександрович, Швець*.

§ 142. Відмінювання прізвищ

1. Українські та інші слов'янські прізвища, що мають закінчення іменників I відміни, відмінюємо як відповідні загальні назви I відміни, а прізвища із закінченнями іменників II відміни відмінюємо за зразками відмінювання відповідних загальних назв II відміни:

Ма́йборода — *Ма́йбороди, Ма́йбороді, Ма́йбороду* й т. д.;

Гмі́ря — *Гмі́рі, Гмі́рі, Гмі́рю, Гмі́рею* й т. д.;

Гнаті́ю к — *Гнатю́ка, Гнатюко́ві (Гнатюку́)* й т. д.;

За́сць — *За́йця, За́йцеві (За́йцю)* й т. д.;

Іваньо́ — *Іваня́, Іване́ві (Іваньо́ві, Іваню́)* й т. д.;

Кривоні́с — *Кривоно́са, Кривоно́сові (Кривоно́су)* й т. д.;

Ле́бідь — *Ле́беда, Ле́бедеві (Ле́бедю)* й т. д.;

Мамалі́га — *Мамалі́ги, Мамалі́зі* й т. д.;

Жураве́ль — *Журавля́, Журавле́ві (Журавлю́)* й т. д.;

Солове́й — *Солов'я́, Солов'е́ві (Солов'ю́)* й т. д.;

Бу́сел — *Бу́сла, Бу́слові (Бу́слу)* й т. д.;

Све́кор — *Све́кра, Све́крові (Све́кру)* й т. д.;

Мото́к — *Мотка́, Мотко́ві (Мотку́)* й т. д.

Панібудьла́ска — *Панібудьла́ски, Панібудьла́сці* й т. д.;

Снігі́р — *Снігиря́, Снігире́ві (Снігирю́)* й т. д.;

Снігу́р — *Снігура́, Снігуро́ві (Снігуру́)* й т. д.;

Симоне́нко — *Симоне́нка, Симоне́нкові (Симоне́нку)* й т. д.

Але без чергування нуля звука з голосним і навпаки: *Швець* — *Швеця́, Швеце́ві (Швецю́)* й т. д.; *Жнець* — *Жнеця́, Жнеце́ві (Жнецю́)* й т. д.; *Вру́бель* — *Вру́беля, Вру́белеві (Вру́белю)* й т. д.; *Черне́ць* — *Чернеця́, Чернеце́ві (Чернецю́)* й т. д.

Примітка 1. Прізвища на зразок *Дідуньó, Іваньó* в давальному й місцевому відмінках мають варіанти закінчень **-ев-і (-ьов-і, -ю)**: *Дідунєві (-ьóв-і, -ю), Іванєві (-ьóв-і, -ю)*.

Примітка 2. Усі чоловічі прізвища II відміни в родовому відмінку мають закінчення **-а (-я)** на відміну від деяких співвідносних загальних назв: пор. прізвища *Морóз — Морóз-а, Куліш — Куліш-á, Коровáй — Коровá-я, Чорнотін — Чорнотін-я, Рись — Ріс-я* і загальні назви *морóз — морóз-у, куліш — кулеш-у́, коровáй — коровá-ю, тін — тін-і, рись — ріс-і*.

Примітка 3. За відповідними відмінами відмінюємо неслов'янські змінювані прізвища: *Окуджáва — Окуджáви, Окуджáві* й т. д., *Шекспір — Шекспіра, Шекспірові (Шекспіру)* й т. д., *Стендáль — Стендáля, Стендáлеві (Стендáлю)* й т. д., *Дітель — Дітеля, Дітелеві (Дітелю)* й т. д. (див. § 140).

2. Прізвища прикметникового типу на **-ий (-ій)** відмінюємо як відповідні прикметники чоловічого та жіночого роду (твердої чи м'якої групи):

Авдієвський — Авдієвського, Авдієвському й т. д.;

Кобил'янська — Кобил'янської, Кобил'янській і т. д.

3. Чоловічі прізвища прикметникового типу на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн)** відмінюємо за такими зразками:

Однина

Н.	<i>Пáвлов</i>	<i>Ковалів</i>	<i>Прóкопів</i>
Р.	<i>Пáвлов-а</i>	<i>Ковалєв-а (-лів-а)</i>	<i>Прóкопов-а (-нів-а)</i>
Д.	<i>Пáвлов-у</i>	<i>Ковалєв-у (-лів-у)</i>	<i>Прóкопов-у (-нів-у)</i>
Зн.	<i>Пáвлов-а</i>	<i>Ковалєв-а (-лів-а)</i>	<i>Прóкопов-а (-нів-а)</i>
Ор.	<i>Пáвлов-им</i>	<i>Ковалєв-им (-лів-им)</i>	<i>Прóкопов-им (-нів-им)</i>
М.	<i>...Пáвлов-і (-у)</i>	<i>...Ковалєв-і (-у) (-лів-і, -у)</i>	<i>...Прóкопов-і (-у) (-нів-і, -у)</i>
Кл.	<i>Пáвлов-е</i>	<i>Ковалєв-е (-лів-е)</i>	<i>Прóкопов-е (-нів-е)</i>

Н. *Кирчів*
 Р. *Кирчєв-а (-чів-а)*
 Д. *Кирчєв-у (-чів-у)*
 Зн. *Кирчєв-а (-чів-а)*
 Ор. *Кирчєв-им (-чів-им)*
 М. ...*Кирчєв-і (-у) (-чів-і, -у)*
 Кл. *Кирчєв-е (-чів-е)*

Множина

Н.	<i>Пáвлов-и</i>	<i>Ковалєв-и (-лів-и)</i>	<i>Прóкопов-и (-нів-и)</i>
Р.	<i>Пáвлов-их</i>	<i>Ковалєв-их (-лів-их)</i>	<i>Прóкопов-их (-нів-их)</i>
Д.	<i>Пáвлов-им</i>	<i>Ковалєв-им (-лів-им)</i>	<i>Прóкопов-им (-нів-им)</i>
Зн.	<i>Пáвлов-их</i>	<i>Ковалєв-их (-лів-их)</i>	<i>Прóкопов-их (-нів-их)</i>
Ор.	<i>Пáвлов-ими</i>	<i>Ковалєв-ими (-лів-ими)</i>	<i>Прóкопов-ими (-нів-ими)</i>
М.	<i>...Пáвлов-их</i>	<i>...Ковалєв-их (-лів-их)</i>	<i>...Прóкопов-их (-нів-их)</i>
Кл.	<i>Пáвлов-и</i>	<i>Ковалєв-и (-лів-и)</i>	<i>Прóкопов-и (-нів-и)</i>

Н. *Кирчєв-и (-чів-и)*
 Р. *Кирчєв-их (-чів-их)*
 Д. *Кирчєв-им (-чів-им)*
 Зн. *Кирчєв-их (-чів-их)*
 Ор. *Кирчєв-ими (-чів-ими)*
 М. ...*Кирчєв-их (-чів-их)*
 Кл. *Кирчєв-и (-чів-и)*

Однина

Н.	<i>Гáршин</i>	<i>Романі́ шин</i>
Р.	<i>Гáршин-а</i>	<i>Романі́ шин-а</i>
Д.	<i>Гáршин-ові (-у)</i>	<i>Романі́ шин-ові (-</i>
Зн.	<i>Гáршин-а</i>	<i>у)Романі́ шин-а</i>
Ор.	<i>Гáршин-им</i>	<i>Романі́ шин-им</i>
М.	<i>...Гáршин-і (-у)</i>	<i>...Романі́ шин-і (-у)</i>
Кл.	<i>Гáршин-е</i>	<i>Романі́ шин-е</i>

Множина

Н.	<i>Гáршин-и</i>	<i>Романі́ шин-и</i>
Р.	<i>Гáршин-их</i>	<i>Романі́ шин-их</i>
Д.	<i>Гáршин-им</i>	<i>Романі́ шин-им</i>
Зн.	<i>Гáршин-их</i>	<i>Романі́ шин-их</i>
Ор.	<i>Гáршин-ими</i>	<i>Романі́ шин-ими</i>
М.	<i>...Гáршин-их</i>	<i>...Романі́ шин-их</i>
Кл.	<i>Гáршин-и</i>	<i>Романі́ шин-и</i>

Примітка 1. У відмінкових формах чеських, словацьких і польських прізвищ на **-ек** суфіксальний **-е-** зберігаємо: *Гáшек — Гáшека, Гáшекові...*, *Лóкетек — Лóкетека, Лóкетекові...* Так само зберігаємо **-е-** при відмінюванні прізвищ з кінцевими **-ер, -ел:** *Пéтер — Пéтера...*, *Пáвел — Пáвела...*, але в іменах він випадає: *Пéтер — Пéтра...*, *Пáвел (Пáвол) — Пáвла*. При відмінюванні прізвищ слов'янського походження на **-ець** суфіксальний **-е-** випадає: *Кáролець — Кáрольця, Кáрольцеві...*, *Мáлець — Мáльця, Мáльцеві...*, *Морáвець — Морáвця, Морáвцеві...*, *Оравець — Оравця, Оравцеві...*

Примітка 2. Жіночі прізвища на приголосний та **-о** не відмінюємо: *Марі́ї Сéник, Наді́ї Балі́й, з Ліною Костéнко, без Ніни Ба́йко*. Аналогічні чоловічі прізвища відмінюємо

як відповідні іменники: *Васи́ля Сэ́ника, Миха́йлові Бала́єві, з Іва́ном Костэ́нком, без Андрі́я Ба́йка.*

Примітка 3. Від прізвищ прикметникового типу на зразок *Романі́шин* формою орудного відмінка відрізняється відмінювання прізвищ іменникового типу на зразок *Русі́н*: пор. *Романі́шином*, але *Русі́ном*.

Примітка 4. Про відмінювання неслов'янських прізвищ див. § 140.

§ 143. Відмінювання імен

Українські імена передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Богда́н, Васи́ль, Інокéнтій, Мико́ла, Петро́, Семéн, Яросла́в, Га́нна, І́нна, На́дія, Окса́на, Сві́тла́на* та ін.

1. Українські чоловічі та жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на **-а, -я**, відмінюємо як відповідні іменники I відміни:

Однина

Тверда група

	чол. р.	жін. р.
Н.	<i>Мико́л-а</i>	<i>Га́нн-а</i>
Р.	<i>Мико́л-и</i>	<i>Га́нн-и</i>
Д.	<i>Мико́л-і</i>	<i>Га́нн-і</i>
Зн.	<i>Мико́л-у</i>	<i>Га́нн-у</i>
Ор.	<i>Мико́л-ою</i>	<i>Га́нн-ою</i>
М.	<i>Мико́л-і</i>	<i>Га́нн-і</i>
Кл.	<i>Мико́л-о</i>	<i>Га́нн-о</i>

М'яка група

	чол. р.		жін. р.	
Н.	<i>Ілл-я́</i>	<i>Соломі-я</i>	<i>Мо́тр-я</i>	<i>Ната́л-я</i>
Р.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі-ї́</i>	<i>Мо́тр-і́</i>	<i>Ната́л-і́</i>
Д.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі-ї́</i>	<i>Мо́тр-і́</i>	<i>Ната́л-і́</i>
Зн.	<i>Ілл-ю́</i>	<i>Соломі-ю́</i>	<i>Мо́тр-ю́</i>	<i>Ната́л-ю́</i>
Ор.	<i>Ілл-е́ю</i>	<i>Соломі-е́ю</i>	<i>Мо́тр-е́ю</i>	<i>Ната́л-е́ю</i>
М.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі-ї́</i>	<i>Мо́тр-і́</i>	<i>Ната́л-і́</i>
Кл.	<i>Ілл-е</i>	<i>Соломі-е</i>	<i>Мо́тр-е</i>	<i>Ната́л-ю</i>

Множина

Тверда група

	чол. р.	жін. р.
Н.	<i>Микóл-и</i>	<i>Гáнн-и</i>
Р.	<i>Микóл</i>	<i>Гáнн</i>
Д.	<i>Микóл-ам</i>	<i>Гáнн-ам</i>
Зн.	<i>Микóл</i>	<i>Гáнн</i>
Ор.	<i>Микóл-ами</i>	<i>Гáнн-ами</i>
М.	<i>Микóл-ах</i>	<i>Гáнн-ах</i>
Кл.	<i>Микóл-и</i>	<i>Гáнн-и</i>

М'яка група

	чол. р.	жін. р.		
Н.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі-ї́</i>	<i>Мо́тр-і́</i>	<i>Ната́л-і́</i>
Р.	<i>Ілл-і́в</i>	<i>Соломі́й</i>	<i>Мо́тр</i>	<i>Ната́ль</i>
Д.	<i>Ілл-я́м</i>	<i>Соломі-я́м</i>	<i>Мо́тр-я́м</i>	<i>Ната́л-я́м</i>
Зн.	<i>Ілл-і́в</i>	<i>Соломі́й</i>	<i>Мо́тр</i>	<i>Ната́ль</i>
Ор.	<i>Ілл-я́ми</i>	<i>Соломі-я́ми</i>	<i>Мо́тр-я́ми</i>	<i>Ната́л-я́ми</i>
М.	<i>Ілл-я́х</i>	<i>Соломі-я́х</i>	<i>Мо́тр-я́х</i>	<i>Ната́л-я́х</i>
Кл.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі-ї́</i>	<i>Мо́тр-і́</i>	<i>Ната́л-і́</i>

Примітка 1. Кінцеві приголосні основи **г, к, х** у жіночих іменах у давальному та місцевому відмінках однини перед закінченням змінюємо на **з, ц, с**: *О́ льга* — *О́ льзі*, *Пала́жка* — *Пала́жці*, *Соло́ха* — *Соло́сі*.

Примітка 2. У жіночих іменах на зразок *Ода́рка*, *Пара́ска* в родовому відмінку множини в кінці основи між приголосними з'являється звук **о**: *Ода́рок*, *Пара́сок*.

2. Українські чоловічі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний та **-о**, відмінюємо як відповідні іменники II відміни:

Однина

Тверда група

Н.	<i>Олэг</i>	<i>Антін</i>	<i>Дмитр-о</i>
Р.	<i>Олэг-а</i>	<i>Антон-а</i>	<i>Дмитр-а</i>
Д.	<i>Олэг-ові (-у)</i>	<i>Антон-ові (-у)</i>	<i>Дмитр-ові (-у)</i>
Зн.	<i>Олэг-а</i>	<i>Антон-а</i>	<i>Дмитр-а</i>
Ор.	<i>Олэг-ом</i>	<i>Антон-ом</i>	<i>Дмитр-ом</i>
М.	<i>Олэг-ові (-у)</i>	<i>Антон-ові (-у)</i>	<i>Дмитр-ові (-у)</i>
Кл.	<i>Олэгж-е (Олег-у)</i>	<i>Антон-е</i>	<i>Дмитр-е</i>

М'яка група

Мішана група

Н.	<i>Сергі-й</i>	<i>Ігор</i>	<i>Терень</i>	<i>Тиміш</i>
Р.	<i>Сергі-я</i>	<i>Ігор-я</i>	<i>Терен-я</i>	<i>Тимош-а і</i>
Д.	<i>Сергі-єві (-ю)</i>	<i>Ігор-єві (-ю)</i>	<i>Терен-єві (-ю)</i>	<i>Тимош-єві (-у)</i> <i>і Тимош-е ві (-у)</i>
Зн.	<i>Сергі-я</i>	<i>Ігор-я</i>	<i>Терен-я</i>	<i>Тимош-а і</i> <i>Тимош-а</i>
Ор.	<i>Сергі-єм</i>	<i>Ігор-ем</i>	<i>Терен-ем</i>	<i>Тимош-ем і</i> <i>Тимош-е м</i>
М.	<i>Сергі-єві (-ю)</i>	<i>Ігор-єві (-ю)</i>	<i>Терен-єві (-ю)</i>	<i>Тимош-єві (-у,</i> <i>і) і Тимош-е ві</i>
Кл.	<i>Сергі-ю</i>	<i>Ігор-ю</i>	<i>Терен-ю</i>	<i>(-у, -і)</i> <i>Тимош-е</i>

Множина

Тверда група

Н.	<i>Олэг-и</i>	<i>Антóн-и</i>	<i>Дмитр-і</i>
Р.	<i>Олэг-ів</i>	<i>Антóн-ів</i>	<i>Дмитр-ів</i>
Д.	<i>Олэг-ам</i>	<i>Антóн-ам</i>	<i>Дмитр-ám</i>
Зн.	<i>Олэг-ів</i>	<i>Антóн-ів</i>	<i>Дмитр-ів</i>
Ор.	<i>Олэг-ами</i>	<i>Антóн-ами</i>	<i>Дмитр-áми</i>
М.	<i>Олэг-ах</i>	<i>Антóн-ах</i>	<i>Дмитр-áх</i>
Кл.	<i>Олэг-и</i>	<i>Антóн-и</i>	<i>Дмитр-і</i>

М'яка група

Мішана група

Н.	<i>Сергі-ї</i>	<i>Їгор-і</i>	<i>Терén-і</i>	<i>Тимош-і</i>
Р.	<i>Сергі-їв</i>	<i>Їгор-ів</i>	<i>Терén-ів</i>	<i>Тимош-ів</i>
Д.	<i>Сергі-ям</i>	<i>Їгор-ям</i>	<i>Терén-ям</i>	<i>Тимош-ám</i>
Зн.	<i>Сергі-їв</i>	<i>Їгор-ів</i>	<i>Терén-ів</i>	<i>Тимош-ів</i>
Ор.	<i>Сергі-ями</i>	<i>Їгор-ями</i>	<i>Терén-ями</i>	<i>Тимош-áми</i>
М.	<i>Сергі-ях</i>	<i>Їгор-ях</i>	<i>Терén-ях</i>	<i>Тимош-áх</i>
Кл.	<i>Сергі-ї</i>	<i>Їгор-і</i>	<i>Терén-і</i>	<i>Тимош-і</i>

Примітка 1. В іменах на зразок *Антін, Нестір, Ничіпир, Прокіп, Сідір, Тиміш, Федір і* вживаємо в називному відмінку (в закритому складі), у непрямих відмінках — **о**: *Антóна, Антóнові* й т. д., *Нестора, Несторові* й т. д., але *Авенір* — *Авеніра, Лаврін* — *Лавріна, Олефір* — *Олефіра*.

Примітка 2. Імена, що закінчуються в називному відмінку на **-р**, у родовому мають закінчення **-а**: *Віктор* — *Віктора, Макár* — *Макáра, Світозар* — *Світоzáра*, але імена з історично м'яким **р** мають закінчення **-я**: *Їгор* — *Їгоря, Лазар* — *Лазаря*.

Примітка 3. Ім'я *Лев* має паралельні відмінкові форми: *Лéва* й *Львá*, *Лéвові* й *Львóві* та ін., але в кличному відмінку тільки *Лéве*.

3. Українські жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний, відмінюємо як відповідні іменники III відміни:

Однина

Н.	<i>Любóв</i>	<i>Адéль</i>
Р.	<i>Любóв-і</i>	<i>Адéл-і</i>
Д.	<i>Любóв-і</i>	<i>Адéл-і</i>
Зн.	<i>Любóв</i>	<i>Адéль</i>
Ор.	<i>Любóв'-ю</i>	<i>Адéлл-ю</i>
М.	<i>...Любóв-і</i>	<i>...Адéл-і</i>
Кл.	<i>Любóв-е</i>	<i>Адéл-е</i>

Примітка. Форми множини від таких імен рідковживані.

Зразок відмінювання чоловічого імені та по батькові

Н.	Яросла́в Васи́ льович (Олексі́йович, Їгорьович)
Р.	Яросла́в-а Васи́ льович-а (Олексі́йович-а, Їгорьович-а)
Д.	Яросла́в-ові (-у) Васи́ льович-у (Олексі́йович-у, Їгорьович-у)
Зн.	Яросла́в-а Васи́ льович-а (Олексі́йович-а, Їгорьович-а)
Ор.	Яросла́в-ом Васи́ льович-ем (Олексі́йович-ем, Їгорьович-ем)
М.	...Яросла́в-ові (-у, -і) Васи́ льович-у (Олексі́йович-у, Їгорьович-у)
Кл.	Яросла́в-е Васи́ льович-у (Олексі́йович-у, Їгорьович-у)

Зразок відмінювання жіночого імені та по батькові

Н.	Марі́-я Васи́лівн-а (Андрі́ївн-а, Іллі́вн-а)
Р.	Марі́-ї Васи́лівн-и (Андрі́ївн-и, Іллі́вн-и)

Д. Марі-ї Васілівн-і (Андріївн-і, Іллівн-і)

Зн. Марі-ю Васілівн-у (Андріївн-у, Іллівн-у)

Ор. Марі-єю Васілівн-ою (Андріївн-ою, Іллівн-ою)

М. ...Марі-ї Васілівн-і (Андріївн-і, Іллівн-і)

Кл. Марі-є Васілівн-о (Андріївн-о, Іллівн-о)

§ 144. Слов'янські прізвища та імена

Основні правила правопису прізвищ та імен інших слов'янських народів такі:

1. Білоруські та російські імена за традицією не транслітеруємо, а передаємо українськими відповідниками: *Артём, Мико́ла, Олекса́ндр, Семён, Ві́ра, Катері́на, Сві́тла́на*; винятки тут становлять тільки узвичаєні імена деяких білоруських письменників та діячів культури — такі, як *Алесь Адамович, Пятру́сь Бро́вка, Рі́гор Боро́ду́лін* та ін.

Е, ІЕ, Ё

2. Російську літеру *е*, польські *ie*, болгарську і сербську *е*, чеські *е, ё* після приголосних передаємо літерою *е*: *Алекса́ндров, Бесту́жев, Вельго́рський, Венге́ров, Весело́вський, Держа́він, Кузнецо́в, Лермонтов, О́зеров, Петро́в, Степа́нов, Турге́нєв, Фе́дін, Шмельо́в; Бе́лич, Броневський, Ве́слав, Зале́ський, Мечисла́в, Мі́цкевич, Мі́чатек, Не́дич, Се́длачек, Сенке́вич, Серако́вський, Це́нкий, Ча́пек.*

3. Російську літеру *е* передаємо літерою *є* в таких позиціях:

1) на початку слів: *Євдокі́мов, Євтуше́вський, Єго́р, Єла́нський, Єлизáров, Єршо́в, Єфі́мов;*

2) у середині слів після голосного *й* при роздільній вимові після приголосного (після *ь* та апострофа): *Бердя́єв, Буєра́ков, Вереса́єв, Гуля́єв, Достоє́вський, Ісає́нков; Аля́б'єв, Афанас́єв, Григо́р'єв, Євге́нєва, Зино́в'єв;*

3) після приголосних (за винятком шиплячих, *р* і *ц*, задньоязикових і гортанного *г*) у суфіксі *-єв* та в сполученні морфем *-єєв* російських прізвищ: *Ломте́в, Медве́дєв, М'ятле́в; Алекс́єєв, Веден́єєв, Горде́єв, Матве́єв, Мендел́єєв; але: Му́ромцев, Нехоро́шев, Пі́сарєв, Подья́чев, Усвя́тцев; Андре́єв, Аракче́єв, Маце́єв, Плеще́єв, а також у болгарських: Бо́тев, Дру́мєв* та ін.;

4) коли російському *е* кореня відповідає в аналогічних українських коренях *і* (тобто на місці колишнього *ѣ*): *Белі́нський, Звє́рев, Лєско́в, Мєстє́чкін, Насє́дкін, Пєшко́вський, Рє́пін, Столе́тов, Твердохле́бов;* до цього

переліку належить і прізвище *Нарéжний*, запозичене російською мовою з української, де нормативним є *Наріжний*.

Ё

4. Російську літеру ё передаємо:

1) сполученням літер **йо** на початку слова, у середині після голосних, а також після губних **б, п, в, м, ф**, коли ё позначає звукосполучення **й + о**: *Йóлкін; Бугайóв, Воробйóва, Окайóмов, Соловйóв*;

2) через **ьо** в середині слова після приголосних, коли ё позначає сполучення м'якого приголосного з **о**: *Алфьóров, Верьóвкін, Дьóрнов, Корольóв, Новосьóлов, Семьóркін, Тьóркін*. Але в прізвищах, утворених від спільних для української та російської мов імен, пишемо **е**: *Артéмов, Семéнов, Фéдоров* і т. ін.;

3) через **о** під наголосом після **ч, щ**: *Грачóв, Лихачóв, Пугачóв, Щипачóв, Хрущóв*.

5. Польське сполучення літер **іо** передаємо:

1) сполученням літер **йо** після **б, п, в, м, ф**: *Голембйóвський, Мйодóвич, Пйотрóвський*;

2) через **ьо** після м'яких приголосних: *Аньóлек, Генсьóрський, Козьолéцький*.

И (І)

6. **И (І)** передаємо через **и** в прізвищах та іменах, належних до південнослов'янських мов, у яких немає розрізнення **и** — **і** (болгарська, сербська та ін.): *Велічков, Жівков, Хрістов; Бéлич, Карáджич, Милéтич, Рáдич, Я гич, Симеóн, Мілач, Филіп*; але через **ї** після голосного: *Рáїч, Стóїч* та через **і** — на початку слова: *Іконóмов, Ілієв; Ївич, Ігнатóвич, Їво*.

У польських, чеських і словацьких прізвищах та іменах **і** передаємо:

1) через **і** на початку слова та після приголосного: *Івашкéвич, Зволінський, Лінда, Міцкéвич, Ілóна; Ёдлічка, Мічатек*;

2) через **и** після шиплячих **і ц** та в суфіксах **-ик, -ицьк-, -ич (-евич, -ович)**: *Бжозóвич, Козіцький, Копérник, Сенкéвич, Шімчак; Гáвлик, Жіжска, Міклóшич, Фúчик*, а також у прикметникових суфіксах (див. п. 9), але в кінці слова — через **і**: *Їжі, Їнсі, Їржі*.

7. Російську літеру **и** передаємо:

1) літерою **і** на початку слова та після приголосних (крім шиплячих **і ц**): *Ігнатóв, Ісáєв; Багіров, Гагарін, Мічурін, Пушкін, Дубінін, Малінін*;

2) літерою **ї** після голосного **й** за роздільної вимови після приголосних (після **ь** та апострофа): *Воїнов, Гур'їн, Ізмаїлов, Ільїн*;

3) літерою **и**:

а) після **дж, ж, ч, ш, щ і ц** перед приголосним: *Га́ршин, Гу́цин, Дорóжин, Лу́чин, Цеці́лін, Чі́чиков, Ші́шкін, Щигло́в*; це стосується й прізвищ інших народів: *Абаши́дзе, Вашингто́н, Джигарханя́н, Жильєро́н, Тажибáев, Цицеро́н, Чиковáні* тощо; також *Чингісха́н*; але перед голосним пишемо **і**: *Жіоно́, Тиціáн, Ціолко́вський*;

б) у прізвищах, утворених від імен і загальних назв, спільних для української, російської та інших слов'янських мов: *Борі́сов, Ботві́нник, Вавило́вський, Виногра́дов, Глі́нка, Дани́лов, Мали́нін, Казимі́рський, Кантемі́р, Кири́лов, Кисельо́в, Миро́нов, Митрофа́нов, Мі́шкін, Никі́форов, Оди́нцов, Пивова́ров, Пиля́ев, Піса́рев, Смирно́в, Тимофе́єв, Тито́в, Тихоми́ров*; але: *Нікі́тін, Нікола́ев* тощо, твірними для яких є імена, відмінні від українських;

в) у префіксі **при-**: *Прибі́лкін, Привáлов, При́швін*;

г) у суфіксах **-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-**: *Бе́ликов, Го́лик, Котельни́ков, Кру́тиков, Но́виков; Гні́дич, Кулі́нич, Станюко́вич; Го́лицин, Пали́цин, Солжені́цин; Раді́щев, Тати́щев*.

Ы

8. Російську й білоруську літеру **ы** (польську, чеську, словацьку **у**) передаємо літерою **и**: *Крути́х, Мали́цин, Рибакóв, Скори́на, Циганко́в, Чернишо́в; Виспя́нський, Пташи́нський; Масáрик*.

А, Е

9. Польські носові **ą, ę** передаємо:

1) сполученнями літер **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбро́вський, Заре́мба, Ке́мпа*;

2) сполученнями літер **он, ен** перед іншими приголосними: *Зайо́нчек, Па́йонк, Пйо́нтек, Свйо́нтек; Венгжи́нович, Єнджихо́вський, Свенці́цький*.

Прізвища з прикметниковими суфіксами й закінченнями

10. Суфікси слов'янських прізвищ **-ск(ий), -цк(ий), -ск(і), -цк(і), -sk(і), -sk(і), -dzk(і), -sk(ý), -ck(ý)** передаємо відповідно через **-ськ(ий), -цьк(ий), -дзьк(ий)**: *Броневський, Даргоміжський, Маяковський, Мусоргський, Острівський; Гомулицький, Городецький; Грудзький, Завадзький*; так само з **ь** пишемо російські прізвища на **-ск(ой), -цк(ой)**: *Луговський (Луговська), Трубецький (Трубецька)*.

11. Прикметникові закінчення російських прізвищ передаємо так: **-ий** через **-ий**; **-ий** після твердого приголосного — через **-ий**, після м'якого приголосного — через **-ій**; **-ая, -яя** — через **-а, -я**: *Бе́лий, Острівський*,

Кра́йній; Бе́ла, Остро́вська, Кра́йня. Закінчення **-ой** передаємо через **-ий**: *Донський, Крутий, Луговський, Полевий, Соловій в-Седій, Босі й, Трубецький,* але *Толсто́й (Толста́).*

Прикметникові закінчення білоруських прізвищ **-ы**, чеських та словацьких **-ý**, польських **-у**, болгарських, македонських і сербських **-и**, хорватських **-і** передаємо через **—ий**: *Бя́лий, Га́ртний, Не́врлий, Но́вотний, Па́лацький, Смирне́нський, Коне́ський, Куку́левич-Саку́їнський,* але *Гуля́шки* (невідмінюване).

М'якість польських приголосних **ń, ś, ć (dź)** у прізвищах перед суфіксами **-ськ(ий), -цьк(ий)** і м'якими приголосними не позначаємо м'яким знаком, хоч в українській вимові в цих позиціях **н, с, ц (дз)** пом'якшуються: *Виспя́нський, Ябло́нський; Свя́дек, Цві́к.* В усіх інших випадках м'якість попередніх приголосних передаємо літерами **і, ю, я** та **ь** (у кінці слова): *Дзі́сь, Дзюра́вець, Сятко́вський.*

Апостроф

12. Апостроф пишемо після губних, задньоязикових і **р** перед **я, ю, є, ї**: *Аля́б'єв, Аре́ф'єв, Водоп'я́нов, Григо́р'єв, Заха́р'їн, Луб'я́нцев, Лук'я́нов, Пом'яло́вський, Проко́ф'єв, Рум'я́нцев, Ю́р'єв, В'ю́жин;* перед **йо** апостроф не пишемо: *Воро́бийо́в, Солові́о́в.*

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення пом'якшеного приголосного з **а, у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Бяду́ля, Пясе́цький, Рю́ мін.*

М'який знак (ь)

13. М'який знак (**ь**) пишемо в прізвищах після літер на позначення м'яких приголосних:

1) у прізвищах після м'яких приголосних **д, т, з, с, ц, л, н**:

а) при роздільній вимові перед **я, ю, є, ї**: *Дья́конов, Панкра́тьєв, Третьяко́в, Поло́зьєв, Сала́сьєв, Фатья́нов, Лью́ шин, Ана́ньїн;*

б) перед приголосними: *Во́льнов, Конько́в;*

в) у кінці слова: *Лось, Со́боль.*

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а, у**, то перед ними **ь** не пишемо: *Дя́гилєв, Зя́брев, Ляпуно́в, Цявлóвський, Тюме́нев;*

2) у прізвищах із суфіксом **-ець**: *Глу́ховець, Скита́лець.*

Примітка 1. М'якість польських приголосних **n, s, c, dz** позначаємо в українській мові літерою **ь** лише в кінці слова: *Ку́ронь, Дзі́сь, Ци́рлиць, Не́дзведзь,* але *Урба́нчик, Кусне́вич, Свя́дек, Свідзі́нський.*

Примітка 2. На м'якість приголосного **ц** у кінці основи слов'янських прізвищ І відміни вказує закінчення **-я** (*Кусту́риця*, а не *Кусту́рица*). У неслов'янських прізвищах кінцеве **ц** тверде: *Кла́узевиц*, *Лі́фици*, *Мо́риц*.

§ 145. Неслов'янські прізвища та імена

Про правопис неслов'янських прізвищ та імен див. III розділ «Правопис слів іншомовного походження» (§ 121—140).

СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРІЗВИЩА Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ

§ 146. Імена та прізвища (прізвиська)

Імена та прізвища (також прізвиська) людей, що складаються з двох чи трьох компонентів або до складу яких входять прийменники, частки, артиклі тощо, пишемо окремо, разом і з дефісом.

1. Окремо пишемо:

1) прізвиська й псевдоніми (українські та перекладені іншомовні), що складаються з імені та прикметника, узгодженого з ним чи з наступним іменником: *Іва́н Во́лове О́ко*, *Е́лена Пре́крáсна*, *Рі́чард Ле́вово Се́рце*, *Степа́н Ти́гряча Смерть*, *Слуга́ з Добрóмиля*; до цього переліку належать і власні назви американських індіанців: *Мале́нький Вовк*, *Тупи́й Ніж* і т. ін.;

2) псевдоніми, що побудовані як поєднання імені та прізвища: *Дже́к Ло́ндон*, *Жорж Са́нд*, *Ле́ся Украї́нка*, *Ма́рко Вовчо́к*, *Пана́с Ми́рний*;

3) повні давньоримські особові назви, у яких перше слово означає особове ім'я, друге — родове ім'я, третє — прізвище: *Га́й Ю́лій Це́зар*, *Ма́рк По́рцій Ка́тón*;

4) артиклі, прийменники та інші службові слова (**ван**, **да**, **де**, **ді**, **дю**, **дер**, **ед**, **ель**, **ла**, **ле**, **фон** і т. ін.) в питомих (неофіційних) та іншомовних особових назвах: *Лю́ двіг ван Бетхо́вен*, *да Ві́нчі*, *де ла Ку́ева*, *ді Ві́ттório*, *дю Га́р*, *Нур ед Ді́н*, *ле Шапелье́*, *фон дер Гольц*.

Примітка 1. Скорочену частку **д** та ірландську частку **о** пишемо з власними іменами через апостроф: *Д'Ала́мбе́р*, *д'Арта́нья́н*, *д'Обі́ньє*; *О'Кей́сі*, *О'Конно́р* (але *О. Ге́нрі* — псевдонім письменника); частки **Мак-**, **Сан-**, **Сен-**, які передують прізвищам і водночас становлять їхню невід'ємну частину, пишемо з дефісом: *Мак-Маго́н*, *Мак-Клю́р*, *Сан-Ма́рті́н*, *Сен-Сімо́н*.

Примітка 2. У ряді випадків частки пишемо разом із прізвищами, бо в такій формі засвоїла їх українська мова: *Декандо́ль*, *Делі́ль*, *Деріба́с*, *Лага́рп*, *Ламетрі́*, *Лафонтé́н*, *Леса́ж*, *Фонві́зін*;

5) слово **дон** («пан») перед особовим ім'ям як форма ввічливого звертання: *дон Базіліо, дон Педро, дон Хосе*. У власних назвах відомих літературних героїв це слово пишемо з великої літери: *Дон Жуан, Дон Кіхот*.

Примітка. У загальному значенні слово *донжуан* пишемо разом і з малої літери;

б) складники китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назв: *Ван Мен, Пак Чівон, Хо Ши Мін, Нгуєн Конг Хоан, У Ну Мунг*.

Примітка. У складених китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назвах відмінюємо лише останню частину, яка закінчується на приголосні: *Кім Ир Сен — Кім Ир Сена..., Хо Ши Мін — Хо Ши Міна..., Ден Сяопін — Ден Сяопіна..., але Го Можо, Чан Кайші й т. ін. (незмінювані)*.

2. Разом пишемо:

1) українські прізвища, що складаються з дієслова в наказовій формі та іменника: *Горіцвіт, Непійвода, Убийвóвк*;

2) українські прізвища, що виникли на основі словосполучень, до складу яких входять як повнозначні, так і службові слова: *Добривéчир, Нетудихáта, Панібудьлáска*;

3) українські прізвища, утворені з прикметника та іменника за допомогою сполучного звука: *Довгопóл, Кривоніс, Скорохóд*;

4) слов'янські особові імена, утворені від двох основ: *Владислáв, Володímир, Мечислáв, Яропóлк*;

5) складні китайські імена, які завжди стоять після прізвища: *Го Можó, Ден Сяопін, Тáo Юаньмíнь, Сунь Ятсén*.

Примітка. Якщо китайське ім'я становить одне слово, то обидві частини особової назви (прізвище та ім'я) пишемо окремо: *Дін Лінь, Лу Сінь, Цюй Юань, Чан Кайші*.

3. З дефісом пишемо:

1) складні особові імена: *Васíль-Костянтíн, Жан-Жáк, Зинóвій-Богдán, Марíя-Антуанéтта, Фрідрíх-Вільгéльм*;

2) складні прізвища: *Альтаміра-і-Кревéа, Гулáк-Артемóвський, Жоліо-Кюрі, Квітка-Оснóв'яненко, Нечу́й-Левіц́ький, Нóвиков-Прибóй, Рíмський-Кóрсаков, Сент-Бéв*;

3) імена з кваліфікаційними прикладками: *Івán-царéнко, Кíрик-мужичóк*. Але якщо прикладка розгорнута, то між нею та іменем ставимо тире: *Івán — мужі́чий син*, рідше — кома: *Івán, селя́нський син*;

4) арабські, перські, тюркські імена з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін.: *Гасан-оглі, Мамед-задé, Фікрет-кизі́, Мехмед-бéй, Кемаль-пашá, Мірза-хá н*, (але за традицією *Чингісхá н*). Арабське **Ібн** пишемо окремо: *Ібн Ру́сте, Ібн Сіна, Ібн Фадлáн*.

Примітка: прізвища, до складу яких входять ці компоненти, звичайно пишемо разом: *Багірзадé, Турсунзадé, Кероглі;*

5) вірменські прізвища з початковим компонентом **Тер-**, наприклад: *Тер-Казарян, Тер-Ованесян, Тер-Петросян.*

4. Складні прізвища у формі одного слова відмінюємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників: *Сивокінь — Сивоконя, Сивоконеві (Сивоконю)...; Підкуймұха — Підкуймұхи, Підкуймұсі...; Перекотиполе — Перекотиполя, Перекотиполю...; Білоцерківський — Білоцерківського, Білоцерківському... У складних прізвищах, компоненти яких пишемо з дефісом, відмінюємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників обидва змінювані компоненти: *Квітка-Основ'яненко — Квітки-Основ'яненка, Квітці-Основ'яненкові (Квітці-Основ'яненку)...; Нечуй-Левіцький — Нечуя-Левіцького, Нечуєві-Левіцькому (Нечую - Левіцькому)..., але Кос-Анатольський — Кос-Анатольського, Кос-Анатольському..., Драй-Хмара — Драй-Хмари, Драй-Хмарі...**

5. Складені прізвища, псевдоніми або прізвиська з компонентами в називному відмінку відмінюємо в усіх частинах за зразками відмінювання відповідних іменників або прикметників: *Річард Лёвовє Сёрце — Річарда Лёвового Сёрця, Річардові (Річарду) Лёвовому Сёрцю...; Степан Тігряча Смерть — Степана Тігрячої Смерті, Степанові (Степану) Тігрячий Смерті..., але Слуга з Добро́міля — Слугі з Добро́міля, Слuzі з Добро́міля...*

§ 147. Похідні прикметники

1. Прикметники від складних особових імен, які пишемо з дефісом, зберігають це написання: *Жан-Жак — жан-жаківський.*

2. Прикметники від китайських, корейських, в'єтнамських та індонезійських особових назв пишемо разом: *Мао Цзедун — маоцзедунівський, Кім Ир Сен — кімірсенівський.*

3. Прикметники від прізвищ на зразок *ван Бетховен, фон Бісмарк* утворюються тільки від іменника: *бетховенський, бісмарківський.* Якщо прикметник утворено від прізвища з прийменником, часткою, артиклем тощо, то його пишемо разом: *де Голль — деголлівський, Нур ед Дін — нуреддінівський.* Прикметники від прізвищ на зразок *Д'Аламбёр* зберігають апостроф після частки: *д'аламбёрівський.*

4. Не утворюємо прикметники:

1) від складних прізвищ, прізвищ і псевдонімів на зразок *Гулак-Артемівський, Марко Вовчок, Річард Лёвовє Сёрце.*

Примітка. Прикметник, утворений від імені та прізвища, пишемо з дефісом: *Вальтер Скотт* — *вальтер-скоттівський*, *Жуль Верн* — *жуль-вернівський*, *Марк Твен* — *марк-твенівський*;

2) від тюркських, вірменських, арабських та ін. особових назв на зразок *Кероглі*, *Осман-паша* тощо;

3) від невідмінюваних іншомовних прізвищ на зразок *ді Вітторіо*, *Ламетрі*, *Д'Обіньє*.

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

§ 148. Українські географічні назви

Українські географічні назви на письмі передаємо відповідно до вимови за нормами українського правопису: *Верхньодніпрівськ*, *Вінниця*, *Гребінка*, *Донецьк*, *Дубно*, *Житомир*, *Запоріжжя*, *Кам'янець-Подільський*, *Київ*, *Козя тин*, *Кременчук*, *Кривий Ріг*, *Львів*, *Миколаїв*, *Новгород-Сіверський*, *Одеса*, *Охтірка*, *Рівне*, *Трипілля*, *Харків*, *Чернівці*, *Чернігів*, *Шепетівка*, *Ямпіль*; *Десна*, *Дніпрó*, *Дністéр*, *Західний Буг*, *Ірпінь*, *Пріп'ять*, *Рось*, *Стохід*, *Сян*, *Тетерів*, *Тіса*, *Трубіж*.

Примітка. У назвах українських населених пунктів треба розрізняти **-поль** у словах грецького походження (грецьке *πόλις* «місто»): *Маріуполь*, *Мелітополь*, *Нікополь*, *Севастополь*, *Сімферополь* — і **-піль** (з українського «поле»): *Бориспіль*, *Крижопіль*, *Ольгопіль*, *Тернопіль* та ін.

§ 149. Географічні назви інших країн

Географічні назви інших країн передаємо в українській мові відповідно до вимог практичної транскрипції.

Е, Ё, ІЕ, Ё, Э, И

1. Літери слов'янських алфавітів **е**, **ё** та сполуку **іе** передаємо через **е**: *Бéздна*, *Ворóнеж*, *За́реб*, *Зеленодóльськ*, *Новé Мéсто*, *Опóле*, *Ветлúга*, *Лéна*, *Пéнза*, *Щéцин*.

Але в деяких позиціях літеру **е** слов'янських мов із кириличним алфавітом передаємо через **є**:

1) на початку слова, після голосного й при роздільній вимові після приголосного: *Єйськ*, *Єлэць*, *Єнісэй*, *Єгóр'євськ*, *Колгúев*, *Скóп'є*;

2) після приголосних (крім шиплячих, **р** і **ц**) у суфіксі **-єв** та в сполученні цього суфікса з антропонімним **-ей** (**-єєв**) російських назв,

похідних переважно від прізвищ: *море Лантевих, Лэжнево, Матвеева затока*, але *Плещеево, Ржев, мис Рум'янцева*;

3) коли російському **е** відповідає в аналогічних українських основах **і**: *Бэжецьк, Белгород, Белово, Белорэцьк, Благовеіценськ, Железноводськ, Орехово-Зуево*.

Але в географічних назвах, що мають у російській мові форму, спільну з відповідною українською, таке **е** передаємо через **і**: *Біла, оз. Біле, Вітка, Лісна, Негоріле, Піцане, мис Сірій* та ін. Це стосується й польського **ia**: *Біла Підляська, Білосток* тощо.

Білоруське **е** передаємо через **і** (у назвах, засвоєних українською мовою) або через **е**: *Біловэзька Пуца, Білорусь*, але *Рэчиця*.

Примітка. Польське, чеське й словацьке закінчення **-е**, що наявне в географічних назвах із суфіксами **-ц-, -іц-, -иц-** (лат. **-с-, -іс-**) і виражає значення множини, в українській мові передаємо закінченням **-і** з відповідним граматичним значенням: *Кельці, Кóшиці, Лідци, Пардубици*. Ці географічні назви відмінюємо: *Кóшиці — Кóшиць, Кóшицям...* Назви на зразок *Закопане* мають форму прикметника середнього роду (однина) **й**, отже, їх відмінюємо за зразком: *Закопане, Закопаного, Закопаному* і т. ін.

2. Російську літеру **ё** передаємо:

1) через **йо** на початку та в середині слова, коли воно означає звукосполучення **й + о**: *Йолкіно, Соловійово*;

2) через **ьо** в середині слова, коли воно означає сполучення м'якого приголосного з **о**: *мис Дежньова, р. Оленьок*, але в назвах, утворених від спільних для української та російської мов слів, пишемо **е**: *р. Березова, Орел, Семеново*.

3) через **о** під наголосом після **ч, щ**: *Рогачово, Щокіно*.

3. Російську літеру **э** передаємо через **е**: *Ельбрус, Ельтон, Еліста*.

4. Літеру **и** передаємо:

1) через **і**:

а) на початку географічних назв: *Ігарка, Іркутськ, оз. Ільмэнь, Индигірка, Іртиш*;

б) у кінці незмінюваних назв або слів у формі множини: *Бронниці, Жигулі, Митиці*;

в) усередині слова після приголосного — перед голосним, приголосним **й** або іншими приголосними (крім випадків, передбачених нижче): *Челябінськ, Двіна, Кінешма, оз. Селігер, Бородіно, Ріска*.

2) через **ї** після голосного **й** при роздільній вимові після приголосного: *Троїцьк, Ананьїно, Мар'їно*.

Примітка. У географічних назвах, утворених від загальних назв та імен, спільних за походженням для української та російської мов, звичайно пишемо **и** в суфіксах **-ин-, -инськ-:** *Березина, Гусіне Озеро, Дудінка, Жабінка, Карпінськ, Крутінське, Правдинськ* (докладніше про правопис **и** див. нижче);

3) через **и:**

а) після **ж, ч, ш, щ і ц** перед приголосним: *Жигáлово, Жіздра, А чинськ, Нальчик, Єгóрино, Іші́м, Камі́шин, Ту́шино, Щигрі́, Цимля́нськ* та ін.;

б) у географічних назвах, утворених від імен, спільних для української та інших слов'янських мов, які в українській мові пишемо з **и:** *Гаврі́лово, Дані́лов, Дмі́тров, Миха́йловське*, але *Ніко́лаєвськ-на-Аму́рі* та ін. (тобто від імен, що в українській мові мають форму, виразно відмінну від форми цього ж імені, вживаної в інших мовах);

в) у коренях спільних для української та російської мов географічних назв, якщо ці корені пишемо з **и:** *Виногра́дово, Кислово́дськ, Кли́н, Кри́чев, Кури́льські острові́, Лі́пецьк, Лихосла́вль, Тихоре́цьк;*

г) у складних географічних назвах, де **и** виконує функцію сполучного звука: *Владивосто́к, П'ятиго́рськ, Семипала́тинськ;*

г) у префіксі **при-:** *Приво́лжя, Примо́р'я, Прику́мськ;*

д) у суфіксах **-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-:** *Зимо́вники, Тупі́к; Борови́чі, Котельни́ч, Осипови́чі, У́глич; Бро́нниці, Гливи́ці, оз. Колві́цьке, Лухови́ці; Мити́ці, Рти́щево;*

е) у закінченнях географічних назв, уживаних у формі множини, якщо в російській мові тверда основа: *Березни́кі, Валу́йки, Го́рки.*

Ы, У

5. Літеру **ы** (в латиноалфавітних мовах **у**) передаємо через **и:** *Ві́кса, Ві́тегра, Ірти́ш, Сізра́нь, Сиктивка́р, Чебокса́ри, Ша́хти.*

А, Е

6. Польські носові **а, е** передаємо, як і в прізвищах, (див. § 144, п. 9) сполученнями літер **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбро́ва, Дембі́ця;* перед іншими приголосними — сполученнями літер **он, ен:** *Конт, Ченстохо́ва.*

§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями

1.

1) прикметникові закінчення слов'янських географічних назв передаємо так само, як у прізвищах, але у формі всіх трьох граматичних родів та однини й множини: у чоловічому роді — через **-ий** після твердого приголосного, через **-ій** — після м'якого приголосного; у жіночому роді — через **-а, -я;** у середньому роді — через **-е, -о, -є;** у множині — через **-і:**

Становій (хребет); *Великий Ў стюг*, *Новій Саод*, *Оленій* (острів); *Лиха* (річка), *Ніжня Тунгуска*, *Банська Бістриця*, *Зелена Гура*; *Благодарне*, *Бологе* (рос. *Бологое*), *Велико-Тірново*, *Покровське*; *Карлові Варі*.

Примітка. Російські географічні назви, похідні від прізвищ на **-ой** без суфіксів **-ск-**, **-цк-**, зберігають закінчення **-оє**: *Толстоє*;

2) слов'янські назви з кінцевими **-ово**, **-єво** та **-ино** передаємо через **-ово**, **-єво** та **-іно** (**-їно**), після шиплячих — **-ино** зі збереженням закінчення **-о** (на відміну від аналогічних українських назв на **-е**): *Внуково*, *Габрово*, *Косово*, *Орехово-Зуєво*, *Сараєво*; *Бородіно*, *Мар'їно*, *Пушкіно*; *Єгоришино*, *Рощино*. Закінчення **-о** зберігається і в назвах на зразок *Радомсько*, що за походженням є відносними прикметниками, які в сучасній українській мові, на відміну від попередніх географічних назв, не відмінюємо;

3) польське **ó**, наявне в суфіксі **-ów** у польських географічних назвах, передаємо через **-у** або за традицією через **-і**: *Жирардув*, *Жешув*, *Томашув-Мазовецький* і т. ін., але традиційно: *Грубешів*, *Краків* та ін. Літеру **-о** в суфіксі **-ów** у чеських і словацьких назвах передаємо через **-о**, але в назвах змішаних поселень з етнічними словаками та українцями за традицією — через **-і**: *Крнов*, *Орлов*, *Простейов*, *Пршеєров*, але *Бардіїв*, *Воронів*, *Пряшів*.

§ 151. Апостроф, м'який знак

1. Апостроф, м'який знак у слов'янських географічних назвах ставимо в тих самих випадках, що й у прізвищах (див. § 144), а в назвах неслов'янського походження на території слов'янських країн, крім того, — після деяких інших приголосних: *Скоп'є*, *Ак'яр*, *Амудар'я*; перед **йо** апостроф не пишемо: *Муравй'ово*.

Примітка. Коли **я**, **ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а**, **у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Вязьма*, *Вятка*, *Кяхта*, *Крю ково*, *Рязань*, *Хярма*.

2.

1) твердий кінцевий приголосний основи **ц** пом'якшуємо в усіх слов'янських географічних назвах, зокрема в суфіксах **-ець**, **-аць**, **-иц(я)**: *Олонець*, *Повенець*, *Череповець*, *Крагуєваць*, *Столаць*; *Дембіця*, *Ломниця*, *Речиця*, *Оломоуць*.

2) суфікси географічних назв **-ск**, **-цк** передаємо відповідно українськими суфіксами **-ськ**, **-цьк**: *Брянськ*, *Гданськ*, *Курськ*; *Кузнєцьк*, *Троїцьк*.

Географічні назви, не вживані без номенклатурних слів, перекладаємо: *Аравійське море*, *мис Добраї Надії*, *Перська затока*, *Північний Льодовитий океан*.

Звичайно перекладаємо і прикметники на означення розмірів, взаємного розміщення та сторін світу в складі географічних назв: *Великий каньйон, Нижній Новгород, Південна Америка, Північний полюс.*

§ 152. Відмінювання географічних назв

1. Українські, а також іншомовні географічні назви з іменниковими закінченнями відмінюємо переважно як звичайні іменники I, II, III відмін:

I відміна: А фрика — А фрики, в А фриці; Вólга — Вólги, на Вólзі; Лóхвиця — Лóхвиці, Лóхвицею, у Лóхвиці; Махачкалá — Махачкалi, у Махачкалi; Москвá — Москвi, Москвóю, у Москвi; Одéса — Одéси, в Одéсі; Óльвія — Óльвiї, Óльвією, в Óльвiї; Полтáва — Полтáви, у Полтáві; Прáга — Прáги, у Прáзі; Рéчиця — Рéчиці, у Рéчиці; Шепетiвка — Шепетiвки, у Шепетiвці.

II відміна: Буг — Бúгу, Бúгом, на Бúзі (й по Бúгу); Владивостóк — Владивостóка, Владивостó ком, у Владивостóці (у Владивостóку); Гáйсин — Гáйсина, Гáйсином, у Гáйсині; Дúбно — Дúбна, Дúбном, у Дúбні; Кiїв — Кiєва, Кiєвом, у Кiєві; Лугáнськ — Лугáнська, Лугáнськом, у Лугáнську; Львiв — Львóва, Львóвом, у Львóві; Орéл — Орлá, Орлóm, в Орлi; Псков — Пскóва, Пскóвом, у Пскóві; Свiтязь — Свiтязю, Свiтязем, на Свiтязі; Тернóпiль — Тернóполя, Тернóполем, у Тернóполі; Теруéль — Теруéля, Теруéлем, у Теруéлі; Токмáк — Токмакá, Токмакóм, у Токмаці (у Токмакú); Ўжгород — Ўжгорода, Ўжгородом, в Ўжгородi.

III відміна: Бретáнь — Бретáні, Бретáнню, у Бретáні; Керч — Кéрчі, Кéрчю, у Кéрчі; Об — Обi, Об'ю, на Обi; Свiр — Свiрi, Свiр'ю, на Свiрi; Сiзрань — Сiзранi, Сiзранню, у Сiзранi.

2. Географічні назви, що мають форму множини, відмінюємо як відповідні загальні іменники: *Березникi — Березникiв, Березникáм, у Березникá х; Гóрки — Гóрок, Гóркам, у Гó рках; Єсентукi — Єсентукiв, Єсентукáм, у Єсентукá х; Жигулi — Жигулiв, Жигулjáм, у Жигулjáх; Ков'яги — Ков'яг, Ков'ягам, у Ков'ягах; Лубнi — Лубén, Лубнám, у Лубнá х; Плиски — Плисок, Плискам, у Пли сках; Прилúки — Прилúк, Прилúкам, у Прилúках; Ромнi — Ромén, Ромнám, у Ромнáх; Салóникi — Салóник, Салóникам, у Салó нiках; Фiлiппiни — Фiлiппiн, Фiлiппiнам, у (на) Фiлiппiнах; Чебоксáри — Чебоксáр, Чебоксáрам, у Чебоксáрах; Чернiвцi — Чернiвцiв, Чернiвцjáм, у Чернiвцjáх.*

3. Географічні назви з прикметниковими закінченнями відмінюємо як звичайні прикметники: *Боровé — Боровóго, Боровóму, у Боровóму;*

Жуковський — Жуковського, Жуковському, у Жуко вському; Лозова — Лозової, Лозовій, у Лозовій; Рівне — Рівного, Рівному, у Рівному; Чусова — Чусової, Чусовій, у Чусовій.

Примітка. Від відприкметникових українських назв населених пунктів з кінцевим **-е** на зразок *Свátове, Синéльникове, Гарку́шине, Рівне*, що відмінюються за зразком прикметників у формі середнього роду, слід відрізнити подібні за оформленням назви з кінцевим **-о** (рідковживані в українській мові, але поширені в інших слов'янських мовах) на зразок *Бородіно́, Кóсово, Сарáево, Шеремéтьєво, Гне́зно, Молоде́чно*, що відмінюються як іменники середнього роду II відміни (див. у п. 1 *Дубно*).

4. Географічні назви, що складаються з прикметника та іменника чи, навпаки, іменника та прикметника, відмінюємо в обох частинах:

1) *Го́ла При́стань — Го́лої При́стані ...; Криві́й Ріг — Криво́го Рóгу...; Вели́кі Лу́ки — Вели́ких Лук...; Єлисéйські По́ля — Єлисéйських По́лів...; Мінерáльні Во́ди — Мінерáльних Во́д...;*

2) *Кам'яне́ць-Поді́льський — Кам'я́нця -Поді́льського, Кам'я́нцєві-Поді́льському...; Нówгород-Сі́верський — Нówгоро́да-Сі́верського, Нówгоро́ду-Сі́верському...; Новогра́д-Воли́нський — Новогра́да-Воли́нського, Новогра́дові-Воли́нському...; Ра́ва-Ру́ська — Ра́ви-Ру́ської, Ра́ві-Ру́ській...; Аскáнія-Но́ва — Аскáнії-Но́вої, Аскáнії-Но́вій...*

5. Географічні назви, що складаються з двох іменників або іменника та присвійного прикметника, відмінюємо лише в другій частині: *Ба́ден-Ба́ден — Ба́ден-Ба́дена, у Ба́ден-Ба́дені; Орéхово-Зу́єво — Орéхово-Зу́єва, в Орéхово-Зу́єві; Іва́но-Франкі́вськ — Іва́но-Франкі́вська, в Іва́но-Франкі́вську, Миха́йло-Коцю́бінське — Миха́йло-Коцю́бінського, у Миха́йло-Коцю́бінському, але Кóнча-За́сна — Кóнчі-За́сни, у Кóнчі-За́сні; Пу́ща-Во́диця — Пу́щі-Во́диці, у Пу́щі-Во́диці.*

6. Географічні назви, що складаються з двох іменників та прийменника між ними, відмінюємо в першій частині: *Ростóв-на-Донú — Ростóва-на-Донú, у Ростóві-на-Донú...; Фра́нкфурт-на-Ма́йні — Фра́нкфурта-на-Ма́йні, у Фра́нкфурті-на-Ма́йні...*

§ 153. Правопис прикметникових форм від географічних назв і від назв народів

Суфікси -ИНСЬК(ИЙ), -ІНСЬК(ИЙ)

1. У суфіксах **-инськ(ий), -інськ(ий)** прикметників, утворених від географічних назв і від назв народів, що мають у своїй основі суфікси **-ин, -ін, -инськ, -інськ**, зберігаємо той самий голосний (**и** або **і**), що й в основній

назві: *Камішин* — *камішинський*, *Ніжин* — *ніжинський*, *Тулчін* — *тулчінський*, *Тушино* — *тушинський*, *Цюрупинськ* — *цюрупинський*, *Чигирін* — *чигирінський*; *Болдіно* — *болдінський*, *Філіппіни* — *філіппінський*; *Грузія* — *грузін* — *грузінський*; *осетин* — *осетинський*.

У прикметниках, утворених від географічних назв, що не мають суфіксів **-ин-**, **-ін-**, пишемо завжди **и**: *Аля ска* — *алья скінський*, *Бакү* — *бакінський*, *Кабарда* — *кабардінський*, *Карагандá* — *карагандінський*, *Поті* — *потінський*, *Сочи* — *сочинський*, *Чита* — *читінський*, *Шахти* — *шахтинський*, але *Амудар'я* — *амудар'їнський*.

Суфікси **-ОВСЬК(ИЙ)** [**-ЬОВСЬК(ИЙ)**], **-ЕВСЬК(ИЙ)** [**-ЄВСЬК(ИЙ)**], **-ІВСЬК(ИЙ)** [**-ЇВСЬК(ИЙ)**]

2. У суфіксах **-овськ(ий)** [**-ьовськ(ий)**], **-евськ(ий)** [**-євськ(ий)**], **-івськ(ий)** [**-ївськ(ий)**] прикметників, утворених від географічних назв, що мають у своїй основі **-ов** (**-ьов**), **-ев** (**-єв**), **-ів** (**-їв**), зберігаємо ту саму букву (**о**, **е**, **є**, **і**, **ї**), що й в основній назві: *Скадовськ* — *скадовський*, *Тамбóв* — *тамбóвський*; *Карáчев* — *кара́чевський*, *Колгу́ев* — *колгу́євський*; *Кишинів* — *кишинівський*, *Львів* — *львівський*, *Тéтерів* — *тéтерівський*, *Чернігів* — *чернігівський*. Якщо при творенні таких прикметникових форм від українських географічних назв відкритий склад з **о**, **е** стає закритим, діє правило про чергування **о**, **е** з **і**: *Лозова́* — *лозівські́й*, *Сва́тове* — *сва́тівський*, *Хмеле́ве* — *хмелівські́й*.

У прикметниках, утворених від географічних назв, що закінчуються на групу приголосних або із суфіксальним **к**, перед яким є інший приголосний, пишемо **-івський** (**-ївський**): *Бі́ла Це́рква* — *білоце́рківський*, *Ва́лки* — *ва́лківський*, *Гребі́нка* — *гребі́нківський*, *Казáнка* — *казáнківський*, *Златоу́ст* — *златоу́стівський*, але *Оре́л* — *орло́вський* та ін.

У прикметниках, утворених за допомогою суфікса **-ськ(ий)** від географічних назв і від назв народів, основа яких закінчується на приголосний, відбуваються такі фонетичні зміни:

1) **г, ж, з (дз) + -ськ(ий) → -зьк(ий) [-дзьк(ий)]**: *Буг* — *бу́зький*, *Ветлу́га* — *ветлу́зький*, *Ви́борг* — *віборзький*, *Во́лга* — *во́лзький*, *Гаа́га* — *гаа́зький*, *Га́мбург* — *га́мбурзький*, *Калу́га* — *калу́зький*, *Ла́дога* — *ла́дозький*, *Люксембу́рг* — *люксембу́рзький*, *Ле́йтциг* — *ле́йтцизький*, *Остро́г* — *остро́зький*, *Пра́га* — *пра́зький*, *Ри́га* — *ри́зький*, *Стра́сбург* — *стра́сбурзький*; *Воро́неж* — *воро́незький* (пор. назву українського селища — *Воро́ніж* — *воро́нізький*), *Запори́жжя* — *запори́зький*, *Пари́ж* — *пари́зький*; *Абха́зія* — *абха́зький*, *Кавка́з* — *кавка́зький*, *Лодзь* — *ло́дзький*, *Сираку́зи* — *сираку́зький*, *францу́з* — *францу́зький*;

2) **к, ц, ч + -ськ(ий) → -цьк(ий)**: *Баскунча́к* — *баскунча́цький*, *Великі Лу́ки* — *великолу́цький*, *Ви́шній Волочо́к* — *ви́шиньоволо́цький*, *Владивосто́к* — *владивосто́цький*, *грек* — *гре́цький*, *Кагарлі́к* — *кагарлі́цький*, *Казбе́к* —

казбецький, калмік — калміцький, Кобеляки — кобеляцький, коряк — коряцький, Кременчук — кременчуцький, Прилуки — прилуцький, словак — словацький, таджик — таджицький, турок — турецький, узбек — узбецький; Ніцца — ніцький, Суец — суецький, Череповець — череповецький; Бахмач — бахмацький, Галич — галицький, Грінвіч — грінвіцький, Овруч — Овруцький, але Дамаск — дамаський, Мекка — мекський, тюрки — тюркський;

3) с, х, ш + **-ськ(ий)** → **-ськ(ий)**: Арзамас — арзамаський, Одеса — одеський, Тбілісі — тбіліський, тунгус — тунгуський, Черкаси — черкаський, черкес — черкеський, волах — волоський, Карабах — карабаський, Лепетіха — лепетіський, чех — чеський; Золотоніша — золотоніський, Кандалякша — кандалакський, латвіш — латиський, Сиваш — сиваський, чуваш — чуваський, Русь — руський.

Примітка 1. Для збереження звукового складу твірних основ (переважно іншомовних) у деяких прикметниках зазначені приголосні перед суфіксом **-ськ-** не чергуються і передаються відповідно на письмі: *Небіт-Діз* — *небіт-дізський*, *Клуж* — *клужський*, *Бангкок* — *бангкокський*, *баски* — *баскський*, *казак* — *казакський*, *Печ* — *Печський*, *Перемішль* — *перемішльський*, *Радомішль* — *радомішльський* та ін.

§ 154. Правопис складних і складених географічних назв

1. Окремо пишемо:

1) географічні назви, що складаються з прикметника та іменника: *Біла Церква*, *Великий У стюг*, *Верхня Сілезія*, *Вішиний Волочок*, *Гола Пристань*, *Голубий Ніл*, *Давидів Брід*, *Холодний Яр*, *Західна Європа*, *Зелена Гура*, *Нове Місто*, *Новий Сад*, *Поважська Бістриця*, *Сомкова Долина*, *Стара Планина*, *Широкий Яр*;

2) географічні назви й номенклатурні терміни при них: *Кавказький хребет*, *Кандалякська затока*, *Скандинавський півострів*, *Фінська затока*, *Чорне море*;

3) географічні назви, що становлять сполучення іменника з порядковим числівником, який може стояти як перед іменником, так і після нього: *Гільча Друга*, *Залісся Перше*, *Красне Друге*, *Перше Садове*;

4) географічні назви, що становлять сполучення імені та прізвища або імені й по батькові: *село Івана Франка*; але *місто Івано-Франківськ*, *село Михайло-Коцюбинське* (бо тут маємо сполучний голосний **о** й словотвірну чи морфологічну модифікацію прізвища), а також назва села *Дмитро-Варварівка*, що складається з основ двох імен.

2. Разом пишемо:

1) географічні назви-іменники, утворені від прикметника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також прикметники, що походять від них:

Білопіль, Верхньодніпрівськ, Гостролу́ччя, Дорогобу́ж, Красново́дськ, Мало́яросла́вець, Нижньокилі́мськ, Новово́лінськ, Новоси́бірськ, Старокостянти́нів, Чистово́дне, Ясногоро́дка; білопільський, верхньодніпрівський, гостролу́чанський, дорогобу́зький, чистово́днівський та ін.;

Примітка. Це правило поширюється й на складні прикметники, утворені з двох прикметникових основ, які означають назви морів, лісів, низин, областей, залізниць тощо й мають при собі номенклатурні терміни на зразок *мо́ре, го́ра, хребéт, ліс, о́зеро, низовина́, о́стрів* та ін.: *Нижньодуна́йська низовина́, Новоси́бірські острові́, Малоазі́йське нагі́р'я* тощо.

2) географічні назви, що складаються з основ числівника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також похідні від них прикметники: *Дворі́ччя, П'ятиго́рськ, П'ятиха́тки, Семиго́ри, Семипі́лки, Сорокоду́би, Трипілья; дво́ричанський, п'ятиха́тський, семигі́рський, семипі́лківський, сорокоду́бський та ін.;*

3) географічні назви з першою дієслівною частиною у формі наказового способу та похідні від них прикметники: *Верні́ городок, Гуляйпо́ле, Копа́йгород, Печі́ води; вернигородо́цький, гуляйпільський, копа́йгородський, печиво́дський;*

4) географічні назви, утворені від двох іменників, з'єднаних сполучним звуком, та похідні від них прикметники: *Верболо́зи, Індокита́й, Страхолі́сся; верболо́зівський, індоки́тайський, страхо́ліський, але А́ встро-Уго́рщина, Азо́во-Чорномо́р'я та деякі інші;*

5) географічні назви з другою частиною **-град, -город, -піль, -поль; -абад, -акан, -бург, -ленд, -пілс, -таун, -шир, -штадт** і похідні від них прикметники: *Белгра́д, Волгогра́д; Кита́йгород, Но́вгород, Кня́ жпіль, Ольго́піль, Адріано́поль, Севасто́поль; Ашгаба́т, Бра́нденбург, Камберле́нд, Да́угавпілс, Ке́йптаун, Йо́ркишир, Ру́дольштадт; волгогра́дський, но́вгородський, ольго́пільський, севасто́польський, бра́нденбу́рзький, да́угавпілський, рудольшта́дтський;*

б) прикметникові форми й назви жителів від географічних назв, що складаються з якісного прикметника та іменника або відносного прикметника [без суфіксів **-зьк(ий), -ськ(ий), -цьк(ий)** і суфіксів присвійності] та іменника: *біломо́рський, біломо́рці* (від *Бі́ле мо́ре*), *білоце́рківський, білоце́рківці* (від *Бі́ла Це́рква*), *гостромогі́льський, гостромогі́льці* (від *Го́стра Моги́ла*), *новомі́ський, новомі́щани* (від *Но́ве Мі́сто*), *яснополя́нський, яснополя́нці* (від *Я́ сна Поля́на*); *житньогі́рський, житньогі́рці* (від *Жи́тні Го́ри*), *західноєвропе́йський, західноєвропе́йці* (від *За́хідна Євро́па*), *кам'яноба́лківський, кам'яноба́лківці* (від *Кам'яна́ Ба́лка*), *липоводо́лінський, липоводо́лінці* (від *Лі́пова До́ліна*).

3. З дефісом пишемо:

1) географічні назви, що складаються з двох іменників (без сполучного звука) або з іменника й наступного прикметника, а також прикметники, що походять від них: *Ба́ня-Лу́ка* — *ба́ня-лу́цький*, *Гвіне́я-Біса́у* — *гвіне́я-біса́уський*, *Ельза́с-Лотарі́нгія* — *ельза́с-лотарі́нзький*, *Коло́-Миха́йлівка* — *коло́-миха́йлівський*, *Орехово-Зу́єво* — *орехово-зу́євський*, *Пу́ща-Води́ця* — *пу́ща-води́цький*; *Бері́зки-Бе́ршадські* — *бері́зки-бе́ршадський*, *Ві́та-Поштова́* — *ві́та-пошто́вий*, *Кам'яне́ць-Поді́льський* — *кам'яне́ць-поді́льський*, *Ра́ва-Ру́ська* — *ра́ва-ру́ський*, *Ха́рків-Това́рний* — *ха́рків-това́рний*, *А́встро-Уго́рщина* — *австро-уго́рський*;

2) географічні назви, що становлять поєднання двох імен або імені та прізвища (чи прізвиська) за допомогою сполучного звука (зрідка — без нього) й зі зміною форми другого компонента, а також похідні від них прикметники: *Андрі́єво-Іва́нівка* — *андрі́єво-іва́нівський*, *Дмитро́-Варва́рівка* — *дмитро́-варва́рівський*, *Іва́но-Франкі́вськ* — *іва́но-франкі́вський*, *Миха́йло-Коцю́бінське* — *миха́йло-коцю́бінський*, *Олекса́ндро-Па́щенкове* — *олекса́ндро-па́щенківський*, але *Петропа́влівка*;

3) географічні назви, що складаються з іншомовних елементів — повнозначних слів, а також похідні від них прикметники: *Буе́нос-А́йрес*, *Ду́мбартон-Окс*, *Исси́к-Куль*, *Кизи́л-Орда́*, *Нар'ян-Ма́р*, *Ріо-Не́гро*, *Ула́н-Уде́*; *буе́нос-а́йреський* та ін., але назви з другим компонентом **-даг**, **-дар'я**, **-дау** тощо пишемо разом: *Аюда́ г*, *Алата́у*, *Амудар'я́*, *Сирдар'я́*; *амудар'ї́нський*, *приамудар'ї́нський* тощо;

4) географічні назви (переважно населених пунктів) з першими складовими частинами **соль-**, **спас-**, **усть-** та іншомовними **вест-**, **іст-**, **нюю-**, **сан-**, **санкт-**, **сант-**, **санта-**, **сен-**, **сент-** та ін., а також із кінцевими назвотворчими частинами **-ривер**, **-сіті**, **-сквер**, **-стріт**, **-фіорд** і похідні від них прикметники: *Соль-Іле́цьк*, *Спас-Кле́пики*, *Усть-Каменого́рськ*; *Вест-І́ндія*, *Іст-Лондо́н*, *Нью-Йо́рк*, *Сан-Сальвадо́р*, *Санкт-Га́ллен*, *Са́нта-Кла́ра*, *Сен-Гота́рд*, *Сент-Луї́с*; *Фолл-Рі́вер*, *Атла́нтік-Сіті*, *Со́хо-сквер*, *Бо́кна-фіо́рд*; *соль-іле́цький*, *усть-каменого́рський*; *нюю-йо́ркський*; *фолл-рі́верський*, *атла́нтік-сі́тинський* та ін.;

5) географічні назви, що складаються з іменників, які поєднуються українськими або іншомовними прийменниками, сполучниками чи мають при собі частку, артикль, а також утворені від них прикметники: *Новосі́лки-на-Дні́прі*, *Росто́в-на-Дону́*, *Фра́нкфурт-на-Ма́йні*, *Яр-під-За́йчиком*; *Було́нь-сюр-Ме́р*, *Бург-ель-Ара́б*, *Ла-Ма́нши*, *Ла-Пла́та*, *Лас-Ве́гас*, *Лос-А́нджелес*, *Па-де-Кале́*, *Ріо-де-Жане́йро*; *новосі́лківський-на-Дні́прі*, *росто́вський-на-Дону́*, *фра́нкфуртський-на-Ма́йні*, *я́рський-під-за́йчиком*; *було́нь-сюр-ме́рський*, *бург-ель-ара́бський*, *ла-ма́ншський*, *ла-пла́тський* і т. ін.;

б) прикметники, утворені від географічних назв, до складу яких входять прикметники із суфіксами **-ів (-їв)**, **-ов**, **-ев (-єв)**, **-ин (-їн)**, **-ськ(ий)**, **-цьк(ий)**, **-зьк(ий)**: *даві́дово-бри́дський* (від *Даві́дів Бри́д*), *олі́йниково-слобідський* (від *Олі́йникова Слобода́*), *мишу́рино-рі́зький* (від *Мишу́рин Рі́з*),

вільшансько-новоселицький (від *Вільшанська Новоселиця*), *вінницько-ставський* (від *Вінницькі Стави*).

Примітка 1. Назви жителів у формі іменників, що утворені від назв населених пунктів, частини яких поєднані дефісом, пишемо разом: *Івано-Франківськ* — *івано-франківський*, але *іванофранківці*, *Нью-Йорк* — *ню-йоркський*, але *нюйорківці*.

Примітка 2. Префіксальні прикметники та іменники, утворені від географічних назв із написанням з дефісом, пишемо разом: *Іссік-Куль* — *приіссиккульський*, *приіссиккульці*.

V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

В українській пунктуації використовуємо такі основні розділові знаки: крапка, знак питання, знак оклику, кома (може вживатися і як один парний знак), крапка з комою, двокрапка, тире (може вживатися і як парний знак), три крапки (крапки), дужки (парний знак — з кількома різновидами), лапки (парний знак — з різновидами), дефіс (як розділовий, а не власне орфографічний знак дефіс уживається в тих випадках, де він слугує знаком поділу між компонентами не слів, а синтаксичних сполучень, — у сполученнях прикладки з означуванням іменником: *учитель-біолог, учитель-історик, учитель-фізик* та ін., у сполученнях слів на позначення приблизної кількості: *два-три дні*, у сполученнях повнозначних слів з частками на зразок *дай-но, іди-но* та ін.: див. § 37), а також різні комбінації цих знаків (див. § 166) та подвійне й потрійне вживання окремих із них (знака питання і знака оклику). Крім них, уживається також скісна риска (/).

§ 155. КРАПКА (.)

Крапку ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення — розповідного або спонукального, якщо останнє вимовлене без окличної інтонації: *Весь народ піднімається до мене. Йдуть з усієї України, та й ще йтимуть. Послав універсали з Січі, тепер хочу скласти універсал із Чигирини* (П. Загребельний);

Як парость виноградної лози

Плекайте мову. Пильно й ненастанно

Політь бур'ян (М. Рильський).

У називних реченнях: *Зима. Холоднеча. Засніжений ліс* (М. Стельмах); між прізвищем автора, назвою його твору, назвою міста: *Олесь Гончар. Собор. Київ, 1968*; у реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Дванадцятирічна шкільна освіта. Це добре чи погано?* (заголовок газетної публікації);

Сибір. І соловецькі келії,

і глупа облягає ніч

пекельний край і крик пекельний (В. Стус).

Після речення, що вводить у дальший розгорнений виклад, опис тощо: *А діло було таке. Студенти з царського садка пішли в гості до знайомого купця, котрий жив далеко, аж на Ординському. Той купець мав багацько дочок, і не дуже гарних. Він закликав до себе усяких студентів, годував, поїв їх і чимало дочок повидавав уже заміж за світських і духовних. Студенти часто гуляли там до півночі й цілою юрбою перелазили потім через стіну Братського монастиря* (І. Нечуй-Левицький).

Для надання фрагментам висловлення за допомогою інтонаційного виділення більшої самостійності та змістової ваги крапку ставимо також у тих випадках, де звичайно вживаємо коми, — наприклад, у висловленнях, які могли б бути простими реченнями, ускладненими наявністю однорідних, повторюваних, відокремлених членів: *Випав сніг. І в селі, і в полі, і в лісі* (В. Бабляк); *А я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в куток. З кутка в куток* (М. Коцюбинський), у висловленнях, що могли б бути частинами складних речень (див. § 158, II, п. 2, прим. 1 і п. 3, прим. 1).

Примітка 1. Крапку не ставимо в кінці заголовків, у назвах на вивісках, печатках і штампах, на титульних аркушах книжок, журналів тощо — після імені та прізвища автора, назви твору, назв видавництва і місця видання і т. ін.

Примітка 2. Після цитати або іншої текстової ілюстрації перед прізвищем автора чи вказівкою на інше їхнє джерело, наведене в дужках, якщо відповідне речення подається в рядок, крапку ставимо після дужок. Крапку після таких дужок ставимо в самому кінці речення й тоді, коли після цитати перед дужками вже стоять такі розділові знаки, як знак питання, знак оклику, три крапки. Якщо ж вказівку на автора (джерело) наводимо нижче (у дужках чи частіше без них), зокрема в епіграфах, після цитати ставимо крапку, а після такої вказівки її не ставимо. Наприклад, епіграф до роману О. Гончара «Твоя зоря»:

Твоя зоря — твоя судьба.

З народних уст

Примітка 3. Про вживання крапки в кінці вставлених речень у дужках див. § 163, I, п. 2, прим.

Примітка 4. Про вживання крапки після зауважень у дужках у межах певної цитати на зразок «... (примітка наша. — Ред.) ...» див. § 167, II, п. 3.

2. В умовних графічних скороченнях (див. § 62) *п.* (пан; пані), *гр.* (громадянин; громадянка), *проф.* (професор), *а. а.* (авторський аркуш), *ст.* (століття), *рр.* (роки) та ін.

Примітка. Крапку не ставимо:

1) в ініціальних (звукових, літерних і літерно-звукових) абрєвіатурах (див. § 61) між літерами на позначення їхніх складових частин: *НАН* (Національна академія наук) України, *НЕП* і *неп* (нова економічна політика), *НТКУ* (Національна телевізійна компанія України) і под.;

2) у графічних скороченнях (див. § 62);

а) у скороченнях назв метричних мір та інших одиниць виміру: *м* (метр), *мм* (міліметр), *г* (грам), *кг* (кілограм), *т* (тонна), *ц* (центнер), *л* (літр) і под.; *В* (вольт), *кВ* (кіловольт), *кгс* (кілограм-секунда), *лм* (люмен), *Мкс* (максвел), *Р* (рентген), *год* (година), *с* (секунда), *хв* (хвилина);

б) в інших графічних скороченнях, утворених стягненням звукового складу слова: *грн* (гривня), *крб* (карбованець), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд) і под., на відміну від скорочень, утворених усіченням складу слова, де крапку ставимо: *дол.* (долар), *коп.* (копійка), *тис.* (тисяча) і под. (згідно з нормами чинного державного стандарту України «Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила» (ДСТУ 3582:2013). К.: Мінекономрозвитку України, 2014).

§ 156. ЗНАК ПИТАННЯ (?)

Знак питання ставимо в таких позиціях.

1. У кінці питального речення: *За кожною з цих пам'яток — люди: майстри, митці. Хто знає про них? Хто назве їх імена?* (Р. Федорів);

Чи совам зборкати орла?

Чи правду кривді подолати? (М. Рильський).

Примітка 1. Знак питання не ставимо в кінці складнопідрядного речення з непрямым питанням (хоч інтонація в таких випадках часто мало відрізняється від інтонації власне питальних речень): — *Що ж він тобі говорив? — Питав мене, чого зайшла, чом невесела...* (Марко Вовчок).

Якщо ж головна частина речення є питальною, тоді в кінці складнопідрядного речення з непрямым питанням знак питання ставимо:

Чи знаєте, хлопці, як високо сокіл

Під небом літає у теплії дні? (Л. Глібов);

Пам'ятаєте, який у мене веселий дід був? (Ю. Яновський).

Примітка 2. Підвищену проти звичайної питальну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками питання:

Кляті! кляті!

Де ж слава ваша?? На словах! (Т. Шевченко).

Примітка 3. Складну інтонацію питання / оклику передаємо на письмі двома відповідними знаками ?!:

Се ти, мій чарівниченьку?! (Леся Українка);

— Для чого ж тоді на Ельбі

поклали ви круглі голови?! —

Кричить нам у вічі земля (Б. Олійник).

Примітка 4. У питальних реченнях (переважно з однорідними членами) у художній літературі знак питання ставимо після кожного слова (сполучення слів) для їх повнішого увиразнення:

Хіба ж живуть вони? І знають,

Як ви сказали, благодать,

Любов?.. (Т. Шевченко);

Далі старий до парубка: як? що? чи все гаразд? який заробіток? (Марко Вовчок).

Примітка 5. Щодо написання після знака питання слів з малою літери, напр.: *Що його турбувало? погода? далека дорога?; Раптом він чує над собою: Остапе! Остапе! се ти? живий?* (М. Коцюбинський) — див. зауваження в § 157, п. 1, прим. 4 (про практику такого ж написання після знака оклику).

2. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (словосполучення), вимовленого з питальною інтонацією: — *А я замурував був у хижі дочку від Германії [Німеччини], то в управі так шмагали, що — вірите? — шкура на мені полопалася* (О. Гончар).

3. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків для вираження сумніву щодо наведеного матеріалу, критичного ставлення до його автора (тільки знак питання або знак питання в поєднанні з якими-небудь словами): *Упорядники статистичних даних відзначають у*

передмові, що «переважна більшість (скільки це? — Рец.) населення з недовірою (!) ставиться до заявлених реформ», що «певна (?) частина опитаних узагалі не вірить в успіх реформ» (!!!) і, нарешті, що «час уже перевірити (!?) стан виконання попередніх обіцянок нашого керівництва» (З рецензії).

4. У відтворенні реплік діалогу цей знак може передавати не вимовлене одним із співрозмовників «німе запитання» (вираження нерозуміння, здивування, сумніву тощо): — *Навіщо вам треба було це робити?! — ???*.

§ 157. ЗНАК ОКЛИКУ (!)

Знак оклику ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення, що вимовляється з окличною інтонацією (часто це спонукальні речення):

Гетьте, думи, ви хмари осінні!

Тож тепера весна золота! (Леся Українка);

Вдар словом так, щоб аж дзвеніло міддю! (П. Тичина).

У кінці окличного називного речення, зокрема в конструкціях з називним відмінком теми (уявлення): *Рідний край! На світі немає нічого дорожчого за нього, за землю, яка породила тебе й виростила* (І. Цюпа).

Примітка 1. Знак оклику звичайно ставимо в кінці речень, що починаються словами:

а) **як, який, що (то) за, до чого ж, скільки** і под. (у реченнях, що не є підрядними): *Як гарно марилось на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних проєктів!* (М. Коцюбинський); *Він звів до Сагайди сіре змучене обличчя з великими сумними очима. Що то були за очі!* (О. Гончар); *До чого ж гарно й весело було в нашому горі ді!* (О. Довженко). Іноді (у поетичній мові) такі слова можуть бути всередині речення: *На небокраї яка краса огнів сія!* (В. Сосюра);

б) **слава, хвала, ганьба, геть** і под., зворотом **Хай живе...**

Примітка 2. Підвищену проти звичайної окличну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками оклику:

О мій велетню Самсоне,

Пути розривай!! (О. Олесь);

— *Пустіть нас!!!* — *закричав Синичка* (О. Довженко).

Примітка 3. Складну інтонацію оклику / питання передаємо на письмі двома відповідними знаками !?:

І де та правда!? Горе! Горе! (Т. Шевченко).

Примітка 4. В українській художній і публіцистичній літературі після слів зі знаком оклику досить звичайним було написання наступного слова з малої літери (якщо, на думку автора, це все було в межах одного висловлення), часто в конструкціях з інтонаційно розчленованими однорідними або повторюваними членами: *Кляті! кляті!* (Т. Шевченко); [Голос:] *Гов, Лукашу, гов! го-го-го-го! А де ти?* (Леся Українка). У сучасній правописній практиці в подібних випадках слід віддавати перевагу написанню з великої літери (лишаючи, звичайно, більшу свободу вибору для художньої літератури).

2. Після звертань (непоширених або поширених), що вимовляються з виразною окличною інтонацією:

Україно! Ти в славній борні не одна (М. Рильський);
Ти, прекрасна вечірня зоре! (Леся Українка);
Народе мій! Твоє буття затяте
В моїй крові затято клекотить!.. (І. Драч).

3. Після вигуків, а також після слів **так** і **ні**, коли вони стоять на початку речення й вимовляються з виразною окличною інтонацією: *Ай! як тут гарно!* (М. Коцюбинський);

Ой! Що се за сопілка? Чари! Чари! (Леся Українка);
— *Гей! Піднімайтесь, хто сильний та дужий!* (О. Довженко); [Мавка (спалахнула):] *Так! Хто не зріс між вами, не зрозуміє вас!* (Леся Українка);
— *Ні! Недобре зробив батько, — глухо якомсь, з протягом, почав Чіпка* (Панас Мирний).

4. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (сполучення слів), вимовлених з окличною інтонацією (відповідні слова й речення в таких випадках звичайно виділяються з обох боків тире):

Крізь ночі і віки сяють нам
Сліпучим — ні! — животворящим сяйвом
Озера милі! (М. Рильський);

Потім один крикнув щось і скачки — ой горенько ж! — у гречку влетів (А. Головка); *Директор знав — та й як добре знав! — неспокійну натуру свого головного інженера* (П. Загребельний).

5. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків, до яких автор хоче привернути особливу увагу, для вираження емоційного ставлення (обурення, здивування, іронії тощо або ж, навпаки, повного схвалення) до наведеного матеріалу (див. ілюстрацію в § 157, п. 3).

§ 158. КОМА (,)

I. Кома в простому реченні

У простому реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Між однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками: *Під вікнами насадила Ганна бузку, любистку, півників та півонії* (І. Нечуй-Левицький); *Тут, на цих вуличках, дозривала його класова свідомість, тут він переймався долею голодних, безправних, безробітних* (Р. Федорів); *Це ж могло наступити нині, завтра, позавтра...* (О. Кобилянська); *Світло сяйною хвилиною хлюпнуло по верхівках дерев, замиготіло, застрибало по кущах* (Є. Гуцало).

Примітка 1. Не слід розглядати як однорідні й відокремлювати комами:

а) дві однакові граматичні форми дієслова, що означають дію та її мету: *піду подивлюся, сядьмо поміркуюмо* тощо;

б) два однакові або близькі значенням спільнокореневі слова, друге з яких ужите із запереченням **не**, якщо таке сполучення становить одне граматичне ціле (*жду не діждуся, дивишся не надивишся, вовк не вовк* і под.): *Дивиться вона не надивиться на свого сина: втішається не навтішається своїм Івасем!* (І. Нечуй-Левицький).

Примітка 2. Прикметники-означення є однорідними:

а) коли вони характеризують предмет з одного боку (у переліку його властивостей, якостей, особливостей) або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки: *Немає матусі! У глухій, темній могилі вона* (А. Тесленко); *Дивом див було, що те пискляве, рожеве, безпомічне — то і є людина* (О. Гончар); *Його очі замиготіли зимним, неприязним блиском* (О. Кобилянська);

б) коли друге й наступні означення підсилюють, уточнюють, пояснюють перше: *Якось раз над містечком стояла тиха, місячна, літня ніч* (І. Нечуй-Левицький); *Твердо упираючись ногами в нову, не панцизняну землю, він затис кулак і погрозив на той бік річки* (М. Коцюбинський).

Якщо ж прикметники-означення характеризують предмет з різних боків, вони є неоднорідними й коми між ними не ставимо: *Вода шуміла й билась між камінням білими кипучими хвилями* (І. Нечуй-Левицький); *Ми їхали порожньою рудуватою дорогою* (Валерій Шевчук); *В ранковому березневому затуманеному повітрі пахли вишневі садки* (Б. Харчук).

Неоднорідні означення частіше стоять перед іменником, зрідка (найчастіше в складених термінологічних назвах) — після нього: *Усе застеляла мла вечірня пахучая* (Марко Вовчок); *На чорній зритій землі по краях поплуталась огудина суха гарбузова* (А. Головка); *батарея анодна суха; пшениця м'яка яра*.

Примітка 3. Прикладки є однорідними, коли вони, як і звичайні означення, характеризують предмет з якогось одного боку або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки, напр.: *Поет, прозаїк-оповідач, драматург, перекладач, історик і теоретик літератури, критик, фольклорист, громадський діяч — він* [І. Франко] *в усьому був однаково сміливий, самобутній і сильний* (М. Рильський) — це сфери діяльності І. Франка; *доктор філологічних наук, професор І. Петренко* (науковий ступінь і вчене звання); *Герой України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, заслужений діяч науки і техніки України Г. Ткачук* (почесні звання й відзнаки). Якщо ж вони характеризують предмет цілком очевидно з різних боків, вони не є однорідними й між ними не ставимо коми: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук І. Петренко* (посада й науковий ступінь); *чемпіонка України з художньої гімнастики студентка М. Заруба*. У разі поєднання в одному ряду однорідних і неоднорідних прикладок відповідно розставляються й розділові знаки: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук, професор І. Петренко; професор, член-кореспондент Національної академії медичних наук України полковник медичної служби М. Іваницький*.

Але прикладки, що стоять після означуваного іменника, відокремлюються комами незалежно від їхнього змістового навантаження: *І. Петренко, завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук, професор*.

2. Між однорідними членами речення, поєднаними двома або більше єднальними і розділовими повторюваними сполучниками: **і... і (й... й), ні... ні (ані... ані), то... то (не то... не то), або... або, чи... чи (чи то... чи то):**

*А тим часом місяць пливе оглядять
І небо, і зорі, і землю, і море* (Т. Шевченко);

Він не знав ні батька, ні матері, ні брата, ні сестри (Панас Мирний); *Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував* (Марко Вовчок); *Хлопці, щоб не заважати в хаті, вчилися або в клуні, або в садку чи деінде* (М. Коцюбинський); *Доля — наче примхлива дівчина: то пригріє, то знов остудить* (Василь Шевчук); *Чи то садок видніє, чи город, чи поле?* (Панас Мирний).

Примітка 1. Коли сполучники **і (й), та (=і), або, чи** між однорідними членами не повторюються, коми перед ними не ставимо: *Було як заговорить або засміється — і старому веселіше стане* (Марко Вовчок); *Картина була надзвичайна, неначе сон чи казка* (О. Довженко).

Примітка 2. Якщо одні однорідні члени поєднані безсполучниковим зв'язком, а інші — повторюваними сполучниками **і (й), та (=і)**, кому ставимо між усіма однорідними членами, у тому числі й між першими двома (перед першим сполучником): *Червоне полум'я багаття світило на ту групу, облило червоним кольором білу дідову сорочку, сиву бороду, й його темне, похмуре лице, і сиві, низько навислі над очима брови* (І. Нечуй-Левицький);

*Я пам'ятаю вчительку мою,
просту, і скромну, і завжди спокійну* (В. Сосюра).

Примітка 3. Якщо однорідні члени речення поєднані сполучниками **і (й), та (=і)** в пари, то перед сполучниками коми не ставляться, а пари відокремлюються комами: *Життя — це ріка, в якій попутно й навально тече минушина й теперішність, добро й зло, правда і кривда* (Р. Федорів).

Примітка 4. Коли два слова, перед кожним з яких стоять сполучники **і** або **ні**, становлять єдиний усталений вислів, то коми між ними не ставимо: *і так і сяк, і туди і сюди, і вдень і вночі, і хочеться і колеться; ні туди ні сюди, ні сяк ні так, ні се ні те, ні вдень ні вночі, ні риба ні м'ясо* тощо.

Коми не ставимо також між двома однорідними членами речення, що поєднуються повторюваним сполучником і утворюють тісну змістову єдність (такі однорідні члени звичайно не мають при собі залежних слів):

*Попідтинню сіромаха
І днює й ночує* (Т. Шевченко).

Примітка 5. Якщо ряд однорідних членів речення з повторюваним сполучником **і (й)** завершується зворотами **і таке інше** (або скорочено **і т. ін.**), **і так далі** (**і т. д.**), **і подібне** (**і под.**), такі звороти не відокремлюються комою, оскільки їх не можна розглядати як звичайні однорідні члени речення: *Її думки все коло Гриця. Як він до них прибуде, як пришле дедалі старостів, як мати справить весілля, як вони заживуть, яке їх жде щастя і добро і таке інше* (О. Кобилянська).

3. Між однорідними членами речення, поєднаними протиставними сполучниками **а, але, та (=але), однак, проте (а проте), зате, так, хоч (хоча)** та ін.:

Не слів мені, а стріл крилатих, вогняних! (О. Олесь);
Задер голову Баглай, стежить, як поволі, але вперто підіймаються голуби над собором (О. Гончар);

*Тече вода в синє море,
Та не витікає* (Т. Шевченко);

З виду дід був древній, столітній, хоч ще кремезний (Панас Мирний).

4. Між однорідними членами речення, пов'язаними приєднувальними сполучниками **і, та, та й, ще й, та ще (й), а також, а то й** та ін., коли до вже сказаного додається ще один елемент (або більше), який ніби пізніше виникає у свідомості мовця:

*Запахла осінь в'ялим тютюном,
Та яблуками, та тонким туманом* (М. Рильський);
Ходімо ж чаю пити, та і в школу підемо (Панас Мирний);
Зазеленіли луги, ще й дібровонька (народна пісня).

Примітка 1. Слід відрізнити приєднувальні сполучники від тих самих сполучників з єднальними значеннями (див. п. 2), перед якими коми не ставимо, пор.: *Жили, жили та й розлетілись...* (Л. Глібов).

Примітка 2. Комою відокремлюємо також друге, повторюване слово в приєднувальних конструкціях: *Говорити правду, і тільки правду;*

*За що, не знаю, а караюсь,
І тяжко караюсь!* (Т. Шевченко).

5. Між однорідними членами речення перед другим компонентом парних сполучників **не тільки... а й (не тільки... але й, не тільки... а ще й, не тільки... але також і), як... так і, не так... як, хоч... але (та), не стільки... скільки, якщо не... то** та ін.: *Як би це добре було, коли б я не тільки спочив, а й вивіз собі матеріал для роботи* (М. Коцюбинський); *Як російська, так і європейська критика все частіше звертає своє око на наше письменство, ставить йому свої вимоги* (М. Коцюбинський);

*Не так тії вороги,
Як добрії люди —
І окрадуть, жалкуючи,
Плачучи, осудять* (Т. Шевченко);
*Якщо не по-козацьки, то, гадаю,
Хоч по-рибальськи* (М. Рильський).

6. У реченнях з однорідними членами перед пояснювальними сполучниками **як, як-от, а саме** і под., ужитими після узагальнювальних слів: *Нічого специфічного, врочистого, як-от гранітних та мармурових пам'ятників, на нашому кладовищі не було* (О. Довженко); *Весільний обряд складається з трьох частин, а саме: заручин, сватання й весілля* (з наукової літератури).

7. У разі повторення слова для позначення великої кількості предметів, тривалості або інтенсивності дії, для увиразнення ознаки предмета або дії,

для підкреслення згоди або заперечення тощо: *Все, все згадала вона в ту хвилину!* (О. Довженко);

*Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте* (Т. Шевченко);
*Здається, часу і не гаю,
а не встигаю, не встигаю!* (Л. Костенко).

Примітка. У разі повторного вживання того самого прийменника у сполученнях означення (прикладки) і означуваного слова (у фольклорі та в стилізаціях під фольклор, а також у синтаксисі розмовної мови) коми між ними звичайно не ставимо:

*На бистрому на озері
Геть плавала качка* (народна пісня);
*За річкою за голубою
Дві чайки у хмару зліта* (А. Малишко);
*Із города із Глухова
Полки виступали* (Т. Шевченко).

Проте за умови постпозиції означення таке відокремлення можливе:

*Як за лісом, за пралісом
Ясне сонце сходить.
Як за морем, за далеким
Десь воно заходить* (Л. Глібов).

8. Для виділення звертань і залежних від них слів (про вживання знака оклику при звертаннях див. § 157, п. 2):

*Де ж ти дівся, в яр глибокий
Протоптаний шляху?* (Т. Шевченко);
*Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має!* (С. Воробкевич);
Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте! (І. Франко);
*Народе мій, ясна любове,
Ти волю лиш яви свою —
Поклич <...>!* (Д. Павличко).

Примітка. В усталених вигуківих зворотах на зразок **боронь боже, дай боже, боже поможи, ой боже, господи помилуй**, де звертання вже мало відчувається, воно не виділяється комою.

9. Після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова в реченні, і інтонаційно досить тісно пов'язані з реченням у цілому (пор. у § 157, п. 3 про вживання після вигуків знака оклику):

Гей, на коні, всі у путь! (П. Тичина);
О, як люблю я рідну землю... (П. Воронько);

— *Ой, пустіть мене, пустіть!* (Марко Вовчок).

Примітка 1. Слова **о, ой, ох, ах**, коли вони інтонаційно тісно пов'язані з дальшим звертанням (тобто якщо після них у вимові немає паузи) і вживаються у значенні підсилювальних часток, комою не відокремлюються:

*О болю мій, я бачу в залі
Одне обличчя, друге, третє!* (Л. Костенко);
*Ой волохи, волохи,
Вас осталося трохи* (Т. Шевченко);

— *Ох і чудний ти, Давиде...* (М. Стельмах); *Ах так?!; Ах ось де він!*

Так само не ставимо коми після слова **ну**, ужитого для підсилення:

*Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого* (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюються вигуки на початку речення, якщо вони стоять перед особовим займенником, після якого йде звертання:

*Ой ти, дівчино,
З горіха зерня,
Чом твоє серденько —
Колоче терня?* (І. Франко);
*Гей ти, поле колоскове,
молодість моя!* (В. Сосюра).

10. Після стверджувальних часток **так, еге (еге ж), авжеж, аякже, гаразд** та ін., заперечення **ні**, запитання **що (а що)**, а також підсилювального **що ж**, коли безпосередньо за цими словами йде речення, яке розкриває їхній конкретний зміст:

*Так, це була вона, його земля,
Про неї він співав і нею марив* (Д. Павличко);
Еге, я правду вам казав (Є. Гребінка);
— *Земляка свого бачили? — Аякже, бачив* (А. Головка);
*Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні* (Леся Українка);
— *Що, титаря вбили?* (Т. Шевченко);
А що, коли не буде того дня? (В. Стус);
*Що ж, отак і проходить вечір,
По-лисячому тихо, без стуку* (Б. Олійник).

Примітка. Слід відрізнити стверджувальні частки **так, гаразд** від прислівників **так, гаразд**, після яких коми не ставимо:

Так ніхто ще не вірив у мене! (Г. Чубач);

— *І що б він не зробив, то все гаразд, усе до ладу <...>* (Панас Мирний).

Так само слід відрізнити заперечну частку **ні** від повторюваного сполучника **ні** (див. п. 2).

11. Для виділення вставних слів, сполучень слів і речень (про вживання тире або дужок у подібних конструкціях див. § 161, п. 10 і § 163, I, п. 2):

*Треба хліба людині й металу,
Треба музики і п'єдесталу,
Та, мабуть, над усе до загину
Треба віри людині в людину (В. Забаштанський);
І, можливо, моє серце-проміння
Зловить в свої долоні дитина
І всміхнеться (Р. Братунь);
А в хлібороба, звісна річ, роботи — як води, від снігу до снігу (Р. Федорів);
З Копачів я, бачте, родом (Д. Білоус);
Погане, я чував, життя собаче,
Недобре ж і Вовкам (Л. Глібов).*

Примітка 1. Вставні слова і конструкції найчастіше:

а) виражають оцінку ступеня реальності, вірогідності повідомлюваного: *безперечно, без сумніву (безсумнівно), безумовно, відома річ, звичайно, звісно, зрозуміло, немає сумніву, певна річ, природно, справді, ясна річ і т. ін.; видно, думаю, здається (здавалося б), либонь, мабуть, може, можливо, очевидно, певно, скоріше за все, слід гадати і т. ін.;* указують на ступінь звичайності повідомлюваного: *було (бувало), бува (буває), як відомо, як завжди, як звичайно і т. ін.;*

б) виражають емоційну оцінку повідомлюваного: *на біду, на жаль, на щастя, грішним ділом, чого доброго, як на гріх і т. ін.;*

в) указують на зв'язок думок, послідовність викладу: *по-перше, по-друге і т. д.; з одного боку, з другого боку; наприклад, так, відповідно, отже, таким чином, словом, виходить, значить, зрештою, нарешті; до речі, зокрема (Він, зокрема, сказав, що...), крім того, навпаки та ін., а також проте й однак (усередині, а не на початку речення, де ці слова є сполучниками); повторюю, підкреслюю і т. ін.;*

г) характеризують ставлення до способу висловлення думки: *власне (власне кажучи), інакше кажучи (іншими словами), коротко кажучи, можна сказати, попросту кажучи, сказати б, так би мовити, що називається, якщо можна так висловитися, як [то] кажуть та ін.; головне, між іншим, правда (щоправда), точніше та ін.;*

г) підкреслюють експресивний характер висловлення: *далебі, з дозволу сказати, між нами кажучи, по правді кажучи, чесно кажучи, сказати по правді та ін.;*

д) указують на джерело повідомлення: *кажуть, за повідомленням NN, за словами NN, як сказав NN, на думку NN, на мій погляд, на нашу думку, по-моєму, по-твоєму і т. д., як на мене і т. д.; мов, мовляв; чую, бачу, пам'ятаю та ін.;*

е) звернені до співрозмовника або до читача з метою привернути його увагу: *бач (бачте), бачиш (бачите), віриш (вірите), даруй (даруйте), дозволь (дозвольте), знаєш (знаєте), пам'ятаєш (пам'ятаєте), погодься (погодьтєся), пробач (пробачте) [на слові], розумієш (розумієте), слухай (послухай), уяви (уяв'ять) та ін.*

Слід відрізняти вставні слова та їх сполучення від омонімічних слів та їх сполучень, які є членами речення (найчастіше обставинами) або, рідше, сполучниками і тому комами не виділяються, пор.: *У нижчеподаній статті я, звичайно, не охоплюю всіх проблем розвитку української мови (М. Рильський), але: Концерт звичайно закінчується о 10 годині; Ці слова, до речі, викликають сумнів, але: Ці слова сказані до речі.*

Примітка 2. Якщо сполучники **а**, рідше **і** стосуються саме вставного слова (наприклад: **а власне, а втім, а значить, а може, а отже** та деякі ін.), вони комою не відокремлюються: *Чи не вкажете мені яких творів про методи етнографічні, а власне,*

про способи записування народних пісень? (Леся Українка); Як і кожному авторові, а значить, і мені <...>, хотілось, щоб переклади вийшли найкращими (М. Коцюбинський); І справді, незабаром наші прогнози здійснилися.

Але, наприклад: Чисте небо не налягало на гори, а, навпаки, своєю високою легкою синявою довершувало, гармонійно доповнювало їх (О. Гончар).

Примітка 3. Вставні слова не виділяємо комами, якщо вони входять до складу відокремлених членів речення: Дмитро, очевидно поспішаючи, не поспідав; Надвечір, мабуть годині о шостій, почався дощ.

12. Для виділення порівняльних зворотів, що вводяться сполучниками **як (як і), мов, мовби, наче, немов, неначе, ніби, буцімто** і т. ін., **ніж**: *Із степу, як із вогкої печери, тягло свіжою прохолодою* (О. Гончар);

Це місто [Київ] прекрасне, як усмішка долі (Л. Костенко);

Припадаю вустами до слова,

Мов до стиглого грона калини (Н. Кашук);

Зникло лихоліття,

Наче уві сні (Р. Братунь);

В цей час у порту завжди, ніби граючись у хрещика, сновигали матроси всіх націй (П. Панч); *Мій старший хлопець ще дужче, ніж Олекса, зняковів, уздрівши мене* (І. Муратов).

Примітка 1. Виділяємо комами звороти зі сполучником **як** уточнювального або узагальнювального характеру на зразок **як завжди, як звичайно, як колись, як навмисно, як правило, як виняток** та ін.: *Дума — це віршований твір, виконуваний (як правило, соло) речитативом* (М. Рильський), за винятком тих, що входять до складу групи присудка або головного члена односкладного речення: *Заморозки ще восени тут бувають як правило; Це було допущено як виняток; Він це зробив як навмисно.*

Примітка 2. У реченнях з уточнювальними зворотами зі сполучником **як** і вказівними словами **такий (такий самий), так (так само)** можливі два варіанти їх побудови з відповідним розставленням розділових знаків: а) з комою між ними, коли ці вказівні слова є членами речення: *Він такий, як усі; Зробити так само, як усі; Про це писали такі письменники, як Шевченко, Панас Мирний;* б) без коми, коли ці вказівні слова стоять у постпозиції до пояснюваного слова безпосередньо перед **як** і не є членами речення (тут **такі як, так само як** є складеними сполучниками): *Про це писали видатні українські письменники, такі як Шевченко, Панас Мирний; Не можна одночасно поєднувати різні дієти, так само як зіставляти непорівнянні речі.*

Примітка 3. Коми перед порівняльними сполучниками не ставимо:

а) в усталених широковживаних порівняльних зворотах, напр.: *Голодний як вовк; Здоровий як бик; Мокрий як хлющ; Битися як риба об лід; Звалитися як сніг на голову; Змерзнути як собака; Крутитися як муха в окропі (як білка в колесі); Летіти як стріла; Лле як з відра; Мовчати як риба; Почервоніти як рак; Почуватися як риба в воді; Працювати як віл; Стати як укопаний і под.;*

б) у разі наявності перед порівняльним зворотом слів зі значенням ступеня вияву інтенсивності ознаки **майже, зовсім (цілком), просто, точно (точнісінько), достоту, буквально** і под. або заперечення **не**: *Сонце вже припікає майже як улітку; У спогадах*

син з'являвся матері зовсім як живий; Усе в них не як у людей (пор.: Усе в них не так, як у людей); Обставини склалися по-іншому, не як завжди;

в) якщо такий зворот є іменною частиною складеного присудка: *Спомин був як блискавка* (М. Рильський); *Голова була неначе здорова квочка, що сиділа в обичайці* (І. Нечуй-Левицький); *Вона була для нього наче сонце* (Леся Українка); *Руки зробилися мов лід*.

Перед **як** у конструкціях з присудком, що є повторенням підмета: *День як день; Люди як люди;*

г) перед **як** у конструкціях з повторенням присудка: *Зробив як зробив;*

г) якщо порівняльний зворот конкретизує семантично недостатній простий (дієслівний) присудок: *Почувати себе як удома;*

д) перед зворотами, що вводяться в речення за допомогою сполучника **як** і мають значення «у ролі кого, у функції чого»: *Про масштаби Довженка як письменника можна судити з його найбільшої літературної праці — «Зачарованої Десни»* (Л. Новиченко); *Розглядаємо вашу відповідь як згоду;*

е) перед **як, ніж** у зворотах **(не) більше (більш) ніж (як), (не) менше (менш) ніж (як), (не) раніше (раніш) ніж (як), (не) довше ніж (як)** і т. ін.: *Сидів не більше як пів години; Роботи вистачило не довше ніж на два дні.*

Про особливості пунктуації в реченнях з нерозкладними синтаксичними зворотами, подібними за будовою до складнопідрядних речень, на зразок *Робити як слід, Відбувалося невідомо що* і под. див. § 158, II, п. 3, прим. 4.

Примітка 4. Порівняльні сполучники слід відрізнити від часток зі значенням непевності, сумніву тощо **буцімто, мов, мовби, наче, немов, неначе, ніби, нібито** та ін., перед якими коми не ставимо: *Під байдаркою ламається крига й наче тоне в глибині моря* (М. Трублаїні);

Баштан жовтіє понад ярмом,

Курінь безверхий ніби спить (М. Рильський).

13. Для виділення відокремлених означень:

1) узгоджених означень, виражених:

а) дієприкметниками та прикметниками, що мають при собі залежні слова й стоять після означуваного іменника: *У квітнику, заглушеному бур'яном, розцвілася якась жовтогаряча квітка* (І. Волошин); *Розгойдане море, вже брудне й темне, насакувало на берег і покривало скелі* (М. Коцюбинський);

б) дієприкметниками та прикметниками, що не мають залежних слів, але стоять після означуваного іменника, особливо в тих випадках, коли вони утворюють ряд з двох або більше однорідних членів речення або перед іменником уже є означення: *Високо, трохи не серед неба, стояв місяць, ясний, блискучий, повний* (І. Нечуй-Левицький);

Живе життя і силу ще таїть

Оця гора, зелена і дрімлива (М. Зеров);

в) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стоять перед іменником і, виступаючи у функції означення до іменника, мають ще й обставинний відтінок: *Дезорганізований раптовістю нічної атаки («який» / «чому»), ворог не встиг учинити скільки-будь*

сильного опору (О. Гончар); *У червонім намисті, зав'язана великою хусткою* («яка» / «як» або «чому»), *Марта була б дуже гарною молодницею* (І. Нечуй-Левицький); *Розгублений, хлопець не зміг нічого сказати*;

г) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стосуються особових займенників: *Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися* (І. Котляревський); *Вона стоїть навпроти Сагайди, маленька, мов куріпка на межі* (О. Гончар); *Тремтячий, блідий, він привітався до доктора, попросив його сісти* (М. Коцюбинський); *Дивився [Юрко] на батька, і йому стало жаль його, завчасно постарілого, спрацьованого* (Б. Харчук).

Примітка. Одиничні прикметники при особових займенниках у певних випадках можемо не відокремлювати, зокрема в окличних реченнях або за наявності протиставлення: *О я нещасний!*; *Я колишній і я теперішній* — це вже ніби зовсім різні особи;

г) прикметниками та дієприкметниками, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

Не рано встане:

Навіки, праведний, заснув (Т. Шевченко);

д) прикметниками та дієприкметниками (як одиничними, так і з залежними словами), що виступають як уточнення до попереднього означення: *Між своїми, ковалівськими, тут стояли підводи і з сусідніх сіл* (В. Кучер); *Степанко чув, нібито буває в лелек такий день, коли вони судять своїх родичів за якісь, одним їм відомі, злочини* (Ю. Збанацький); *У тексті було багато маловідомих, зокрема іншомовних, слів*;

2) неузгоджених означень, виражених іменниками в непрямих відмінках (з прийменниками або без них) для надання їм більшої змістової ваги порівняно з невідокремленими членами речення: *Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами, позакачуваними по лікті, з чорними косами, вона [Мотря] була ніби намальована на білій стіні* (І. Нечуй-Левицький); *До неї наближалась мати <...> Іллевського, невисока, досить повна жінка, з кошиком у руці* (О. Гончар).

Примітка 1. Не виділяємо інтонаційно й не відокремлюємо комами означення (із залежними словами або без них), коли вони за змістом тісно пов'язані з означуваними іменниками:

*Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав <...>* (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюємо означення, якщо за змістом вони стосуються не стільки підмета, скільки присудка: *Тільки один Варчук стояв біля вікна спокійний, зосереджений* (М. Стельмах).

14. Для виділення відокремлених прикладок (як поширених, так і непоширених):

1) прикладок у постпозиції до означуваного іменника:

Я син простого лісоруба,

Гуцула із Карпатських гір (Д. Павличко);

зокрема, прикладок — загальних назв у позиції після власних назв: *Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з душної низенької хати* (М. Коцюбинський);

2) прикладок, що стосуються особових займенників (незалежно від позиції щодо означуваного іменника): *Досвідчений педагог, він знав шлях до серця дітей; Нехай мене, Кармелюка, в світі споминають!* (народна пісня);

3) поширених прикладок перед означуваним іменником, якщо вони мають додатковий відтінок значення обставини (причини, умови, допустовості): *Хоробрі воїни, козаки ставали героями народних пісень і дум* (з підручника);

4) прикладок — власних назв, які мають уточнювальне значення щодо означуваних загальних назв: *Обабіч Свирида сиділи Мурий і ще один муляр, Тимко* (О. Копиленко);

5) прикладок, що вводяться сполучниками **як, тобто, себто (цебто), або (= тобто)** та деякими ін.: *Як учений, етнограф і фольклорист, Франко все життя з палким інтересом ставився до народної творчості* (М. Рильський); *Тайга, тобто смуга диких важкопрохідних хвойних лісів, займає величезні простори на Півночі* (з наукової літератури); *Вальдишнєп, або лісовий кулик, — благородна птиця* (Остап Вишня), зворотами **на ім'я (прізвище), родом, за національністю** і под., а також **так званий**: *У журбі отакій і подружився Давид з одним австріяком, на імення Стах* (А. Головка); *Мати її, родом туркменка, зовсім не була схожа на казашок Приуралля* (З. Тулуб); *Частина її [старої галицької інтелігенції], так звані москвофіли, орієнтувалась на монархічну Росію* (М. Рильський).

Примітка. Прикладки зі сполучником **як** виділяємо комами тільки тоді, коли вони виразно відокремлюються інтонаційно й мають додатковий змістовий відтінок причиновості. В інших випадках коми не ставимо: *Шевченко як поет відомий усьому світові* (див. також вище п. 12, прим. 3д);

б) прикладок, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

<...> Та й заплакав, сіромаха,

Степом ідучи (Т. Шевченко).

Примітка. Про вживання дефіса при прикладках див. § 37, а про вживання тире — § 161, п. 6б.

15. Для виділення відокремлених обставин, виражених:

1) дієприслівниковими зворотами: *Маруся, вийшовши з кімнати, засоромилась* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Почали люди серпи гострити,*

лаштуючись до жнив (М. Коцюбинський); *Забившись у дровітню, я плавав, коли Мальва залишала наше подвір'я* (В. Земляк).

Примітка. Дієприслівниковий зворот, який стоїть після сполучників або сполучних слів, звичайно виділяємо комами з обох боків: *Прислухались і, не вірячи самі собі, одхилили сінешні двері* (М. Коцюбинський). Але сполучник **а** залежно від логіко-інтонаційного членування висловлення може входити до складу дієприслівникового звороту (*Хо знає, що тільки одиниці зважуються на це, а зважившись, знаходять силу розбити кайдани.* —М. Коцюбинський) або ж не входити, відділяючись від нього комою (звичайно за наявності в реченні протиставлення з заперечною часткою **не**), пор.: *З виконанням плану слід не зволікати, а накресливши його, виконувати негайно і з виконанням плану слід не зволікати, а, накресливши його, виконувати негайно;*

2) одиничними дієприслівниками, коли вони означають час, причину, умову дії (а не її спосіб): *Повечерявши, полягали спати* (Панас Мирний); *Прощаючись, Багіров відкликає Ясногорську вбік* (О. Гончар); *Не повіривши, Чабанчук кинувся в канцелярію* (О. Донченко); *Попрацювавши, можна й відпочити.*

Примітка. Одиничні дієприслівники та дієприслівникові звороти не відокремлюємо комами:

а) якщо одиничні дієприслівники, тісно прилягаючи до дієслова-присудка (звичайно в постпозиції до нього), уживаються не у власне дієслівному значенні («що роблячи»), а в значенні прислівника (у функції обставини способу дії: «як»): *Не розмірковуючи він кинувся на допомогу; Вона сиділа замислившись* (Ю. Яновський); *Читати лежачи;*

Ідуть дівчата в поле жати

Та, знай, співають ідучи (Т. Шевченко);

Із вирію летять курличучи ключі (М. Зеров);

б) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот перебувають у складі стійкого звороту (фразеологізмів, складених прийменників і сполучників тощо): *Працювати не покладаючи рук; Слухати затамувавши подих; Зважаючи на обставини вирішили діяти відразу;*

в) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот уживаємо серед однорідних членів речення поряд з іншими частинами мови у функції обставин способу дії: *Діяти впевнено й ні на кого не зважаючи;*

г) якщо дієприслівниковий зворот, утворений дієприслівником і сполучним словом **який**, уживаємо в складі підрядної означальної частини складнопідрядного речення: *Перед мандрівниками стояли гори, перейшовши які вони зможуть вийти до моря;*

г) якщо перед дієприслівниковим зворотом стоїть підсилювальна частка **і** (**й**): *Вони бралися до роботи й не знаючи повністю її обсягу;*

3) сполученням іменників з прийменниками, прислівниками — для виділення уточнювальних обставин (перед ними можна поставити сполучник

а саме): *Там, за горами, давно вже день і сяє сонце, а тут, на дні міжгір'я, ще ніч* (М. Коцюбинський); *По той бік шляху, деє далеко в степу, за садками, тремтить червона заграва...* (Григорій Тютюнник); *А вечорами, по роботі, він не раз до пізньої ночі ходив у важкій задумі по болотистих улицах Борислава* (І. Франко); *Сьогодні вранці, під час перерви, побачивши, що Кажан пішов у сад, Олег кинувся нагору, до його кімнатки* (О. Донченко).

Якщо такі обставини не є уточненням до попередніх обставин у реченні, можливість їх змістового й, відповідно, інтонаційного виділення обмежується й, отже, відокремлення стає менш обов'язковим, пор., наприклад: *Погода, всупереч сподіванням, різко погіршилася і Погода всупереч сподіванням різко погіршилася*. Це стосується обставин, виражених сполученням іменників з прийменниками **відповідно до, завдяки, залежно від, згідно з, на відміну від, поза** (*поза його бажанням*), **понад** (*понад усі зусилля*), **попри** (= **всупереч**), **у зв'язку з, унаслідок** і т. ін.

Звороти з прийменниками **незважаючи (невважаючи) на** переважно відокремлюємо, крім випадків їхнього тісного змістового зв'язку з дієсловом, причому в постпозиції до нього, пор.: *Пані чогось тихо, але нерозважно плакала, незважаючи на всі ласки Марії Дмитрівни* (Дніпрова Чайка) і *Діяти незважаючи на обставини*.

16. Для виділення відокремлених додатків — зворотів зі значенням обмеження, включення, заступлення, що вводяться в речення прийменниками **крім (окрім), опріч, за винятком, поряд з, замість** (також з інфінітивом) та ін.: *Було про що думати цієї ночі, та він примусив себе не думати зараз ні про що, крім бою* (О. Сизоненко); *За винятком баби Оришки, малий Чіпка нікого не любив* (Панас Мирний); *У роботі фабрики, поряд з успіхами, були й невдачі* (з газетної замітки); *А тепер, замість крила парусника, Тоня й Віталій бачать вдалині темну, непорушну гору якусь* (О. Гончар). Це факультативно можливе змістове й, відповідно, інтонаційне виділення додатків, яке залежить також від ступеня їхньої поширеності, місця в реченні (так, додатки з прийменником **замість** уживаються переважно як невідокремлені).

17. Узагалі для виділення зворотів зі значенням:

а) уточнення, пояснення, другої назви, що вводяться словами **тобто, а саме, (а) точніше, або, інакше, по-місцевому** і под.: *Чернишеві під час артпідготовки випало бути старшим, тобто командувати з'єднанням вогнем усіх трьох мінрот* (О. Гончар);

Вони, кажуть вам, прозябають.

Або, по-вашому, ростуть,

Як та капуста на городі (Т. Шевченко);

б) додаткового повідомлення, приєднання, що вводимо словами **навіть, особливо, переважно, у тому числі, зокрема, наприклад, причому, (і) притому, і (й)** (= **навіть або притому**), **(і) взагалі (та й узагалі)** та ін.: *Б'є вся артилерія, навіть зенітна* (І. Нехода); *Без гарячої любові до природи*

людина не може бути митцем. Та й не тільки митцем, особливо зараз, коли треба перебудувати майже все (О. Довженко); — Мені прикро, — передала їй зошит учителька. — За змістом усе гаразд, але зверни увагу на синтаксис, зокрема на складносурядні речення. Губиш коми (Г. Усач); — Бувають такі дні, коли ви працюєте менше, наприклад зимою, отоді беріть у руки книжки і читайте (Григорій Тютюнник); Мотрона гостинно припрошувала Остапа їсти, пити, причім пити до дна (К. Гордієнко); — Що се в тебе за думки такі, сестро! — почав мене вговоряти та вмовляти, й жінку привів (Марко Вовчок); Треба діяти, і не зволікаючи (О. Довженко); [Орест:] Недарма люди завжди старались заселити порожні ліси і води німфами, русалками, взагалі чимсь живим, хоч би й фантастичним (Леся Українка).

Примітка. Див. також про відокремлення уточнювальних означень: п. 13, 1д, 2, прикладок: п. 14, 5, обставин: п. 15, 3, додатків: п. 16.

18. Для виділення іменника (іменникового словосполучення) у конструкціях з називним відмінком теми (уявлення) та в інших подібних конструкціях: *Ріка Суній, і що там тої річечки?* (Л. Костенко); — *Діти, вони завжди були окрасою життя* (М. Чабанівський).

Примітка. Підсилювальний зворот **і той (і та, і те, і ті)**, що ставимо після іменника, комою не виділяємо: *Навіть батько і той якось трохи злякався* (О. Довженко);

Боже небо голубеє

І те помарніло (Т. Шевченко).

Див. про частотніші випадки виділення конструкцій з називним теми за допомогою крапки, знака оклику, тире і трьох крапок: § 155, п. 1; § 157, п. 1; § 161, I, п. 8; § 162, п. 1.

II. Кома у складному реченні

У складному реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Для відокремлення частин безсполучникового складного речення зі значенням переліку: *В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку* (М. Коцюбинський);

Сонце заходить, гори чорніють,

Пташечка тихне, поле німіє (Т. Шевченко).

2. Для відокремлення частин складносурядного речення:

Жде спрагла земля плодотворної зливи,

І вітер над нею гуляє бурхливий (І. Франко);

Вузкий, глибокий Прут блиснув врешті з-за прибережних верб, а попід горами зазеленів розкішний килим виноградників (М. Коцюбинський);

Усе іде, але не все минає

Над берегами вічної ріки (Л. Костенко);

Непокривлену душу хотіли зламати,

Та ламалися тільки болючі киї (Д. Павличко).

З повторюваними єднальними та розділовими сполучниками **і... і, ні... ні, або... або, то... то, чи... чи, не то... не то, чи то... чи то** та ін.:

*І розсвіте, і вийдуть смілі люди,
І порохом пропахне сніг і дим,
І розсвіте, і всесвіт видно буде,
Весь світ, всю долю видно стане їм* (М. Бажан);

Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила (Леся Українка);

*Чи то праця задавила молодую силу,
Чи то нудьга невсипуца його з ніг звалила* (Т. Шевченко).

З приєднувальними і пояснювальними сполучниками: *Ще в гімназії Борис займав видне місце серед товаришів, ба й учителі гляділи на нього як на головну оздобу закладу* (І. Франко);

*Довго слухав і Бертольдо,
Далі мовив на відході:*

«Що за дивна сила слова!

Ворожбит якийсь, та й годі!» (Леся Українка);

—Махнути б на неї [тару] рукою, та тільки й діла! (О. Гончар); *Вмент маленький візок виповняється тілами вздовж і впоперек, причім мужчини викидають ноги за полудрабки* (М. Коцюбинський); *<...> Треба вам сказати, що я іноді хворію на ностальгію, цебто у мене з'вляється нудьга за батьківщиною* (Ю. Яновський).

Примітка 1. Для надання більшої самостійності фрагментам висловлення, які могли б бути складовими частинами складносурядного речення, перед сполучниками сурядності **і (й), а, але, та, однак** та ін. замість коми можемо ставити крапку:

Ми якось дуже звикли, що він [Ойстрах] є.

А от нема. І струни його стихли (Л. Костенко);

Острів, як спрут, занурив у море шершаві лаби [лапи], приссався до нього, наче хоче спинитись. Але не може (М. Коцюбинський).

Примітка 2. Коми між двома частинами складносурядного речення не ставимо перед одиничними (не повторюваними) єднальними **і (й), та (= і)**, а в першому з поданих нижче випадків також розділовими сполучниками **або, чи**, якщо а) в реченні є спільний для обох його частин другорядний член або члени, у тому числі спільний відокремлений член, а також спільне вставне слово, б) ці частини являють собою питальні, спонукальні, а також окличні речення, об'єднані між собою відповідною інтонацією, в) ці частини являють собою односкладні номінативні або безособові речення (в останньому випадку головні члени цих речень мають бути цілком однорідні за значенням):

а) *На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні* (Л. Смілянський); *Часом на цій вересневій сині вилитими дзвіночками колихалися грона жолудів або виділявся обрис пташини* (М. Стельмах); *За винятком двох-трьох школярів, учні класу регулярно відвідували заняття і ніхто не пропускав їх без поважних причин; На щастя, буря скінчилася швидко й люди не постраждали;*

б) *А де ж вони роблять цей електромобіль і чим ти допомагаєш, Кіро?* (О. Копиленко); *Хай завжди буде мир і хай завжди лунає дитячий сміх!; Як навколо все розквітло і як стало по-весняному гарно!;*

в) *Теля десь за двором ревнуло. Тиша і бур'яни* (А. Головка); *Сутінки огорнули світлицю. Порожньо і сумно* (А. Хижняк).

3. Для відокремлення частин складнопідрядного речення (підрядну частину відокремлюємо комою з одного боку або, якщо вона розташована всередині головної частини, з обох боків):

*І той любов'ю повниться до світу,
Хто рідну землю має під собою...* (М. Вінграновський);

Ось чутно, як несе вітер якусь новину з далекого лісу, що синіє за горбочком (М. Коцюбинський);

*Весь край слов'янський чує крок дружин,
Які спішать на збір у Дрогичин* (М. Бажан);

Він жив на самому кінці села, там, де глибокий яр входив у ліс вузьким клином (І. Нечуй-Левицький);

*Так тихо сходить місяця підкова,
Що аж завмерли гори та ліси...* (С. Пушик);
*Душа летить в дитинство, як у вирій,
бо їй на світі тепло тільки там* (Л. Костенко);

*Дай мені, Вітчизно, та для пісні сили,
щоб тебе в цій пісні славить і любить,
щоб для тебе серцем вічно зеленіти* (В. Сосюра);

*Рідний дім залишається в серці,
Як далеко від нього не йди* (Г. Чубач).

Примітка 1. Для надання підрядним частинам складнопідрядних речень більшої змістової ваги та самостійності перед підрядними сполучниками і сполучними словами замість коми можемо ставити крапку:

*Спочатку так: терзати, розпинати.
Щоб знав. Щоб знов. Щоб слухався. Щоб звук* (Л. Костенко).

Примітка 2. Коми не ставимо між двома однорідними підрядними частинами, з'єднаними одиничними еднальними **і** (**й**), **та** (= **і**) та розділовими сполучниками **або**, **чи**, оскільки в реченні є спільна для них обох головна частина: *Він... розказував, яку в їх селі рибу ловлять і яка в їх [них] ріка рибна, що усяка риба ведеться* (Марко Вовчок);

*І знов моя до тебе думка лине,
Далекий краю ранньої зорі,
Де тигрів слід веде до Уссурі
І спіє виноград між віт ялини* (Борис Тен).

Примітка 3. Між однорідними підрядними частинами, з'єднаними повторюваними еднальними та розділовими сполучниками, кому ставимо, але тільки перед другим із цих сполучників: *Буря вищухала або коли затихав вітер, або коли він починав дуги з іншого боку*.

Примітка 4. Коми перед підрядним сполучником або сполучним словом не ставимо в синтаксично нерозкладних конструкціях, подібних за будовою до складнопідрядних речень і похідних від них (колишні підрядні частини виконують тут

функцію членів речення): *робити як слід (як треба, як годиться, як належить, як має бути), дивлячись хто (що, який, куди, скільки), невідомо (не знати, невідь, хтозна) хто (що, куди, звідки, скільки), хто як не він це знає (кому як не йому це відомо), кричати що є сили (духу), говорити все що попало (завгодно, доведеться, здумається), роби що хочеш, будь що буде, іди куди хочеш; Нам є ще над чим працювати; І Остапові стало жалко Соломію, страх як жалко (М. Коцюбинський); [Сава:] <...> Я піду відсіль, піду куди очі дивляться (М. Костомаров).*

Кому ставимо перед **як** у зворотах **не хто інший, як...; не що інше, як...: Те, що її зацікавило, було не що інше, як троє осідланих коней під танком вілли (М. Коцюбинський).**

Коми не ставимо в конструкціях на зразок **не інакше як, не те що, не те щоб, тільки й розмов що, тільки й того що** і под.: *Його витвори всі називали не інакше як шедеврами (С. Андрухович); [Костомаров:] Тільки й було розмови в нього що про вас (П. Тичина); Увесь час у Львові було дуже погано надворі: холодно, вогко, дощ, навіть щось так ніби сніг (Леся Українка); Нюра таке як замислився, бо перестав ворухити пальцями й дивився повз них у підлогу (Григор Тютюнник).*

Примітка 5. Підрядну частину не відділяємо від головної комою, якщо перед нею є частка **не**, сполучник **і**: *Мене цікавить не як це сталося, а які можливі наслідки цього факту (пор.: Мене цікавить не те, як це сталося, а які можливі наслідки цього факту); Треба бути уважним і коли обставини цьому не сприяють (пор.: Треба бути уважним і тоді, коли обставини цьому не сприяють).*

Примітка 6. Не відокремлюємо комою одиничні відносні займенники та прислівники в кінці речення: *Черниш теж кричав, не пам'ятаючи що (О. Гончар); Бачив хлопця й не сказав якого; Заснула, незчувшись коли (О. Гончар).*

Але якщо до відносного слова в таких конструкціях прилягає інше слово, кому ставимо: *Я б хотів знати, хто саме.*

Примітка 7. Якщо перед підрядним сполучником або сполучним словом є слова (прислівники, сполучники, частки) з уточнювальним, підсилювальним, обмежувальним, приєднувальним значеннями **а саме, особливо, зокрема, якраз, лише, тільки, а також** та ін., кому ставимо перед ними: *Восени в лісі рясно ростуть гриби, особливо коли пройде дощ; Скоро всі однокласники роз'їдуться, але тільки як закінчать школу; Друзі зустрілися, щоб обговорити новини, а також щоб накреслити плани на майбутнє.*

Примітка 8. Складені підрядні сполучники **тому що, через те що, завдяки тому що, для того щоб, незважаючи на те що, попри те що, дарма що, після того як, унаслідок того що, замість того щоб, тоді як, тимчасом як, у міру того як** і т. ін., усередині яких коми не ставимо, слід відрізнити від можливих омонімічних сполучень указівних слів у головній частині, якими виступають займенник **те** в різних відмінках (з прийменниками, рідше також з іменниками) та деякі прислівники (**тому, тоді** та ін.) і сполучника або сполучного слова підрядної частини (змістова відмінність між першими і другими конструкціями виражається різним логічним виділенням їхніх компонентів і, відповідно, інтонацією), пор.: *Надворі стало темно, через те що небо заволкло чорною хмарою і Надворі стало темно через те, що небо заволкло чорною хмарою.*

Примітка 9. У разі збігу двох сполучників (сполучних слів) перед другим із них коми не ставимо, якщо в наступній (головній) частині складнопідрядного речення є співвідносні слова **то, так**:

*І якщо пісня вийде в люди,
То племінь серця не згашу (А. Малишко).*

Пор. без таких співвідносних слів: *Але коли Ви такі добрі, що не відмовились би перекласти щось із рукопису, то я позволю собі скористуватися з цього і, якщо зможу, пришлю Вам рукопис* (М. Коцюбинський).

Якщо перший сполучник при цьому є протиставним (**а, але, однак** і т. ін.), коми після нього взагалі не ставимо: *Він прокинувся увечері, <...> довго пив чай, а коли зовсім стемніло, став збиратися у свою п'яту вилазку* (Л. Первомайський).

4. Для відокремлення частин, що входять до складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю і підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком):

*Марили айстри в розкішнім півсні
Про трави шовкові, про сонячні дні,
і в мріях ввижалась їм казка ясна,
де квіти не в'януть, де вічна весна* (О. Олесь);
*Синіють води, зеленіє яр,
І стеляться сліпучі краєвиди* (М. Зеров).

Примітка. У складних синтаксичних конструкціях з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком коми між двома частинами, поєднаними сурядним зв'язком, не ставимо перед одиничними єднальними сполучниками **і (й), та (=і)**, якщо в конструкції наявна спільна пояснювальна частина: *Туристам треба було поспішати: навігація закінчувалася й останній теплохід от-от мав уже відпливати.*

У конструкціях із сурядністю й підрядністю дві частини, поєднані сурядним зв'язком за допомогою цих сполучників, не відокремлюємо комою, якщо для них є спільна підрядна частина: *У хаті вже було повно людей і тютюновий дим ходив над головою хвилями, коли Юхим переступив через поріг* (А. Головка).

§ 159. КРАПКА З КОМОЮ (;)

I. Крапка з комою у простому реченні

Крапку з комою у простому реченні (або в одній з предикативних частин складного речення) можемо ставити між досить поширеними однорідними членами речення — особливо тоді, коли всередині хоч би одного з них уже є коми: *Чого тільки немає у Даниловому лантусі: тут і ніж, і ложка, і шматок дроту, і казанок; пишно і сало, цибуля й борошно, картопля й сіль, хліб і сухарі; а ще великі садівницькі ножиці, пилка, сокира, терпуг; а ще гачки, важки та поплавці до вудок; ще коробочок десять сірників <...>* (Григор Тютюнник); *На чому б не спинилось моє око, скрізь і завжди я бачу щось подібне до людей, коней, вовків, гадюк, святих; щось схоже на війну, пожар, бійку чи потоп* (О. Довженко).

II. Крапка з комою у складному реченні

Крапку з комою у складному реченні ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення — особливо тоді, коли вони досить поширені або всередині них уже є розділові знаки: *Дитинство дивується; молодість обурюється; тільки літа дають нам рівновагу* (О. Довженко);

*Усміх пославши в останнім промінні,
Згинуло радісне літо;
Дощик уїдлиий, дощик осінній
Сіється, наче крізь сито* (Г. Чупринка).

2. Між частинами складносурядного речення, пов'язаними переважно протиставними (**а, але, проте, однак** та ін.), зіставним (**а**), рідше єднальними (**і, та**) сполучниками, якщо ці речення досить поширені або всередині них уже є коми:

*Осінній вітер в лузі свище,
Вербу хитаючи тонку;
А я схиляюся ще нижче
Себе побачити в струмку* (Т. Осьмачка);

Ся розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак; але миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання (Леся Українка).

3. Між досить поширеними однорідними підрядними частинами складнопідрядного речення, підпорядкованими тій самій головній частині, якщо між ними немає єднальних сполучників, — особливо тоді, коли всередині таких підрядних уже є розділові знаки: *Доводилося вам їздити пізньої весни чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вишир, і впоперек; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське <...>; де синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно високе, бездонно-глибоке шатро <...>?* (Панас Мирний);

*І тепла радість душу обняла,
І сам не знаєш у задумі світлій,
Що краще — вечір цей чи ночі мла;
Що краще — біля тебе сад розквітлий
І серць квітучих трепет молодий
Чи над тобою зоряні сади* (Борис Тен).

4. Між частинами складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю й підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком) — для виразнення їх розмежування (на противагу розмежуванню інших частин усередині них за допомогою інших розділових знаків): *Щойно полуниця відходить, а вже буріють вишні <...>, шовковиця сиплеться, а там зажовтіють абрикоси; буває, так наспіє полуниці, то жінкам невправка з нею, тоді оголошується загальна мобілізація, вже й металурги лаять поруч з дітьми по садках...* (О. Гончар); *Було, мабуть, гарно: вночі випав сніг, і*

сліпучо-біла вулиця леліла сріблом; крізь просвічені скісним заплудневим сонцем шибки вікон зеленіло <...> ялинкове гілля; з крутосхилу Ботанічної злітали верхи на гринджолятах хлопчаки (В. Дрозд).

Примітка 1. Уживання крапки з комою в усіх цих випадках як у простому, так і в складному реченні, крім безсполучникових складних речень і речень з безсполучниковим зв'язком у межах складних синтаксичних конструкцій, є факультативним, і замість цього знака можемо вживати кому.

Примітка 2. Про вживання крапки з комою в кінці рубрик переліку див. § 168.

§ 160. ДВОКРАПКА (:)

І. У простому реченні

У простому реченні двокрапку ставимо перед однорідними членами після узагальнювальних слів — займенників та займенникових прислівників (**всі, все, ніхто, ніщо, скрізь, усюди, ніде** та ін.), слів (словосполучень), що є назвами родового поняття або чогось цілого щодо однорідних членів як назв видових понять або частин цілого (з можливою наявністю перед переліком також пояснювальних сполучників **наприклад, як-от, а саме** і под.): *У густій мряці, білій як молоко, все пропадало: небо, гори, ліси, пастухи (М. Коцюбинський);*

*Несуть пани есаули
Козацькою зброю:
Литий панцир порубаний,
Шаблю золотую,
Три рушниці-гаківниці
І три самопали... (Т. Шевченко);*

*Заснув <...>, і снилися **красиві коні**: сірі, гніді, вороні (В. Симоненко).*

Двокрапку перед однорідними членами речення можна ставити й за відсутності узагальнювального слова, якщо тільки перед переліком робиться попереджувальна пауза, а однорідні члени вимовляються з перелічувальною інтонацією:

*Та в цю хвилю двері розчинились
і ввійшли: якийсь рудобородий
в довгому старім плащі подертім;
з лірою ж за ним дідок кошлатий,
що все кашляв та все очі мружив;
ще й третій, що безруко шуливсь,
лиш рукав сорочки телінався (П. Тичина).*

Таке вживання двокрапки характерне переважно для стилів книжної мови (офіційно-ділового, наукового, публіцистичного), наприклад: *На засіданні присутні: начальник цеху, майстри, інженери і робітники.*

II. У складному реченні

У складному реченні двокрапку ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення або складної синтаксичної конструкції, якщо друга (наступна) його частина:

а) розкриває зміст першої (попередньої) частини (в цілому або одного з її членів): *Ліс іще дримає, а з синім небом уже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов од радощів* (М. Коцюбинський);

Вірю: до скону віків не порушиться слово богинь! (Леся Українка).

У заголовках, назвах рубрик і т. ін.: *Український правопис: так і ні* (К., 1997) — назва книжки; *Друга світова війна: причини поразок і перемог;*

б) указує на причину або рідше, навпаки, на наслідок того, про що йдеться в першій (попередній) частині: *Лаврін не поганяв волів: він забув і про воли, і про мішки й тільки дивився на Мелашку* (І. Нечуй-Левицький);

Як мала у тебе сила,

То з гуртом єднайся ти:

Вкупі більше зробиш діла,

Швидше дійдеш до мети (Б. Грінченко);

Як і вони, я був щасливим:

Із теплих уст ловив слова,

Що казкою ставали, дивом,

В якому всесвіт ожива (О. Ющенко);

Віхола розпочалася з самісінького ранку: вийти з хати просто неможливо (О. Кобилянська).

2. У реченнях з прямою мовою після слів автора (див. § 167, I, пп. 3, 4).

3. У складних реченнях, проміжних між складним безсполучниковим і складнопідрядним, коли зміст їхньої другої частини пояснює, уточнює зміст першої частини, а в складі другої частини є підрядні сполучники і сполучні слова: *Вирішили зробити таким чином: щоб щепленням проти грипу одночасно охопити школи всього району;*

Ідуть дівчата в поле жати

Та, знай, співають ідучи:

Як проводжала сина мати,

Як бивсь татарин уночі (Т. Шевченко).

§ 161. ТИРЕ (—)

I. У простому реченні

У простому реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між підметом і іменною частиною складеного присудка (як непоширеною, так і поширеною), вираженою іменником або кількісним числівником у називному відмінку, за наявності між ними нульової дієслівної зв'язки: *Кит — ссавець; І один у полі — воїн* (Ю. Дольд-Михайлик); *П'ять і п'ять — десять; Київ — столиця України;*

Пісня і праця — великі дві сили,

Їм я бажаю до скону служити (І. Франко).

Потреба в такому тире посилюється за наявності в реченні зіставлення: *Мій брат — лікар, а сестра — учителька.*

Примітка 1. Якщо в таких реченнях логічно й, відповідно, інтонаційно виділяється переважно присудок, тире перед ним можемо не ставити: *Мій батько інженер; Його ім'я Іван.*

За відсутності спеціального акцентування тире звичайно не ставимо, якщо підмет виражений субстантивованим займенником **це**: *Це наша хата*; якщо іменній частині присудка передує якийсь другорядний член речення: *Таке життя другому б рай...* (Л. Глібов), *Діти завжди діти*; якщо присудок стоїть перед підметом: *Хороша-таки штука життя* (А. Головка).

Примітка 2. Перед присудком, вираженим іменником із заперечною часткою **не**, тире звичайно не ставимо: *Серце не камінь* (прислів'я). Але в разі сильнішого логіко-інтонаційного наголошування на запереченні, а особливо за наявності в реченні протиставлення **не... а** потреба в такому тире увиразнюється: *Мій батько — не інженер, а майстер на фабриці;*

Мої літа — не монотонні дублі:

Я змінююсь, як світанковий пруг (Д. Павличко).

Примітка 3. Перед присудком, вираженим порівняльним зворотом зі сполучниками **як, мов, наче, що** та ін., тире звичайно не ставимо: *Життя як казка; Микола для мене як брат.* Але в разі спеціального наголошування на ньому тире можливе: *Вода — як скло* (Л. Глібов); *Душа — мов ніч...* (О. Пахльовська).

Примітка 4. Перед присудком, вираженим кількісним числівником (одиничним або в поєднанні з іменником), у спеціальній літературі коми звичайно не ставимо: *Гарантійний термін використання приладу 2 роки.*

Примітка 5. Якщо підмет у таких реченнях виражений особовим займенником, тире звичайно не ставимо: *Я син простого лісоруба* (Д. Павличко). Але в разі спеціального наголошування на ознаці, вираженій присудком, та інтонаційного виділення його зв'язку з підметом, особливо в разі протиставлення, тире можемо ставити: *Він — публіцист, він — прозаїк, він — драматург, от тільки віршів він не писав, хоча безмірно любив поезію* (Ю. Смолич: про О. Довженка); *Вона для мене — все!*;

О пісне! Ти — плескіт рік,

ти — переливи мідні... (М. Рильський);

Я — письменник, а не журналіст.

Примітка 6. Якщо між підметом і присудком є вставне слово, тире не ставимо: — *Пан, напевно, син шановного <...> Казимира Зборовського?* (М. Старицький).

Примітка 7. При інших способах вираження іменної частини складеного присудка тире між присудком і підметом звичайно не ставимо, але в разі спеціального наголошування на ознаці, вираженій присудком, воно можливе, наприклад: *Його поведінка — дитяча; В однім Дунаї скупані слов'яни, і воля в них — одна!* (М. Рильський); *Вода в річці — надзвичайної свіжості; Усі зошити — в клітинку.*

2. Між підметом і присудком, коли один або обидва з цих членів речення виражені інфінітивом: *Життя прожити — не поле перейти* (прислів'я);

Говорити — річ нудна.

Працювати слід до дна (М. Рильський).

3. Перед словами **це (це є), оце, то, ото, ось, (це) значить**, які передують присудкові, вираженому іменником у називному відмінку або неозначеною формою дієслова:

Поезія — це завжди неповторність,

Якийсь безсмертний дотик до душі (Л. Костенко);

Гетьман, може, як ніхто інший знав, що любити Україну — це найперше захистити її надійно від усіх ворогів (О. Лупій);

Сміле слово — то наші гармати,

Світлі вчинки — то наші мечі (П. Грабовський);

Гармонійне злиття ідеї з художньою формою, в яку вона вбрана, — ось формула ідеального твору мистецтва (В. Дрозд);

Жити мені без праці — значить не жити (Д. Павличко).

4. На місці випущеного члена речення (це переважно присудок): *Крізь шибку виднілись білі колони тераси, а за ними — квітник* (М. Коцюбинський); *На одній ниві пшениця, на другій — жито* (О. Гончар); *Останні дні — знову в Парижі* (М. Рильський). У реченнях, що функціонують переважно як заголовки публікацій, назви рубрик, гасла і т. ін.: *Книга — поштою; Ми — за мир; Мир — народам!; Нашим дітям — світле майбутнє!; Ні — війні!*;

Молоді ж — дорогу!

Молоді — усе! (В. Чумак).

Проте якщо немає потреби в увиразненні паузи, тире можемо не ставити, напр.: *Мотря вибігла з хати. Мелашка за нею* (І. Нечуй-Левицький). У реченнях з відсутнім дієсловом-присудком зі значенням перебування, наявності і т. ін. та обставинами місця і часу (переважно на початку) тире між ними і підметом також ставимо в разі наявності в інтонації відповідної паузи, пор.: *Праворуч комора дерев'яна, рублена. Між коморою та будиночком ворота і хвіртка. Біля воріт дві тополі* (О. Довженко) і *Удовина хата — край села* (А. Головка).

5. У реченнях з однорідними членами:

а) перед узагальнювальним словом, що стоїть після однорідних членів речення: *День, вечір, ніч, ранок — все біле, все тьмяне* (Леся Українка);

Ні спека дня, ні бурі, ні морози —

Ніщо не вб'є любов мою живу (В. Сосюра);

б) після узагальнювального слова і однорідних членів речення, якщо такий перелік не закінчує речення: *Деякі речі його* [Тараса Шевченка], *як-от: «Утоптала стежечку», «Якби мені, мамо, намисто», «Ой крикнули сірі гуси», «Ой пішла я в яр за водою» і чимало інших — од першого до останнього рядка витримані в характері народної лірики* (М. Рильський);

в) між узагальнювальним словом і однорідними членами речення (замість частіше вживаної в подібних випадках двокрапки (див. §160, I): *Всі службовці збіглися на бучу — і поштові, і з ошадкаси* (О. Гончар);

г) між двома однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками, що виражають різке протиставлення: *Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував* (Марко Вовчок);

Не для слави — для вас, мої браття,

Я свій скарб найдорожчий ховав (Леся Українка);

г) між однорідними дієслівними присудками, другий (останній) з яких виражає причину або наслідок, мету дії, вираженої попереднім із них, або швидку зміну подій: *Сидять — пережидують дощ* (Панас Мирний); *У вікні показала чоловіча постать <...>, виткнулась, глянула — і сховалася* (Панас Мирний).

Тире можна ставити перед єднальними сполучниками **і** (**й**), **та** або зрідка після них між двома однорідними дієслівними присудками, якщо другий з них виражає щось несподіване або різко протилежне щодо попереднього: *Земля на прощання усміхнулася — і потемніла* (Панас Мирний); *Мигне тільки рябенька спинка або гострий шпичастий хвостик — і зникне* (М. Коцюбинський); *Я тоді швидко підводжусь і — зирк через комин* (О. Довженко).

б. Для відокремлення другорядних членів речення (порівняно з відокремленням членів речення за допомогою коми, (див. § 158, I, пп. 13–16) це відбувається в разі виразнішого логіко-інтонаційного наголошування на таких компонентах висловлення й робиться частіше тоді, коли вони, поперше, є поширеними або в їхньому складі є кілька однорідних членів, по-друге, в кінцевій позиції речення):

а) означень — як поширених або однорідних, так і, рідше, одиничних: *І ще раз схиляється Хо перед силою — вищою і сильнішою від сили страху* (М. Коцюбинський); *Тепер інша доля — холодна і хмура — заступила матір* (Панас Мирний); *У цій роботі він убачав усе своє життя — не тільки теперішнє, а й майбутнє*; для відокремлення неузгоджених означень: *У нього була одна звичка — записувати все побачене*;

б) прикладок зі значенням уточнення або пояснення (перед ними можна поставити сполучник **а саме**): *Дочки — Ольга й Олена — визбирували*

на городі картоплю (В. Козаченко); У своїм невеличкім гурточку він завів новину — гуртову працю (М. Коцюбинський).

Примітка. Якщо після відокремленої прикладки за умовами контексту має бути кома, ставимо лише одне тире — перед нею: *Автомобіль — наш дім на колесах, довго набираючи швидкість, нарешті розігнався;*

в) обставин: *Річка Біла неширока. Он через неї перекинулися кладочки, позв'язувані де вірвочкою, де перевеслом, а де й так — просто жмутом трави* (Г. Хоткевич); *Їсти хочу — жах як!; Людей зібралося небагато — усього душ десять;* зокрема обставин мети, виражених інфінітивом: *Увечері кличуть: «Іди до панночки —розбирати»* (Марко Вовчок); *Багато люду в цей час подалося з села — подивитися, зустрітися* (В. Стефаник).

7. Для виділення повторюваних з певним поширенням слів: *Ми побачили актора вже в новій ролі — у ролі гетьмана; Хотілося жити — жити повнокровним життям, а не просто існувати.*

8. Для виділення конструкцій з називним відмінком теми (уявлення): *А Дике поле, Дике поле! — по груди коням деревій* (Л. Костенко).

9. Для підкреслення в розповіді несподіваності перебігу подій (замість частіше вживаних у таких випадках трьох крапок (див. § 162, п. 1):

Послухали Лисичку

І Шуку кинули — у річку (Л. Глібов).

10. Для виразнішого, порівняно з уживанням ком, змістово-інтонаційного виділення всередині речення вставних і вставлених словосполучень та речень, рідше — вставлених слів (вставлені слова та конструкції подають додаткові відомості, зауваження, пояснення і т. ін. до основного висловлення):

Душа моя — послухай! —

як яблуна в цвіту... (П. Тичина);

І хоч не раз — признáюся — ставати

Я на котурни моднії любив,

Але тепер... (М. Рильський);

<...> *Топольський — молодий чоловік, але — на думку пана посла — незвичайно талановитий і солідний* (О. Маковей);

Опукою згори — аж вітром зашуміло —

Орел ушкварив на Ягня (Є. Гребінка);

А тоді зопалу — не встигло радіо попередити! — вернулися морози (В. Яворівський); *Скільки всього — жах! — довелося натерпітися!*

Примітка 1. Про вживання ком і дужок при подібних конструкціях див. § 158, п. 11; § 163, I, п. 2

Примітка 2. Коли після тире перед відокремленим зворотом або вставленою конструкцією стоять слова, що мають бути виділені комами (наприклад, вставні слова), то їх виділяємо тільки з другого боку: *Не знать звідки взялись [орендарі], наїхали й*

позабирали панські землі під оренду — звісно, за ту ціну, яку самі призначили (Панас Мирний).

11. Узагалі для спеціального виділення за допомогою паузи різного змістового та стилістичного призначення тих чи інших фрагментів тексту: *Правда, я сам думав, що я вже зледащів, захолював в неволі. Аж бачу — ні* (Т. Шевченко);

*Сьогодні —
майбутнього далину я оком прозираю* (П. Тичина);
*На прю ми стали проти царства тьми,
Що оскверняє море й суходоли,
І віримо, що переможем — ми,
І знаємо, що не ввремо ніколи!* (М. Рильський).

12. Між двома або рідше кількома власними іменами, сукупністю яких називається вчення, теорія, науковий закон (замість словосполучень зі сполучником **і**): *закон Бойля — Маріотта; гіпотеза Сепіра — Ворфа*.

13. Між двома або рідше кількома іменниками, сполучення яких позначає певний зв'язок когось або чогось з кимось або чимось іншим (замість словосполучень з прийменником **між**): *відношення товар — гроші — товар; система людина — машина; зв'язок «автор — читач»; шаховий турнір Карпов — Фішер; матч команд «Динамо» — «Шахтар»; судно класу «ріка — море»*.

14. Між двома або рідше кількома словами на позначення просторових, часових, кількісних меж (замість словосполучень з прийменниками **від ... до**): *автоtrasа Київ — Львів; велоперегони Суми — Київ — Ужгород; Навчання на курсах триватиме протягом січня — квітня; вантаж вагою вісім — десять тонн; на позначення динаміки розвитку чого-небудь з двох або більше етапів: *Задум — реалізація — втілення в життя; Іншими словами, родословна [родовід] приблизно така: Лютер — Кромвель — Робесп'єр <...>* (М. Хвильовий: про розвиток революційних ідей у Європі).*

Примітка. Між цифрами в таких випадках тире ставимо без відступів між знаками: *у 2010—2018 роках; пам'ятки української мови XVI—XVIII ст.; на сторінках 1—10; у 1—4 томах*, але, напр.: *наприкінці XX — на початку XXI ст.*

15. Між словом і сполученням слів або між двома сполученнями слів на позначення приблизної кількості: *Це коштує триста — триста п'ятдесят гривень; приїхати в гості на день — на два; у квітні — на початку травня* (пор. у § 35, п. 3 випадки позначення приблизної кількості на зразок *триста-чотириста, день-два, у квітні-травні* з дефісним написанням).

II. У складному реченні

У складному реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного й рідше складносурядного і складнопідрядного речень для вираження часових, причиново- та умовно-наслідкових, допустових і т. ін. відношень позначуваних ними подій або станів, швидкої або несподіваної зміни подій (порівняно з більш узвичаєним розмежуванням частин складносурядного і складнопідрядного речень комою розмежування їх за допомогою тире передає різкіше зіставлення змісту їхніх частин): *Як тільки займеться десь небо — з другого боку встає зараз червоний туман і розгортає крила* (М. Коцюбинський);

А бавовна як дозріє —

Небом степ заголубіє... (М. Нагнибіда);

Защобетав соловейко —

пішла луна гаєм (Т. Шевченко);

Не жди ніколи слушної пори —

Твоя мовчанка може стать ганьбою! (Д. Павличко);

Орач торкнеться до керма руками —

І нива дзвонить темним сріблом скиб (М. Стельмах);

Було, як заговорить або засміється — і старому веселіше стане (Марко Вовчок); <...> Попадавсь їм багач у руки — вони його оббирали, попадався вбогий — вони його наділяли (Марко Вовчок); Билися об мене гнівливі хвили нетерплячки — я вистояв (П. Загребельний);

Ти гукай, не гукай,

а літа не почують.

Все біжать та спішать —

хоч співай чи ридай... (Б. Олійник);

Заграли знов — ще гірш нема ладу (Л. Глібов);

Скільки глянеш — вилискують розгойдані хліба (О. Гончар); Минали літа — росли сини (А. Головка); Сонце зійшло — і враз над Києвом знялося ревище гудків (Ю. Смолич).

2. Між частинами безсполучникового складного та складносурядного речень, зміст яких різко протиставляється або зіставляється: *Не козак вклонявся королеві — король схилив голову перед козаком!* (П. Загребельний);

Ще сонячні промені сплять —

Досвітні огні вже горять! (Леся Українка);

Закрався вечір, одшуміла праця,

Як сльози, затремтіли ліхтарі, —

Та діти наші ночі не бояться (М. Рильський).

3. Між частинами безсполучникового складного речення, коли друга частина розкриває зміст першої (замість частіше вживаної в таких випадках двокрапки (див. § 160, п. 1):

<...> Та садибі кожному мені

Здається — кращого немає

Нічого в Бога, як Дніпро

Та наша славная країна... (Т. Шевченко);

У загоні саме воли заборюкались — це старий підручний отих, що з ярмарку пригнали, б'є (А. Головка); *Бачу — за вікном сніг летить* (М. Стельмах);

Бувають дивні на землі діла —

Серед зими черешня зацвіла (Д. Павличко);

Нап'юся з живої кринички —

Візьму доброти від землі (М. Сингаївський).

4. Між частинами безсполучникового складного речення, зміст яких порівнюється:

Подивилась ясно — заспівали скрипки (П. Тичина).

5. Між частинами безсполучникового складного речення, коли зміст другої частини завершує, підсумовує, узагальнює зміст першої (друга частина починається звичайно вказівними словами **це, то, так, цей, такий, ось хто, ось що** і под.): *Все для людини і завжди з людиною — цей заповіт Максим Рильський проніс крізь бурю і сніг, крізь усе своє життя* (М. Стельмах);

Синиця славу розпустила,

Що хоче море запалить,

Що море буцімто згорить, —

Така, бач, є у неї сила (Л. Глібов);

Господарство занедбане, скрізь брудно — ось до чого призводять лінощі та нехлюйство.

6. Між частинами складнопідрядного речення, коли підрядна частина ставиться перед головною з метою виразнішого змістового й, відповідно, інтонаційного її виділення, особливо в реченнях з кількома підрядними, коли в головній частині узагальнюється зміст попередніх підрядних:

Ой, хто в лузі, — озовися,

Ой, хто в полі, — одкликнися! (Я. Щоголів);

Хто спить, хто не спить, — покорись темній силі! (Леся Українка).

7. У складнопідрядному реченні між його частинами або частіше наприкінці головної частини — перед словом (сполученням слів), повторюваним для того, щоб пов'язати з попереднім реченням наступне, яке підсилює, доповнює, розвиває його зміст: *Шевченківський Палій стоїть на порозі того прозріння, до якого доходить Іван Вишенський у поемі Франка, — на порозі усвідомлення, що тільки в діяльній служінні своєму народові може бути остаточне виправдання людини, що тільки в ньому вища рація людського існування* (М. Рильський); *Необхідно, щоб виховання дітей, любов і повага до дітей, вимоги до них і дружба з ними, — щоб усе це було самою суттю вашого духовного життя, мій друже* (В. Сухомлинський).

Примітка. Про вживання тире в реченнях з прямою мовою див. § 167, І.

III У простому і складному реченнях (у деяких стилістичних фігурах)

1. Між частинами заперечного порівняння:

*І нишком проковтнуло море
Моє не злато-серебро —
Мої літа, моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі (Т. Шевченко);
То ж не вовки-сіроманці
Квилять та проквиляють,
Не орли-чорнокрильці клекочуть,
Попід небесами літають,—
То ж сидить на могилі
Козак старесенький,
Як голубонько сивесенький,
Та на бандуру грає-виграває,
Голосно-жалібно співає (народна дума).*

2. У періоді (разом з комою або без неї) — для виділення переходу від підвищення до зниження інтонації:

*Азовськеє море і Чорнеє море,
Зелені діброви і спів солов'я,
Високі Карпати, донецькі простори —
Це ти, Україно моя! (І. Нехода);
Як тільки ясний день погасне,
І ніч покриє Божий мир,
І наше лихо трохи засне,
І стихне людський поговор,—
Я йду до берега крутого,
І довго там дивлюся я,
Як із-за лісу, з-за густого
Зіходить зіронька моя (Л. Глібов).*

Примітка 1. Уживання тире в складному реченні може поєднуватися з уживанням перед ним коми (див. приклади в межах цього параграфа): а) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення (у складних безсполучникових і в складносурядних реченнях); б) перед указівними словами **це**, **так**, **такий** і под. на початку другої частини безсполучникових складних речень; в) у різних інших випадках (див. § 166).

Примітка 2. Про вживання тире в разі зазначення прізвища автора або іншого джерела цитування див. §167, II, п. 3, прим. 2.

Примітка 3. Про тире як засіб абзацного членування тексту див. § 168, п. 4.

§ 162. ТРИ КРАПКИ, або КРАПКИ (...)

Три крапки ставимо в таких позиціях.

1. На позначення перерваності або незакінченості висловлення:

*І — Вовк Ягнятко задавив...
Нащо йому про теє знати,
Що, може, плаче бідна мати
Та побивається, як рибонька об лід:
Він Вовк, він пан... йому не слід... (Л. Глібов);
Юнак розплющив очі: синь!
Літак... Димки... І височінь (П. Тичина).*

У реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Щастя... Хіба не думав про нього Степан?* (В. Підмогильний).

Три крапки ставимо всередині речення також для позначення певної паузи, коли далі висловлюється щось несподіване: *Макар Іванович не збрехав: він справді заслаб... від страху* (М. Коцюбинський).

Примітка. У випадках, коли три крапки поєднуються в реченні з іншими розділовими знаками, у препозиції до них вони подаються повністю, а в постпозиції — після знака питання і знака оклику — ставимо дві крапки: *Стражники на людей стріляли, це відомо, а щоб селяни?..* (К. Гордієнко);

*Встає народ, гудуть мости,
Рокочуть ріки ясноводи!..* (М. Рильський).

2. На позначення уривчастості мовлення від хвилювання, збудження й узагалі сильних переживань:

*«<...> Я не Ганна, не наймичка,
Я...»
Та й онімiла* (Т. Шевченко).

3. На позначення несподіваного продовження чи завершення думки — з незвичним або й несумісним поєднуванням слів (часто в заголовках газетних заміток, нарисів, фейлетонів тощо): *Вибори... без вибору*; зокрема, з використанням відомих цитат, крилатих висловів: *...І Шуку кинули у річку*.

4. На позначення розриву в оповіді, різкого переходу до нової думки (у художніх і публіцистичних текстах на початку речення — звичайно на початку абзацу): *Летимо над колією над залізничною... Отакінька колія... Рейки, як дротики. <...>*

...Маленькі озеречка, маленькі лісочки, маленькі річечки, маленькі сільця. І все це там — під нами! (Остап Вишня).

5. На позначення свідомої недомовленості, умовчання з певних причин: — *Ходять тут усякі... — бурмоче дід* (О. Донченко); — *Ну, це вже ви того... — прокинувся рибалка. — Це брехня* (Ю. Яновський). З цією метою слова, що їх вважають грубими, образливими, непристойними, можуть

подаватися в тексті не повністю, а з випущенням певної частини їхнього графічного складу (після початкових літер або всередині слова).

6. На позначення пропуску в цитованому тексті — після останнього слова перед пропуском або перед першим словом після пропуску, без дужок або в дужках, без інтервалу після слова і перед ним або з інтервалом (див. § 167, II, п. 2; § 163, II, п. 3, III).

§ 163. ДУЖКИ (), [], < >

В українській пунктуації застосовують круглі, або заокруглені, — (), квадратні — [] і кутові, або ламані (< >), дужки.

I. Круглі дужки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті підзаголовків, пояснення маловідомих, зокрема іншомовних, слів, уточнення попереднього слова (слів), для наведення другої назви когось або чого-небудь, прикладів до чого-небудь, варіантів (слова та ін.), для подання прізвища автора або іншого джерела після цитування (якщо цитування подано не у формі епіграфа і под.: див. § 155, п. 1, прим. 2) тощо: *Мова і час (Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови). Київ, 1977* (назва книжки); *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Українська культура (Київ, 2002)*: назва книжки; *Вокатив (кличний відмінок) — форма іменника, що називає того, до кого звертаються; Товариш Жан (Іван Іванович) свій високий лоб і свої рогові окуляри протирає завжди білосніжною хусткою <...>* (М. Хвильовий); *В українській мові багато запозичених слів — з грецької (церква, піп, диявол, театр, політика та ін.), латинської (медицина, університет, цирк, юрист та ін.), тюркських (гарбуз, козак, товар, карий та ін.), німецької (крейда, майстер, ландшафт та ін.), французької (аванс, багаж, інженер та ін.), англійської (бокс, футбол, смокінг, менеджер та ін.), польської (хлопець, певний, червоний та ін.), російської (болванка, затвор, льтчик та ін.) та низки інших мов (з підручника); сполучники **і** (**й**), **та** (у значенні «але»).*

2. Для виділення вставлених слів, сполучень слів і речень, що подаються як додаткові зауваження та пояснення до основного змісту речення: *Тут вам асфальт і на тротуарах, тут вам асфальт і там, де пролітають бадьорі автомобілі (таксі!) і де вже не плентаються зовсім сумні допотопні візники* (М. Хвильовий); *Артема на умовному місці (біля криниці) не було* (А. Головка);

*Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),
Не витернів лихої долі,
Умер на паниціні!..* (Т. Шевченко);
*Одного дня сестра його, Оксана,
(А матері вже не було в живих),
Листа дістала і малу посилку* (М. Рильський).

Примітка. Якщо вставлена конструкція в дужках являє собою самостійне речення (кілька таких речень), у кінці її перед закритою дужкою має стояти відповідний розділовий знак: крапка, три крапки, знак питання, знак оклику; після закритої дужки розділові знаки не ставимо: *Днина чудова. (Тепер у нас така погода, якої, здається, ціле літо не було.) Ми підіймаємось все вище та вище* (М. Коцюбинський); *Син. (Пустун. Екзамени. Фокстроти.)* (М. Рильський).

Це правило стосується також уживання крапки в реченнях, що є ремарками в драматичних творах і вставками, що вказують на реакцію слухачів (див. приклади нижче в пп. 3, 4).

Але після прізвищ цитованих авторів (див. приклади вище і нижче) та інших джерел цитування (див. п. 5) крапки в дужках не ставимо.

3. Для виділення ремарок у драматичних творах при прямій мові дійових осіб: [Куниця (*хапає її руки і притягає до себе, весь тремтячи від хвилювання*):] *Ольго! Ольго, рідна! Ти жива... ти тут... в таку хвилину! (Плаче, цілує її руки.)* [Ольга (*голубить його голову*):] *Ну, годі-бо, заспокойся, бідний...* (І. Кочерга).

4. Для виділення фраз, що вказують на ставлення слухачів до слів якогось промовця, до певної промови і т. ін.: — *Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, блискучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас. (В залі гучні, захоплені оплески.)* (М. Івченко).

5. Для зазначення після цитати прізвища автора (див. приклади до пп. 2, 3) або іншого джерела цитування: ... (*з журналу, з наукової літератури та ін.; журнал «Дніпро», 2016, № 1, с. 15*).

6. Для вставлення в текст цитати знака (знаків) питання або знака (знаків) оклику для вияву ставлення автора до наведеного ним матеріалу (див. § 156, п. 3; § 157, п. 5).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як кома, крапка з комою, двокрапка й тире, не ставимо перед відкритою чи закритою дужкою, а тільки після закритої.

Знак питання, знак оклику і три крапки можуть стояти перед закритою дужкою, якщо вони безпосередньо стосуються слів, узятих у дужки; якщо ж ці знаки стосуються всього речення, їх ставлять після закритої дужки.

Примітка 3. Після цитати, за якою в рядок подано в дужках посилання на автора або інше джерело, крапки не ставимо, а переноситься за дужки. Знак оклику, знак питання, три крапки в подібних випадках перед посиланням ставимо, проте крапку після нього в кінці речення також ставимо. Крапку, як і інші розділові знаки, в кінці речення перед посиланням ставимо тільки тоді, коли це посилання переноситься на інший рядок (в епіграфах, при віршових цитатах тощо), але після посилання на джерело в таких випадках жодних розділових знаків не ставимо (див. § 155, п. 1, прим. 2).

Примітка 4. Після закритої дужки, що нею закінчується речення, ставимо розділовий знак, якого потребує ціле речення, незалежно від того, який знак стоїть перед закритою дужкою.

Примітка 5. Про вживання одиничної закритої круглої дужки — при цифрових або літерних рубрикаціях — див. § 168.

II. У спеціальних випадках (звичайно в текстах наукового та офіційно-ділового стилів) — там, де потрібна особлива точність і однозначність розуміння, — уживаємо квадратні дужки.

1. Для розмежування в реченні внутрішніх і зовнішніх дужок, коли можуть застосовувати дужки різної форми — круглі (як внутрішні) і квадратні (як зовнішні).

2. Для вставлення в текст цитати того чи іншого пояснення (у тих випадках, де в текстах загального призначення досить круглих дужок (див. п. 1), для відновлення скороченого в оригіналі слова: *Хочемо ми чи не хочемо, логіка подій і певних соціальних процесів* [пропуск. — Упор.] *ми мусимо це визнати; до Р[іздва] Х[ристового]* (з коментарів і вставок упорядника до видання творів М. Хвильового 1990 р.).

3. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати — за допомогою трьох крапок, поміщених у дужки такої форми, з відступами між знаками з обох боків дужок (у текстах загального призначення для цього достатньо тільки вживання трьох крапок).

III. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати у спеціальних текстах застосовують також, крім квадратних, кутові дужки — з трьома крапками всередині них і з відступами між знаками з обох боків.

§ 164. ЛАПКИ (« », “ ”, „ “, рідше „ ”)

Лапки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті прямої мови, цитат (див. § 167) — як у тих випадках, коли цитата становить окрему частину складного речення, так і тоді, коли вона вживається в межах простого речення або однієї з частин складного речення як їхній компонент: *М. Рильський так характеризував значення словників у житті культурної людини: «І, звісно, не обійтись без користування словником. Один мій знайомий поет і літературознавець якось жартуючи сказав: “Я волію читати словники, ніж поеми. У словнику ті самі слова, що і в поемі, але подані в систематизованому порядку”. Це сказано жартома, але “читати словники” — не така вже дивовижна і дивацька річ, як може здатися»* (про доцільність використання різних видів лапок — як зовнішніх і внутрішніх — див. нижче в п. 3).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як крапка, кома, крапка з комою, двокрапка й тире, ніколи не ставимо перед закритими лапками, а тільки після них.

Знак питання, знак оклику й три крапки ставимо або перед закритими лапками, якщо вони стосуються лише слів, поставлених у лапки, або після лапок, якщо ці розділові знаки стосуються всього речення.

Примітка 2. Якщо знак питання, знак оклику й три крапки стоять перед закритими лапками, то після лапок у кінці речення ті самі знаки не повторюються; неоднакові ж знаки можемо, залежно від змісту, ставити водночас і перед закритими лапками, і після них, наприклад: *Чи знайомі ви з романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»*; *Невже ти не чув, як гукали: «До зброї!»*?

Якщо за характером речення в його кінці має стояти крапка, вона зберігається і в тому разі, коли речення закінчується фрагментом у лапках з наявністю перед закритими лапками цих розділових знаків: *Бідний багатому: «Здоров будь!»*. *Багатий бідному: «Будь здоров!»* (народна творчість).

2. Для виділення в тексті слів (висловів), що їх наводять як «чужі» або з відтінком іронічного, презирливого і подібного ставлення до чужого висловлювання, а також слів незвичайних, слів, ужитих уперше або, навпаки, застарілих, і т. ін.: *Моє ім'я враз із кількома іменами подібних до мене «во время оно» оббігало весь край, було пострахом усіх «мирних і вірноконституційних горожан», — з моїм іменем усі вони в'язали поняття перевороту, революції, різні* (І. Франко); *Аж якраз одхилилися двері, і сліпий Жан, брат жінчин, адмірал у одставці, ввійшов під руку з своїм «міноносцем», як він кликав лакея* (М. Коцюбинський); *Аби тільки те «завтра» швидше прийшло* (О. Копиленко); *Чужих слів унікав, а як траплялися які «консерватори», «бюджет», кожне з'ясовував* (А. Головка).

3. Якщо в цитованому тексті або в прямій мові, узятих у лапки, є інші цитування, а також власні назви, іронічні вислови та інші слова або вислови, що мають уживатися в лапках, доцільно використовувати лапки різної форми — зовнішні і внутрішні. У функції перших рекомендовано вживати кутові лапки, або «лапки-ялинки» («...»), у функції внутрішніх — «лапки-лапки» («...» та ін.): *«Це мій «Кобзар»», — сказав він.*

Якщо з певних причин не вдається використовувати зовнішні і внутрішні лапки різної форми, то в кінці прямої мови або цитати лапки одного виду в безпосередній близькості не повторюються. Не можна писати, наприклад: *«Це мій «Кобзар»», — сказав він.* Лапки, що виділяють якесь слово (кілька слів) у кінці прямої мови або цитати, зберігаються перед зовнішніми закритими лапками тієї ж форми тоді, коли між ними стоїть знак оклику, знак питання або три крапки: *«Ти дивився телефільм «Роксолана»?» — спитав він товариша.*

На письмі (у рукописних текстах) «лапки-лапки» традиційно використовують у формі „...”.

4. Для виділення певних розрядів власних назв (див. § 50, п. 14; § 54, пп. 4, 5, 7; § 55, пп. 1, 3; § 57, п. 1; § 58, пп. 1 – 3).

5. Для виділення в тексті слів або висловів, що їх подають як значення інших слів (висловів): *Слово голова, крім свого прямого значення, має ще й кілька переносних: «розум», «керівник», «початок колони» та ін.; голова «керівник» — це метафора.*

§ 165. СКІСНА РИСКА (/)

Скісну риску ставимо в таких позиціях.

1. В офіційно-діловому та науковому стилях — як розділовий знак між однорідними членами речення та в інших подібних випадках у значенні, близькому як до єднального (=і), так і до розділового (=або) сполучників (з можливістю переважання в різних контекстах то одного, то іншого з цих значень): *складна інтонація оклику / питання; тенденції до синтетизму / аналітизму; системність / несистемність мовних явищ* (з мовознавчої літератури); на позначення року, що не збігається з календарним, напр.: *у 2018/2019 навчальному році* (без відступів до і після скісної rischi).

Уживаються також комбіновані єднально-розділові сполучники **і/або**, рідше **та/або** (без відступів до і після скісної rischi): *порушення авторського і/або суміжних прав; «Типова освітня програма підвищення кваліфікації голів і/або членів правлінь об'єднань співвласників багатоквартирних будинків»; Війна і/або поезія?* (назва газетної публікації).

Примітка. У тих випадках, де такі сполучення є вже досить усталеними, різною мірою наближаючись до складених слів, і між їхніми компонентами можна поставити також дефіс (див. § 36, п. 2) наприклад: *купівля / продаж і купівля-продаж, категорія істот / неістот і категорія істот-неістот* (у мовознавстві), скісна риска переходить з розряду пунктуаційних знаків до розряду нелітерних орфографічних знаків (як дефіс у більшості випадків його вживання, апостроф).

2. На позначення співвідношення яких-небудь величин, параметрів: *співвідношення курсу гривня / долар.*

3. У графічних скороченнях (див. § 62) — без відступів до і після скісної rischi:

а) замість словосполучень та інших сполучень слів і складних слів (іменників і прикметників): *п/в* (поштове відділення), *р/р* (розрахунковий рахунок), *х/к* (холодного копчення), *п/п* (по порядку: № *п/п*), *к/т* (кінотеатр), *т/к* (телеканал), *с/г* (сільськогосподарський) та ін.;

б) у позначеннях складених одиниць виміру: *км/год* (кілометр на годину), *Ф/м* (фарад на метр) та ін.

§ 166. КОМБІНОВАНЕ ВЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

У різних випадках можливе поєднане вживання двох розділових знаків. Це найчастіше:

— ?! (див. § 156, п. 1, прим. 3), !? (див. § 157, п. 1, прим. 3);

— ...?; ...!; ?..; !.. (див. § 162, п. 1);

— , — (кома й тире), які ставимо а) у реченнях з прямою мовою та мовою автора; б) у всіх тих випадках у межах речень з випущеними членами

(З одного боку, це ніби й не так, а з другого, — факти частково підтвердилися) та з відокремленими і вставленими конструкціями, у складних реченнях, коли — за наявності в них тире — кома має закривати ту чи іншу попередню конструкцію; в) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення: перед указівними словами **це, так, такий** і под. на початку другої частини речення (див. § 161, III, прим. 1);

— збіг різних знаків у реченнях з наявністю конструкцій у дужках (див. § 163);

— збіг різних знаків у реченнях з прямою мовою та мовою автора (див. § 167).

§ 167. Розділові знаки для оформлення прямої мови та цитат

I. Для виділення прямої мови вживаємо лапки, якщо пряма мова йде в рядок, або частіше, якщо кожна з реплік подаємо з нового рядка (з абзацу), тире.

1. Коли пряма мова починається з абзацу, то перед її початком ставимо тире, а в кінці, як звичайно, крапка, знак питання, знак оклику або три крапки (залежно від характеру речення):

— *Добридень, Замфіре!*

— *Спасибі вам.*

— *Що поробляєш?*

— *З винограднику їду* (М. Коцюбинський).

2. Коли пряма мова йде в рядок, без абзацу, то перед її початком мають стояти відкриті лапки (без тире), у кінці — закриті лапки, а перед ними — відповідний до характеру речення розділовий знак (знак питання, знак оклику, три крапки, але не крапка, яку ставимо вже після лапок): *У цей час я побачила далеко машину і стала показувати в інший бік: «Дивіться, дивіться! Хтось іде!»* (Ю. Яновський).

3. Речення, що вказує, кому належить пряма мова (тобто «слова автора»), може:

1) стояти перед прямою мовою, і в такому разі після нього ставимо двокрапку, а перше слово прямої мови починається з великої літери: *Чується немолодий голос хазяйки: «Та двері, двері зачиняйте»* (А. Шиян);

2) стояти після прямої мови, і в такому разі після прямої мови ставимо (залежно від характеру речення) кому (там, де мала б бути крапка), знак оклику, знак питання або три крапки, а слова автора починаються з малої літери; після відповідного розділового знака перед словами автора ставимо тире: *«Невиправдані людські втрати — найбільша ганьба для командира», — говорив старший лейтенант* (О. Гончар);

— *Тату! татку!* — *упізнали діти.*

— *Голуб'ята!* — *батько простер руки* (П. Тичина);

—*Хто там?* — запитав на її легенький стукіт біля дверей Ковтун <...> — *Я, я!* — нетерпляче повторила Яринка (В. Козаченко).

Коли пряма мова подається в лапках, після неї також ставимо тире: «*Як живете?*» — в листі своїм княжна його [Тараса Шевченка] запитує (Д. Білоус).

Примітка. Якщо слова автора при цьому починаються словами **так, ось що, ось як** і под., то в тих випадках, де після прямої мови мали б стояти кома й тире, ставимо тільки тире: «*Треба завжди бути чесними*» — так казала дітям мати;

3) розривати пряму мову, і тоді, якщо пряма мова починається з абзацу, перед її початком ставимо тире, а якщо без абзацу (в рядок), перед початком і в кінці її ставляться лапки, і застосовуються такі правила:

а) коли на місці розриву не має бути ніякого розділового знака або мали б бути кома, крапка з комою, двокрапка або тире, то перед словами автора й після них ставимо комбінований знак кома й тире, а пряма мова продовжується з малої літери: — *У мене, — вів своє дід, — сини, двоє, на фронтах* (Л. Смілянський); — *Батьку, — мовила тихо, — ви так гарно співали, так гарно...* (П. Загребельний); «*Мамо, — каже старший син, — ходім додому!*» (Марко Вовчок);

б) коли на місці розриву мала б бути крапка, то перед словами автора ставимо кому й тире, а після них — крапка й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери: — *Зроду не чув, щоб лисиці так кидались на людей. — А я чув, — сказав Жадан. — І не тільки чув. Бачив* (Ю. Щербак);

в) коли на місці розриву мав би бути знак питання або знак оклику, то перед словами автора зберігаємо цей знак і додаємо тире, а після слів автора ставимо крапку й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери: — *А, це ти, Максиме? — зрадів Карпо. — Заходь, заходь!* (М. Коцюбинський); — *Оце довчивсь! — почав батько мені. — Що ж тепер?..* (А. Тесленко);

г) коли на місці розриву мали б бути три крапки, то вони залишаються перед тире. Пряму мову продовжуємо або з великої, або з малої літери залежно від того, яка літера була б після трьох крапок за відсутності розриву. Після слів автора в першому випадку ставимо крапку й тире, а в другому — кому й тире: — *Ходять тут усякі... — бурмоче дід. — Недавно двоє пройшло* (О. Донченко); — *Гратиму!.. й я гратиму?.. Ну й... — глянув навкруги, — ну й життя гарне!..* (А. Тесленко);

г) коли одна частина слів автора стосується першої частини прямої мови (тієї, що стоїть до розриву), а друга — другої, то після слів автора ставимо двокрапку й тире, а пряму мову продовжуємо з великої літери: — *Зараз, — сказав Матюха. Потім згадав щось і повернув голову до жінки: — Де там та Зінька з кислицями?* (А. Головка).

Примітка. Діалоги й полілоги можна подавати без абзаців, що буває здебільшого тоді, коли їх хтось переказує. У такому разі лише першу репліку подаємо з абзацу й перед нею ставимо тире, а далі репліки наводимо в лапках; після них перед авторськими словами ставимо тире, а перед ними після авторських слів — двокрапка: — *Страх, розказує, яке діялось: народу, каже, як на війні, сила-силенна... а кінні наступають, душать. «Розходьтесь!» — гукають. А ті: «Не підемо, давай нам наше... ми за правду»* (М. Коцюбинський).

4. Коли пряма мова стоїть усередині слів автора, перед нею стоїть двокрапка, а після неї ставимо:

1) кома, якщо це потрібно в умовах контексту: *Казав пан: «Кожух дам», та й слово його тепле* (прислів'я);

2) тире:

а) у разі відсутності розділового знака на місці розриву слів автора: *На зауваження вчителя з приводу запізнення учень пояснив: «Дуже довго не було автобуса» — і сів на своє місце;*

б) якщо пряма мова закінчується такими розділовими знаками, як три крапки, знак питання або знак оклику:

*Діти нудяться в хатині,
Нудять, нарікають:
«І нащо зима та люта?» —
Все вони питають* (Леся Українка).

5. Коли кілька реплік прямої мови йдуть у рядок, без указівки, кому вони належать, то кожну з них беремо в лапки, а між репліками ставимо тире: *«А в тебе земля ще де є?» — «Ні, нема». — «А хата є?» — «Є»* (Панас Мирний).

Перед кожною реплікою (у тому числі й перед першою) можна також ставити тире, тоді кожну парну репліку слід брати в лапки, наприклад: — *А в тебе земля ще де є? — «Ні, нема». — А хата є? — «Є».*

6. Якщо в діалозі, що подається в рядок, після репліки одного з учасників ідуть слова автора, то перед наступною реплікою іншого учасника тире не ставимо: *«Простіть мені; чого нам сваритись?» — каже вона, аж плаче. «Про мене, — кажу. — Якби мене ніхто не зачіпав, я б довіку нікого й пальцем не зачепила»* (І. Нечуй-Левицький).

Примітка. Звичайно не виділяють (лапками або тире) чужу мову і тоді, коли немає вказівки на те, кому вона належить (це невідомо або не має значення): *Кажуть: скупий двічі платить; — Друкарська? — Так. Маю намір купити згодом. Кажуть, у німців чудові машинки* (О. Шугай).

У друкованих засобах масової інформації вставлені речення, подібні до слів автора, виділяють звичайно комами: *Учора, повідомляє наш кореспондент, відбулася зустріч лідерів країн Євросоюзу* (з газети).

II. Для оформлення цитат застосовуємо такі розділові знаки.

1. Цитати, включені в авторський текст, беремо в лапки. Інші розділові знаки при них розставляємо так, як у реченнях з прямою мовою та словами автора. Наприклад: *У Конституції України записано: «Державною мовою в Україні є українська мова».*

Цитати, що виступають як самостійні висловлення (наприклад, в епіграфах), лапками не виділяються.

2. Якщо цитату наводимо не повністю, а з пропуском, його позначаємо трьома крапками — на початку, в середині або в кінці цитати (у текстах спеціального призначення знак три крапки на місці пропуску можна ставити у квадратні або кутові дужки (див. § 163, II, п. 3, III).

Пропуски на початку цитати позначаємо по-різному. Якщо цитата подаємо як пряму мову після двокрапки, перше її слово після трьох крапок пишеться з малої літери: *Про цей переклад «Іліади» І. Франко сказав: «<...> се не популяризований, але справді націоналізований наш український Гомер, і то націоналізований так щасливо, що я не знаю нації, яка могла б похвалитися подібною працею»* (О. Кундзич). Якщо ж цитата подана як пряма мова, але на початку речення в цілому перед авторськими словами, перше слово в ній після трьох крапок пишеться з великої літери: *«<...> Іноді словник Грінченка збивається своїм характером на словник тлумачний, не даючи російських відповідників до українських слів, а обмежуючись поясненням останніх російською мовою <...>», — зауважував М. Рильський.*

Якщо цитата органічніше включена в текст, виступаючи як підрядна частина складнопідрядного речення, як частина речення зі вставленими словосполученнями або реченнями, що вказують на її автора, вона починається завжди з малої літери (навіть тоді, коли її взято повністю), за винятком власних назв, і без зазначення можливого пропуску на її початку: *Максим Рильський писав, що «глибока народність лексики Малишка, граматичного, синтаксичного ладу його творів не підлягає сумніву»; Як відзначав Олесь Гончар, «XX сторіччя принесло нашій мові й культурі високі злети і найскладніші випробування».*

3. Якщо під час цитування з'являється потреба у вставленні пояснень, їх подають або в круглих (див. § 163, п. 1), або (у текстах спеціального призначення) у квадратних дужках (див. § 163, II, п. 2). У круглих дужках (з виділенням курсивом) подають також зауваження, примітки в межах певної цитати на зразок: *Куренями в Січі звалися великі, довгі хати, в яких жили запорожці* (примітка наша. — *Ред.*), «... (курсив мій. — *Упорядник*)...» і под.

Примітка 1. Про вживання в цитованому тексті зовнішніх і внутрішніх лапок див. § 164, п. 4.

Примітка 2. Прізвище автора або інше джерело цитування подаємо після цитати звичайно в круглих дужках (див. § 163, I, п. 5); якщо ж указівка на автора (джерело) наводиться нижче, зокрема в епіграфах, джерело зазначається переважно без дужок (див. § 155, п. 1, прим. 2). У тих випадках, коли цитату наводимо в дужках усередині речення, її

джерело зазначається звичайно після крапки й тире (див, наприклад, § 158, I, п. 15, 1, у примітці ілюстрацію з творів М. Коцюбинського).

Про вживання крапки в кінці речення у цитатах (епіграфах і т. ін.) при зазначенні (у дужках і без них) їхніх авторів та інших джерел цитування див. § 155, п. 1, прим. 2.

§ 168. Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку

Для оформлення рубрик переліку (переважно в офіційно-ділових та наукових текстах) використовують такі способи членування тексту — з поданням кожної рубрики з абзацу або рідше в рядок.

1. У разі потреби в кількеступеневому членуванні тексту від ширших до вузких за змістом його положень застосовуємо комбіновану систему літерно-цифрової нумерації:

— римські цифри (з крапкою після них) або великі літери (з крапкою) — на найвищому рівні членування тексту (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

— арабські цифри (з крапкою) — на середньому рівні членування (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

— арабські цифри (з дужкою після них) — на нижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою);

— малі літери (з дужкою) — на найнижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою).

2. У разі такої ж потреби застосовують також, причому дедалі ширше, інший принцип — використання тільки арабських цифр (з крапками після них) з послідовним їх додаванням від однієї до більшої кількості:

1. Загальні положення

1.1. Національна академія наук України (далі — НАН України) є вищою науковою самоврядною організацією України, що заснована на державній власності.

1.2. НАН України у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства та Статутом НАН України, який ухвалюється та реєструється в порядку, встановленому законом.

1.3. НАН України є правонаступником Академії наук України, що була заснована в 1918 році і в подальшому йменувалася Українською академією наук, Всеукраїнською академією наук та Академією наук Української РСР [...] і т. д. (Статут Національної академії наук України).

3. Якщо ж немає потреби в такому ступеневому членуванні тексту, звичайно використовують арабські цифри з крапкою і ще частіше — арабські цифри з дужкою та малі літери, наприклад:

Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

- 1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено;*
- 2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;*
- 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я <...> і т. д. (Конституція України).*

Особливо це застосовують тоді, коли перелік подають в рядок: *Комп'ютер складається з: а) системного блока; б) монітора; в) клавіатури* (у таких випадках замість крапки з комою можна використовувати й кому, а двокрапка перед переліком не обов'язкова).

4. Використовують також спосіб абзацного членування тексту при переліку за допомогою тире:

12.6. Президія НАН України за рекомендацією загальних зборів відповідного відділення НАН України:

- призначає на посаду керівника наукової установи НАН України;*
- за наявності вмотивованих заперечень, оголошує новий конкурс, призначивши виконувача обов'язків керівника наукової установи НАН України на строк не більш як шість місяців (Статут Національної академії наук України).*

ПОКАЖЧИК

А

- А-340* § 58, п. 4
А арне § 137
Аахен § 137
абат § 128, п. 1
Абашидзе § 144, п. 7, 3, а
Абд ель Керім § 49, п. 2
абі куди § 41, п. 1, 9
абі -то § 41, п. 3, 3
абі що § 44, п. 2, 1
абі як § 41, п. 1, 9
абі як § 44, п. 2, 1
абітурієнт § 130, п. 1
або ж § 43, п. 2, 1
абориген § 5
або що § 43, п. 1
аброморфема § 35, п. 4, 2
абсолютно сухий § 40, п. 1, 4, прим. 1
Абхазія § 153, п. 2, 1
абхазський § 153, п. 2, 1
абіхто § 39, п. 1
абічий § 39, п. 1
абіякий § 39, п. 1
авангард § 122, п. 1
аванпост § 28, прим.
аванпостний § 28, прим.
а вгіві стайні § 49, п. 9, 3, прим. 2
авдиторія § 131
Авдієвський § 142, п. 2
Авенір § 143, п. 2, прим. 1
авіарейс § 35, п. 4, 2
Авраам § 137
Аврора § 131
Австро-Угорщина § 154, п. 2, 4
Австро-Угорщина § 154, п. 3, 1
Австро-Угорщина § 36, п. 2, 3
авт. — автор; авторський § 62, п. 1
автентичний § 131
автобіографія § 131
автовідповідач § 35, п. 4, 2
автовокзал § 35, п. 2, 4
автомагістраль § 36, п. 1, 3
автомобілі «Нісан» § 58, п. 2
автомобіль § 121, п. 1, 2
автомобіль § 131
автомобіль § 140
автомотогурток § 36, п. 1, 7
а втор § 131
А втор § 60, п. 1
авторитет § 131
а вторка § 32, п. 4
автохтон § 131
Агата § 124
Агата нгел § 123
Агафа нгел § 123
агент § 19, п. 2
агентство § 19, п. 2
агентство Інтерфакс-Азербайджан § 54, п. 5, прим. 2
агентство Українські Національні Новини § 54, п. 5, прим. 2
агентство Франс Пресс § 54, п. 5, прим. 2
агітація § 122, п. 1
агітація § 5
аграрний § 40, п. 2, 2, а
аграрно-промисловий § 40, п. 2, 2, а
агресія § 5
агресор § 122, п. 1
агробізнес § 35, п. 4, 2
агроекологія § 130, п. 1
агрокультура § 36, п. 1, 3
агрокультурний § 40, п. 1, 1
агронóm § 9, п. 2, 6
агрудний знак «За безпеку народу» § 57, п. 1
а грус § 6, п. 1
а грусовий § 6, п. 1
Адамєнко § 32, п. 9
Адамс § 134
Аделаїда § 129, II
адже ж § 43, п. 2, 1
А длер § 134
адмінресурс § 35, п. 4, 1
адмінреформа § 35, п. 4, 1
Адоній § 53, п. 1
Адріанополь § 154, п. 2, 5
Адріатика § 129, III, п. 2
ад'юнкт § 138, п. 1, 2
ад'ютант § 138, п. 1, 2
аерометод § 35, п. 4, 2
аероплан § 121, п. 1, 1
аеропорт «Боріспіль» § 50, п. 14
АЕС § 63, п. 9
Азово-Чорномор'я § 154, п. 2, 4
азефи § 49, п. 5
Азія § 50, п. 1
Азовське море § 50, п. 1

Аїда § 129, II
Айвѣнго § 133
Айзенáх § 136, п. 1
акад. — *академік* § 62, п. 1
академвідпўстка § 35, п. 4, 1
академік § 129, I, п. 6
академік § 32, п. 1, прим.
академік § 56, прим. 1
академічний § 33, п. 2
Ака́т Дамкѣнг § 49, п. 4
акватѣхніка § 35, п. 4, 2
7-А клас § 35, п. 5, 6
аксіо́ма § 129, I, п. 2
акті́в § 54, п. 6
Акт проголо́шення незале́жності
України § 55, п. 1
аккумулятор § 128, п. 1
Ак'я́б § 138, п. 1, 1
Ак'я́р § 151, п. 1
Алатáу § 50, п. 4, прим.
Алатáу § 154, п. 3, 3
Алба́нія § 121, п. 1, 1
але́ж § 43, п. 2, 1
А́лекс § 134
Александро́в § 144, п. 2
Алексѣ́ев § 144, п. 3, 3
Алжі́р § 129, III, п. 3
алжирець § 129, III, п. 3
алкотѣ́ст § 35, п. 4, 2
Алла́х § 122, п. 4
Алла́х § 128, п. 1
Алла́х § 53, п. 1
Алматі́ § 140
Алѣ́сь Адамо́вич § 144, п. 1
Алфьо́ров § 144, п. 4, 2
альба́тро́с § 139, п. 1, 2
Альбе́рта § 139, п. 1, 2
Альтамі́ра-і-Креве́а § 146, п. 3, 2
альтруї́ст § 129, II
альфа § 51
áльфа Мало́ї Ведме́диці § 51
алюмінієвий § 33, п. 6
алюміні́й § 121, п. 1, 2
Аля́б'єв § 144, п. 3, 2
Аля́б'єв § 144, п. 12
Аля́ска § 121, п. 1, 2
Аля́ска § 153, п. 1
алья́скінський § 153, п. 1
Амальте́я § 123
Амангельді́ § 140
Аме́рика § 129, III, п. 2
ампу́а § 140
амудар'і́нський § 153, п. 1
амудар'і́нський § 154, п. 3, 3
Амудар'я́ § 151, п. 1
Амудар'я́ § 153, п. 1
Амудар'я́ § 154, п. 3, 3
Амудар'я́ § 50, п. 4, прим.
Ан-124 § 35, п. 5, 5
Ан-225 § 35, п. 5, 5
Ан-225 § 58, п. 4
Ана́ньїн § 3
анархі́чний § 33, п. 2
ана́тема § 123
ана́фема § 123
áнгел § 49, п. 7, 2, прим. 1
А́нглія § 5
Андо́рра § 128, п. 3
андоррець § 128, п. 3
Андре́ев § 144, п. 3, 3
Андрі́єво-Іва́нівка § 154, п. 3, 2
андрі́єво-іва́нівський § 154, п. 3, 2
Андрі́єва § 33, п. 6
Андрі́єве § 33, п. 6
Андрі́ ві кни́жкі § 49, п. 9, 1
Андрі́їв § 9, п. 3, 5, г
Андрі́ївська це́рква § 55, п. 2
Андрі́ївський § 9, п. 3, 5, г
Андрі́ївський узві́з § 50, п. 11
Андрі́й § 33, п. 6
Андрі́й Первозва́ний § 53, п. 1
ані́ж § 43, п. 1
ані́скільки § 41, п. 1, 9
ані́скільки § 44, п. 2, 1
ані́телє́нь § 41, п. 1, 9
ані́тро́хи § 41, п. 1, 9
ані́тро́хи § 44, п. 2, 1
ані́хто́ § 39, п. 1
ані́чичі́рк § 41, п. 1, 9
ані́чій § 39, п. 1
ані́що́ § 39, п. 1
ані́як § 41, п. 1, 9
ані́як § 44, п. 2, 1
ані́який § 39, п. 1
анна́ли § 128, п. 1
Ана́ньїн § 144, п. 13, 1, а
Ана́ньїно § 149, п. 4, 2
анота́ція § 128, п. 2, прим.
Анрі́ § 129, I, п. 3
Анрі́ § 140
Анта́нта § 50, п. 7
Антаркти́да § 129, III, п. 2
Антаркти́да § 50, п. 1
Анта́рктика § 129, III, п. 2

Антéй § 49, п. 7, 2
антиалкого́льний § 31, п. 5
антиаргуме́нт § 31, п. 5
антиаромати́чний § 31, п. 5
антивірус § 35, п. 4, 4
«Анти-Дюринг» § 35, п. 4, 4, прим. 1
антиелектро́н § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиестети́чний § 31, п. 5
антиєвропе́йський § 31, п. 5
антиімперіалісти́чний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиінфекці́йний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиінфляці́йний § 31, п. 5
антиінфляці́йний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиісторі́чний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антинауко́вий § 31, п. 5
антиоки́ словач § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиурядо́вий § 31, п. 5
антиурядо́вий § 35, п. 4, 4, прим. 2
анти́чний світ § 52, п. 2, прим. 3
антиядерний § 31, п. 5
Анти́н § 9, п. 2, 6, прим.
Анти́н § 32, п. 11, прим.
Анти́н § 143, п. 2, прим. 1
антоло́гія § 123
Анто́нівна § 32, п. 11, прим.
Анто́ніо § 140
Анто́нович § 32, п. 11, прим.
антрополо́гія § 123
Аньо́лек § 144, п. 5, 2
Апеляці́йний суд Закарпа́тської о́бласті § 54, п. 1
Аполло́н § 49, п. 7, 2
Аполло́н Бельведéрський § 55, п. 2
апте́ка § 123
апа́би § 49, п. 6
Ара́бська Респу́бліка Єгі́пет § 50, п. 6
Араві́йське мо́ре § 151, п. 2, 2
Аракче́єв § 144, п. 3, 3
Арзамáс § 153, п. 2, 3
арзамáський § 153, п. 2, 3
Аріе́ль § 130, п. 1
а́рка § 9, п. 2, 1, прим. 2
арк. — *аркуш* § 62, п. 1
Арктика § 129, III, п. 2
Арно́ § 140
арсенáл § 121, п. 1, 1
арсенáл § 140
Артемо́ вський § 9, п. 3, 5, е
артеріáльний § 129, I, п. 2
артéрія § 129, I, п. 2
Арте́м § 144, п. 1
Арте́мов § 144, п. 4, 2
артпо́лк § 35, п. 3, 2
артріно́к § 35, п. 4, 2
Арту́р § 124
Аре́ф'єв § 144, п. 12
арф'я́р § 7, п. 1, прим.
архаї́чний § 3
архаї́чний § 33, п. 2
арха́нгел § 49, п. 7, 2, прим. 1
археологі́чний § 33, п. 2
архидіа́кон § 35, п. 4, 3
архисре́й § 31, п. 4, прим.
архимандри́т § 31, п. 4, прим.
архистрати́г § 31, п. 4, прим.
архі́в § 129, I, п. 6
архіва́жливий § 31, п. 4
архієре́й § 31, п. 4, прим.
архімандрі́т § 31, п. 4, прим.
архіме́дова спіра́ль § 49, п. 9, 3, прим. 2
архімі́льйоне́р § 31, п. 4
архіскла́дний § 31, п. 4
архіскла́дний § 35, п. 4, 3
архістрати́г § 31, п. 4, прим.
архіте́ктурно-будіве́льний § 40, п. 2, 2, а
архішахра́й § 35, п. 4, 3
а/с (абонентська скринька) § 62, п. 4
Аска́нія-Но́ва § 152, п. 4, 2
а́стма § 123
астроко́ре́кція § 35, п. 4, 2
асфа́льт § 121, п. 1, 2
ателье́ § 139, п. 1, 1
ателье́ § 140
Ате́ни § 123
Атланти́да § 129, III, п. 2
Атла́нтика § 129, III, п. 2
Атланти́чний океáн § 121, п. 1, 1
атла́нтік-сітинський § 154, п. 3, 4
Атла́нтік-Сіті § 154, п. 3, 4
АТС § 61, п. 2
аудито́рія § 131
аудіє́нція § 129, I, п. 2
аудіє́нція § 131
аудиоальбо́м § 35, п. 4, 2
аутса́йдер § 131
Афанáсьєв § 144, п. 3, 2
Афі́на § 49, п. 7, 2
Афі́ни § 123
А́фрика § 129, III, п. 2
А́фрика § 152, п. 1
африка́нці § 49, п. 6
Ахі́ллес § 49, п. 7, 2
ахі́ллєсова п'ята́ § 49, п. 9, 3, прим. 2

Ахмéd § 122, п. 4
ацтэки § 49, п. 6
А чинськ § 149, п. 4, 3, а
Ашгабат § 154, п. 2, 5
Аюдáг § 154, п. 3, 3

Б

Б-17 § 35, п. 5, 5
б § 44, п. 1, 12
ба́ ба § 33, п. 3
ба́ ба-яга́ § 49, п. 7, 3, прим.
ба́ бин § 33, п. 3
бага́ж § 5
багатвечір § 35, п. 4, 1
бага́ тий § 19, п. 2
бага́ то-бага́ то § 35, п. 5, 1
багатпрогінний § 40, п. 1, 4
багатоспрямований § 40, п. 1, 4
бага́ тство § 19, п. 2
бага́ цько § 26, п. 2, 1, а
Багірзадé § 146, п. 3, 4, прим.
Багіров § 144, п. 7, 1
бажа́ нь, § 26, п. 2, 2
базéдова хвороба § 49, п. 9, 3, прим. 2
Ба́ зель § 121, п. 1, 2
Ба́ зель § 139, п. 1, 2
Базіліо § 140
байра́к § 12, п. 2
Бакү § 153, п. 1
бакінський § 153, п. 1
Бакү § 140
бал § 121, п. 1, 1
бала́ нс § 121, п. 1, 1
бала́ ст § 28, прим.
бала́ стний § 28, прим.
балéт «Лебéдине о́зеро» § 55, п. 3
ба́ лка § 26, п. 1, 3, прим.
Балка́ нський піво́ стрів § 50, п. 1
Балка́ нські країни § 50, п. 7
Ба́ лтика § 129, III, п. 2
бальза́ ківські тради́ ції § 49, п. 9, 3, прим. 1
Бангко́к § 153, п. 2, 3, прим. 1
бангко́кський § 153, п. 2, 3, прим. 1
бандури́ ст § 32, п. 14
банкiр § 32, п. 14
банк «Пiвдéнний» § 54, п. 4
Барб'е́ § 138, п. 1, 1
Барб'е́ § 140
Барбю́ с § 138, п. 2, 2
барви́ стий § 33, п. 5
Бардiв § 150, п. 1, 3
баро́ ко § 128, п. 1
баро́ метр § 127
баро́ н § 56, прим. 2
баскiй § 26, п. 2, 1, а, прим.
ба́ ско § 26, п. 2, 1, а, прим.
Баскунча́к § 153, п. 2, 2
баскунча́цький § 153, п. 2, 2
батальйо́ н § 8, п. 1, 2
ба́ тенько § 26, п. 2, 1, б
ба́ тенько § 32, п. 9
бати́ г § 22, 5
батожи́ ти § 22, 5
ба́ тькiв § 9, п. 1, 1, в
Ба́ тькiвци́ на § 60, п. 3
ба́ тько § 33, п. 6
батько § 41, п. 3, 1, прим. 2
ба́ тькова § 33, п. 6
ба́ тькове § 33, п. 6
бац § 27, п. 7
башки́р § 129, I, п. 6
башта́ нник § 29, п. 1, 3
Баянго́ л-Монго́ льський автоно́ мний о́ круг § 50, п. 8
Б — байт § 62, п. 1
Ба́ ден-Ба́ ден § 152, п. 5
бджола́ § 10, п. 1
бджола́ § 10, п. 2, 2
бджоли́ ний § 33, п. 4
Беатри́с § 140
Беатри́че § 129, I, п. 3
беби́ бум § 133
без Андрiя Ба́ йка § 142, п. 3, прим. 2
безба́ тченко § 27, п. 6
безба́ тченко § 32, п. 9
без ви́ дома § 41, п. 2, 1
бе́звiсти § 41, п. 1, 2
безго́ лiв'я, § 9, п. 3, 2, а
безго́ ло́ сся § 9, п. 3, 2, а
бездо́ рiжжя § 9, п. 3, 2, а
без жа́ лю § 41, п. 2, 1
беззвуч́ ний § 29, п. 1, 1
бези́ менний § 7, п. 4, прим. 1
без кiнця́ § 41, п. 2, 1
без кiнця́-кра́ ю § 41, п. 2, 1
безкори́ сливий § 31, п. 2
безкра́ йй § 31, п. 2
без кра́ ю § 41, п. 2, 1
без ла́ ду́ § 41, п. 2, 1
без ли́ ку § 41, п. 2, 1
без мети́ § 41, п. 2, 1
без на́ ми́ ру § 41, п. 2, 1
без Ни́ ни Ба́ йко § 142, п. 3, прим. 2

безпека § 21
безпечний § 21
без пуття § 41, п. 2, 1
без сліду § 41, п. 2, 1
без смаку § 41, п. 2, 1
без сумніву § 41, п. 2, 1
без уга ву § 41, п. 2, 1
без упи ну § 41, п. 2, 1
безхатченко § 32, п. 9
без черги § 41, п. 2, 1
без'ядерний § 7, п. 4
без'язикий § 7, п. 4
Бейкер-стріт § 129, III, п. 4, прим. 1
бекерель § 128, п. 3
Бéкі § 128, п. 4
Беккерель § 128, п. 3
Бéкон § 133
беладóна § 128, п. 1
Белгáд § 154, п. 2, 5
белетрiстика § 128, п. 1
Бéллоу § 133
Бенуá § 140
Беранжé § 140
Бéрд § 135
Бердяев § 144, п. 3, 2
бéрег § 9, п. 2, 3
Бéрегiвський ó круг § 50, п. 8
берегті § 5
берегті § 14, п. 3
Березiвський § 141
Березина § 149, п. 4, 2, прим.
березнéвий § 33, п. 6
Березникi § 149, п. 4, 3, е
Березникi § 152, п. 2
берiзки-бéршадський § 154, п. 3, 1
Берiзки-Бéршадські § 154, п. 3, 1
берiзка § 9, п. 3, 5, б
Бéрклi-сквер § 50, п. 5
Бéркиш § 135
бертолéтова сiль § 49, п. 9, 3, прим. 2
Бéртон § 135
бéршадський § 27, п. 3
Бéршадь § 27, п. 3
Бессемéр § 128, п. 3
бессемéрiвський § 128, п. 3
Бестужев § 144, п. 2
бета § 51
бéта Терезiв § 51
Бéтті § 128, п. 3
бетхóвенський § 147, п. 3
Бéжецьк § 149, п. 1, 3
Бéла § 144, п. 11
Белóво § 149, п. 1, 3
Бéлгород § 149, п. 1, 3
Бéлий § 144, п. 11
Бéликов § 144, п. 7, 3, г
Белiнський § 144, п. 3, 4
Бéлорéцьк § 149, п. 1, 3
Б'ернсон § 132
Б'ернсон § 132
б'еф § 138, п. 1, 1
Бжозóвич § 144, п. 6, 2
Бéздна § 149, п. 1
бóзна в кóго § 39, п. 2
бóзна-чий § 44, п. 3, 2
бóзна-що § 39, п. 2
бóзна-як § 44, п. 3, 2
бiзнес-план § 36, п. 2, 2, а
бузький § 153, п. 2, 1
би § 44, п. 1, 12
Бiаррiц § 129, I, п. 2
бiбл. — *бiблiйний; бiблiографiчний;*
бiблiотечний § 62, п. 1
бiблiотéка § 123
Бiблiя § 53, п. 4
бiзнес § 129, I, п. 6
бiзнесмéн § 134
бiзнес-проект § 36, п. 2, 2, а
БiлАЗ § 61, п. 3, прим. 2
Бi а олимпiа да § 52, п. 2
Бi а Цéрква § 50, п. 1, прим.
бiлий-бiлий § 35, п. 5, 1
Бiлл § 128, п. 3
бiлль § 128, п. 1
Бiловéзька Пуща § 149, п. 1, 3
Бiловéзька Пуща § 50, п. 1, прим.
Бiловéрхий § 141
бiлокрiвци § 36, п. 1, 2
бiломóрський § 154, п. 2, 6
бiломóрци § 154, п. 2, 6
Бiлопiлля § 154, п. 2, 1
бiлопiльський § 154, п. 2, 1
бiлоруска § 49, п. 6
Бiлорусь § 149, п. 1, 3
Бiлоруський автомобiльний завод § 61,
 п. 3, прим. 2
Бiлостóк § 149, п. 1, 3
Бiлоцеркiвський § 146, п. 4
бiлоцеркiвський § 153, п. 2
бiлоцеркiвський § 154, п. 2, 6
бiлоцеркiвци § 154, п. 2, 6
бiлувáтий § 33, п. 7
бiльшi-мени § 35, п. 5, 2
бiля Пáрк-лейн § 140

біля Ріджент-стріт § 140
біля Фолл-рівер § 140
біоцикл § 35, п. 4, 2
біржовий § 33, п. 6
Бірма § 50, п. 8
Бісмарк § 128, п. 4
Бокна-фіорд § 154, п. 3, 4
Біла § 149, п. 1, 3
Благовіщенськ § 149, п. 1, 3
Благовіщення § 53, п. 3
Благодарне § 150, п. 1, 1
благословенний § 29, п. 3, 2
блаженна Феодора § 53, п. 2, прим. 1
блаженний § 29, п. 3, 2
блакитно-синій § 40, п. 2, 2, г
Біла Підляська § 149, п. 1, 3
Біла Церква § 153, п. 2
Біла Церква § 154, п. 1, 1
Біла Церква § 154, п. 2, 6
Болдіно § 153, п. 1
болдинський § 153, п. 1
Блеквуд § 134
Блексміт § 124
Біле море § 154, п. 2, 6
бліжній § 33, п. 1
близький § 26, п. 2, 1, а
блізкість § 26, п. 2, 1, а
блізко § 26, п. 1, 1
блізко § 26, п. 2, 1, а
блиск § 28, прим.
бліснути § 28, прим.
Беліч § 144, п. 2
Беліч § 144, п. 6
бліцновіни § 35, п. 4, 3
бліцопитування § 35, п. 4, 3
блогер § 122, п. 1
блок § 121, п. 1, 1
блок § 140
блок-система § 36, п. 2, 2, а
блуза § 121, п. 1, 1
блюмінг § 121, п. 1, 2
Бляйбтрой § 136, п. 1
Банська Бістриця § 150, п. 1, 1
Баня-Лука § 154, п. 3, 1
баня-луцький § 154, п. 3, 1
боа § 140
бобовина § 32, п. 6
бовван § 29, п. 4
бовваніти § 29, п. 4
Бог § 9, п. 3, 5, е
Бог § 53, п. 1
Бог § 53, п. 2

Бог § 53, п. 2, прим. 2
Бог § 53, п. 2, прим. 3
Богдан § 143
Бог Дух Святий § 53, п. 2
бог зна коли § 53, п. 2, прим. 3
бог зна що § 53, п. 2, прим. 3
бог з ним (з тобою) § 53, п. 2, прим. 3
богиня Гера § 53, п. 1, прим.
богі Стародавнього Єгипту § 53, п. 1, прим.
Богородиця § 53, п. 2
Бог Отець § 53, п. 2
бог Посейдон § 53, п. 1, прим.
Бог Син § 53, п. 2
бог торгівлі § 53, п. 1, прим.
бодибілдінг § 35, п. 4, 2
бодіарт § 35, п. 4, 2
боездаєність § 35, п. 2, 4
бож § 43, п. 2, 1
боже § 53, п. 2, прим. 3
Боже § 53, п. 2, прим. 3
боже збав § 53, п. 2, прим. 3
божественний § 29, п. 3, 2
Божий § 53, п. 2, прим. 2
Божий промисел § 53, п. 2
«боїнг» § 58, п. 2
бойкіня § 32, п. 4
бойовий § 33, п. 6
болгарин § 5
Болград § 35, п. 3, 1
Бологе § 150, п. 1, 1
болото § 9, п. 3, 2, а
бонапартізм § 49, п. 5
бонна § 128, п. 1
борець § 9, п. 3, 5, а
борець § 32, п. 3
Борі сівна § 32, п. 11
Бористен § 123
Борисфен § 123
Боричів Тік § 50, п. 11
Борове § 152, п. 3
Боровіковський § 9, п. 3, 5, е
Боровичі § 149, п. 4, 3, д
борода § 9, п. 3, 2, а
Бородіно § 149, п. 4, 1, в
Бородіно § 150, п. 1, 2
Бородіно § 152, п. 3, прим.
борона § 9, п. 3, 2, а
боротьбіст § 32, п. 14
Борісов § 144, п. 7, 3, б
Боріспіль § 148, прим.
Босій § 144, п. 11

босó нiж § 41, п. 1, 8
бостó н § 50, п. 12
Ботвінник § 144, п. 7, 3, 6
Боттічеллі § 128, п. 3
бою ся § 9, п. 1, 1, д
боягузтво § 19, п. 1, 2
боязкі й § 26, п. 2, 1, а, прим.
бóязкість § 26, п. 2, 1, а, прим.
бра § 140
бравісимо § 128, п. 1
Бразілія § 129, III, п. 6
бранденбурзький § 154, п. 2, 5
брат § 19, п. 2
брати § 11, п. 2
брати́к § 32, п. 1
брати́в § 9, п. 1, 1, в
брат-і-сестра́. § 36, п. 2, 1, г
брати́ній § 33, п. 1
брати́ство § 19, п. 2
брати́ський § 19, п. 2
брати́зер § 133
брати́унінг § 133
брати́унінг § 49, п. 5
Бра́хма § 49, п. 7, 1
Бра́хма § 53, п. 1
брахма́н § 122, п. 4
брек § 133
Брест-Литóвськ § 52, п. 2, прим. 2
Брест-Литóвський мі́рний до́говiр § 52, п. 2, прим. 2
Бретáнь § 152, п. 1
Бретóн де лос Ерре́рос § 49, п. 2
Бре́ттон-Вудс § 52, п. 2, прим. 2
Бре́ттон-Ву́дська конфе́ренція § 52, п. 2, прим. 2
бреха́ти § 11, п. 2
брига́да § 129, III, п. 1
брига́да § 5
бригаді́р § 32, п. 14
бри́зки § 28, прим.
бри́знути § 28, прим.
бри́нькати § 27, п. 2
бри́ньча́ти § 27, п. 2
Брита́нія § 129, III, п. 4
брита́нський § 129, III, п. 4
бри́д § 50, п. 11
Бріє́нн § 129, III, п. 4, прим. 2
Бра́нденбург § 154, п. 2, 5
Бро́нниці § 149, п. 4, 1, б
Бро́нниці § 149, п. 4, 3, д
Бро́кес § 128, п. 4
Бронéвський § 144, п. 2

Бронéвський § 144, п. 10
бронзо́ва меда́ль § 57, п. 2
брошу́ра § 130, п. 2
бру́тто § 128, п. 1
Брю́кнер § 128, п. 4
брызк § 28, прим.
брызну́ти § 28, прим.
Брянськ § 151, п. 2, 2
Бу́сел § 142, п. 1
ба́ски § 153, п. 2, 3, прим. 1
ба́स्कський § 153, п. 2, 3, прим. 1
бісмарківський § 147, п. 3
бе́та-про́мені § 36, п. 2, 2, б
бе́та-ро́знад § 36, п. 2, 2, б
бе́та-часті́нка § 36, п. 2, 2, б
Бо́тев § 144, п. 3, 3
БУ-1 § 35, п. 5, 5
Буало́ § 140
Буг § 152, п. 1
Буг § 153, п. 2, 1
Буга́йов § 144, п. 4, 1
буд. — *будино́к* § 62, п. 1
Бу́дда § 140
Бу́дда § 49, п. 7, 1
Бу́дда § 53, п. 1
Буди́нок учи́теля § 54, п. 3
буди́ночок § 10, п. 1
бу́дить § 26, п. 2, 3
буді́вни́к § 9, п. 1, 2
будма́йдáнчик § 35, п. 3, 2
буди́нок № 28-Г § 35, п. 5, 6
будо́ва § 9, п. 1, 2
будува́ти § 34, п. 1
будь § 26, п. 2, 3
будь-де́ § 41, п. 3, 3
будь-де § 44, п. 3, 2
будь-ко́лі § 41, п. 3, 3
будь-ко́лі § 44, п. 3, 2
будь-куди́ § 41, п. 3, 3
бу́дьмо § 26, п. 2, 3
будь на чо́му § 39, п. 2
бу́дьте § 26, п. 2, 3
будь у ко́го § 39, п. 2
будь-хто́ § 44, п. 3, 2
будь-хто́ § 39, п. 2
будь-чи́й § 39, п. 2
будь-що́ § 39, п. 2
будь-що-бу́дь § 41, п. 3, 5
будь-які́й § 39, п. 2
будь-які́й § 44, п. 3, 2
Будя́к § 49, п. 7, 3
бу́дять § 26, п. 2, 3

бу́ер § 126
Буєра́ков § 144, п. 3, 2
буй-ту́р § 36, п. 2, 2, а
Бу́кінгем § 128, п. 4
Букові на § 50, п. 6, прим.
буксі́рувати § 34, п. 3
буксува́ти § 34, п. 3
бу́лла § 128, п. 1
Було́нь-сюр-Ме́р § 154, п. 3, 5
було́нь-сюр-ме́рський § 154, п. 3, 5
Було́ньський Ліс § 50, п. 1, прим.
Було́нь § 139, п. 1, 2
Було́нь-сюр-Ме́р § 50, п. 2, прим.
бульва́р Тара́са Шевче́нка § 50, п. 11
бульв. — *бульвар* § 62, п. 1
бульдóг § 121, п. 1, 2
бульйо́н § 139, п. 1, 1
бульйо́н § 8, п. 1, 2
бундесра́т § 54, п. 5, прим. 3
Бу́енос-А́йрес § 154, п. 3, 3
бу́енос-а́йреський § 154, п. 3, 3
бу́р § 26, п. 2, 2
Бург-ель-Ара́б § 154, п. 3, 5
бург-ель-ара́бський § 154, п. 3, 5
бурело́м § 35, п. 2, 3
буржуа́ § 140
буря́к § 7, п. 2, прим.
бу́р'ян § 7, п. 2
бу́рянний § 7, п. 2, прим.
бу́ття § 27, п. 5
бухо́блік § 35, п. 4, 1
бу́ц § 27, п. 7
ба́хмацький § 153, п. 2, 2
Ба́хмач § 153, п. 2, 2
б'ю § 7, п. 1
бюджéт § 138, п. 2, 2
Б'ю́ кенен § 138, п. 1, 1
Бю́ лов § 140
бюро́ § 138, п. 2, 2
бюро́ § 140
б'ють § 4, п. 1
Бю́ффо́н § 138, п. 2, 2
Бяду́ля § 144, п. 12, прим.
бязь § 138, п. 2, 2
Бя́лий § 144, п. 11

В

В-77 § 58, п. 4
Вавило́вський § 144, п. 7, 3, б
важкі́й-таки́ § 44, п. 3, 1
важкоатле́т § 35, п. 1
важкопрогно́ваний § 40, п. 1, 4

важкорозчи́нний § 40, п. 1, 4
Ва́йзенборн § 136, п. 1
Ва́йнрайх § 136, п. 1
вакуо́ля § 121, п. 1, 2
вакуо́ля § 140
вал § 50, п. 11
Вале́нсія § 121, п. 2
Вале́ріївна § 32, п. 11
Валер'я́н § 7, п. 2
валіде́ § 140
Валу́йки § 149, п. 4, 3, е
валéнтно пов'язаний § 40, п. 1, 4, прим. 1
Валу́а § 140
ван Бетхо́вен § 147, п. 3
Ван Гог § 49, п. 2, прим.
Вандрі́єс § 130, п. 1
Ванзée § 137
вані́ль § 125
Ван Мен § 146, п. 1, 6
Ван Мен § 49, п. 3
ва́нна § 128, п. 1
Вано́ § 140
В Антарктиді § 23, п. 2, 2
ванта́жно-розванта́жувальний § 40, п. 1, 3, прим.
Вара́нгер-фіо́рд § 50, п. 5
варе́ний § 29, п. 3, 2, прим.
ва́рений § 29, п. 3, 2, прим.
варе́ння § 9, п. 3, 4
ва́риво § 32, п. 2
Варнго́ ген фон Е́нзе § 49, п. 2
Василéва § 33, п. 6
Василі́в § 9, п. 1, 1, в
Василі́в § 33, п. 6
Васі́лівна § 32, п. 11
Васі́льович § 32, п. 11
Васі́ль § 143
Васі́ль-Костянти́н § 146, п. 3, 1
Васько́ § 22, 4
ват § 128, п. 1
ват § 128, п. 3
Ватика́н § 129, III, п. 5
ватиканський § 129, III, п. 5
Ватт § 128, п. 3
Вахта́нг § 122, п. 1
Ваи § 60, п. 2
Ваши́нгто́н § 144, п. 7, 3, а
Ваши́нгто́н § 124
Ваши́нгто́н § 129, III, п. 3
Ва́щенко § 22, 4
Ващу́к § 22, 4
вбі́к § 23, п. 2, 6

вбік § 41, п. 1, 2
Віборг § 153, п. 2, 1
вїборзький § 153, п. 2, 1
ввечерї § 41, п. 1, 2
ввїсьмох § 23, п. 1, 4, прим.
ввїч § 29, п. 1, 1
ввїчливий § 29, п. 1, 1
вволю § 41, п. 1, 2
вголос § 41, п. 1, 2
вгорї § 41, п. 1, 2
вгору § 41, п. 1, 2
вдача § 23, п. 3
вдвоє § 41, п. 1, 5
вдень § 41, п. 1, 2
вдїєнція § 131
вдрўге § 41, п. 1, 5
вдосвіта § 41, п. 1, 7
Вєбстер § 124
вєбсторїнка § 35, п. 4, 2
Веденєєв § 144, п. 3, 3
Ведмєдїв § 141
Вєзерб § 124
Веласкес § 121, п. 1, 1
вєлетень § 32, п. 3
Велїка францїзька революція § 52, п. 1
Велїкдень § 53, п. 3
велїкий § 1
Велїкий Віз § 51
Велїкий піст § 53, п. 3
велїкий-превелїкий § 35, п. 5, 2
великолўцький § 153, п. 2, 2
вєлич § 1
вєличєзний § 1
Велїкий каньїон § 151, п. 2, 2
Велїкий Ўстюг § 150, п. 1, 1
Велїкий Ўстюг § 154, п. 1, 1
Велїкі Лўки § 152, п. 4, 1
Велїкі Лўки § 153, п. 2, 2
Велїко-Тїрново § 150, п. 1, 1
Веллінгтон § 124
велопробїг § 36, п. 1, 3
велосипєд § 121, п. 1, 1
Велїчков § 144, п. 6
Вельгорський § 144, п. 2
Вєнгжїновїч § 144, п. 9, 2
Венєра § 49, п. 7, 2
Венєра Мілоська § 55, п. 2
Венєція § 140
Вєрболози § 154, п. 2, 4
вєрболозївський § 154, п. 2, 4
вєрболїз § 36, п. 1, 3
вєрб'я § 7, п. 1, прим.

Вєргїлій § 122, п. 3
Вєргїлій § 122, п. 3
Вєресєєв § 144, п. 3, 2
Вєрїкївський § 9, п. 3, 5, е
Вєрнї городок § 154, п. 2, 3
вєрнїгородоцький § 154, п. 2, 3
Вєрсаль § 125
Вєрсаль § 50, п. 5, прим.
Вєрсальський мир § 55, п. 1
Вєрсальський мїрний договїр § 52, п. 1
вєрстальник § 32, п. 1
вєрстальниця § 32, п. 4
Вєртїнг § 135
вєрф § 140
Вєрхньоднїпрорвськ § 148
Вєрхньоднїпрорвськ § 154, п. 2, 1
вєрхньоднїпрорвський § 154, п. 2, 1
вєрхньолўжїцький § 35, п. 1
Вєрхонна Радa України § 54, п. 1
вєрхонвнї § 9, п. 3, 5, е
Вєрхонвнї Суд України § 54, п. 1
вєршєчок § 32, п. 8
вєршок § 32, п. 13
Вєрьовкїн § 144, п. 4, 2
Вєселовський § 144, п. 2
вєстї § 9, п. 1, 1, е
Вєст-Індїя § 154, п. 3, 4
Вєтлўга § 149, п. 1
Вєтлўга § 153, п. 2, 1
вєтлўзький § 153, п. 2, 1
вєчєря § 10, п. 1
вєчєря § 10, п. 1
вєчїрня § 53, п. 8
вєчорї § 10, п. 1
вєчорї § 10, п. 2, 2
вєчорїти § 10, п. 2, 4
В'єнтьян § 139, п. 1, 1
взаємїни § 23, п. 3
взїмку § 41, п. 1, 2
взнакї § 41, п. 1, 2
взуття «Крокс» § 58, п. 1
Ви § 60, п. 2
вїбирати § 11, п. 2
вїбобїстий § 33, п. 5
вїборець § 9, п. 3, 5, а
вївєршений § 29, п. 3, 2, прим.
вївєршувати § 11, п. 2
вїволїкати § 11, п. 2
вїволокти § 11, п. 2
вїгребти § 11, п. 2
вїгрїбати § 11, п. 2
Вїдавнїцтво § 60, п. 1

видавни́цтво «Ра́нок» § 54, п. 5
 вид. — видання § 62, п. 1
 вид-во (видавни́цтво) § 62, п. 2
 ві́ димо-неві́ димо § 35, п. 5, 2
 видовже́нотупоконі́чний § 40, п. 1, 4,
 прим. 2
 виї́зди́ ти § 28
 виї́зні́й § 28
 Викона́ вець § 60, п. 1
 виконро́ б § 35, п. 4, 1
 ві́ коренення § 11, п. 2
 ві́ коренити § 11, п. 2
 ві́ коренити § 11, п. 2
 викорі́нювання § 11, п. 2
 викорі́нювати § 11, п. 2
 викорі́нювати § 11, п. 2
 викру́чуваний § 34, п. 1
 викру́чування § 34, п. 1
 викру́чувати § 34, п. 1
 ві́ мовити § 11, п. 1
 вимовля́ти § 11, п. 1
 ві́мпел § 129, I, п. 6
 вино́ § 140
 Виногра́дов § 144, п. 7, 3, б
 Виногра́дово § 149, п. 4, 3, в
 вино́ «Перлі́на стéпу» § 58, п. 1
 вино́ щувати § 11, п. 1
 вип. — випуск § 62, п. 1
 ві́ пекти § 11, п. 2
 випіка́ ти § 11, п. 2
 випо́ліскувати § 11, п. 2
 ві́ полоскати § 11, п. 2
 ві́ прова́дити § 11, п. 1
 випро́воджа́ ти. § 11, п. 1
 ві́ пуск § 28, прим.
 випускні́й § 28, прим.
 виробні́цтво § 9, п. 3, 5, е
 Виробні́ че акціо́нерне товарі́ство
 «Полі́графкні́га» § 54, п. 4
 ві́рок § 9, п. 3, 5, е
 ві́ ростити § 11, п. 1
 ви́ро щувати § 11, п. 1
 ві́ селок § 9, п. 1, 1, а
 виск § 28, прим.
 ві́ скнути. § 28, прим.
 ві́ слати § 11, п. 2
 висо́кий § 20
 Висо́кі Догові́рні́ Стóрони § 60, п. 1
 ві́ соко § 1
 високоврожа́йний § 40, п. 1, 2
 високогі́р'я § 36, п. 1, 2
 високоопла́чуваний § 40, п. 1, 4
 височéнний § 29, п. 3, 1
 Виспя́нський § 144, п. 8
 Виспя́нський § 144, п. 11
 ві́ссати § 29, п. 4
 вистила́ ти § 11, п. 2
 Вифле́єм § 129, III, п. 6
 ви́хований § 29, п. 3, 2, прим.
 ви́хова́тель § 32, п. 3
 ви́ховні́й § 40, п. 2, 2, а
 Ївич § 144, п. 6
 ви́шньоволо́цький § 153, п. 2, 2
 ві́ще § 20
 ві́щий § 20
 Віардо́ § 129, I, п. 2
 Віардо́ § 140
 вібра́ція § 129, I, п. 6
 ві́вця § 9, п. 1, 1, г
 ві́вча́рка § 59, п. 1
 відгоро́ джувати § 11, п. 1
 відда́вна § 41, п. 1, 4
 відда́ти § 29, п. 1, 1
 відді́л § 29, п. 1, 1
 ві́ діл за́гального мовозна́ства
 Інститу́ту мовозна́ства
 ім. О. О. Потебні́ НАН Украї́ни § 54,
 п. 6
 відеоза́пис § 35, п. 2, 4
 відеопроду́кція § 36, п. 2, 4
 відеофі́льм § 36, п. 1, 3
 від'ї́зд § 7, п. 4
 відкриття́ § 30, п. 1, 1
 відкриття́ § 31, п. 2
 відні́ні § 41, п. 1, 1
 ві́дра́зу § 41, п. 1, 2
 від ра́нку до ве́чора § 41, п. 2, 2
 відста́нь § 31, п. 2
 від сьогó дні́ § 41, п. 1, 1, прим.
 відтепе́р § 41, п. 1, 1
 ві́заві́ § 129, I, п. 5
 Війо́н § 125
 військкома́т § 29, п. 1, 2
 війсь́ко § 26, п. 2, 1, а
 військовозобов'язаний § 40, п. 2, 2, а,
 прим.
 військо́ во-морські́й § 40, п. 2, 2, а
 військовополо́нений § 40, п. 2, 2, а, прим.
 військо́ во-польові́й § 40, п. 2, 2, а
 військо́ во-спорти́вний § 40, п. 2, 2, а
 ві́к § 21
 ві́кенд § 124
 ві́кно́ § 9, п. 2, 1
 ві́кно́ § 9, п. 3, 1, б

віко́ нечко § 32, п. 8
 віко́ нниця § 29, п. 1, 3
 Ві́кторович § 32, п. 11
 ВІЛ-інфе́кція § 35, п. 5, 7
 ві́лла § 128, п. 1
 ВІЛ-СНІД § 35, п. 5, 8
 Вільне́в § 132
 ві́льний § 9, п. 1, 2
 Вільсо́н § 121, п. 1, 2
 Вільсо́н § 124
 Вільша́нська Новосе́лиця § 154, п. 3, 6
 ві́льша́нсько-новосе́лицький § 154, п. 3, 6
 Ві́н М'ї́н § 49, п. 4
 Ві́нниця § 29, п. 1, 3
 Ві́нниччина § 50, п. 6, прим.
 Ві́нніпе́г § 124
 ві́нця § 27, п. 3
 ві́ньє́тка § 139, п. 1, 1
 Ві́ньї́ § 139, п. 1, 1
 Ві́ньї́ § 140
 Ві́ньї́. § 3
 ВІП-за́ла § 35, п. 5, 7
 ві́р § 27, п. 1
 Ві́рджі́нія § 129, III, п. 3
 Ві́рме́нська апо́ сто́льська це́рква § 53,
 п. 5
 ві́рте § 27, п. 1
 ві́ск § 22, 2
 ві́ск § 22, 3
 ві́скі § 129, I, п. 5
 ві́скі § 140
 ві́сник § 28
 ві́сть § 28
 ві́сь § 9, п. 1, 1, г
 ві́сь § 26, п. 1, 1
 ві́сь § 30, п. 1, 3
 Ві́таємо Ва́с... § 60, п. 2
 Ві́тебське воєво́ дство § 50, п. 8
 ві́тер § 9, п. 2, 1
 ві́трові́й § 33, п. 6
 Ві́ттенге́йтáйн § 136, п. 1
 ві́ то́ва хворо́ба § 49, п. 9, 3, прим. 2
 Ві́тчизна § 60, п. 3
 ві́цеконсу́л § 35, п. 4, 4
 ві́цепрем'є́р § 35, п. 4, 4
 ві́чко § 9, п. 3, 1, б
 ві́ч-на́-ві́ч § 41, п. 3, 5
 Ві́чне мі́сто § 50, п. 6, прим.
 ві́чний § 21
 Ві́ші § 129, III, п. 3
 Ві́шну § 53, п. 1
 в'ї́зд § 3
 Во́їнов § 144, п. 7, 2
 вйо́кати § 8, п. 1, 2
 вкла́д § 23, п. 3
 10-В клас § 35, п. 5, 6
 Вкраї́на § 23, п. 3, прим.
 вкра́й § 41, п. 1, 2
 Ві́кса § 149, п. 5
 Ві́ктор § 143, п. 2, прим. 2
 вкү́пі § 41, п. 1, 2
 вкү́пі § 41, п. 1, 9, прим.
 влад § 41, п. 1, 2
 вла́да § 23, п. 3
 Владивосто́к § 149, п. 4, 3, г
 Владивосто́к § 152, п. 1
 Владивосто́к § 153, п. 2, 2
 Владивосто́к § 23, п. 3
 владивосто́цький § 153, п. 2, 2
 Владисла́в § 146, п. 2, 4
 власко́р § 35, п. 4, 1
 вла́сний § 23, п. 3
 власноруч. — власнору́чний § 62, п. 1
 власноручн. — власнору́чний § 62, п. 1
 вла́ст. — вла́сті вий § 62, п. 1
 вла́сті ві́сть § 23, п. 3
 Во́лга § 152, п. 1
 Во́лга § 153, п. 2, 1
 во́льський § 153, п. 2, 1
 влі́тку § 41, п. 1, 2
 Ва́лки § 153, п. 2
 ва́лківський § 153, п. 2
 во́лох § 153, п. 2, 3
 влу́чний § 33, п. 1
 Во́льнов § 144, п. 13, 1, б
 ві́льно конве́ртований § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
 Ва́льтер Скотт § 147, п. 4, 1, прим.
 ва́льтер-скоттівський § 147, п. 4, 1,
 прим.
 В МВФ (В ем ве еф) § 23, п. 2, 4
 в мі́сті § 23, п. 2, 5
 вна́ слідок § 42, п. 1, 1
 В НБУ (В ен бе у) § 23, п. 2, 4
 Ве́нгеров § 144, п. 2
 вниз § 41, п. 1, 2
 внизу́ § 41, п. 1, 2
 Вну́ково § 150, п. 1, 2
 Ві́нницькі́ Ставі́ § 154, п. 3, 6
 ві́нницько-ста́вський § 154, п. 3, 6
 Ві́нниця § 148
 вночі́ § 41, п. 1, 2
 внутрі́шньоо́бчний § 40, п. 1, 2
 Ї́во § 144, п. 6

в обмін § 41, п. 2, 1
 в обріз § 41, п. 2, 1
 вовк § 9, п. 2, 2
 вовк-жадню га § 37, п. 1, 1
 вовченя § 32, п. 7
 во́гнище § 32, п. 10
 Вогняна́ Земля́ § 50, п. 1, прим.
 вогóнь § 5
 вогóнь § 9, п. 2, 1
 во́день § 9, п. 3, 5, а
 в Одесі § 23, п. 2, 1
 водно́ § 41, п. 1, 5
 водно́ сталь § 41, п. 1, 8
 водово́з § 9, п. 3, 5, д
 водоза́бір § 35, п. 2, 1
 Водола́ жченко § 22, 4
 Водола́ зький § 22, 4
 водола́з § 36, п. 1, 1
 водопа́й § 9, п. 1, 1, а
 водопа́й § 36, п. 1, 1
 водопрóвід § 9, п. 3, 5, д
 Водоп'янов § 144, п. 12
 Водохрeстя § 35, п. 2, 1
 во́єнно-промислóвий § 40, п. 2, 2, а
 во́єнно-стратегі́чний § 40, п. 2, 2, а
 во́істину § 129, II, прим.
 Волгогра́д § 154, п. 2, 5
 волгогра́дський § 154, п. 2, 5
 волелю́ бний § 40, п. 1, 3
 Воли́нська о́бласть § 50, п. 8
 воли́нський § 26, п. 2, 1, а
 воли́нський § 27, п. 2
 Волл-стрі́т § 129, III, п. 4, прим. 1
 Володи́мир Вели́кий § 49, п. 9, 2
 Володи́мир-Воли́нський § 50, п. 1
 Володи́мир Іва́нович Верна́дський § 49,
 п. 1
 Володи́мирський собо́р § 53, п. 7
 Володи́мир § 146, п. 2, 4
 волокти́ § 9, п. 3, 3
 во́лос § 9, п. 2, 3
 волóсся § 27, п. 5
 волóський § 19, п. 1, 3
 волóх § 19, п. 1, 3
 волочі́льник § 32, п. 1
 волóський § 153, п. 2, 3
 Во́льво § 140
 «Во́льво» § 58, п. 2
 «во́льво» § 58, п. 2
 во́ля § 9, п. 1, 2
 во́ля Госпо́дня § 53, п. 2
 Во́рдсворт § 124
 Во́рдсворт § 135
 Ворóнеж § 149, п. 1
 Ворóнеж § 153, п. 2, 1
 ворóнезький § 153, п. 2, 1
 Ворóніж § 153, п. 2, 1
 ворóнізький § 153, п. 2, 1
 Воробйóв § 144, п. 12
 Воробйóва § 144, п. 4, 1
 Воробйóв § 8, п. 1, 2
 ворóже § 10, п. 2, 4, прим.
 Во́рон § 49, п. 7, 3
 ворóта § 9, п. 3, 2, а
 ворóта § 50, п. 11
 восені́ § 41, п. 1, 2
 востáнне § 41, п. 1, 4
 востанне́ § 41, п. 1, 9, прим.
 в останне́ § 41, п. 1, 9, прим.
 во́сьмий § 26, п. 1, 1
 в отві́р § 23, п. 2, 3
 в очах § 23, п. 2, 1
 В очах § 23, п. 2, 2
 о́воче-картопля́ний § 40, п. 2, 2, в
 о́воче-моло́чний § 40, п. 2, 2, в
 воца́ний § 22, 3
 воца́на § 22, 2
 воя́цький § 22, 1
 воя́чина § 22, 1
 впа́м'ятку § 41, п. 1, 3
 впень § 41, п. 1, 2
 вперéд § 41, п. 1, 2
 вперéмиш § 41, п. 1, 3
 вперше́ § 41, п. 1, 9, прим.
 в перше́ § 41, п. 1, 9, прим.
 вправ § 41, п. 1, 3
 вплач § 41, п. 1, 3
 вплив § 23, п. 3
 впливо́вий § 23, п. 3
 вподо́вж § 41, п. 1, 7
 вподо́вж § 42, п. 1, 1
 впо́перек § 41, п. 1, 2
 впо́ру § 41, п. 1, 2
 впра́ва § 23, п. 3
 впродóвж § 42, п. 1, 1
 вперше́ § 41, п. 1, 5
 Ві́ра § 144, п. 1
 вра́ження § 9, п. 3, 4
 враз § 41, п. 1, 2
 Вру́бель § 142, п. 1
 врэ́шти § 41, п. 1, 2
 врозті́ч § 41, п. 1, 3
 врі́вень § 41, п. 1, 2
 врі́вні § 41, п. 1, 2

вранці § 41, п. 1, 2
врозкид § 23, п. 2, 6
вро́зкид § 41, п. 1, 3
вро́зліт § 41, п. 1, 3
вро́зсип § 41, п. 1, 3
Воро́нів § 150, п. 1, 3
Вру́бель § 23, п. 3
Овруцький § 153, п. 2, 2
О́вруч § 153, п. 2, 2
вручну́ § 41, п. 1, 4
Ве́рхня Сіле́зія § 154, п. 1, 1
вряд § 41, п. 1, 2
вряді́-годи́ § 41, п. 3, 4
в садок § 23, п. 2, 6
Всеви́шній § 53, п. 2
Всеволод Вели́ке Гніздо § 49, п. 9, 2
Вселенський Патріа́рх § 53, п. 6
всереди́ні § 41, п. 1, 2
всесві́тній § 33, п. 1
Всесві́тній конгрес украї́нців § 52, п. 2
всесві́тньо-історі́чний § 40, п. 2, 3
Всеукраї́ська педагогі́ на конфе́ренція
§ 52, п. 2
Ве́слав § 144, п. 2
вслід § 41, п. 1, 2
всмак § 41, п. 1, 2
а́встро-уго́рський § 154, п. 3, 1
вступ § 23, п. 3
всього́ § 8, п. 2
всього́ -на́-всього́ § 41, п. 3, 5
всюди́хід § 35, п. 2, 4
всюди́хід § 9, п. 3, 5, д
Ві́та-Пошто́ва § 154, п. 3, 1
ві́та-пошто́вий § 154, п. 3, 1
Вт — ват § 62, п. 1
Ві́тегра § 149, п. 5
вті́м § 41, п. 1, 6
Ві́тка § 149, п. 1, 3
втро́є § 41, п. 1, 5
втрéтє § 41, п. 1, 5
вуглецевмі́сний § 40, п. 1, 6
Ву́дро § 140
ву́жче § 20
ву́жчий § 20
в (у) за́ тишку § 41, п. 2, 1
вузлик § 32, п. 1
вузькі́й § 20
вузькі́й § 26, п. 2, 1, а
вузькодіа́лектне § 40, п. 1, 5
вул. — вулиця § 62, п. 1
ву́лиця Акаде́міка Забо́лотно́го § 50, п. 2

ву́лиця 295-ї Херсо́нської Диві́зії § 50,
п. 11
вулка́н § 121, п. 1, 1
в (у) нагоро́ду § 41, п. 2, 1
в (у) но́гу § 41, п. 2, 1
в (у) по́зику § 41, п. 2, 1
вухо § 12, п. 2
в (у) ці́лості § 41, п. 2, 1
вче́на ра́да філологі́чного факультéту
§ 54, п. 6
вче́ння § 9, п. 3, 4
вчора́шній § 33, п. 1
вче́тверо § 41, п. 1, 5
Ви́шгород § 35, п. 3, 1
Ви́шній Волочо́к § 153, п. 2, 2
Ви́шній Волочо́к § 154, п. 1, 1
вщерть § 41, п. 1, 2
В'ю́ жин § 144, п. 12
в'юн § 4, п. 1
В'ю́ рте́мберг § 138, п. 2, 2
в'язи § 7, п. 1
в'язкі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
в'язкі́сть § 26, п. 2, 1, а, прим.
В'язьма § 151, п. 1, прим.
В'я́тка § 151, п. 1, прим.
В'ячесла́в § 7, п. 1

Г

Гаа́га § 5
Гаври́лів § 9, п. 3, 5, г
гаври́лівський § 9, п. 3, 5, г
Гаври́лово § 149, п. 4, 3, б
Гаа́га § 153, п. 2, 1
га — гектар § 62, п. 1
Гага́рін § 144, п. 7, 1
га́дка § 5
газ. — газета § 62, п. 1
газе́та § 5
газе́та «Літерату́рна Украї́а» § 55, п. 3
газі́вник § 32, п. 1
газобало́н § 36, п. 1, 3
газогі́н § 36, п. 1, 1
газопро́від § 9, п. 3, 5, д
газопро́відний § 9, п. 3, 5, д
гаа́зький § 153, п. 2, 1
Гаї́ті § 126
га́йморова поро́жніна § 49, п. 9, 3,
прим. 2
Гайне́тді́н § 122, п. 1
гайові́й § 33, п. 6
гайо́к § 32, п. 13
Гаї́ Юлі́й Цеза́р § 146, п. 1, 3

галактика § 51
 галактика Велика Магеллана Хмара § 51
 галантний § 121, п. 1, 1
 Галатія § 129, III, п. 5, прим.
 галицький § 22, 1
 Галичина § 22, 1
 галіфе § 49, п. 5
 галка § 27, п. 3, прим.
 галка — галці, галченя § 26, п. 1, 3, прим.
 Галлія § 129, I, п. 2
 галуззя § 27, п. 5
 Гальвані § 140
 Гальченко § 26, п. 1, 3
 Гальченко § 27, п. 6
 Гальчук § 27, п. 6
 гамбургер § 135
 гамма § 51
 гандбол § 122, п. 4
 Ганна § 29, п. 4
 Ганна § 33, п. 3
 Ганнин § 29, п. 4
 Ганнин § 33, п. 3
 Ганнібал § 122, п. 4
 ганьба § 26, п. 1, 1
 ганяти § 11, п. 1
 гарбузілля § 32, п. 6
 Гарвард § 122, п. 4
 Гарвардський університет § 54, п. 3
 Гаркушине § 152, п. 3, прим.
 гармонійний § 33, п. 1
 гарненький § 26, п. 2, 1, 6
 Гаронна § 128, п. 3
 Гаррісон § 134
 Гарсія § 122, п. 1
 Гарсія § 122, п. 3
 Гарсія § 129, I, п. 2
 гаряче § 10, п. 2, 4, прим.
 Гасан-оглі § 146, п. 3, 4
 гауптвахта § 131
 гаус § 128, п. 3
 Гаусс § 128, п. 3
 Габрово § 150, п. 1, 2
 гвардія § 122, п. 1
 Гвінея § 122, п. 1
 Гвінея-Бісау § 154, п. 3, 1
 гвінея-бісауський § 154, п. 3, 1
 Гавлік § 144, п. 6, 2
 г — грам § 62, п. 1
 Гданськ § 151, п. 2, 2
 Геба § 53, п. 1
 Гегель § 122, п. 3
 Гегель § 122, п. 3
 гей-гей § 35, п. 5, 4
 гейзер § 136, п. 2
 гейм § 133
 Гейне § 122, п. 4
 Гейне § 136, п. 1
 Гейне § 140
 геліоцентр § 35, п. 4, 2
 Гельсінкі § 122, п. 4
 Гемпшир § 129, III, п. 3
 генерал § 122, п. 1
 генерал § 5
 генерал-губерна торський § 40, п. 2, 1
 генерал-лейтенант § 36, п. 2, 2, в
 генерал-лейтенант § 56, прим. 1
 Генеральний прокурор України § 56
 Генеральний секретар ООН § 56
 генерал-капітан § 36, п. 2, 2, в
 генерал-майор § 36, п. 2, 2, в
 геніальний § 129, I, п. 2
 Генсьорський § 144, п. 5, 2
 геоекономіка § 130, п. 1
 геологія § 5
 геополітика § 35, п. 4, 2
 Георг § 122, п. 1
 Георг § 122, п. 3
 гербарій § 122, п. 4
 геркулеси § 49, п. 7, 2, прим. 2
 героїзм § 3
 героїзм § 32, п. 14
 герцог § 19, п. 1, 2
 герцог § 56, прим. 2
 герцогський § 19, п. 1, 2
 ГЕС § 61, п. 2
 Гете § 122, п. 1
 Гете § 122, п. 3
 Гете § 132
 Гете § 140
 гідко-бридко § 35, п. 5, 2
 гирка § 27, п. 1
 гідроелектростанція. § 36, п. 2, 4
 гідропарк § 35, п. 4, 2
 гієна § 129, I, п. 2
 гілка § 9, п. 3, 1, 6
 гілка § 27, п. 3, прим.
 гілля § 30, п. 1, 1
 гілля § 30, п. 1, 1
 гіллястий § 27, п. 5
 гільза § 121, п. 1, 2
 гімн § 129, I, п. 6
 гінді § 122, п. 4
 Гіндустан § 122, п. 4

гінеколог-ендокринолог § 36, п. 2, 1, а
гіперзвук § 35, п. 4, 3
гіпермаркет § 35, п. 4, 3
гіпопота́м § 129, I, п. 6
гіпо́теза § 122, п. 4
гі́рка § 9, п. 3, 1, в
гіркі́й § 27, п. 1
гіркува́то-солоний § 40, п. 2, 2, г
гірні́к § 19, п. 1, 1
гірничопроми́словий § 35, п. 1
гіронька § 9, п. 3, 1, в
Гірсько-Бадахша́нська автоно́мна
о́бласть § 50, п. 8
Га́йсин § 152, п. 1
Гладсто́н § 133
глазу́р § 121, п. 1, 1
гламу́р § 122, п. 1
Го́ла Приста́нь § 152, п. 4, 1
Го́ла Приста́нь § 154, п. 1, 1
глибино́мір § 36, п. 1, 1
глибокозадньо́язиковий § 40, п. 1, 5
Гливи́ці § 149, п. 4, 3, д
Го́лик § 144, п. 7, 3, г
глиноко́п § 36, п. 1, 1
глинопи́сок § 36, п. 1, 3
га́лицький § 153, п. 2, 2
Га́лич § 153, п. 2, 2
Глі́нка § 144, п. 7, 3, б
глухоні́мий § 40, п. 1, 5
Глу́ховець § 144, п. 13, 2
Гі́льча Дру́га § 154, п. 1, 3
Га́мбург § 153, п. 2, 1
га́мбургський § 153, п. 2, 1
Гмі́ря § 142, п. 1
Гнатю́к § 142, п. 1
Гні́дич § 144, п. 7, 3, г
Гне́зно § 152, п. 3, прим.
Гні́дко § 49, п. 8
Га́нна § 143
гно́їстий § 33, п. 5
гно́їсько § 32, п. 10
годи́на-дві § 35, п. 5, 3
100-годи́нний § 40, п. 2, 4
годи́нник § 29, п. 1, 3
гол § 133
Голембйовський § 144, п. 5, 1
голі́вка § 32, п. 12
голіво́нька § 26, п. 2, 1, б
Голла́ндія § 128, п. 3
голла́ндський § 128, п. 3
голова́ § 9, п. 3, 2, а
голова́ § 56, прим. 1

Голова́ Верхо́вної Ра́ди Украї́ни § 56
голо́вка § 32, п. 12
головonóгі § 40, п. 2, 2, в, прим.
голосі́ стий § 33, п. 5
Голсуо́рсі § 124
голубі́ний § 33, п. 4
Голубі́й Ніл § 154, п. 1, 1
Голі́цин § 144, п. 7, 3, г
гольф § 121, п. 1, 2
Гольфстрі́м § 122, п. 1
Гоме́р § 5
Го Можо́ § 146, п. 1, 6, прим.
Го Можо́ § 146, п. 2, 5
го́мо са́ пієнс § 130, п. 1
Гомулі́цький § 144, п. 10
гоні́ти § 11, п. 1
го́нтер § 59, п. 1
Го́р § 143, п. 2, прим. 2
гора́ § 154, п. 2, 1, прим.
гора́ § 9, п. 1, 1, б
гора́ Гове́рла § 50, п. 1
Гора́ці́й § 122, п. 4
горбува́тий § 33, п. 7
Горде́єв § 144, п. 3, 3
го́рдіїв ву́зол § 49, п. 9, 3, прим. 2
Горді́ївна § 32, п. 11
гордо́вий тий § 33, п. 7
горизо́нт § 122, п. 4
горизо́нт § 5
Гори́цвіт § 146, п. 2, 1
горі́ння § 32, п. 5
горі́ти § 32, п. 5
горобі́ний § 33, п. 4
горо́д § 9, п. 2, 3
горо́дній § 33, п. 1
Городе́цький § 144, п. 10
горо́х § 14, п. 1
гороши́на § 14, п. 1
гори́цвіт § 36, п. 1, 4
го́спіс § 122, п. 4
го́спіталь § 122, п. 4
го́споди § 53, п. 2, прим. 3
Господи § 53, п. 2, прим. 3
го́споди бо́же мій § 53, п. 2, прим. 3
Госпо́дь § 53, п. 2
Господь § 53, п. 2
госпо́дь з тобо́ю (ва́ми) § 53, п. 2, прим. 3
гостролу́чанський § 154, п. 2, 1
Гостролу́ччя § 154, п. 2, 1
гостромогі́льський § 154, п. 2, 6
гостромогі́льці § 154, п. 2, 6
гостюва́ти § 34, п. 1

готель § 133
готель «Дніпрó» § 54, п. 5
Готьє́ § 139, п. 1, 1
Готьє́ § 140
гоц § 27, п. 7
Гóя § 126
Гóя § 140
Грабóвський § 9, п. 3, 5, е
40-гра́дусний § 40, п. 2, 4
гра́мота § 5
гра́фік § 122, п. 1
гра́фік § 129, I, п. 6
Грачо́в § 144, п. 4, 3
Гру́бешів § 150, п. 1, 3
гр. — громадянин § 62, п. 1
Гру́дзький § 144, п. 10
гребіне́ць § 9, п. 3, 1, а
Гребі́нка § 148
Гребі́нка § 153, п. 2
гребі́нківський § 153, п. 2
Грегуа́р § 122, п. 3
грек § 153, п. 2, 2
гре́ко-пе́рські ві́ни § 52, п. 2, прим. 3
Гренла́ндія § 121, п. 1, 1
Гренла́ндія § 122, п. 1
Гру́зія § 153, п. 1
гриб-парази́т § 37, п. 1, 4
гри́вень § 26, п. 2, 2
Григо́рівна § 32, п. 11
Григо́рович § 32, п. 11
Григо́р'єв § 144, п. 3, 2
Григо́р'єв § 144, п. 12
Гринчи́шин § 27, п. 6
Грицько́ § 26, п. 1, 1
Грі́мм § 129, I, п. 3
Грінче́нків словні́к § 49, п. 9, 1
Гу́р'їн § 144, п. 7, 2
Го́рки § 149, п. 4, 3, е
Го́рки § 152, п. 2
грі́нвіцький § 153, п. 2, 2
Грі́нівч § 153, п. 2, 2
грн (гривня) § 62, п. 1
гр-н (громадянин) § 62, п. 2
гроз § 122, п. 1
громадя́нська війна́ § 52, п. 2, прим. 3
громадя́нський § 27, п. 2
гросме́йстер § 136, п. 1
у́гро-фі́ни § 36, п. 2, 3
у́гро-фі́нський § 40, п. 2, 1
грошові́й § 33, п. 6
грошові́тий § 33, п. 7
Га́ртний § 144, п. 11

гру́зінка-ді́вчина § 37, п. 1, 3
Гру́зія § 122, п. 1
гру́зін § 153, п. 1
гру́зінський § 153, п. 1
гру́па § 128, п. 1
груша «па́рижа́нка» § 59, п. 2
груше́вий § 33, п. 6
грушоподі́бний § 35, п. 2, 1
гре́цький § 153, п. 2, 2
Га́ршин § 144, п. 7, 3, а
Го́стра Моги́ла § 154, п. 2, 6
гукáння § 32, п. 5
гукáти § 5
гукáти § 32, п. 5
Гула́к-Артемо́вський § 146, п. 3, 2
Гула́к-Артемо́вський § 147, п. 4, 1
Гулліве́р § 122, п. 3
Гуля́єв § 144, п. 3, 2
Гуля́йпо́ле § 154, п. 2, 3
гуля́йпі́льський § 154, п. 2, 3
гуля́ння § 32, п. 5
гуля́ти § 32, п. 5
Гуля́шки § 144, п. 11
гу́мус § 122, п. 4
гун § 128, п. 1
гу́ни § 128, п. 1
Гурамі́швілі § 122, п. 1
гусе́ня § 32, п. 7
Гусі́не О́зеро § 149, п. 4, 2, прим.
густозасе́лений § 40, п. 1, 4
густоли́сся § 36, п. 1, 2
Гуцу́льщина § 26, п. 1, 3
Га́шек § 142, п. 3, прим. 1
Гу́щин § 144, п. 7, 3, а
Гюго́ § 138, п. 2, 2
Гюльча́та́й § 140

Г

га́ва § 6, п. 1
га́зда § 6, п. 1
газдува́ти § 6, п. 1
Галага́н § 6, п. 2
галага́нівська садиба § 49, п. 9, 3, прим. 1
Галято́вський § 6, п. 2
гандж § 6, п. 1
га́нковий § 122, п. 2
га́нок § 122, п. 2
га́нок § 6, п. 1
Га́рсія § 122, п. 3
гатуно́к § 122, п. 2
гатуно́к § 6, п. 1
гвалт § 122, п. 2

гвалт § 6, п. 1
гвалтува́ти § 6, п. 1
гѣтати § 6, п. 1
ге-ге-ге § 35, п. 5, 4
гедзь § 6, п. 1
гедзь § 26, п. 1, 1
гелготáти § 6, п. 1
гелготіти § 6, п. 1
Гѣник § 6, п. 2
Геóрг § 122, п. 3
гергелі § 6, п. 1
гѣргіт § 6, п. 1
герготáти § 6, п. 1
герготіти § 6, п. 1
Герда́н § 6, п. 2
Герза́нич § 6, п. 2
Гѣте § 122, п. 3
Гжі́цький § 6, п. 2
Гі́га § 6, п. 2
гі́гнути, § 6, п. 1
гірлі́га § 6, п. 1
гірлі́га § 13
глей § 6, п. 1
гніт § 6, п. 1
гніт § 9, п. 2, 6, прим.
Го́га § 6, п. 2
го́гель-мо́гель § 6, п. 1
Го́йдич § 6, п. 2
гонт(а) § 6, п. 1
Го́нта § 6, п. 2
Горга́ни § 6, п. 2
Горóнда § 6, п. 2
грасува́ти § 6, п. 1
гра́ти § 122, п. 2
гра́ти § 6, п. 1
гратча́стий § 122, п. 2
гратча́стий § 6, п. 1
Грегуáр § 122, п. 3
грéчний § 6, п. 1
Грі́га § 6, п. 2
гринджóли § 6, п. 1
грунт § 122, п. 2
грунт § 6, п. 1
грунто́вий § 6, п. 1
грунто́вний § 122, п. 2
грунтува́ти(ся) § 6, п. 1
гул § 54, п. 7
гудзик § 6, п. 1
гудзиковий § 6, п. 1
Гудзь § 6, п. 2
Гу́ла § 6, п. 2
Гулліве́р § 122, п. 3

гу́лька § 6, п. 1
гу́лька – гу́льци § 26, п. 1, 3, прим.
гу́ля § 6, п. 1
гурáльня § 6, п. 1

Д

дава́й-но § 44, п. 3, 1
Даві́дів Брі́д § 154, п. 1, 1
Даві́дів Брі́д § 154, п. 3, 6
даві́дово-бри́дський § 154, п. 3, 6
да́вній § 33, п. 1
да́внішній § 33, п. 1
да Ві́нчи § 146, п. 1, 4
да́вньоверхньо́німе́цька § 40, п. 1, 5
да́вньору́ський § 35, п. 1
Даждьбо́г § 53, п. 1
Д’Аламбе́р § 49, п. 2, прим.
Д’Аламбе́р § 146, п. 1, 4, прим. 1
Д’Аламбе́р § 147, п. 3
д’аламбе́рівський § 147, п. 3
дале́ко § 1
дале́ко-дале́ко § 41, п. 3, 5
дале́ко-дале́ко § 35, п. 5, 1
ДА МВСУ § 61, п. 3, прим. 1
дамóклів меч § 49, п. 9, 3, прим. 2
Дамáск § 153, п. 2, 2
дамáський § 153, п. 2, 2
Дані́ло Га́лицький § 49, п. 9, 2
Дані́ель § 130, п. 1
Дані́лов § 144, п. 7, 3, 6
Дані́лов § 149, п. 4, 3, 6
Да́нте § 140
Да́рвін § 140
Даргомі́жський § 144, п. 10
дарма́ що § 43, п. 2, 2
дарма́ що § 44, п. 1, 10
д’Артанья́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Ду́бно § 148
Ду́бно § 152, п. 1
Ду́бно § 152, п. 3, прим.
двадцятипо́верхо́вий § 40, п. 1, 8
двадцятип’ятипо́верхо́вий § 35, п. 4, 5
двадцятирі́чний § 35, п. 2, 4
дванадцятито́нка § 36, п. 1, 5
Двіна́ § 149, п. 4, 1, в
двобі́чний § 35, п. 4, 5
двовуглекі́слий § 40, п. 1, 5
двоелектро́дний § 35, п. 2, 2
двоєді́ний § 35, п. 2, 2
двоо́кий § 35, п. 4, 5
двоо́кис § 35, п. 2, 2
двоо́кисень § 35, п. 2, 2

двоактний § 35, п. 2, 2
 двоетр́овий § 40, п. 1, 8
 двооксид § 35, п. 2, 2
 двоопуклий § 35, п. 2, 2
 двоосьовий § 35, п. 2, 2
 двоосьовий § 40, п. 1, 8
 дворічанський § 154, п. 2, 2
 дворушник § 21
 Дворіччя § 154, п. 2, 2
 двотижневий § 35, п. 2, 2
 двохсотріччя § 36, п. 1, 5
 двохсотріччя § 35, п. 3, 1
 двохсотий § 35, п. 3, 1
 двохтисячний § 38, п. 1, 2
 двою рідний § 35, п. 2, 4
 двојрусний § 35, п. 2, 2
 д. — доктор (наук) § 62, п. 1
 Де-Брейне § 50, п. 3
 дев'яностники § 28
 дев'яностоп'ятиріччя § 36, п. 1, 5
 дев'яносторічний § 35, п. 2, 4
 дев'яносторіччя § 36, п. 1, 5
 Дев'ята симфонія Бетховена § 55, п. 2
 дев'ятисотий § 38, п. 1, 2
 детоллівський § 147, п. 3
 де Голль § 147, п. 3
 дедали § 41, п. 1, 9
 дедали § 44, п. 2, 1
 деінде § 41, п. 1, 9
 декан § 56, прим. 1
 Декандоль § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Декларация незалежності США § 52, п. 1
 деколи § 41, п. 1, 9
 деколи § 44, п. 2, 1
 декотрий § 44, п. 2, 1
 декуди § 41, п. 1, 9
 де ла Куева § 146, п. 1, 4
 делегат § 5
 Деліль § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Дельфи § 139, п. 1, 2
 Дембіця § 149, п. 6
 Дембіця § 151, п. 2, 1
 Деметра § 53, п. 1
 Демидів § 9, п. 3, 5, г
 демидівський § 9, п. 3, 5, г
 демон § 49, п. 7, 2, прим. 1
 Демостен § 123
 Демосфен § 123
 Дем'ян § 7, п. 1
 дендропарк § 35, п. 4, 2
 де-небудь § 41, п. 3, 3
 де-не-де § 41, п. 3, 5
 денний § 29, п. 1, 3
 40-денний § 40, п. 2, 4
 ден. норма § 62, п. 1
 Ден Сяопін § 146, п. 1, 6, прим.
 Ден Сяопін § 146, п. 2, 5
 день § 9, п. 2, 1
 день § 29, п. 1, 3
 день-другий § 35, п. 5, 3
 день інформації § 52, п. 2
 День Конституції України § 52, п. 2,
 прим. 1
 День Незалежності України § 52, п. 2,
 прим. 1
 деньок § 32, п. 13
 День пам'яті та примирення § 52, п. 1
 День Соборності України § 52, п. 2,
 прим. 1
 день у день § 41, п. 2, 2
 День учітеля § 52, п. 1
 департамент Аверон § 50, п. 9
 депо § 140
 дерево § 9, п. 3, 2, а
 деревообробний § 40, п. 1, 3
 Державна дума, Земський собор § 54, п. 1
 Державна премія України в галузі науки і
 техніки § 57, п. 3
 Державна премія України імені
 Олександра Довженка. § 57, п. 3
 Державний ансамбль народного танцю
 Грузії. § 54, п. 3
 Державний архів Міністерства
 внутрішніх справ України § 61, п. 3,
 прим. 1
 держално § 27, п. 4
 держальце § 27, п. 4
 Державін § 144, п. 2
 держміто § 35, п. 4, 1
 Держтелерадіо § 61, п. 1, 1
 держу § 1
 держустанова § 35, п. 4, 1
 дерзкий § 26, п. 2, 1, а, прим.
 Дерібас § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Десна § 148
 десь § 44, п. 2, 4
 десь-інде § 41, п. 3, 4
 десь-інколи § 41, п. 3, 4
 десь-то § 41, п. 3, 3
 десятиметровий § 40, п. 1, 8
 десятитисячний § 38, п. 1, 2
 де-факто § 41, п. 3, 6
 Дефо § 133
 дещо § 44, п. 2, 1

де-ю ре § 41, п. 3, 6
Джесеймс § 133
Джесек Лондон § 146, п. 1, 2
Джесексон § 128, п. 4
джерелó § 9, п. 3, 2, а
джерелó § 10, п. 1
Джерóм § 133
Джигарханя́н § 144, п. 7, 3, а
джигі́т § 129, III, п. 1
джигу́н § 6, п. 1
джинси § 129, III, п. 1
джип § 129, III, п. 1
джирга́ § 54, п. 5, прим. 3
джиха́д § 122, п. 4
Джо § 140
Джобко Відóдо § 49, п. 4
Джó нні § 128, п. 3
Джорджта́ун § 133
джó уль § 139, п. 1, 2
Джó шуа § 140
дзвіно́к § 9, п. 3, 1, а
дзвя́кнути § 7, п. 1, прим.
дзвя́кнути § 27, п. 3
дзень-дзелéнь § 35, п. 5, 4
дзі́га § 6, п. 1
дзі́га § 13
дзі́глик § 6, п. 1
Дзісь § 144, п. 11
Дзісь § 144, п. 13, 2, прим. 1
дзьоб § 26, п. 1, 2
Дзюра́вець § 144, п. 11
див. — дивись § 62, п. 1
диза́йнерка § 32, п. 4
ди́зель § 129, I, п. 3
ди́зель § 129, III, п. 1
ди́зель § 49, п. 5
ди́зель-мото́р § 36, п. 2, 2, а
ди́зель-мото́рний § 40, п. 2, 1
диз'ю́нкція § 138, п. 1, 2
дина́мо § 129, III, п. 1
дипло́м § 129, III, п. 1
дирéктор § 129, III, п. 1
дирéктор § 56, прим. 1
Директо́рія Украї́ської Нарóдної
Республі́ки § 54, п. 1
дирéкторка § 32, п. 4
диско́клуб § 35, п. 2, 4
дискому́зика § 36, п. 1, 3
диспле́й § 133
дитира́мб § 123
дит'я́сла § 7, п. 4
дифіра́мб § 123

Дихта́ у § 50, п. 4, прим.
дияк. — диякон § 62, п. 1
диякон § 129, I, п. 6
дияконéса § 32, п. 4
діа́гно́з § 129, I, п. 2
діа́лектика § 129, I, п. 2
діалéктико-матеріалі́стичний § 40, п. 2,
2, б
діа́метр § 127
діа́метрально́ протилéжний § 40, п. 1, 4,
прим. 1
ді Віттóріо § 146, п. 1, 4
ді Віттóріо § 147, п. 4, 3
ді́вкі-чарівни́ці § 37, п. 1, 1
ді́вчина-грузі́нка § 37, п. 1, 3
ді́вчина-красу́ня § 37, п. 1, 1
ді́вчинóнька § 27, п. 3, прим.
ді́вчійсько́ § 32, п. 10
Дід Морóз § 49, п. 7, 3
ді́д-морóз § 49, п. 7, 3, прим.
Дідрó § 129, I, п. 3
Дідрó § 140
Діду́ньо § 142, п. 1, прим. 1
діелéктрик § 130, п. 1
діеті́л § 130, п. 1
діє́вий § 33, п. 6
Діéго § 130, п. 1
діéз § 130, п. 1
ді́ере́за § 130, п. 1
ді́ета § 130, п. 1
ді́жечка § 32, п. 8
Ді́зель § 129, I, п. 3
Ді́кенс § 128, п. 4
Ді́кінсон § 128, п. 4
Дін Лінь § 146, п. 2, 5, прим.
діста́в-такі́ § 44, п. 3, 1
де́льта-промі́ння § 36, п. 2, 2, б
де́льта-фу́нкція § 36, п. 2, 2, б
де́льта-часті́нка § 36, п. 2, 2, б
для то́го щоб § 43, п. 2, 2
дм — деци́метр § 62, п. 1
Дмитро́-Варва́рівка § 154, п. 1, 3
Дмитро́-Варва́рівка § 154, п. 3, 2
дмитро́-варва́рівський § 154, п. 3, 2
Дмі́тров § 149, п. 4, 3, б
Дніпро́ § 148
Дніпро́ва Ча́йка § 49, п. 1
Дніпро́-ріка́ § 37, п. 1, 2
Дністе́р § 148
ДНК-ана́ліз § 35, п. 5, 7
ДНК-експерти́за § 35, п. 5, 7
до́ба феода́лізму § 52, п. 2, прим. 3

доберма́н § 59, п. 1
д'Обіньє́ § 146, п. 1, 4, прим. 1
Д'Обіньє́ § 147, п. 4, 3
до біса § 41, п. 2, 1
до́бриво § 32, п. 2
Добрийвечі́р § 146, п. 2, 2
До́бриї Шлях § 50, п. 11
довгожда́ний § 29, п. 3, 2, прим.
довгоочи́куваний § 40, п. 1, 4
Довгопо́л § 146, п. 2, 3
довгохвильови́й § 40, п. 1, 2
дове́рху § 41, п. 1, 2
довже́нківські фі́льми § 49, п. 9, 3,
прим. 1
до́віку § 41, п. 1, 2
довко́ла § 41, п. 1, 2
дово́лі § 41, п. 1, 2
до вподо́би § 41, п. 2, 1
догово́рювати § 11, п. 1
до́гола § 41, п. 1, 4
догори́ § 41, п. 1, 2
до гу́рту § 41, п. 2, 1
до-дієз § 36, п. 2, 2, в
до ді́ла § 41, п. 2, 1
додо́лу § 41, п. 1, 2
додо́му § 41, п. 1, 2
до за́втра § 41, п. 1, 1, прим.
до загі́ну § 41, п. 2, 1
до запита́ння § 41, п. 2, 1
доісто́річний § 129, II, прим.
доісто́річний § 3, прим.
до кра́ю § 41, п. 2, 1
до кри́хти § 41, п. 2, 1
до́ктор нау́к § 56, прим. 1
доку́пи § 41, п. 1, 2
до ладу́ § 41, п. 2, 1
дол. — долар § 62, п. 1
до ли́ха § 41, п. 2, 1
до ли́ця § 41, п. 2, 1
долі́вка § 32, п. 12
доло́нь § 9, п. 3, 5, б
Доло́рес § 140
долото́ § 9, п. 3, 2, а
Дома́ха § 22, 5
Дома́шин § 22, 5
дома́шині́й § 33, п. 1
Домбро́ва § 149, п. 6
Домбро́вський § 144, п. 9, 1
до ми́ри § 41, п. 2, 1
Донаг'ю́ § 138, п. 1, 1
дон Бази́ліо § 146, п. 1, 5
до н. е. — до нашої ери § 62, п. 1

доне́цький § 26, п. 2, 1, а
донжуа́н § 49, п. 5
Дон Жуа́н § 146, п. 1, 5
доні́зу § 41, п. 1, 2
доні́ні § 41, п. 1, 1
Дон Кіхо́т § 146, п. 1, 5
до́нна § 128, п. 1
до но́гі § 41, п. 2, 1
дон Пе́дро § 146, п. 1, 5
Донські́й § 144, п. 11
дон Хосе́ § 146, п. 1, 5
Доне́цьк § 148
до́нька § 27, п. 2
до́ньчин § 27, п. 2
до оби́ду § 41, п. 2, 1
до оста́нку § 41, п. 2, 1
до па́ри § 41, п. 2, 1
допі́зна § 41, п. 1, 4
до́пінг § 133
до́пінг-контро́ль § 36, п. 2, 2, а
до пня́ § 41, п. 2, 1
до побáчення § 41, п. 2, 1
допомага́ти § 11, п. 1
до пори́ § 41, п. 2, 1
до пуття́ § 41, п. 2, 1
до ре́чі § 41, п. 2, 1
до ре́шити § 41, п. 2, 1
Доро́жин § 144, п. 7, 3, а
дори́жка § 9, п. 3, 5, б
доро́га § 21
дорогі́й § 5
дорогі́й § 20
Дорогобу́ж § 154, п. 2, 1
дорогобу́зький § 154, п. 2, 1
доро́жній § 21
доро́жній § 33, п. 1
доро́жче § 20
доро́жчий § 20
до смаку́ § 41, п. 2, 1
до сме́рті § 41, п. 2, 1
до снаги́ § 41, п. 2, 1
Достоє́вський § 144, п. 3, 2
досьє́ § 130, п. 1
до сього́дні § 41, п. 2, 1
до то́го як § 43, п. 2, 2
дотепе́р § 41, п. 1, 1
дотла́ § 41, п. 1, 2
дотовани́й § 34, п. 3
дотува́ти § 34, п. 3
дохі́д § 9, п. 1, 1, а
доц. — доцент § 62, п. 1
дочка́ § 22, 5

до чо́го § 41, п. 1, 6
доччíн § 22, 5
до́шка § 22, 3
дощанíй § 22, 3
дощéнту § 41, п. 1, 2
дощовíй § 33, п. 6
дощомíр § 35, п. 2, 1
драгі́рувати § 34, п. 3
Драй-Хма́ра § 146, п. 4
драмтеáтр § 35, п. 3, 2
дрейф § 136, п. 2
дрига́ти і дри́гати § 6, п. 1
дри́бноліс § 36, п. 1, 2
Дру́мев § 144, п. 3, 3
дровоно́с § 9, п. 3, 5, д
дровору́б § 36, п. 1, 1
друг § 14, п. 2
друг § 22, 5
дру́гого дня § 41, п. 2, 3
дружелю́бний § 35, п. 2, 3
дружі́ти § 22, 5
дру́жний § 33, п. 1
дру́жній § 33, п. 1
друк § 12, п. 2
друка́рень § 26, п. 2, 2
друко́ваний § 34, п. 1
друкува́ння § 34, п. 1
друкува́ти § 34, п. 1
ДС-3 § 35, п. 5, 5
Діте́ль § 142, п. 1, прим. 3
Дубі́нін § 144, п. 7, 1
дуга́ § 12, п. 1
Да́угавпілс § 154, п. 2, 5
да́угавпілський § 154, п. 2, 5
Дуді́нка § 149, п. 4, 2, прим.
дуе́нья § 139, п. 1, 1
ду́жий § 20
ду́жче § 20
ду́жчий § 20
Ду́мбартон-Окс § 154, п. 3, 3
ду́плува́тий § 33, п. 7
дур-зі́лля § 36, п. 2, 2, а
ду́рра § 128, п. 1
ду́хí «Ліле́я» § 58, п. 1
ду́хмя́ний § 7, п. 1, прим.
ду́ховка § 32, п. 12
ду́че § 140
душогу́б § 35, п. 2, 1
де́хто § 39, п. 1
де́що § 39, п. 1
дво́готь § 26, п. 1, 2
Дво́рнов § 144, п. 4, 2

Дья́конов § 144, п. 13, 1, а
дю Га́р § 146, п. 1, 4
Дя́гилев § 144, п. 13, 1, в, прим.
дя́дько § 4, п. 2
дя́дько § 26, п. 1, 1
де́які § 39, п. 1

Е

егоíзм § 3
егоíст § 129, П
е-декларува́ння § 35, п. 5, 7
е-деклара́ція § 35, п. 5, 7
Единбу́рг § 129, П, п. 5
единбу́рзький § 129, П, п. 5
Е́йфелева ве́жа § 55, п. 2
економклас § 35, п. 4, 2
екопроду́кти § 35, п. 4, 2
екскурсово́д § 9, п. 3, 5, д
ексміні́стр § 35, п. 4, 4
експрезидéнт § 35, п. 4, 4
екстраклас § 35, п. 4, 3
ексчемпіо́н § 35, п. 4, 4
екс-Югосла́вія § 35, п. 4, 4, прим. 1
еле́ктрика § 121, п. 2
електрово́з § 9, п. 3, 5, д
електро́нно-обчі́ слювальний § 40, п. 2, 2,
а
електропро́від § 9, п. 3, 5, д
електросилові́й § 40, п. 1, 1
еліпсо́їд § 3
Еліста́ § 149, п. 3
елітжитло́ § 35, п. 4, 1
Елма́с § 140
Елохі́м § 53, п. 1
Ельбу́с § 149, п. 3
Ель Гре́ко. § 49, п. 2, прим.
Ельза́с-Лотарі́нгія § 154, п. 3, 1
ельза́с-лотарі́нзький § 154, п. 3, 1
Ельто́н § 149, п. 3
емба́рго § 122, п. 1
емоці́йний § 33, п. 1
енéргія § 130, п. 1
Енн § 140
енцикл. — енциклопедія; енциклопедичний
§ 62, п. 1
енциклопедія «Вікіпедія» § 54, п. 7
Енчепі́нг § 132
епіде́мситуа́ція § 35, п. 4, 1
епі́чний § 33, п. 2
епо́ха Баро́ко § 52, п. 1
епо́ха Відродже́ння § 52, п. 1
е́ра § 130, п. 1

Ердога́н § 122, п. 1
Ерл § 135
Ерне́ст § 135
Ер-Ріяд § 129, III, п. 4, прим. 2
ер-рія́дський § 129, III, п. 4, прим. 2
ескадрі́ля § 140
Есхі́л § 130, п. 1
Ете́ль § 140, прим.
ете́р § 123
Етна § 130, п. 1
етногу́рт § 35, п. 4, 2
ефе́нді § 140
ефі́р § 123

Є

Єва́нгеліє § 130, п. 1
Єва́нгеліє § 5
Єва́нгеліє § 53, п. 4
Євге́ньєва § 144, п. 3, 2
Євдокі́мов § 144, п. 3, 1
Євразі́йський степ § 50, п. 1
євро § 140
євроелі́та § 130, п. 1
єврозо́на § 35, п. 4, 2
Європа́рламент § 35, п. 2, 4
Європе́йський Сою́з § 54, п. 5, прим. 1
євроре́монт § 35, п. 4, 2
єврорі́нок § 36, п. 1, 3
Євросою́з § 35, п. 2, 4
Євтуше́вський § 144, п. 3, 1
євхарі́стія § 130, п. 1
єгіпетський § 129, III, п. 6
Єго́ва § 53, п. 1
Єго́р § 144, п. 3, 1
Єго́р'євськ § 149, п. 1, 1
Єго́ршино § 149, п. 4, 3, а
Єго́ршино § 150, п. 1, 2
Єдлі́чка § 144, п. 6, 1
Єжі́ § 144, п. 6, 2
Єйськ § 149, п. 1, 1
Єйтс § 126
Єлизáров § 144, п. 3, 1
Єлисéйські Поля́ § 50, п. 1, прим.
Єлисéйські Поля́ § 152, п. 4, 1
Єллоусто́ун § 130, п. 1
Єлена́ Прекра́сна § 146, п. 1, 1
Єла́нський § 144, п. 3, 1
Єле́ць § 149, п. 1, 1
Єль § 130, п. 1
Ємен § 130, п. 1
Єнджихо́вський § 144, п. 9, 2
Єнісе́й § 149, п. 1, 1

Є́нсі § 144, п. 6, 2
єп. — *єпископ* § 62, п. 1
єпі скоп § 129, I, п. 6
єпі скоп § 130, п. 1
єпіті́ мія § 129, I, п. 6
єпі́ тимія § 130, п. 1
єпитрахі́ль § 129, I, п. 6
єпитрахі́ль § 130, п. 1
єресь § 130, п. 1
Єрусали́м § 129, III, п. 6
Єришо́в § 144, п. 3, 1
Єсенту́кі § 152, п. 2
єство́ § 4, п. 1
єті́ § 126
Єфі́мов § 144, п. 3, 1
єхі́дна § 129, I, п. 6

Ж

жабо́ § 140
жага́ § 5
жада́ний § 29, п. 3, 2, прим.
Жан-Жа́к § 49, п. 1
Жан-Жа́к § 146, п. 3, 1
Жан-Жа́к § 147, п. 1
жан-жа́ківський § 147, п. 1
Жа́нна д'Арк § 49, п. 2
Жанне́т § 140
жар-пти́ця § 36, п. 2, 2, а
жаскі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
Жа́бинка § 149, п. 4, 2, прим.
Жі́вков § 144, п. 6
жо́вто-блакі́тний § 40, п. 2, 2, г
ЖЕК-9 § 35, п. 5, 5
желé § 121, п. 2
желé § 140
Желехі́вський § 9, п. 3, 5, е
Желе́зноводськ § 149, п. 1, 3
Жене́в'єва § 138, п. 1, 1
жені́ти § 10, п. 1
жені́ти § 10, п. 1
Жі́жка § 144, п. 6, 2
Жі́здра § 149, п. 4, 3, а
Жига́лово § 149, п. 4, 3, а
Жигулі́ § 149, п. 4, 1, б
Жигулі́ § 152, п. 2
Жильє́рон § 144, п. 7, 3, а
жира́ ф'ячий § 7, п. 1
Жиро́нда § 129, III, п. 3
Жира́рдудв § 150, п. 1, 3
Жито́мир § 148
жі́тній § 33, п. 1
житньо́гірський § 154, п. 2, 6

житньогірці § 154, п. 2, 6
Житомирська автострада § 50, п. 11
життєвий § 33, п. 6
життєзда тний § 35, п. 2, 4
життєпис § 35, п. 2, 4
життя § 27, п. 5
життя § 30, п. 1, 1
життя § 30, п. 1, 1
Жізель § 140, прим.
Жіонó § 144, п. 7, 3, а
Жнець § 142, п. 1
жовтогарячий § 40, п. 2, 2, г
жовтувато-рожевий § 40, п. 2, 2, г
жовтоцвіт § 36, п. 1, 2
Жоліо-Кюрі § 146, п. 3, 2
жонатий § 10, п. 1
Жорж Санд § 146, п. 1, 2
Жоффруа § 140
Житні Гóри § 154, п. 2, 6
Жукóвський § 152, п. 3
жук-короїд § 37, п. 1, 4
Жуль Верн § 147, п. 4, 1, прим.
жуль-вєрнівський § 147, п. 4, 1, прим.
Журавель § 142, п. 1
журі § 129, I, п. 5
журі § 130, п. 2
журнал «Всєсвіт» § 55, п. 3
журн. — журнал § 62, п. 1
Жєшув § 150, п. 1, 3

З

з § 25, п. 1, 1
з § 25, п. 1, 2
з § 25, п. 1, 3
Заале § 137
забагато § 41, п. 1, 1
за багато § 41, п. 1, 1, прим.
завбільшки § 41, п. 1, 7
заввішки § 29, п. 1, 1
завглишки § 41, п. 1, 7
Завадзький § 144, п. 10
завдóвжки § 41, п. 1, 7
завертіти § 11, п. 2
завершення § 9, п. 3, 4
завершувати § 11, п. 2
завідна § 41, п. 1, 4
завірчувати § 11, п. 2
за віщо § 41, п. 1, 6
завкафедри § 35, п. 3, 2
завмира́ти § 11, п. 2
заво́д § 19, п. 2
заводський § 19, п. 2

заво́д «Фарма́к» § 54, п. 5
завойо́ ваний § 8, п. 1, 1
завойо́ вуваний § 34, п. 2
завойо́ вування § 34, п. 2
завойо́ вувати § 34, п. 2
завто́ вики § 41, п. 1, 7
завча́ су § 41, п. 1, 7
завши́ ришки § 41, п. 1, 7
загальнодосту́пний § 40, п. 1, 2
загальноосві́тній § 40, п. 1, 2
загіто́ ваний § 34, п. 3
загітува́ ти § 7, п. 4, прим. 1
загітува́ ти § 34, п. 3
за годі́ ни § 41, п. 2, 1
за́ для § 42, п. 1, 2
за́ дній § 33, п. 1
задньо́язикóвий § 35, п. 1
за дня́ § 41, п. 2, 1
задо́ вго § 41, п. 1, 1
за́ єнько § 32, п. 9
За́ єць § 49, п. 7, 3
заїнтригува́ ти § 3, прим.
Зайо́нчек § 144, п. 9, 2
Закавка́ ззя § 50, п. 6, прим.
закомпосто́ ваний § 34, п. 3
закомпостува́ ти § 34, п. 3
закó н § 9, п. 3, 5, е
закó н § 29, п. 1, 3
закó нний § 9, п. 3, 5, е
закó нний § 29, п. 1, 3
закó нний § 29, п. 1, 3
закó нність § 29, п. 1, 3
закó нно § 29, п. 1, 3
законода́ вчо § 10, п. 2, 4, прим.
*Закó н України «Про пенсі́йне
забезпéчення»* § 55, п. 1
Закопа́не § 149, п. 1, 3, прим.
за кордо́ н § 41, п. 2, 1
за кордо́ ном § 41, п. 2, 1
зали́ сся § 19, п. 1, 3
зали́ ський § 19, п. 1, 3
Зали́ сся Пє́рше § 154, п. 1, 3
Зали́ ський § 144, п. 2
Замбе́зі § 129, I, п. 4
заместі́ § 9, п. 1, 1, е
заместі́ § 11, п. 2
за́ між § 41, п. 1, 2
за́ мість § 42, п. 1, 1
заміта́ ти § 11, п. 2
Замó вник § 60, п. 1
за́ мок Іф § 55, п. 2, прим.
за́ молоду § 41, п. 1, 4

занá дто § 41, п. 1, 1
за́ ново § 41, п. 1, 4
заодно́ § 41, п. 1, 5
за́ очі § 41, п. 1, 2
запира́ ти § 11, п. 2
запівніч § 41, п. 1, 2
Запорі́жжя § 148
Запорі́жжя § 153, п. 2, 1
запорі́зький § 153, п. 2, 1
Запорі́жжя § 9, п. 3, 2, а
Запорі́жжя § 19, п. 1, 2
запорі́жці § 49, п. 6
запорі́зький § 19, п. 1, 2
запусти́ ти § 17
запу́щений § 17
зап'ястний § 28
за́ ради § 42, п. 1, 2
за́ раз § 41, п. 1, 2
заразо́ м § 41, п. 1, 2
Зара́ту́стра § 53, п. 1
за раху́нок § 41, п. 2, 1
зареє́стро ваний § 34, п. 3
зареє́струва́ ти § 34, п. 3
Заре́мба § 144, п. 9, 1
за сві́тла § 41, п. 2, 1
*засі ання прези́ дії Украї́нського
товари́ства охоро́ни па́м'яток істо́
рії́та культу́ри* § 54, п. 6
заслу́жений діяч мисте́цтв § 56, прим. 1
заспоко́юват § 11, п. 1
зате́ § 43, п. 1
зате́ § 43, п. 1, прим.
за те § 43, п. 1, прим.
зати́м що § 43, п. 2, 2
зати́сувати § 11, п. 2
зате́мна § 41, п. 1, 4
зати́м що § 44, п. 1, 10
зато́ ка § 50, п. 1
зато́ ка Свято́ го Лавре́нтія § 50, п. 2
зато́ н § 9, п. 3, 5, г
Заха́р'їн § 3
за́ хідний § 33, п. 1
захі́дноєвропе́йський § 154, п. 2, 6
захі́дноєвропе́йці § 154, п. 2, 6
захі́дноукраї́нський § 40, п. 1, 2
*за́ хід, півде́нь, півні́ч, схід, норд-о́ст,
півде́нний за́ хід кра́ї и За́ ходу, Дале́кий
Схі́д, За́ хідна Украї́на, наро́ди Півночі,
Півде́нне Полі́ ся, Півні́чна Букови́на.*
§ 50, п. 10
Заха́р'їн § 144, п. 12
за що́ § 41, п. 1, 6
зба́ вити § 31, п. 1
Зба́ раж § 19, п. 1, 2
зба́ разький § 19, п. 1, 2
зберегти́ § 9, п. 3, 3
зберегти́ § 11, п. 2
зберегти́ § 14, п. 3
збере́жений § 14, п. 3
збері́га ти § 11, п. 2
зб. — *збі́рник* § 62, п. 1
збі́жжя § 30, п. 1, 1
збі́льшення § 9, п. 3, 4
збо́ ку § 41, п. 1, 2
з бо́ ку на бі́к § 41, п. 2, 2
з бо́ лю § 41, п. 2, 1
збо́ ри § 54, п. 6
Збро́ йні си́ли Украї́ и § 54, п. 1
зважа́ючи на те що́ § 43, п. 2, 2
зві́дкись § 44, п. 2, 4
зве́рнення § 32, п. 5
зве́рху § 41, п. 1, 2
звести́ § 31, п. 1
Зве́рев § 144, п. 3, 4
зві́ сока § 41, п. 1, 4
зві́ ку § 41, п. 1, 2
зві́робі́й-трава́ § 37, п. 1, 2
Зво́лінський § 144, п. 6, 1
зв'язо́ к § 7, п. 1, прим.
зв'ялі́ ти § 7, п. 1, прим.
зга́ рячу § 41, п. 1, 4
згин § 5
з о́гляду на те що́ § 43, п. 2, 2
згорі́ § 41, п. 1, 2
За́ грєб § 149, п. 1
згу́бний § 33, п. 1
з да́ вніх-давє́н § 35, п. 5, 2
зда́ тність § 32, п. 3
з ді́ да-пра́ ді́ да § 35, п. 5, 2
здійснений § 29, п. 3, 2, прим.
здійсне́нний § 29, п. 3, 2, прим.
з дня на де́ нь § 41, п. 2, 2
здорове́нний § 29, п. 3, 1
здрі́бніти § 31, п. 1
Зе́всова колі́ сніця. § 49, п. 9, 1
Зейна́ б § 140, прим.
зеконó мити § 7, п. 4, прим. 1
зеконó мити § 31, п. 1
Зеленбу́д-4 § 35, п. 5, 5
зеле́ний § 9, п. 1, 2
Зеленодо́ льськ § 149, п. 1
зе́ лень § 9, п. 2, 3
Зеле́на Гу́ра § 150, п. 1, 1
Зеле́на Гу́ра § 154, п. 1, 1

землемір § 35, п. 2, 3
землетру́с § 35, п. 2, 3
земля́ § 9, п. 2, 1
земля́ § 51, прим.
Земля́ § 51, прим.
земля́-ма́ти § 37, п. 1, 1
земля́ Ні́жня Саксо́нія § 50, п. 9
о́зеро § 154, п. 2, 1, прим.
О́зеров § 144, п. 2
з'єднаний § 7, п. 4
За́ець § 141
За́ець § 142, п. 1
за́ець-біля́к § 37, п. 1, 4
за́ець-руса́к § 37, п. 1, 4
зжі́тися § 31, п. 1
з-за § 42, п. 2
зза́ду § 29, п. 1, 1
зза́ду § 41, п. 1, 2
з-за кордо́ну § 41, п. 2, 1
ззирну́тися § 31, п. 1
Зимо́вники § 149, п. 4, 3, д
Зино́в'єв § 144, п. 3, 2
Зино́вій-Богда́н § 146, п. 3, 1
Зино́вій-Богда́н § 49, п. 1
зі § 25, п. 3
зібга́ти § 31, п. 1
з Іва́ном Косте́нком § 142, п. 3, прим. 2
зів'ялий § 31, п. 1
зігно́рува́ти § 31, п. 1
зігну́ти § 31, п. 1
зігра́ти § 31, п. 1
зігріва́ти § 31, п. 1
зідра́ти § 31, п. 1
зізна́тися § 31, п. 1
зілля́ § 9, п. 1, 2
зімліва́ти § 31, п. 1
зім'я́ти § 31, п. 1
зініціюва́ти § 7, п. 4, прим. 1
зіпріва́ти § 31, п. 1
зіпсува́ти § 31, п. 1
зіп'я́стися § 31, п. 1
зір § 26, п. 2, 2
зірві́ голова § 36, п. 1, 4
зірка § 9, п. 3, 1, б
Зірка § 49, п. 8
зіспо́ду § 41, п. 1, 2
зіста́вити § 31, п. 1
зіткнення́ § 31, п. 1
зітлі́ти § 31, п. 1
зіщу́литися § 31, п. 1
з'їзд § 3
з'їзд § 54, п. 6

з'їхати § 7, п. 4
За́йчик-Побіга́йчик § 36, п. 2, 1, в
з кра́ю в край § 41, п. 2, 1
Златоу́ст § 153, п. 2
златоу́стівський § 153, п. 2
зле́гка § 41, п. 1, 4
зліва́ § 41, п. 1, 4
з Ліно́ю Косте́нко § 142, п. 3, прим. 2
злови́ти § 18
зло́влений § 18
злоді́йкува́тий § 33, п. 7
зо́лото-валю́тний § 40, п. 2, 2, в
змійний § 33, п. 4
з-над § 42, п. 2
знадво́ру § 41, п. 1, 7
знання́ § 30, п. 1, 1
зна́нь § 26, п. 2, 2
знаряддя́ § 30, п. 1, 1
значенне́вий § 33, п. 6
зна́чення § 9, п. 2, 4
зна́чення § 9, п. 3, 4
знач. — значення́ § 62, п. 1
зна́ю § 4, п. 1
зні́зу § 41, п. 1, 2
зно́ву § 41, п. 1, 4
зо § 25, п. 3
зо́внішній § 33, п. 1
зовнішньо́політи́чний § 40, п. 1, 2
зогріва́ти § 31, п. 1
зо́зла § 41, п. 1, 2
зо́кола § 41, п. 1, 2
золота́ меда́ль § 57, п. 2
Золоті́ й Різ § 50, п. 1, прим.
Золотове́рхий § 50, п. 6, прим.
золотоні́ський § 153, п. 2, 3
Золотоно́ша § 153, п. 2, 3
Золя́ § 121, п. 1, 2
зомліва́ти § 31, п. 1
зооса́д § 35, п. 4, 2
зопріва́ти § 31, п. 1
зори́нтува́ти § 7, п. 4, прим. 1
зори́нтува́тися § 31, п. 1
зоря́ § 51
зоря́ Альта́їр § 51
зотлі́ти § 31, п. 1
Зо́я — Зо́їн § 33, п.
Зз-пе́ред § 42, п. 2
з переля́ку § 41, п. 2, 1
з-під § 42, п. 2
з-по́за § 42, п. 2
з-по́між § 42, п. 2
з-по́над § 42, п. 2

з-пó під § 42, п. 2
з-пó серед § 42, п. 2
з початку § 41, п. 1, 9, прим.
з-прó між. § 42, п. 2
з рá дості § 41, п. 2, 1
зрá зу § 41, п. 1, 2
зрá нку § 41, п. 1, 2
зрá ння § 30, п. 1, 4
зрéштою § 41, п. 1, 2
зрідка § 41, п. 1, 4
зрó блений § 29, п. 3, 2, прим.
зрó ду § 41, п. 1, 2
зрó ду-віку § 35, п. 5, 2
з розгó ну § 41, п. 2, 1
зростá ння § 32, п. 5
зростá ти § 32, п. 5
зсадí ти § 31, п. 1
зсерéдини § 41, п. 1, 2
зскрібá ти § 31, п. 1
з тó го чá су як § 43, п. 2, 2
зуміти § 7, п. 4, прим. 1
зумовити § 31, п. 1
зупинка «Каравá єві Дá чи» § 50, п. 14
Зáхідна Єврóпа § 154, п. 1, 1
Зáхідна Єврóпа § 154, п. 2, 6
Зáхідний Буг § 148
зціпити § 31, п. 1
з ЦУМу § 61, п. 2
зчепí ти § 31, п. 1
зши́ток § 31, п. 1
Зя́брев § 144, п. 13, 1, в, прим.
з'яві́тися § 7, п. 4

И

ийбéн § 2
í кання § 2
í кати § 2
ип § 2
í рій § 2
í род § 2
ич! § 2
Ич-обá § 2

І

і § 24, п. 1, 2
і § 24, п. 1, 3
і § 24, п. 3, 1
і § 24, п. 3, 2
Ібн Рúсте § 146, п. 3, 4
Ібн Сіна § 146, п. 3, 4
Ібн Фадлáн § 146, п. 3, 4
Íбсен § 129, I, п. 1

Івáн § 2
Івáн Богослóв § 53, п. 1
Івáнович § 32, п. 11
Івáно-франківський § 40, п. 2, 1
іванофранківці § 154, п. 3, 6, прим. 1
Івáн Петрóвич Котлярéвський § 49, п. 1
івáн-покивáн § 49, п. 7, 3, прим.
Івáн Хресті́тель § 53, п. 1
Іваньó § 142, п. 1
Івашкéвич § 144, п. 6, 1
Івáн Волóве Óко § 146, п. 1, 1
Івáн — мужі́чий син § 146, п. 3, 3
Івáно-Франківськ § 152, п. 5
Івáно-Франківськ § 154, п. 3, 2
Івáно-Франківськ § 154, п. 3, 6, прим. 1
івáно-франківський § 154, п. 3, 2
івáно-франківський § 154, п. 3, 6, прим. 1
Івáн, селя́нський син § 146, п. 3, 3
Івáн-царéнко § 146, п. 3, 3
Іглéсіас § 129, I, п. 2
Ігнатóвич § 144, п. 6
Ігнатóв § 144, п. 7, 1
Íгор § 33, п. 6
Íгорева § 33, п. 6
Íгореве § 33, п. 6
Íгорівна § 32, п. 11
Íгорьович § 32, п. 11
іграшка § 2
Ігáрка § 149, п. 4, 1, а
ігум. — ігумен § 62, п. 1
ідеалі́ст § 32, п. 14
Íден § 129, I, п. 1
ідéя § 129, I, п. 1
ідí-бо § 44, п. 3, 1
ідí ж бо § 44, п. 3, 1, прим. 1
ідилі́чний § 128, п. 1
ідилі́чний § 33, п. 2
ідол § 2
із § 25, п. 2
Ізabéлла § 129, I, п. 1
Ізabéль § 140, прим.
ізжó вкнути § 31, п. 1
із-за § 42, п. 2
Ізмаї́лов § 144, п. 7, 2
ізно́в § 31, п. 1
із-пíд § 42, п. 2
ізсерéдини § 31, п. 1
ікати § 2
ікóна § 2
ікóна Мáтері Бóжої Теревовля́нської § 53, п. 7
Іконóмов § 144, п. 6

Ілієв § 144, п. 6
Іліа да § 129, I, п. 1
іл. — *ілюстрація; ілюстративний* § 62, п. 1
Іллієвна § 32, п. 11
Ілліч § 32, п. 11
Ілля § 30, п. 1, 2
Іло́на § 144, п. 6, 1
Ільї́н § 144, п. 7, 2
Ільо́ шин § 144, п. 13, 1, а
імбі́р § 129, I, п. 6
іме́ння § 9, п. 3, 4
іменува́ти § 2
ім. — *імені* § 62, п. 1
іммігра́ція § 128, п. 2
імпера́тор § 56, прим. 2
ім'я́ § 2
інакоду́мець § 35, п. 4, 2
інвалю́та § 35, п. 4, 1
інвестпроє́кт § 35, п. 4, 1
Індигі́рка § 149, п. 4, 1, а
інді́к § 2
І́ндія § 129, I, п. 1
Індія § 129, III, п. 5, прим.
Індокита́й § 154, п. 2, 4
індокита́йський § 154, п. 2, 4
індустріа́ліза́ція § 129, I, п. 2
інду́стрія § 129, I, п. 2
ін'єкція́ § 126
ін'єкція́ § 138, п. 1, 2
інжене́р § 9, п. 2, 6
інженю́ § 140
ін. — *інші* § 62, п. 1
іннова́ція § 128, п. 2
інові́рець § 35, п. 4, 2
іноді́ § 2
Інокенти́й § 143
інофі́рма § 35, п. 4, 1
інститу́т § 129, III, п. 1
інститу́ти Націона́льної акаде́мії нау́к § 54, п. 5, прим. 4
Інститу́т фізи́ки Націона́льної акаде́мії нау́к України § 61, п. 3, прим. 1
інстру́кція § 129, I, п. 1
інтегра́л § 121, п. 1, 1
інтелектуа́льний § 128, п. 1
інтеліге́нт § 19, п. 2
інтеліге́нтський § 19, п. 2
інтербрига́да § 35, п. 4, 1
інтерв'ю́ § 138, п. 1, 1
інтерв'ю́ § 140
інтерме́цо § 128, п. 1
інтернаціона́льний § 129, I, п. 1
інтерне́т-видання́ § 36, п. 2, 2, а
інтерне́т-послуга́ § 36, п. 2, 2, а
ін-т (інститу́т) § 62, п. 2
інформповідомле́ння § 35, п. 4, 1
інформце́нтр § 35, п. 4, 1
ішові́рець § 35, п. 4, 2
ішиоду́мець § 35, п. 4, 2
і под. — *і поді́бне* § 62, п. 1
Ірві́нг § 135
Іре́н § 140
іржа́ § 2
ірій § 2
Ірку́тськ § 149, п. 4, 1, а
ірод § 2
ірокéзи § 49, п. 6
Ірпі́нь § 148
ірраціона́льний § 128, п. 2
ірреа́льний § 128, п. 2
Ірті́ш § 149, п. 4, 1, а
Ірті́ш § 149, п. 5
Ісаа́ кіївський собо́р § 55, п. 2
Іса́я § 126
Іса́єв § 144, п. 7, 1
Іса́єнков § 144, п. 3, 2
іскрі́стий § 33, п. 5
існува́ти § 2
Іссі́к-Куль § 50, п. 4, прим.
Іссі́к-Куль § 154, п. 3, 3
Іссі́к-Куль § 154, п. 3, 6, прим. 2
істи́на § 2
Іст-Лондо́н § 154, п. 3, 4
істо́рик § 32, п. 1, прим.
істо́рико-культу́рний § 40, п. 2, 2, 6
історі́чний § 33, п. 2
Ісус Хри́сто́с § 49, п. 7, 1
Ісько́ § 22, 4
італі́єць § 32, п. 3
Іта́лія § 129, I, п. 2
і т. д. — *і так далі́* § 62, п. 1
іти́ § 2
і т. ін. — *і таке і́нше* § 62, п. 1
І́тон § 129, I, п. 1
ІФ НАНУ § 61, п. 3, прим. 1
Іх'я́мас § 138, п. 1, 1
Іші́м § 149, п. 4, 3, а
І́ценко § 22, 4
Іщу́к § 22, 4

Ї

іда́лень § 26, п. 2, 2
іда́льня § 26, п. 1, 3

їжа § 3
їжа́к § 3
їжджений § 16
їздець § 3
їздити § 3
їздити § 16
їй-бо́гу § 35, п. 5, 4
їй-бо́гу § 53, п. 2, прим. 3
їй-пра́во § 35, п. 5, 4
Їржі § 144, п. 6, 2
їсти § 3
їх § 3
їхати § 3

Й

й § 24, п. 2, 1
й § 24, п. 2, 2
Йо́лкін § 144, п. 4, 1
Йо́лкіно § 149, п. 2, 1
ймення § 24, п. 2, 2
ймові́рність § 24, п. 2, 2
Йога́нн § 126
його́ § 8, п. 1, 1
йому́ § 8, п. 1, 1
Йорда́н-річка § 37, п. 1, 2
Йо́ркшир § 129, III, п. 3
йо́ркши́р § 50, п. 12
йо́ркши́рський § 129, III, п. 3
Йо́ркшир § 154, п. 2, 5

К

Каа́ба § 137
Кабарда́ § 153, п. 1
кабарди́нський § 153, п. 1
каба́ре § 140
кабе́рне § 140
Кабіне́т Міні́стрів Украї́ни § 54, п. 1
Кабмі́н § 35, п. 4, 1
Кавка́зький хребéт § 50, п. 1
Кавка́з § 153, п. 2, 1
кавка́зький § 153, п. 2, 1
Кавка́зький хребéт § 154, п. 1, 2
Кага́рлік § 153, п. 2, 2
кага́рліцький § 153, п. 2, 2
Кає́нна § 126
Казбе́к § 153, п. 2, 2
казбе́цький § 153, п. 2, 2
Казими́рський § 144, п. 7, 3, 6
казино́ § 140
ка́зка § 9, п. 2, 1
казко́вий § 33, п. 6
ка́зна-де § 41, п. 3, 3

ка́зна з ким § 39, п. 2
ка́зна-коли́ § 41, п. 3, 3
ка́зна-що § 39, п. 2
Казáнка § 153, п. 2
казáнківський § 153, п. 2
казáх § 153, п. 2, 3, прим. 1
казáхський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Каі́р § 129, II
Ка́йзер § 136, п. 1
какаду́ § 140
кака́о § 140
Калу́га § 153, п. 2, 1
Каледо́нія § 121, п. 2
калу́зький § 153, п. 2, 1
ка́ лієвий § 33, п. 6
калмі́к § 129, I, п. 6
калмі́к § 153, п. 2, 2
калмі́цький § 153, п. 2, 2
кальцієвмі́сний § 40, п. 1, 6
Камберле́нд § 154, п. 2, 5
Каменя́р § 49, п. 1
Ка́мерна симфо́нія № 1 Євге́на
Станко́вича § 55, п. 2
камер'ю́нкер § 7, п. 4
каміне́ць § 9, п. 3, 1, а
камі́ння § 27, п. 5
ка́мінь § 9, п. 1, 1, а
Камі́шин § 149, п. 4, 3, а
Камі́шин § 153, п. 1
камі́шинський § 153, п. 1
Кам'яна́ Ба́лка § 154, п. 2, 6
кам'яноба́лківський § 154, п. 2, 6
кам'яноба́лківці § 154, п. 2, 6
Кам'яне́ць-Поді́льський § 148
Кам'яне́ць-Поді́льський § 152, п. 4, 2
Кам'яне́ць-Поді́льський § 154, п. 3, 1
кам'яне́ць-поді́льський § 154, п. 3, 1
Кана́ верал § 134
Канда́лакська зато́ка § 154, п. 1, 2
канда́лакський § 153, п. 2, 3
Канда́лакша § 153, п. 2, 3
Канза́с-Сі́ті § 129, I, п. 4
Ка́нів § 9, п. 1, 1, г
Ка́нни § 50, п. 5, прим.
Кантемі́р § 144, п. 7, 3, 6
ка́нцлер § 56, прим. 1
каньйо́н § 139, п. 1, 1
капельме́йстер § 136, п. 1
капіта́л § 121, п. 1, 1
Ка́прі § 129, I, п. 4
ка́псула § 140
ка́псули § 140

ка́псулі § 140
караба́ський § 153, п. 2, 3
Караба́х § 153, п. 2, 3
Карагандá § 153, п. 1
караганді́нський § 153, п. 1
карао́ке-бар § 36, п. 2, 2, г
Кара́джич § 144, п. 6
кар'е́ра § 138, п. 1, 1
ка́рієс § 130, п. 1
Карл Смілі́вий § 49, п. 9, 2
Ка́рмєн § 140
Карпінськ § 149, п. 4, 2, прим.
карт-блáниш § 35, п. 5, 10
карті́на «Запоро́жці пішуть листатуре́цькому султа́ нові» § 55, п. 3
картоплі́ння § 32, п. 6
карто́пля Серпа́нок § 59, п. 3
Кара́чев § 153, п. 2
кара́чевський § 153, п. 2
касі́р § 32, п. 14
категорі́йний § 33, п. 1
кате́дра § 123
Катері́на § 144, п. 1
Катманду́ § 140
като́лицький § 123
Ка́трин § 33, п. 3
Ка́тря § 33, п. 3
кауді́льйо § 140
Ка́унас § 131
кафе́ § 140
ка́ федера § 123
ка́ федера істо́рії Украї́ни Терно́пільського націона́льного педагогі́чного університе́ту і ені́ Володі́мира Гнатю́ка § 54, п. 6
кача́ти § 11, п. 1
качі́ний § 33, п. 4
кашне́ § 140
кашовáр § 35, п. 2, 1
кБ — кілобайт § 62, п. 1
квазіглоба́льний § 31, п. 5
квазіетні́чний § 130, п. 1
квазіобертáння § 31, п. 5
квазіо́птика § 31, п. 5
квазіплóский § 31, п. 5
квазіпру́жність § 31, п. 5
квазірі́нок § 31, п. 5
квазісті́йкість § 31, п. 5
квазічасті́нка § 31, п. 5
кварц § 27, п. 7
кварцо́вий § 33, п. 6
кві́слінги § 49, п. 5
кві́тка § 12, п. 1
Кві́тка-Осно́в'яненко § 49, п. 1
кв. — кварта́ра § 62, п. 1
Кво́чка § 51
Кві́тка-Осно́в'яненко § 146, п. 3, 2
Кві́тка-Осно́в'яненко § 146, п. 4
кВт — кіловат § 62, п. 1
кг — кілограм § 62, п. 1
кг — кілограм § 62, п. 1
Ке́льн § 132
Кемаль-паши́ § 146, п. 3, 4
Ке́мерон § 134
Кероглі́ § 146, п. 3, 4, прим.
Кероглі́ § 147, п. 4, 2
керува́ти § 34, п. 1
Керч § 152, п. 1
ка́зна-де § 44, п. 3, 2
ка́зна-кому́ § 44, п. 3, 2
ка́зна-хто § 39, п. 2
ка́зна-чий § 39, п. 2
ка́зна-якій § 39, п. 2
Ки́єва § 9, п. 1, 1, г
Ки́єво-Пече́рська ла́вра § 53, п. 7
Кизі́л-Орда́ § 154, п. 3, 3
Ки́їв § 9, п. 1, 1, г
Ки́ївене́рго § 61, п. 1, 1
Ки́ївзеленбу́д § 35, п. 4, 1
Ки́ївська фа́брика іграшо́к § 54, п. 4
Ки́ївський академі́ний теа́тр ляльо́к § 54, п. 3
Ки́ївський міські́й буди́нок учи́теля § 54, п. 3
кйіо́к § 32, п. 13
кинь § 26, п. 2, 3
кі́ньо § 26, п. 2, 3
кі́ньте § 26, п. 2, 3
кипарі́с § 129, I, п. 6
Кири́лівська це́рква § 53, п. 7
Кири́лов § 144, п. 7, 3, б
Кисельо́в § 144, п. 7, 3, б
кисе́т § 129, I, п. 6
Кислово́дськ § 149, п. 4, 3, в
кі сло-солóдкий § 40, п. 2, 2, г
кисне́во-водне́вий § 40, п. 2, 2, а
киснетерапі́я § 35, п. 2, 3
Кита́й § 129, III, п. 6
Кита́йська Нарóдна Республі́ка § 50, п. 6
Кита́йгород § 154, п. 2, 5
кише́ня § 1
Кишині́в § 153, п. 2
кишині́вський § 153, п. 2
Кишині́в § 52, п. 2, прим. 2

кияни § 49, п. 6
 кібермашина § 35, п. 4, 2
 кібуц § 129, I, п. 6
 кіготь § 9, п. 3, 1, а
 «КіЖ» § 61, п. 3, прим. 3
 кіл § 9, п. 3, 1, в
 кілер § 121, п. 2
 кілець § 26, п. 2, 2
 кілля § 9, п. 1, 2
 кілова т-годи на § 36, п. 2, 2, в
 кілограм § 129, I, п. 6
 кілограм § 5
 30-кілограмовий § 40, п. 2, 4
 кілок § 9, п. 3, 1, а
 кілок § 32, п. 13
 кілочок § 9, п. 3, 1, в
 кількаповерховий § 35, п. 2, 4
 кількаразовий § 35, п. 2, 4
 кільце § 9, п. 3, 1, б
 кільце § 26, п. 1, 1
 кільце § 26, п. 1, 3
 Кім § 140
 Кім Ир Сен § 146, п. 1, 6, прим.
 Кім Ир Сєн § 147, п. 2
 кімірсєнівський § 147, п. 2
 кімоно § 140
 Кім Чєн Ин § 2
 кінєць § 9, п. 3, 1, а
 кінний § 29, п. 1, 3
 кінó § 129, I, п. 6
 кінó § 140
 кінóзál § 36, п. 1, 3
 кінотеáтр «Кіївська Русь» § 54, п. 5
 кінóфíл ьм «Бєн Гур» § 55, п. 3
 кінóфíл ьм § 35, п. 2, 4
 кінцівка § 27, п. 3
 кінєць кінцєм § 35, п. 5, 2, прим.
 кінчик § 27, п. 2
 кінь § 9, п. 1, 1, а
 кінь § 26, п. 1, 1
 кінь § 29, п. 1, 3
 Кіркконнєлл § 128, п. 3
 кістлявий § 28
 Кіїв § 148
 Кіїв § 152, п. 1
 Кіїв-1 § 35, п. 5, 6
 Кєйтáун § 154, п. 2, 5
 клас § 121, п. 1, 1
 класицизм § 32, п. 14
 класичний § 33, п. 2
 Клáус § 131
 клац § 27, п. 7
 клєкíт § 1
 клекотíти § 1
 клужський § 153, п. 2, 3, прим. 1
 Клин § 149, п. 4, 3, в
 клієнт § 129, I, п. 2
 клієнт § 130, п. 1
 Клірик Острóзький § 49, п. 1
 Клодín § 140
 Кóло-Михáйлівка § 154, п. 3, 1
 кóло-михáйлівський § 154, п. 3, 1
 Клуж § 153, п. 2, 3, прим. 1
 Клáузєвіц § 144, п. 13, 2, прим. 2
 кулькó- § 36, п. 2, 4
 Кєльци § 149, п. 1, 3, прим.
 Кляйн § 136, п. 1
 Кляйнєрт § 136, п. 1
 км/год (кілометрів за годину) § 62, п. 4
 км — кілометр § 62, п. 1
 Кємпá § 144, п. 9, 1
 Кінешма § 149, п. 4, 1, в
 кніжечка § 10, п. 1, прим.
 кн. — книга; княгиня; князь § 62, п. 1
 КНР § 61, п. 2
 Кóнча-Зáспá § 152, п. 5
 Княжпíль § 154, п. 2, 5
 Князі ство Монáко § 50, п. 6
 князь § 56, прим. 2
 коалиційний § 33, п. 1
 Кобєляки § 153, п. 2, 2
 кобєляцький § 153, п. 2, 2
 кобзár § 27, п. 1
 кобзár § 33, п. 6
 Кобзár § 49, п. 1
 кобзарєва § 33, п. 6
 кобзарєве § 33, п. 6
 Кобилянська § 142, п. 2
 ковалєнко § 32, п. 9
 ковалів § 9, п. 1, 1, в
 ковáль § 32, п. 3
 Ковальóв § 8, п. 2
 ковáльський § 26, п. 1, 3
 ковбасá «Крá ківська» § 58, п. 1
 ковзкий § 26, п. 2, 1, а, прим.
 Ков'яги § 152, п. 2
 Кодекс Укрáїни про адміністративні
 правопорушення § 61, п. 3, прим. 2
 кожух § 12, п. 2
 козák § 14, п. 2
 козák § 19, п. 1, 1
 козácький § 22, 1
 Козácчина § 22, 1
 козеріг § 9, п. 3, 5, д

Козеріг § 9, п. 3, 5, д
Козі ний Брід § 50, п. 11
ко зир-дівка § 36, п. 2, 2, а
козак-характерник § 37, п. 1, 1
Козіцький § 144, п. 6, 2
Козьолецький § 144, п. 5, 2
Козятин § 148
кола § 9, п. 1, 2
Колівушко § 36, п. 1, 4
Колгуєв § 149, п. 1, 1
Колгуєв § 153, п. 2
колгуєвський § 153, п. 2
колєзький асєсор § 56, прим. 2
колектів § 128, п. 1
колі б § 43, п. 2, 1
колі б то § 43, п. 2, 1
колі-будь § 41, п. 3, 3
колі-будь § 44, п. 3, 2
колі-небудь § 41, п. 3, 3
колі-не-колі § 41, п. 3, 5
коліха ти § 14, п. 3
колі шній § 33, п. 1
колібри § 129, I, п. 5
колібри § 140
Колізей § 55, п. 2
Коліївщина § 52, п. 1
колір § 9, п. 2, 6, прим.
коло ния § 121, п. 1, 1
колісь § 44, п. 2, 4
кольт § 139, п. 1, 2
колядник § 32, п. 1
командір § 32, п. 14
комба т § 35, п. 4, 1
комба тівський § 35, п. 4, 1
комісія § 128, п. 1
комітєти Верхової Ради України § 54, п. 5, прим. 4
компакт-диск § 36, п. 2, 2, а
компанія «Microsoft» § 54, п. 4
компетентісно орієнтований § 40, п. 1, 4, прим. 1
компот § 28, прим.
компотний § 28, прим.
комп'ютер § 138, п. 1, 1
Комунальне підприємство «Київблагоустрій» § 54, п. 4
конвєєр § 126
конвєєр § 130, п. 1
конвоїр § 32, п. 14
конгрєс § 54, п. 5, прим. 3
конгрєс Міжнародної асоціації українців § 54, п. 6
кондотьєр § 139, п. 1, 1
коничєнько § 32, п. 9
конів'язь § 35, п. 2, 3
коногін § 35, п. 2, 3
конотá ця § 128, п. 2, прим.
Конституційний Суд України § 54, п. 1
Конституція України § 55, п. 1
Конєський § 144, п. 11
контрадмірал § 35, п. 4, 4
контра ст § 28, прим.
контра стний § 28, прим.
контрально-вимірювальний § 40, п. 1, 3, прим.
контрреволюція § 128, п. 2
контрреформація § 128, п. 2
контрудар § 35, п. 4, 4
КонтЧєстохова. § 149, п. 6
конферансьє § 139, п. 1, 1
конференція § 54, п. 6
концєрн «Volkswagen» § 54, п. 4
концєрн «Фольксваген» § 54, п. 5
Коньков § 144, п. 13, 1, б
коньяк «Тáврія» § 58, п. 1
кон'юнктура § 138, п. 1, 2
копїєчка § 32, п. 8
копїєст § 129, I, п. 2
Копáйгород § 154, п. 2, 3
копáйгородський § 154, п. 2, 3
коп. — *копійка* § 62, п. 1
Копєрник § 144, п. 6, 2
Корáн § 53, п. 4
Кордильєри § 129, III, п. 5
Кордильєри § 139, п. 1, 1
корєляція § 128, п. 2, прим.
корєспондєнт § 128, п. 2, прим.
корі сний § 28
корість § 28
корістю § 27, п. 3
корівка § 9, п. 3, 5, б
Коровáй § 142, п. 1, прим. 2
коровáй § 142, п. 1, прим. 2
королева § 56, прим. 2
Королівство Бахрєйн § 50, п. 6
король § 56, прим. 2
Корольов § 144, п. 4, 2
короткогрушоподібний § 40, п. 1, 4, прим. 2
короткостєбловий § 40, п. 1, 2
Корсика § 129, III, п. 2
коряк § 153, п. 2, 2
коряцький § 153, п. 2, 2
Кос-Анатольський § 146, п. 4

косіти § 16
кó сить § 26, п. 2, 3
костогріз § 35, п. 2, 3
костоправ § 35, п. 2, 3
Костянти́н Багряноро́дний § 49, п. 9, 2
Костя́нтин Остро́зький § 49, п. 9, 2
ко́ сять § 26, п. 2, 3
котéл § 9, п. 3, 5, а
Котигоро́шко § 49, п. 7, 3
коті́ рувати § 34, п. 3
коті́ ти § 11, п. 1
Котéльников § 144, п. 7, 3, г
Котéльнич § 149, п. 4, 3, д
Котляре́вський § 9, п. 3, 5, е
котра́ сь § 44, п. 2, 4
котре́ сь § 44, п. 2, 4
котрі́ й-будь § 39, п. 2
котрі́ йсь § 44, п. 2, 4
котрі́й-не́будь § 39, п. 2
котрі́йсь § 39, п. 1
кофе́їн § 129, П
кохінхі́н § 59, п. 1
ко́ шений § 16
Ко́шицький край § 50, п. 8
Кра́вченко § 32, п. 9
краєзна́вство § 35, п. 2, 4
краєчо́к § 32, п. 8
КрАЗ § 58, п. 4
краї́на § 3
краї́на-інве́стор § 37, п. 1, 1
краї́на-кредито́р § 37, п. 1, 1
країнозна́вство § 35, п. 2, 1
крайне́бо § 35, п. 3, 1
кра́ йній § 33, п. 1
крайові́ й § 33, п. 6
крамні́ць § 26, п. 2, 2
краплеподі́бний § 35, п. 2, 3
Кра́ сень § 49, п. 8
Красново́дськ § 154, п. 2, 1
Кра́ узе § 131
кра́ яти § 11, п. 1
Кра́гуєваць § 151, п. 2, 1
кре́до § 140
кре́йда § 136, п. 1
кре́йцер § 136, п. 1
кре́кінг-проце́с § 36, п. 2, 2, а
Кременчу́к § 148
Кременчу́к § 153, п. 2, 2
кременчу́цький § 153, п. 2, 2
кривé § 1
Криві́й Ріг § 148
Криві́й Ріг § 152, п. 4, 1
кри́во § 1
Кривони́с § 141
Кривони́с § 142, п. 1
Кривони́с § 146, п. 2, 3
кри́га, § 5
Крижо́піль § 148, прим.
крик § 22, 5
Ки́рик-мужичо́к § 146, п. 3, 3
Криміна́льний ко́декс Украї́ни § 55, п. 1
Крит § 129, III, п. 4
крича́ ти § 22, 5
Кра́ йній § 144, п. 11
Кра́ йня § 144, п. 11
Кра́ків § 150, п. 1, 3
Ка́рлові Ва́ри. § 150, п. 1, 1
Крнов § 150, п. 1, 3
кров § 30, п. 1, 3, прим.
кро́ їти § 11, п. 1
Ка́ролець § 142, п. 3, прим. 1
Кро́ мвель § 121, п. 1, 2
Кро́ мвель § 139, п. 1, 2
Ку́ронь § 144, п. 13, 2, прим. 1
кросі́вки «Найк» § 58, п. 1
кροхма́ ле-на́ токовий § 40, п. 2, 2, в
кροхма́ль § 26, п. 1, 1
кра́пково-штрихові́й § 40, п. 2, 2, а
ко́ рпус 3-А § 35, п. 5, 6
Кра́сне Дру́ге § 154, п. 1, 3
Кру́тиков § 144, п. 7, 3, г
круглообертáльний § 40, п. 1, 4
круглува́ тий § 33, п. 7
кру́їз § 126
кру-кру́ § 35, п. 5, 4
круп'є́ § 130, п. 1
крути́ ти § 16
Крути́й § 144, п. 11
Крути́нське § 149, п. 4, 2, прим.
Круторо́гий § 49, п. 8
Крути́х § 144, п. 8
кру́чений § 16
Кри́чев § 149, п. 4, 3, в
крюк § 7, п. 2, прим.
крюк § 14, п. 1
Крю́ ково § 151, п. 1, прим.
крючо́к § 14, п. 1
кря́кати § 7, п. 2, прим.
Ко́ сово § 150, п. 1, 2
Ко́ сово § 152, п. 3, прим.
Ку́бок УЄФА § 52, п. 2
куди́ -будь § 41, п. 3, 3
куди́ -не́будь § 41, п. 3, 3
куди́ сь § 44, п. 2, 4

куді-небудь § 44, п. 3, 2
Кужчénко § 22, 4
Кузнецóв § 144, п. 2
Кузнéцьк § 151, п. 2, 2
Кузькó § 22, 4
Кузьміч § 32, п. 11
Ку́зьмівна § 32, п. 11
Ку́зьмович § 32, п. 11
ку-ку́ § 35, п. 5, 4
Кукúлевич-Сакці́нський § 144, п. 11
Кулі́нич § 144, п. 7, 3, г
Кулі́ш § 142, п. 1, прим. 2
кулі́ш § 142, п. 1, прим. 2
ку́лька § 27, п. 3, прим.
ку́лька – ку́льці § 26, п. 1, 3, прим.
«Ку́льтура і життя» § 61, п. 3, прим. 3
ку́льтурно-техні́чний § 40, п. 2, 2, а
КУпАП § 61, п. 3, прим. 2
купі́вля-прóдаж § 35, п. 5, 2
купі́вля-прóдаж § 36, п. 2, 1, б
кур'є́р, § 7, п. 2
ку́риво § 32, п. 2
курі́нь § 9, п. 2, 6, прим.
курйóз § 138, п. 2, 1
курйóз § 8, п. 1, 2
курлі́-курлі́ § 35, п. 5, 4
Кури́льські острові́ § 149, п. 4, 3, в
курсóр § 135
Курськ § 151, п. 2, 2
Куснéвич § 144, п. 13, 2, прим. 1
Кусту́риця § 144, п. 13, 2, прим. 2
кутя́ § 30, п. 1, 5, прим.
Ку́усінен § 137
Кóшиці § 149, п. 1, 3, прим.
кювéт § 138, п. 2, 2
кювéт § 138, п. 2, 2
Кюсю́ § 140
Кя́хта § 151, п. 1, прим.

Л

лаві́рувати § 34, п. 3
ла́вра § 131
лавреáт § 131
Лаврénтійвський літóпис § 55, п. 3,
прим. 2
Лаврín § 143, п. 2, прим. 1
Лавуазьé § 130, п. 1
Лавуазьé § 139, п. 1, 1
Лавуазьé § 140
Лагáрп § 146, п. 1, 4, прим. 2
ЛАЗ-105 § 63, п. 9
ла́зити § 16

ла́йнер «Гармóнія морі » § 58, п. 3
лакóн § 59, п. 1
Ла-Мáни § 121, п. 1, 1
Ла-Мáни § 50, п. 3
Ламáрк § 121, п. 1, 1
Ламáрк § 128, п. 4
ламáти § 11, п. 1
Ламетрі́ § 146, п. 1, 4, прим. 2
Ламетрі́ § 147, п. 4, 3
Ла-Мáни § 154, п. 3, 5
ла-мáниський § 154, п. 3, 5
ландтáг § 54, п. 5, прим. 3
Ланкáстер § 134
лани́южóк § 27, п. 3
ланч § 121, п. 1, 1
Лáо § 140
Ла-Плáта § 154, п. 3, 5
ла-плáтський § 154, п. 3, 5
Ларі́са Петрíвна Кóсач § 49, п. 1
ларкá § 27, п. 1
ларьóк § 26, п. 1, 2
Лас-Вéгас § 154, п. 3, 5
латиноамерика́нці § 49, п. 6
латі́ш § 49, п. 6
латі́ський § 153, п. 2, 3
латі́ш § 153, п. 2, 3
лауреáт § 131
лауреáт Держáвної прéмії Украї́ни в
га́лузі архітекту́ри § 56, прим. 1
Лафонте́н § 146, п. 1, 4, прим. 2
Лéбідь § 142, п. 1
логіко-граматі́чний § 40, п. 2, 2, б
ло́дзький § 153, п. 2, 1
Ліди́ці § 149, п. 1, 3, прим.
Лáдога § 153, п. 2, 1
ла́дозький § 153, п. 2, 1
Лев § 143, п. 2, прим. 2
лев § 9, п. 2, 1, прим. 1
лева́да § 1
легéнда § 121, п. 2
легéнький-легéнький § 35, п. 5, 1
легкі́й § 20
легкоатлеті́чний § 40, п. 1, 2
легкозаймі́стий § 40, п. 1, 4
лэ́гше § 20
лэ́гший § 20
лédве-лédве § 35, п. 5, 1
лédве-лédве § 41, п. 3, 5
лédі § 133
лейбгварді́єць § 35, п. 4, 4
лейбмédик § 35, п. 4, 4
Лéйтциг § 129, III, п. 3

Лейтциг § 136, п. 1
Ле Корбюзьє § 140
Ле-Крезо § 50, п. 3
лєкція § 121, п. 2
Лемберт § 134
лемкі ня § 32, п. 4
Леннон § 121, п. 2
Ленор § 140
Леонардо да Вінчі § 49, п. 2
лепетіський § 153, п. 2, 3
Лепетіха § 153, п. 2, 3
Лесаж § 146, п. 1, 4, прим. 2
Лессінг § 121, п. 2
лєстоці § 28
Лєся Українка § 49, п. 1
летіти § 16
ле Шапельє § 146, п. 1, 4
Лєсков § 144, п. 3, 4
лжєпророк § 35, п. 4, 2
лжєсвідок § 35, п. 4, 2
Лєжнево § 149, п. 1, 2
Лазар § 143, п. 2, прим. 2
лимáн § 129, I, п. 6
Линьов § 8, п. 2
липоводолінський § 154, п. 2, 6
липоводолінці § 154, п. 2, 6
Лисіця § 49, п. 7, 3
Ліска § 49, п. 8
Лисічка-Сестрічка § 36, п. 2, 1, в
літи § 30, п. 1, 5
Лихачов § 144, п. 4, 3
Лихославль § 149, п. 4, 3, в
Лиха (річка) § 150, п. 1, 1
ліберáльна пáртія, пáртія консерв торів
 § 54, п. 2
лібрéто § 128, п. 1
лівоберéжжя § 9, п. 3, 2, а
лівóруч § 41, п. 1, 8
Ліга Націй § 54, п. 5, прим. 1
лід § 9, п. 1, 1, а
Лієпа § 129, I, п. 2
лієчка § 10, п. 1, прим.
ліжко § 9, п. 3, 1, б
лізь § 26, п. 2, 3
лізьмо § 26, п. 2, 3
лізьте § 26, п. 2, 3
лікар § 27, п. 1
лікар-екóлог § 36, п. 2, 1, а
лікарювáти § 34, п. 1
лінгвістика § 122, п. 1
лінгвостилістічні § 40, п. 1, 5
лінійно-стрічковий § 40, п. 2, 2, а

Лінкольн § 121, п. 1, 2
ліпíти § 18
ліплений § 18
лірник § 32, п. 1
ліс § 154, п. 2, 1, прим.
Лісабон § 129, I, п. 4
лісабонський § 129, I, п. 4
лісгóсп § 35, п. 4, 1
Лісна § 149, п. 1, 3
лісовік § 49, п. 7, 2, прим. 1
Лісовік § 49, п. 7, 3
лісовоз § 9, п. 3, 5, д
лісопíльно-стругáльний § 40, п. 2, 2, а
лісосплáв § 36, п. 1, 1
лісостép § 36, п. 1, 3
лісостєповий § 40, п. 1, 1
літак «Бó їнг 777» § 58, п. 2
літерáтура § 129, I, п. 6
Літерáтурний музей § 54, п. 3
літерáтурно-худóжній § 40, п. 2, 3
літній § 33, п. 1
Літóпис Самі ла Величка § 55, п. 3,
 прим. 2
літстудія § 35, п. 3, 2
літургія § 53, п. 8
лицеїст § 32, п. 14
Лі Чжаодао § 49, п. 3
Лейтциг § 153, п. 2, 1
лейтцизький § 153, п. 2, 1
Локетек § 142, п. 3, прим. 1
ллється § 27, п. 5
ллється § 30, п. 1, 5
л — літр § 62, п. 1
Ллойд § 128, п. 3
ляній § 29, п. 4
Ломниця § 151, п. 2, 1
Ломтев § 144, п. 3, 3
Лéна § 149, п. 1
Лінда § 144, п. 6, 1
лоб § 9, п. 2, 1, прим. 1
лобійóваний § 34, п. 3
лобіювáти § 34, п. 3
ловелáс § 49, п. 5
ловéць § 9, п. 3, 5, а
логарі тм § 123
логарі фм § 123
логічний § 129, I, п. 6
логопéd § 5
Лодзь § 153, п. 2, 1
лóжечка § 10, п. 1, прим.
лозівський § 153, п. 2
Лозовá § 153, п. 2

- Ломáта* § 6, п. 2
Ломáта § 13
ломíти § 11, п. 1
Оломоуць § 151, п. 2, 1
Лонгфéлло § 133
Лонгфéлло § 140
Лóндон § 121, п. 1, 1
Лос-А́нджелес § 154, п. 3, 5
Лос-А́нджелес § 50, п. 3
Лос-Фра́йлес § 50, п. 3
Лось § 144, п. 13, 1, в
лотó § 140
Лóхвицький пові́ § 50, п. 8
лоя́льний § 126
Лі́пецьк § 149, п. 4, 3, в
Лі́пова До́ліна § 154, п. 2, 6
лі́рико-епі́чний § 40, п. 2, 2, 6
Лéрмонтов § 144, п. 2
Лéся Украї́нка § 146, п. 1, 2
Лубні́ § 152, п. 2
Луб'я́нцев § 144, п. 12
луг § 14, п. 2
Луга́нськ § 152, п. 1
Луговська́ § 144, п. 10
Луговський § 144, п. 10
Луговський § 144, п. 11
лужо́к § 32, п. 13
Луки́ч § 32, п. 11
Лу́ківна § 32, п. 11
Лук'я́н § 7, п. 3
Лук'я́ненко § 7, п. 3
Лук'я́нець § 7, п. 3
Лук'я́нов § 144, п. 12
Лук'я́нюк § 7, п. 3
лу́па § 121, п. 1, 1
Лу Сі́нь § 146, п. 2, 5, прим.
Лухові́ці § 149, п. 4, 3, д
Лі́фишиц § 144, п. 13, 2, прим. 2
Лóхвиця § 152, п. 1
Лу́чин § 144, п. 7, 3, а
льві́вський § 153, п. 2
Льві́в § 148
Льві́в § 152, п. 1
Льві́в § 153, п. 2
Льві́вська плóща § 50, п. 11
*Льві́вська середня загальноосві́ня шкóла
 № 51 і́мені Іва́на Франка́* § 54, п. 3
Льві́вське збро́йне повста́ння 1848 р. § 52,
 п. 1
льві́в'яни § 49, п. 6
Ольві́я § 152, п. 1
льон § 8, п. 2
льон § 26, п. 1, 2
льон-довгунéць § 37, п. 1, 4
льон-кучеря́вець § 37, п. 1, 4
льонола́вса́н § 36, п. 1, 3
льон-сирéць § 37, п. 1, 4
льо́х § 8, п. 2
áльфа-про́мені § 36, п. 2, 2, б
áльфа-ро́зпад § 36, п. 2, 2, б
áльфа-часті́нка § 36, п. 2, 2, б
Лю́бек § 121, п. 1, 2
любі́тель § 32, п. 3
любі́ти § 18
лю́д § 19, п. 2
Лю́двіг ван Бетхо́вен § 146, п. 1, 4
Лю́двіг ван Бетхо́вен § 49, п. 2
лю́ди § 4, п. 2
Люді́на § 60, п. 3
люди́ноде́нь § 36, п. 1, 3
Людмі́ла Васи́лівська-Берéзіна § 49, п. 1
лю́дство § 19, п. 2
лю́дський § 19, п. 2
лю́дські́сть § 26, п. 2, 1, а
Люксембú́рг § 153, п. 2, 1
люксембú́рзький § 153, п. 2, 1
Люксембú́рг § 122, п. 1
Лю́тер § 121, п. 1, 2
Люфтга́нза § 122, п. 4
ля § 140
ля́льковóд § 36, п. 1, 1
ля́льковóд § 9, п. 3, 5, д
Ляпуно́в § 144, п. 13, 1, в, прим.

М

- Ма́вка* § 49, п. 7, 3
ма́впячий § 7, п. 1, прим.
Ма́врита́нія § 129, III, п. 4
Ма́врита́нія § 131
ма́врита́нський § 129, III, п. 4
мага́зін § 5
мага́зін «Яросла́в» § 54, п. 5
МАГАТЕ § 61, п. 2
МАГАТЕ § 63, п. 9
магі́стра́ль § 121, п. 1, 2
магі́стра́ль § 139, п. 1, 2
магі́стра́ль § 140
магні́толог-астроно́м § 36, п. 2, 1, а
Магоме́т § 122, п. 1
Магоме́т § 49, п. 7, 1
Магоме́т § 53, п. 1
Магри́б § 129, III, п. 4
мада́м § 140
мадемуазéль § 140

мадэра § 50, п. 12
мадо нна § 128, п. 1
Мадри́ д § 129, III, п. 4
маэстро § 140
Ма́єр § 126
мазь § 30, п. 1, 3
маіс § 129, II
майбу́тній § 33, п. 1
майда́н Незале́жності § 50, п. 11
Ма́йнгоф § 136, п. 1
ма́йстер § 33, п. 6
майстри́ня § 32, п. 4
ма́йстрова § 33, п. 6
ма́йстрова § 33, п. 6
ма́йстрове § 33, п. 6
Мака́о § 140
макінто́ш § 134
макінто́ш § 49, п. 5
макія́ж § 125
маккартизм § 128, п. 4, прим.
Макка́ртні § 128, п. 4, прим.
Макке́нзі § 128, п. 4, прим.
Макке́нна § 128, п. 4, прим.
Маккі́нлі § 128, п. 4, прим.
Мак-Клю́р § 146, п. 1, 4, прим. 1
Мака́р § 143, п. 2, прим. 2
макроеко́но́міка § 35, п. 4, 3
макромоле́кула § 35, п. 4, 3
максі́м § 49, п. 5
Максими́юк § 7, п. 1
максіо́дьяг § 35, п. 4, 3
максімо́да § 35, п. 4, 3, прим. 1
максісу́кня § 35, п. 4, 3, прим. 1
мале́сенький § 26, п. 2, 1, б
малі́на «ге́ра́кл» § 59, п. 2
Ма́лишев § 9, п. 3, 5, г
ма́лишевський § 9, п. 3, 5, г
Малі́шкова мета́фора § 49, п. 9, 1
Малі́нін § 144, п. 7, 1
Малі́нін § 144, п. 7, 3, б
Мале́нький Вовк § 146, п. 1, 1
Малоази́тське нагі́р'я § 50, п. 1
Малоазі́йське нагі́р'я § 154, п. 2, 1, прим.
маловжи́ваний § 40, п. 1, 4
ма́ло-пома́лу § 35, п. 5, 2
малочу́тливий § 40, п. 1, 4
Малояросла́вець § 154, п. 2, 1
Малі́цин § 144, п. 8
Ма́льме § 132
мальо́ваний § 34, п. 1
малюва́ння § 34, п. 1
малюва́ти § 34, п. 1
мама § 33, п. 3
Мамалі́га § 142, п. 1
Мамед-заде́ § 146, п. 3, 4
ма́мин § 33, п. 3
ма́нна § 128, п. 1
Манче́стер § 134
маоцзе́ду́нівський § 147, п. 2
Ма́ргарет § 140
ма́риво § 32, п. 2
Мари́єнбург § 130, п. 1
Мари́єтта § 130, п. 1
Мари́єчка § 32, п. 8
Мари́їн § 33, п. 3
Мари́їн лист § 49, п. 9, 1
Ма́ріо § 140
Мари́уполь § 148, прим.
Мари́я § 33, п. 3
Мари́я Олекса́ндрівна Вілі́нська § 49, п. 1
ма́рка § 9, п. 2, 1, прим. 2
марке́тинг § 122, п. 1
Марко́ Вовчо́к § 49, п. 1
Марк По́рцій Като́н § 146, п. 1, 3
Марк Твен § 147, п. 4, 1, прим.
марк-тве́нівський § 147, п. 4, 1, прим.
маркше́йдер § 136, п. 1
Марло́ § 133
марокка́нець § 128, п. 3
Маро́кко § 128, п. 3
Марс § 51
Марс § 53, п. 1
Марсе́ль § 125
марсельє́за § 139, п. 1, 1
Ма́рта § 123
Мару́син § 33, п. 3
Мару́ся § 33, п. 3
Ма́рфа § 123
Марціа́л § 129, I, п. 2
мариши́рува́ти § 34, п. 3
Марш мі́ру § 52, п. 2
Мари́я-Антуане́тта § 146, п. 3, 1
Мар'я́н § 7, п. 2
Мар'я́на § 7, п. 2
ма́сло § 28, прим.
масні́й § 28, прим.
Маса́рик § 144, п. 8
масти́льник § 32, п. 1
Матве́єв § 144, п. 3, 3
Матве́єва зато́ка § 149, п. 1, 2
матема́тика § 129, III, п. 1
математи́чний § 33, п. 2
матеріа́л § 129, I, п. 2
мате́рія § 129, I, п. 2

ма́ терній § 33, п. 1
Ма́ ти § 60, п. 3
Ма́ ти Бо́ жа § 53, п. 2
ма́ тір § 30, п. 1, 3, прим.
ма́ тір'ю § 7, п. 2
ма́ триць § 26, п. 2, 2
МАУ § 63, п. 9
ма́ узер § 131
Махачка́ ла § 152, п. 1
Маце́ єв § 144, п. 3, 3
машинобудівни́й § 40, п. 1, 3
Маяко́вський § 144, п. 10
мо́ ва-джерело́ § 37, п. 1, 1
мо́ ва-посере́ дниця § 37, п. 1, 1
ме́ дико-генети́ чний § 40, п. 2, 2, б
мегава́ т-годи́ на § 36, п. 2, 2, в
мегаефе́ кт § 130, п. 1
меда́ ль «За військо́ ву службу́ Украї́ и»
 § 57, п. 1, 1
меда́ ль «За врято́ ване життя́» § 57, п. 1,
 1
Медве́ дєв § 144, п. 3, 3
медвяни́й § 7, п. 1, прим.
меджлі́ с § 54, п. 5, прим. 3
медза́ клад § 35, п. 3, 2
ме́ дик § 32, п. 1, прим.
Меди́ на § 129, III, п. 5
медіа́ лінгві́ стика § 35, п. 2, 4
медіа́ лінгві́ стика § 36, п. 1, 3
медіа́ стили́ стика § 35, п. 2, 4
Ме́ дічі § 129, I, п. 3
медперсо́ на́ л § 35, п. 4, 1
медуні́ версите́ т § 61, п. 1, 2
Ме́ ксика § 129, III, п. 2
Мела́ шка § 22, 4, прим.
Мела́ щин § 22, 4, прим.
ме́ ливо § 32, п. 2
Меліто́ поль § 148, прим.
Меморіа́ льний буди́ нок-музе́ й Дмитра́
Яворні́ цького § 54, п. 3
Менделє́ єв § 144, п. 3, 3
мене́ джер § 134
ме́ нтор § 49, п. 5
ме́ нши § 27, п. 2
меню́ § 140
ме́ р § 56, прим. 1
Ме́ редіт § 124
мере́ жа «Фейсбу́ к» § 54, п. 7
мере́ живо § 32, п. 2
мереф'я́ нський § 7, п. 1
мерзе́ нний § 29, п. 3, 2
ме́ рино́ с § 59, п. 1
Mercedé s § 140
мерсі́ § 129, I, п. 5
мерсі́ § 140
Ме́ рфі § 135
метало́ емаль § 130, п. 1
метало́ пла́ ст § 36, п. 1, 3
метало́ рі́ з § 36, п. 1, 1
металу́ ргія § 121, п. 1, 1
метамо́ ва § 35, п. 4, 2
метеоста́ нція § 35, п. 4, 2
мето́ дика § 129, III, п. 1
ме́ тро́ § 140
90-ме́ тро́ вий § 40, п. 2, 4
ме́ ха́ нік § 32, п. 1, прим.
ме́ ха́ ніко-математи́ чний § 40, п. 2, 2, б
Мехмед-бе́ й § 146, п. 3, 4
ме́ ценат § 49, п. 5
Мечисла́ в § 144, п. 2
Мечисла́ в § 146, п. 2, 4
Месте́ чкін § 144, п. 3, 4
Мики́ тович § 32, п. 11
Мико́ ла § 143
Мико́ ла § 144, п. 1
Мико́ ла ївна § 32, п. 11
Мико́ ла йович § 32, п. 11
Мико́ ла Чудотво́ рець § 53, п. 1
Мико́ лаєнко § 141
Мико́ лівна § 32, п. 11
Мико́ лаїв § 148
Мико́ лович § 32, п. 11
Миле́ тич § 144, п. 6
мі́ ля § 129, I, п. 6
ми́ мово́ лі § 41, п. 1, 8
ми́ мої́ здом § 41, п. 1, 8
ми́ мохі́ дь § 41, п. 1, 8
ми́ мохі́ ть § 41, п. 1, 8
ми́ ну́ лий. § 1
Минькі́ вський § 9, п. 3, 5, е
Миро́ нов § 144, п. 7, 3, б
мі́ ро § 129, I, п. 6
ми́ рт § 129, I, п. 6
ми́ с § 50, п. 1
ми́ с До́ брої На́ дії § 151, п. 2, 2
ми́ с Де́ жньо́ ва § 149, п. 2, 2
ми́ с Капі́ та́ на Дзе́ ральда § 50, п. 2
ми́ сленне́ вий § 33, п. 6
ми́ сль § 28, прим.
ми́ с Рум'я́ нцева § 149, п. 1, 2
ми́ с Сі́ рий § 149, п. 1, 3
ми́ ст. — *ми́ стецтво́*; *ми́ стецьки́й* § 62,
 п. 1
мі́ тра § 129, I, п. 6

- митр. — митрополит § 62, п. 1
митрополіт § 129, I, п. 6
митрополіт Віницький і Барський,
архімандріт (архимандрит),
архієпіскоп (архиепископ), па стор,
мулла, імам, ксьондз. § 53, п. 6, прим.
Митрофанов § 144, п. 7, 3, 6
Митиці § 149, п. 4, 1, 6
Митиці § 149, п. 4, 3, д
мать § 30, п. 1, 3
Михайлівський Золотоверхий монастир
§ 53, п. 7
Михальченко § 27, п. 6
Михальчійшин § 27, п. 6
Михальчук § 27, п. 6
Михайловське § 149, п. 4, 3, 6
Михайло-Коцюбінське § 152, п. 5
Михайло-Коцюбінське § 154, п. 3, 2
михайло-коцюбінський § 154, п. 3, 2
мишурино-різький § 154, п. 3, 6
Мишу́рин Ріг § 154, п. 3, 6
мі-бемоль § 36, п. 2, 2, в
міграція § 122, п. 1
міграція § 128, п. 2
мідіодяг § 35, п. 4, 3
мідімода § 35, п. 4, 3, прим. 1
мідіспідніця § 35, п. 4, 3, прим. 1
мідь § 26, п. 1, 1
міжгір'я § 7, п. 2
міжконтинентальний § 31, п. 2
Міжнародна асоціація України тів § 54,
п. 1
Міжнародний валютний фонд, Рада
Європи. § 54, п. 1
Міжнародний рік дитини § 52, п. 2
міжпланетний § 31, п. 2
мій § 9, п. 1, 1, а
мікроорганізми § 35, п. 4, 3
мікрохвілі § 35, п. 4, 3
мікрочастінка § 35, п. 4, 3
мільйон § 8, п. 1, 2
мільйонний § 33, п. 1
35-мільйонний § 38, п. 2
мільярд § 139, п. 1, 1
4-мільярдний § 38, п. 2
мінеральна вода «Моршинська» § 58, п. 1
Мінеральні Води § 152, п. 4, 1
мініблок § 35, п. 4, 3
мінідиск § 35, п. 4, 3
мінієскалатор § 130, п. 1
мінікомп'ютер § 35, п. 4, 3
міністерства України § 54, п. 5, прим. 4
Міністерство освіти і науки України
§ 54, п. 1
міністр § 56, прим. 1
Міністр освіти і науки України § 56,
прим. 3
Мін'юст § 7, п. 4
Мірза-хан § 146, п. 3, 4
міркувати § 34, п. 1
мірощиник § 21
мірра § 128, п. 1
міс § 140
місиво § 32, п. 2
місис § 140
Міссісіпі § 128, п. 3, прим.
Міссісіпі § 129, I, п. 4
Міссурі § 128, п. 3
міст § 9, п. 3, 1, в
міст § 50, п. 11
місто Івано-Франківськ § 154, п. 1, 3
місточок § 9, п. 3, 1, в
місьць § 26, п. 2, 2
міськдержадміністрація § 61, п. 1, 2
міськком § 29, п. 1, 2
міськрада § 35, п. 3, 2
місяцехід § 9, п. 3, 5, д
місяць § 21
місяць § 51, прим.
Місяць § 51, прим.
місячний § 21
міт § 123
мітологія § 123
міф § 123
міфологія § 123
Міцкевич § 144, п. 2
Міцкевич § 144, п. 6, 1
міць § 30, п. 1, 3
Мічатек § 144, п. 2
Мічиган-авеню § 50, п. 5
Мічурін § 144, п. 7, 1
Мішель § 121, п. 1, 2
Мішель § 140, прим.
мішечок § 32, п. 8
Майборода § 142, п. 1
Мійодович § 144, п. 5, 1
Мекка § 153, п. 2, 2
меккський § 153, п. 2, 2
Міклошич § 144, п. 6, 2
Мілач § 144, п. 6
Малець § 142, п. 3, прим. 1
млн (мільйон) § 62, п. 1
млрд (мільярд) § 62, п. 1
м — метр § 62, п. 1

- м.* — *місто* § 62, п. 1
мм — *міліметр* § 62, п. 1
мо́вби § 43, п. 1
мо́вно-літературний § 40, п. 2, 2, а
мовностильовий § 40, п. 1, 2
мовозна́ вець § 32, п. 3
могті́ § 9, п. 1, 1, е
могутній § 5
модерні́зм § 32, п. 14
моджахе́д § 122, п. 4
моза́йка § 126
моза́йка § 129, II
моза́йка § 3
мозаї́чний § 33, п. 2
мої́ § 3
молеку́ла § 121, п. 1, 1
молоде́ць § 19, п. 1, 1
молоді́сть § 30, п. 1, 3, прим.
Молоде́чно § 152, п. 3, прим.
молодь § 30, п. 1, 3
молотьба́ § 26, п. 1, 1
Моло́х § 49, п. 7, 2
молох § 49, п. 7, 2, прим. 2
моло́чно-бі́лий § 40, п. 2, 2, г
молочнопроми́словий § 40, п. 1, 2
моло́чно-м'я́сний § 40, п. 2, 2, а
Молье́р § 139, п. 1, 1
монасти́р § 27, п. 1
монго́ло-татари́ § 36, п. 2, 3
монго́ло-татарськи́й § 40, п. 2, 1
монго́лка — *монго́лці* § 26, п. 1, 3, прим.
Моні́к § 140
моновиста́ва § 35, п. 4, 2
монокульту́рний § 40, п. 1, 1
Монтевідео́ § 129, I, п. 4
Монтеск'є́ § 138, п. 1, 1
Мора́вець § 142, п. 3, прим. 1
мо́ре § 50, п. 1
морепроду́кти § 35, п. 2, 4
Моро́з § 142, п. 1, прим. 2
моро́з § 142, п. 1, прим. 2
мо́ріг § 9, п. 2, 3
морквя́ний § 7, п. 1, прим.
моро́з § 9, п. 2, 3
моро́зиво § 32, п. 2
Москві́а § 152, п. 1
мости́ти § 17
Мото́к § 142, п. 1
мото́к § 9, п. 3, 5, а
мотокро́с § 35, п. 4, 2
Мотр § 26, п. 2, 2
моту́ззя § 30, п. 1, 1
мох § 9, п. 2, 1, прим. 1
Ма́о Цзеду́н § 147, п. 2
мо́щений § 17
мо́я § 4, п. 1
Мі́ргород § 35, п. 3, 1
мо́ре § 154, п. 2, 1, прим.
мо́ре Ла́птєвих § 149, п. 1, 2
мрї́йник § 32, п. 1
Мо́риц § 144, п. 13, 2, прим. 2
Ма́р'їно § 149, п. 4, 2
Ма́р'їно § 150, п. 1, 2
Ма́рко Вовчо́к § 146, п. 1, 2
Ма́рко Вовчо́к § 147, п. 4, 1
Му́ромцев § 144, п. 3, 3
Му́соргськи́й § 144, п. 10
ма́ти-й-ма́чуха § 36, п. 2, 2, в
му́жній § 33, п. 1
му́за § 49, п. 7, 2, прим. 1
Музе́й мада́м Тюссо́ § 54, п. 3
Музе́йний прову́лок § 50, п. 11
музи́чно-танцюва́льний § 40, п. 2, 2, а
мулла́ § 128, п. 1
мультимі́льйоне́р § 35, п. 4, 3
мультифі́льм § 35, п. 4, 1
Мураві́ово. § 151, п. 1
Мусіє́нко § 32, п. 9
муста́нг § 59, п. 1
му́ха § 14, п. 1
Муха́ммед § 122, п. 4
му́шка § 14, п. 1
Му́ю н-Кум § 50, п. 4, прим.
м'хв (метрів за хвилину) § 62, п. 4
Мі́чатек § 144, п. 6, 1
Мі́шкін § 144, п. 7, 3, б
Мю́ллер § 128, п. 3
Мю́ллер § 138, п. 2, 2
Мю́нхен § 50, п. 5, прим.
мю́ри́д § 138, п. 2, 2
м'якопіднебі́нний § 40, п. 1, 2
м'я́льно-тіпа́льний § 40, п. 2, 2, а
м'ясо́ § 7, п. 1
м'ясо-во́вня́ний § 40, п. 2, 2, в
м'ясозаготіве́льний § 40, п. 1, 1
м'ясої́д § 36, п. 1, 1
м'ясо-моло́чний § 40, п. 2, 2, в
м'ясо-са́льний § 40, п. 2, 2, в
м'ясо-яе́чний § 40, п. 2, 2, в
м'я́та § 4, п. 1
М'ятле́в § 144, п. 3, 3
Н
на А́дам-стрі́т § 140

набагато § 41, п. 1, 1
на багато § 41, п. 1, 1, прим.
на бігу § 41, п. 2, 1
на́ бік § 41, п. 1, 2
набі́рниця § 32, п. 4
на біс § 41, п. 2, 1
набри́хувати § 11, п. 2
на вагу § 41, п. 2, 1
наве́рх § 41, п. 1, 2
наверху́ § 41, п. 1, 2
навесні́ § 41, п. 1, 2
навесні́ § 41, п. 2, 1
на ве́сну § 41, п. 2, 1
навздогін § 41, п. 1, 7
навздогін § 42, п. 1, 1
на́взнак § 41, п. 1, 7
на ви́бір § 41, п. 2, 1
наві́ воріт § 41, п. 1, 2
на видноті́ § 41, п. 2, 1
наві́ літ § 41, п. 1, 3
наві́дліг § 41, п. 1, 3
на відмінно § 41, п. 2, 1
наві́дрі́з § 41, п. 1, 3
на ві ча́й § 41, п. 2, 1
наві́же́ний § 29, п. 3, 2, прим.
наві́к § 41, п. 1, 2
наві́ки § 41, п. 1, 2
на віку́ § 41, п. 2, 1
на́ віч § 41, п. 1, 2
наві́чно § 41, п. 1, 1
наві́що § 41, п. 1, 6
наві́ дьки § 41, п. 1, 7
наві́ ко́ ло § 41, п. 1, 7
наві́ ко́ ло § 42, п. 1, 1
наві́ кругі́ § 41, п. 1, 7
наві́ кула́ чки § 41, п. 1, 7
наві́ мання́ § 30, п. 1, 4
наві́ мі́ сне § 28, прим.
наві́ мі́ сне § 41, п. 1, 7
наві́ пакі́ § 41, п. 1, 7
наві́ перева́ ги § 41, п. 1, 3
наві́ пере́йми § 41, п. 1, 7
наві́ пере́йми § 42, п. 1, 1
наві́ прі́ сядки § 41, п. 1, 7
наві́ просте́ць § 41, п. 1, 7
наві́ ряд § 41, п. 1, 7
на́ вска́ ч § 41, п. 1, 7
на́ вскі́ § 41, п. 1, 7
на́ вско́ сі § 41, п. 1, 7
на́ вспра́ вжки § 41, п. 1, 7
на́ всти́ ж § 41, п. 1, 7
наві́ кача́ § 41, п. 1, 7
наві́ чальний § 40, п. 2, 2, а
наві́ чально-виховні́ й § 40, п. 2, 2, а
наві́ чально-науко́ вий § 40, п. 2, 2, а
на га́ муз § 41, п. 2, 1
на го́ лову § 41, п. 2, 1
на-гора́ § 41, п. 1, 2
наго́ ру § 41, п. 1, 2
нада́ лі § 41, п. 1, 1
на́ две́ чір § 41, п. 1, 2
на́ дво́ є § 41, п. 1, 5
на́ дво́ рі § 41, п. 1, 2
на́ дго́ лодь § 41, п. 1, 2
Наддні́ пря́ ни́ ца § 50, п. 6, прим.
Надзви́ ча́ йний і́ Повно́ ва́ жний́ Посо́ л § 60, п. 1
на́ дзеле́ нь § 41, п. 1, 2
на́ ді́ во § 41, п. 2, 1
на́ дмі́ р § 41, п. 1, 2
на́ дмі́ ру § 41, п. 1, 2
на до́ бра́ ніч § 41, п. 1, 1, прим.
надо́ вго § 41, п. 1, 1
на до́ зві́ ллі § 41, п. 2, 1
на́ дпо́ ту́ жний § 31, п. 2
на Дру́ рі-лейн § 140
на́ дсі́ лу § 41, п. 2, 1
Наді́ я § 143
на Ё́ ббі́ роуд § 140
на жа́ ль § 41, п. 2, 1
наза́ вжди́ § 41, п. 1, 1
на за́ втра § 41, п. 1, 1, прим.
наза́ д § 41, п. 1, 2
наза́ хват § 41, п. 1, 3
наздо́ га́ д § 41, п. 1, 3
наздо́ гін § 41, п. 1, 7
на зло́ § 41, п. 2, 1
назо́ всі́ м § 41, п. 1, 1
на зразо́ к § 41, п. 2, 1
назу́ стрі́ ч § 42, п. 1, 1
назу́ стрі́ ч § 41, п. 1, 3
наі́ вний § 129, II
наі́ вний § 3
наі́ ме́ ння § 9, п. 3, 4
на льо́ ту § 41, п. 2, 1
на мі́ ть § 41, п. 2, 1
на Монті́ ріо́ л-ро́ уд § 140
на́ моро́ зь § 26, п. 1, 1
нані́ з § 41, п. 1, 2
нані́ зу § 41, п. 1, 2
на ні́ що́ § 41, п. 2, 1
на́ но́ діагно́ стика § 36, п. 1, 3
на́ но́ комп'ю́ тер § 35, п. 4, 3
на́ но́ части́ нки § 35, п. 2, 4

наночастінки § 35, п. 4, 3
 на око § 41, п. 2, 1
 наоб'єднати § 41, п. 1, 7
 наостанку § 41, п. 1, 2
 наостанок § 41, п. 1, 2
 напам'ять § 41, п. 1, 2
 напам'ять § 41, п. 1, 9, прим.
 на пам'ять § 41, п. 1, 9, прим.
 напевне § 41, п. 1, 4
 наперебій § 41, п. 1, 3
 напереваги § 41, п. 1, 3
 наперед § 41, п. 1, 2
 напередодні § 42, п. 1, 1
 наперекір § 41, п. 1, 3
 напереріз § 41, п. 1, 3
 напіваавтомат § 36, п. 1, 6
 напів'європéйський § 7, п. 4
 напівімля § 36, п. 1, 6
 напівкуці § 36, п. 1, 6
 напівлюдина § 36, п. 1, 6
 напівмавпа § 36, п. 1, 6
 напівпідма § 36, п. 1, 6
 напівпра́вда § 36, п. 1, 6
 напівфабрикат § 36, п. 1, 6
 напідпідтку § 41, п. 1, 3
 напій «Жі́ вчик» § 58, п. 1
 напото́ві § 41, п. 1, 7
 напока́з § 41, п. 1, 3
 наполовіну § 41, п. 1, 2
 на пору́ки § 41, п. 2, 1
 на по́тім § 41, п. 1, 1, прим.
 напо́хваті § 41, п. 1, 3
 напоча́тку § 41, п. 1, 2
 наприкінці § 42, п. 1, 1
 напри́клад § 41, п. 1, 2
 напр. — наприклад § 62, п. 1
 напро́весні § 41, п. 1, 2
 напроло́м § 41, п. 1, 3
 напропа́ле § 41, п. 1, 3
 напроца́ння § 41, п. 2, 1
 напру́ження § 32, п. 5
 напускні́й § 33, п. 1
 на ра́дість § 41, п. 2, 1
 на ра́дощах § 41, п. 2, 1
 нара́з § 41, п. 1, 2
 нардéп § 35, п. 4, 1
 наректі́ § 11, п. 2
 нарэ́шті § 41, п. 1, 2
 Нарéжний § 144, п. 3, 4
 Нарі́жний § 144, п. 3, 4
 на́рівні § 41, п. 1, 2
 на́різно § 41, п. 1, 4
 нарі́кати § 11, п. 2
 наркоб́знес § 35, п. 4, 2
 нар. — народний § 62, п. 1
 наро́д § 9, п. 3, 5, е
 наро́дний § 9, п. 3, 5, е
 наро́дний § 33, п. 1
 наро́дний арти́ст Украї́ни § 56, прим. 1
 наро́дно-ви́звольний § 40, п. 2, 3
 народногосподáрський § 40, п. 1, 2
 народнопоеті́чний § 40, п. 1, 2
 наро́дзхват § 41, п. 1, 3
 на ру́ку § 41, п. 2, 1
 Нар'я́н-Ма́р § 154, п. 3, 3
 на самоті́ § 41, п. 2, 1
 насáмперед § 41, п. 1, 8
 на світа́нку § 41, п. 2, 1
 на Сент-Дже́ймс-стрі́т § 140
 Насéджін § 144, п. 3, 4
 насі́лу § 41, п. 1, 2
 на скаку́ § 41, п. 2, 1
 на́скоком § 41, п. 1, 3
 на́скрізь § 41, п. 1, 1
 на сла́ву § 41, п. 2, 1
 на сло́во § 41, п. 2, 1
 на смі́х § 41, п. 2, 1
 на со́вість § 41, п. 2, 1
 на со́ром § 41, п. 2, 1
 наспі́д § 41, п. 1, 2
 на́спіх § 41, п. 1, 3
 наспо́ді § 41, п. 1, 2
 наспра́вді § 41, п. 1, 1
 настáвник § 32, п. 1
 настін. календар § 62, п. 1
 насторо́жі § 41, п. 1, 2
 на Та́ймс-сквер § 140
 Натáлка § 22, 5
 Натáлка — Натáлці, Натáлчин § 26,
 п. 1, 3, прим.
 Натáлчин § 22, 5
 натрієвмі́сний § 40, п. 1, 6
 натрі́йоргані́чний § 40, п. 1, 7
 на́трое́ § 41, п. 1, 5
 нати́сєрце § 41, п. 1, 8
 науко́во-експериментáльний § 40, п. 2, 2,
 а
 науко́во обгрунто́ваний § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
 наук. — науковий § 62, п. 1
 Науково-дослі́дний інститут хімі́чного
 машинобудува́ння § 61, п. 3, прим. 2
 науко́во-прикладні́й § 40, п. 2, 2, а
 на ура́ § 41, п. 1, 1, прим.

на ходу § 41, п. 2, 1
Нацбанк § 35, п. 4, 1
націєтворення § 35, п. 2, 4
Національна академія наук України § 54, п. 3
Національна бібліотека України і ені В. І. Вернадського § 54, п. 3
Національна премія України імені Тараса Шевченка § 57, п. 3
Національний банк України § 54, п. 1
Національний університет «Острозька академія» § 54, п. 3
Національний художній музей України § 54, п. 3
національні збори § 54, п. 5, прим. 3
націонал-патріотичний § 40, п. 2, 1
нац. — *національний* § 62, п. 1
на чеб § 43, п. 1
на чебто § 43, п. 1
начетверо § 41, п. 1, 5
нашвидку § 41, п. 1, 4
нашвидкуруч § 41, п. 1, 8
на шкóду § 41, п. 2, 1
на щáстя § 41, п. 2, 1
нащо § 41, п. 1, 6
нащо § 41, п. 1, 9, прим.
на що § 41, п. 1, 9, прим.
наяву § 41, п. 1, 2
новгородський § 154, п. 2, 5
Новгород § 154, п. 2, 5
Новгород § 35, п. 3, 1
Новгород-Сіверський § 148
Новгород-Сіверський § 152, п. 4, 2
Новиков § 144, п. 7, 3, г
Новиков-Прибой § 146, п. 3, 2
Новотний § 144, п. 11
Неврлий § 144, п. 11
Нгуєн Зу § 49, п. 4
Нгуєн Конг Хоан § 146, п. 1, 6
Недзведзь § 144, п. 13, 2, прим. 1
Недич § 144, п. 2
НДІ електромехані них приладів § 61, п. 3, прим. 2
НДІ транспорту газу § 61, п. 3, прим. 2
НДХіммаш § 61, п. 3, прим. 2
не § 44, п. 1, 1
не § 44, п. 1, 2
не § 44, п. 1, 3
не § 44, п. 1, 4
не § 44, п. 1, 5
не § 44, п. 1, 5, прим.
не § 44, п. 1, 6
не § 44, п. 2, 6
не § 44, п. 2, 8
неабіхто § 44, п. 2, 7
неабіякий § 44, п. 2, 7
небалакучий § 44, п. 2, 7
Небіт-Даг § 153, п. 2, 3, прим. 1
небіт-дагський § 153, п. 2, 3, прим. 1
невблагáнный § 29, п. 3, 1
невважáючи на... § 44, п. 2, 7
невдáлий § 44, п. 2, 7
невдóвзі § 44, п. 2, 5
невдогáд § 44, п. 2, 7
невесéлий § 44, п. 2, 7
невжé § 44, п. 2, 7
невінно § 44, п. 2, 5
не від тóго § 44, п. 1, 7
невільник § 44, п. 2, 5
невміння § 44, п. 2, 7
нево́лити § 44, п. 2, 5
нево́ля § 44, п. 2, 7
невпа́м'ятку § 44, п. 2, 7
неві́нный § 44, п. 2, 5
неві́нно § 44, п. 2, 5
неврожáй § 44, п. 2, 7
невсипу́щий § 44, п. 2, 5
невтямкі § 41, п. 1, 1
невтямкі § 44, п. 2, 7
невчéний § 44, п. 2, 7
нега́дано § 44, п. 2, 7
нега́йний § 44, п. 2, 5
негарáзд § 41, п. 1, 1
негативний § 122, п. 1
неглижé § 140
него́да § 44, п. 2, 5
Негоріле § 149, п. 1, 3
недалéко § 44, п. 2, 7
недарма́ § 44, п. 2, 7
недільник § 52, п. 2
недобачáти § 44, п. 2, 6
недо́биток § 44, п. 2, 6
недо́брий § 44, п. 2, 7
недові конаний § 44, п. 2, 6
недодéржаний § 44, п. 2, 6
недозрілий § 44, п. 2, 6
недоїда́ти § 44, п. 2, 6
недо́їдок § 44, п. 2, 6
недока́заний § 44, п. 2, 6
недокрív'я § 44, п. 2, 6
недо́літок § 44, п. 2, 6
недолю́ блювати § 44, п. 2, 6
недо́ля § 44, п. 2, 7
недооцінений § 44, п. 2, 6

недопісаний § 44, п. 2, 6
недорід § 44, п. 2, 6
недорóслий § 44, п. 2, 6
не до́сить § 44, п. 1, 7
недосяжність § 44, п. 2, 6
недоторка́нний § 29, п. 3, 1
недоторка́нність § 44, п. 2, 6
недо́ук § 44, п. 2, 6
недочува́ти § 44, п. 2, 6
недочу́тий § 44, п. 2, 6
недо́уга § 44, п. 2, 5
не ду́же § 44, п. 1, 7
неду́рно § 44, п. 2, 7
не-Євро́па § 44, п. 3, 3
не́жить § 44, п. 2, 5
незаба́ром § 44, п. 2, 5
незабу́тний § 33, п. 1
незбагне́нний § 44, п. 2, 7
незважа́ючи на... § 44, п. 2, 7
незважа́ючи (невважа́ючи) на те що
 § 43, п. 2, 2
нездійсне́нний § 29, п. 3, 1
нездо́ланий § 29, п. 3, 2, прим.
нездола́нний § 29, п. 3, 1
нездола́нний § 29, п. 3, 2, прим.
нездола́нність § 29, п. 3, 2
нездола́нно § 29, п. 3, 2
нездужа́ти § 44, п. 2, 5
не здо́жати § 44, п. 2, 5
незлічений § 29, п. 3, 2, прим.
незліче́нний § 29, п. 3, 1
незліче́нний § 29, п. 3, 2, прим.
незліче́нний § 44, п. 2, 5
не зо́всім § 44, п. 1, 7
незрівня́нний § 29, п. 3, 1
не з ру́ки § 41, п. 2, 1
незчу́тися § 44, п. 2, 5
неіндукті́вний § 129, II, прим.
неісто́та § 44, п. 3, 3
Не́льсон § 139, п. 1, 2
нелюди́на § 44, п. 3, 3
немали́й § 44, п. 2, 7
немо́в § 43, п. 1
немо́в § 44, п. 2, 7
немо́вби § 43, п. 1
немо́вбито § 43, п. 1
немовля́ § 44, п. 2, 5
не мо́жна § 44, п. 1, 7
ненá виді́ти § 44, п. 2, 5
ненá висний § 44, п. 2, 5
ненá висть § 44, п. 2, 5
ненастáнний § 44, п. 2, 5
ненáче § 43, п. 1
ненáче́бто § 43, п. 1
н. е. — нашо́ї ери § 62, п. 1
ненáче § 44, п. 2, 7
ненáче́бто § 44, п. 2, 7
неоі́мперіалі́зм § 129, II, прим.
неолі́т § 52, п. 2, прим. 3
неомоде́рні́ст § 35, п. 4, 2
неосо́ба § 44, п. 3, 3
неписьме́нний § 44, п. 2, 7
Непі́йвода § 146, п. 2, 1
Непі́йвода § 36, п. 1, 4
Непі́йпиво § 36, п. 1, 4
непоко́їтися § 44, п. 2, 5
не по-на́шому § 44, п. 1, 7
непору́шно § 44, п. 2, 5
непохі́тний § 44, п. 2, 5
непохі́тно § 44, п. 2, 5
непра́вда § 44, п. 2, 7
непримире́нний § 29, п. 3, 1
несамові́то § 44, п. 2, 5
несказа́нний § 29, п. 3, 1
нескінче́нний § 29, п. 3, 1
несла́вити § 44, п. 2, 5
не сла́вити § 44, п. 2, 5
несмілі́вий § 44, п. 2, 7
несподі́ванка § 44, п. 2, 7
нести́ § 9, п. 1, 1, е
Не́стор Літопі́сець § 49, п. 1
нестя́митися § 44, п. 2, 5
нестя́мний § 44, п. 2, 5
несу́ § 1
не сього́дні-за́втра § 35, п. 5, 3
не тре́ба § 44, п. 1, 7
Нетуди́хата § 146, п. 2, 2
не́ук § 44, п. 2, 5
не́хвороц § 30, п. 1, 3, прим.
Нехоро́шев § 144, п. 3, 3
не́хотя § 44, п. 2, 7
не ці́лком § 44, п. 1, 7
Нечу́й-Леві́цький § 146, п. 3, 2
Нечу́й-Леві́цький § 146, п. 4
Нечу́й-Леві́цький § 49, п. 1
Ні́жсин § 153, п. 1
ні́жсинський § 153, п. 1
Ні́жній Но́вгород § 151, п. 2, 2
Ні́жня Ту́нгу́ска § 150, п. 1, 1
ни́жньогі́рський § 35, п. 1
Ни́жньодуна́йська низови́на § 154, п. 2, 1,
 прим.
Ни́жньокилі́мськ § 154, п. 2, 1
ні́жче § 20

ніжчий § 20
низовина § 154, п. 2, 1, прим.
низькій § 20
низькооплачуваний § 40, п. 1, 4
низькопродуктивний § 40, п. 1, 2
Никифоров § 144, п. 7, 3, б
нірка § 129, I, п. 6
Ничіпир § 143, п. 2, прим. 1
ні § 44, п. 1, 8
ніби § 43, п. 1
нібито § 43, п. 1
ні в ко́го § 44, п. 1, 9
ні в я́кому § 44, п. 1, 9
ніготь § 9, п. 3, 1, а
ніде § 44, п. 2, 9
ніде́ § 44, п. 2, 9
ні до ко́го § 44, п. 1, 9
ні до чо́го § 44, п. 1, 9
ніж § 43, п. 1
ніженька § 9, п. 3, 1, в
ніженька § 10, п. 1
ніженька § 32, п. 9
ніжка § 9, п. 3, 1, б
ніжка § 14, п. 1
ні за́ що § 44, п. 1, 9
ні за що́ § 44, п. 1, 9
ніза́ що § 44, п. 2, 9
нізвідки § 44, п. 2, 9
нізвідкіля́ § 44, п. 2, 9
ні з кі́м § 44, п. 1, 9
Нікара́гуа § 140
ніку́ди § 44, п. 2, 9
ніко́го § 44, п. 2, 9
Ніко́лаєв § 144, п. 7, 3, б
Ніко́лаєвськ-на-Аму́рі § 149, п. 4, 3, б
ніколи § 44, п. 2, 9
ніко́ли § 44, п. 2, 9
Ніко́ль § 140, прим.
Нікі́тін § 144, п. 7, 3, б
Ні́л § 129, I, п. 4
німе́цький § 22, 1
Німе́ччина § 22, 1
ні́мфа § 49, п. 7, 2, прим. 1
ні на грі́ш § 41, п. 2, 1
ні на́ що § 44, п. 1, 9
ні на що́ § 44, п. 1, 9
ніна́що § 44, п. 2, 9
ні на я́кому § 44, п. 1, 9
«ніса́н» § 58, п. 2
ніскі́льки § 44, п. 2, 9
нітро́хи § 44, п. 2, 9
ніхто́ § 44, п. 2, 9

Ні́цца § 128, п. 3
ніч § 9, п. 1, 1, а
ніч § 30, п. 1, 3
нічий́м § 44, п. 2, 9
нічий́й § 44, п. 2, 9
нічний́й § 21
нічо́го § 44, п. 2, 9
ніша́ § 129, I, п. 6
ніщо́ § 44, п. 2, 9
нія́к § 44, п. 2, 9
нія́к. § 44, п. 2, 9
нія́кий § 44, п. 2, 9
нія́кому § 44, п. 2, 9
Ніко́поль § 148, прим.
ніку́ди § 44, п. 2, 9
На́льчик § 149, п. 4, 3, а
І́нна § 143
Но́ белі́вська премо́ія § 49, п. 9, 3
Но́ белі́вська премо́ія § 57, п. 3
Но́ва Зе́ла́ндія § 50, п. 1
но́ва́ція § 128, п. 2
но́вела́ § 121, п. 1, 1
Но́ві й За́віт § 53, п. 4
Но́ві й рі́к § 52, п. 1
Но́вій Са́д § 150, п. 1, 1
Но́вій Са́д § 154, п. 1, 1
Но́ве Ме́сто § 149, п. 1
Но́ве Мі́сто § 154, п. 1, 1
Но́ве Мі́сто § 154, п. 2, 6
Но́вово́лінськ § 154, п. 2, 1
Но́вогра́д-Во́лінський § 152, п. 4, 2
но́возасно́ваний § 40, п. 1, 4
но́воі́рла́ндський § 3, прим.
но́вомі́ський § 154, п. 2, 6
но́вомі́щани́ § 154, п. 2, 6
Но́вомлі́нівська сі́льра́да § 50, п. 8
Но́восі́бірськ § 154, п. 2, 1
Но́восі́бірські́ о́строві́ § 154, п. 2, 1,
прим.
Но́восі́лки-на-Дні́прі́ § 154, п. 3, 5
но́восі́лківський-на-Дні́прі́ § 154, п. 3, 5
Но́восо́лов § 144, п. 4, 2
но́воутво́рений § 40, п. 1, 4
нога́ § 9, п. 1, 1, б
нога́ § 9, п. 1, 2
нога́ § 14, п. 1
но́жетрима́ч § 35, п. 2, 3
но́жчик § 32, п. 8
но́жівка § 32, п. 12
Но́йба́уер § 136, п. 1
Но́йбра́нденбу́рг § 136, п. 1
но́рд-ве́ст § 36, п. 2, 2, в

норд-о́ст § 36, п. 2, 2, в
норд-о́стовий § 40, п. 2, 1
Нортга́йм § 136, п. 1
носі́ти § 32, п. 5
носі́ння § 9, п. 3, 4
носі́ння § 32, п. 5
носо́к § 9, п. 3, 5, а
носорі́г § 9, п. 3, 5, д
носорі́г § 36, п. 1, 3
нота́ція § 128, п. 2, прим.
Не́стір § 143, п. 2, прим. 1
НТШ § 63, п. 9
нульові́й § 33, п. 6
Нур ад Ді́н § 49, п. 2
Нур ед Ді́н § 146, п. 1, 4
Нур ед Ді́н § 147, п. 3
нуредді́нівський § 147, п. 3
не́хтувати § 44, п. 2, 5
на́ціє- § 36, п. 2, 4
Ні́цца § 153, п. 2, 2
ні́цький § 153, п. 2, 2
Нью-Йо́рк § 154, п. 3, 4
Нью-Йо́рк § 154, п. 3, 6, прим. 1
ньюйо́рквіці § 154, п. 3, 6, прим. 1
нью-йо́ркський § 154, п. 3, 4
нью-йо́ркський § 154, п. 3, 6, прим. 1
Нью́ то́н § 139, п. 1, 1
ня́нька § 27, п. 2
ня́ньчин § 27, п. 2
ня́ньчити § 27, п. 2

О

об § 152, п. 1
оба́ біч § 41, п. 1, 8
оббі́ти § 29, п. 1, 1
оберлейте́нант § 35, п. 4, 4
оберма́йстер § 35, п. 4, 4
оберофі́цєр § 35, п. 4, 4
оберпроку́ро́р § 35, п. 4, 4
Об'є́ нання спі́вмешканці́в
багато́кварти́рних буді́нків «Наш ді́м»
§ 54, п. 4
об'є́м § 7, п. 4
о́бік § 41, п. 1, 2
обі́руч § 41, п. 1, 8
о́біч § 41, п. 1, 2
об'ї́хати § 3
о́бласть П'є́монт § 50, п. 9
обл. — о́бласть; о́бласний § 62, п. 1
оборі́г § 9, п. 2, 3
обпалі́ти § 31, п. 2
обро́біток землі § 51, прим.

обтрусі́ти § 31, п. 2
овва́ § 29, п. 4
овес § 9, п. 1, 1, г
Овіді́й § 129, I, п. 3
овочеві́й § 33, п. 6
овочесхо́ вище § 35, п. 2, 3
огіро́к Королю́к § 59, п. 3
огне́нний § 29, п. 3, 2
ого-го-го́ § 35, п. 5, 4
Ода́рка § 22, 5
Ода́рчин § 22, 5
одві́ку § 41, п. 1, 2
оде́ржати § 1
Оде́ський державні́й літерату́рний
музе́й § 54, п. 3
оди́н в оди́н § 41, п. 2, 2
одина́дцять § 38, п. 1, 1
Одинцо́в § 144, п. 7, 3, 6
одні́м одна́ § 35, п. 5, 2, прим.
одноде́нний § 35, п. 2, 1
Ода́рка § 143, п. 1, прим. 2
Оде́са § 148
Оде́са § 152, п. 1
Оде́са § 153, п. 2, 3
оде́ський § 153, п. 2, 3
оз. Бі́ле § 149, п. 1, 3
о́зеро Сві́ язь § 50, п. 1
оз. І́льме́нь § 149, п. 4, 1, а
оз. Ко́лвіцьке § 149, п. 4, 3, д
оз. — о́зеро § 62, п. 1
оз. Селі́ге́р § 149, п. 4, 1, в
ой-ой-о́й § 35, п. 5, 4
Ока́ймов § 144, п. 4, 1
ока́янний § 29, п. 3, 2
О'Кейсі́ § 146, п. 1, 4, прим. 1
О'Конно́р Мак-Маго́н § 146, п. 1, 4,
прим. 1
око́лиця § 21
око́личний § 21
окрі́м § 42, п. 1, 2
округло́яйцеподі́бний § 40, п. 1, 4, прим. 2
Окса́на § 143
Оку́джава § 142, п. 1, прим. 3
О́лдос § 133
Олекса́ндрович § 141
Олексі́єнко § 141
Олексі́єва § 33, п. 6
Олексі́єнко § 32, п. 9
Олексі́їв § 33, п. 6
Олексі́йович § 32, п. 11
Олекса́ндр § 144, п. 1
олекса́ндро-па́щенківський § 154, п. 3, 2

Олександр-Пащенко § 154, п. 3, 2
 Олефір § 143, п. 2, прим. 1
 олівець § 9, п. 3, 1, а
 оліїстий § 33, п. 5
 олімпійська медаль § 57, п. 2
 Олімпійські ігри § 52, п. 2
 Олійникова Слобода § 154, п. 3, 6
 олійниково-слобідський § 154, п. 3, 6
 Олонець § 151, п. 2, 1
 Оленій (острів) § 150, п. 1, 1
 Ольга § 143, п. 1, прим. 1
 Ольга § 22, 5
 Ольгопіль § 148, прим.
 Ольгопіль § 154, п. 2, 5
 ольгопільський § 154, п. 2, 5
 Ольжин § 22, 5
 Ольстер § 121, п. 1, 2
 Оніська § 22, 4, прим.
 Онісько § 22, 4
 Онісьчин § 22, 4, прим.
 Оніщенко § 22, 4
 Онищук § 22, 4
 онколікарня § 35, п. 4, 2
 ООН § 61, п. 2
 оонівський § 61, п. 2
 о. — острів, отець § 62, п. 1
 опера «Травіата» § 55, п. 3
 Ополе § 149, п. 1
 опліч § 41, п. 1, 2
 Організація економічного
 співробітництва і розвитку § 54, п. 1
 Організація Об'єднаних Націй § 54, п. 5,
 прим. 1
 органічний § 33, п. 2
 орден Держави § 57, п. 1
 орден «За доблесну шахтарську працю»
 § 57, п. 1, 1
 орден «Золота Зірка» § 57, п. 1, 2
 орден князя Ярослава Мудрого § 57, п. 1
 орден «Мати-героїня» § 57, п. 1, 1
 орден Свободи § 57, п. 1
 орел § 9, п. 3, 5, а
 Орехово-Зуєво § 149, п. 1, 3
 Орехово-Зуєво § 150, п. 1, 2
 Орехово-Зуєво § 152, п. 5
 Орехово-Зуєво § 154, п. 3, 1
 орехово-зуєвський § 154, п. 3, 1
 оркестр «Віртуози Кієва» § 54, п. 5
 Орел § 149, п. 2, 2
 Орел § 152, п. 1
 Орел § 153, п. 2
 орловський § 153, п. 2
 орліний § 33, п. 4
 ортодокс § 123
 ортопедічний § 33, п. 2
 ортопедія § 123
 Освальд Бургардт § 49, п. 1
 освітній § 33, п. 1
 освітянський § 27, п. 2
 Осел § 49, п. 7, 3
 осетин § 153, п. 1
 осетинський § 153, п. 1
 Осиповичі § 149, п. 4, 3, д
 осінній § 29, п. 1, 3
 осінь § 9, п. 1, 1, а
 осінь § 29, п. 1, 3
 Осло § 121, п. 1, 1
 Осман-паша § 147, п. 4, 2
 основний § 9, п. 3, 5, е
 особа § 9, п. 1, 1, б
 Оссіан § 129, I, п. 2
 останнє § 4, п. 2
 Острівська § 144, п. 11
 Острівський § 144, п. 10
 Острівський § 144, п. 11
 Острог § 153, п. 2, 1
 острозький § 153, п. 2, 1
 острів § 50, п. 1
 острові Королєви Шарлотти § 50, п. 2
 острові Святої Трійці § 50, п. 2
 остюкуватий § 33, п. 7
 ось-ось § 41, п. 3, 5
 отак § 29, п. 1, 1, прим.
 отак § 41, п. 1, 1
 отакі-то § 44, п. 3, 1
 отам § 29, п. 1, 1, прим.
 отам § 41, п. 1, 1
 отепер § 29, п. 1, 1, прим.
 отже § 43, п. 1
 отже ж § 43, п. 2, 1
 отоді § 29, п. 1, 1, прим.
 отож § 43, п. 1
 отой § 29, п. 1, 1, прим.
 отут § 29, п. 1, 1, прим.
 отут § 41, п. 1, 1
 Охтірка § 148
 ох-хо-хо § 35, п. 5, 4
 оцей § 29, п. 1, 1, прим.
 очевидно § 41, п. 1, 8
 очікуваний § 34, п. 1
 очікування § 11, п. 2
 очікування § 34, п. 1
 очікувати § 11, п. 2
 очікувати § 34, п. 1

ощадкні жка § 35, п. 4, 1

П

па § 140

пáвза § 131

Павло́ § 131

Па́влов § 9, п. 3, 5, г

па́вловський § 9, п. 3, 5, г

павути́ння § 32, п. 6

пагіне́ць § 5

Па-де-Кале́ § 154, п. 3, 5

Па-де-Кале́ § 50, п. 2, прим.

Пак Вансо́ § 49, п. 3

Пакиста́н § 129, III, п. 6

Пак Чиво́н § 146, п. 1, 6

Пала́у § 140

пала́ц § 27, п. 7

палацо́вий § 33, п. 6

палац Пото́цьких § 55, п. 2, прим.

палеозо́йська ера § 52, п. 2, прим. 3

палеолі́т § 52, п. 2, прим. 3

Палермо́ § 121, п. 2

Палесті́на § 129, III, п. 5

па́лець § 26, п. 1, 1

Пала́жка § 143, п. 1, прим. 1

па́ливо § 32, п. 2

Пали́цин § 144, п. 7, 3, г

па́льто § 140

па́льці § 26, п. 1, 3

па́м'ятник Володи́миру Вели́кому § 55,
п. 2, прим.

панамерика́нський § 35, п. 4, 2

Пана́мський переши́йок § 50, п. 1

Пан Гіму́н § 49, п. 3

пан'європе́йський § 7, п. 4

пан-Євро́па § 35, п. 4, 2, прим.

Панібудьла́ска § 142, п. 1

Панібудьла́ска § 146, п. 2, 2

Панкра́тьєв § 144, п. 13, 1, а

панно́ § 128, п. 1

Пана́с Мі́рний § 146, п. 1, 2

Па́нченко § 27, п. 6

Па́па Ри́мський § 53, п. 6

папі́р § 9, п. 2, 6, прим.

па́пка § 9, п. 2, 1, прим. 2

Па́пуа § 140

парано́я § 126

параолімпіе́ць § 35, п. 4, 2

Пара́ска § 22, 4, прим.

Пара́счин § 22, 4, прим.

парашу́т § 130, п. 2

парвеню́ § 140

Пари́ж § 153, п. 2, 1

пари́зький § 153, п. 2, 1

Пари́зька кому́на § 52, п. 1

пари́рувати § 34, п. 3

па́рі § 129, I, п. 5

па́рі § 140

парла́мент § 54, п. 5, прим. 3

Парна́с § 50, п. 5, прим.

па́росток § 9, п. 3, 5, а

Пара́ска § 143, п. 1, прим. 2

парти́йний § 129, I, п. 2

па́ртія війни́ § 54, п. 2

па́ртія мі́ру § 54, п. 2

па́рубок § 19, п. 1, 1

парува́ти § 34, п. 3

Па́сіка § 51

па́смо § 27, п. 3, прим.

Пасте́р § 132

пасту́х § 14, п. 2

патронéса § 32, п. 4

патр. — патриарх § 62, п. 1

Па́уелл § 133

па́уза § 131

Па́уль § 131

паціє́нт § 130, п. 1

пая́ц § 27, п. 7

півде́нь § 36, п. 1, 6, прим.

п/в (пошто́ве відділення) § 62, п. 4

пе́вність § 9, п. 1, 1, а

педаго́г § 5

педа́ль § 121, п. 1, 2

педанти́зм § 32, п. 14

педуні́верситет § 35, п. 3, 2

Пе́жо § 140

пейза́жист § 32, п. 14

пейза́жист-художник § 37, п. 1, 3

пекти́ § 14, п. 3

Пеле́ § 121, п. 2

пéлех § 9, п. 2, 3

Пéлл-Мéлл § 134

пéнні § 128, п. 1

Пенсі́льва́нія § 128, п. 3, прим.

пенсне́ § 140

пеньо́к § 32, п. 13

первісноо́бщественний § 40, п. 1, 2

Перебі́йніс § 36, п. 1, 4

переве́ршувати § 11, п. 2

переві́р § 27, п. 1

перев. — перева́жно § 62, п. 1

пéред § 9, п. 2, 3

передньо́бокові́й § 35, п. 1

передплати́ти § 31, п. 2

передусім § 41, п. 1, 6
передча сний § 31, п. 2
переіна кишити § 3, прим.
перекó нувати § 11, п. 1
Перекотипóле § 146, п. 4
перекоті по́ле § 36, п. 1, 4
Перелéсник § 49, п. 7, 3
перелетіти § 11, п. 2
переліта́ти § 11, п. 2
перемальó вуваний § 34, п. 2
перемальó вування § 34, п. 2
перемальó вувати § 34, п. 2
перемó га § 12, п. 1
перемó га § 21
перемó жець § 32, п. 3
перемó жний § 21
переóр § 9, п. 3, 5, г
пері стий § 33, п. 5
перістий § 33, п. 5
Перéмишль § 153, п. 2, 3, прим. 1
перéмишльський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Пéрсія § 50, п. 8
пéрсня § 28
пéрстень § 28
Пéрська затóка § 50, п. 1
Перу́н § 53, п. 1
пестлі вий § 28
Петро́ § 143
Петра́ й Павли́ § 53, п. 3
Петро́в § 144, п. 2
Петрíв § 9, п. 1, 1, в
Петрíвка § 53, п. 3
Петро́ § 33, п. 6
Петро́ва § 33, п. 6
Петро́ве § 33, п. 6
Петропа́влівка § 154, п. 3, 2
Печ § 153, п. 2, 3, прим. 1
пéчений § 14, п. 3
печéний § 29, п. 3, 2, прим.
пéчений § 29, п. 3, 2, прим.
печивóдський § 154, п. 2, 3
пéчиво § 32, п. 2
Печи́ води § 154, п. 2, 3
п'є § 7, п. 1
п'єдеста́л § 138, п. 1, 1
п'ємо́. § 4, п. 1
П'ємо́нт § 138, п. 1, 1
П'єтро § 130, п. 1
Пешко́вський § 144, п. 3, 4
Пивова́ров § 144, п. 7, 3, 6
Пилі́ півка § 53, п. 3
Пиля́єв § 144, п. 7, 3, 6
писá в-писá в § 35, п. 5, 1
Пі́ семський § 9, п. 3, 5, е
писк § 28, прим.
пі́ снути § 28, прим.
письме́нник § 29, п. 1, 3
письмо́ § 27, п. 3, прим.
пихá § 21
пі́ шний § 21
піанíсимо § 128, п. 1
піанíсимо § 129, I, п. 6
піанíст § 32, п. 14
піа́р-кампáня § 36, п. 2, 2, а
піа́р-áкція § 36, п. 2, 2, а
півóберт § 36, п. 1, 6, прим.
пiввiдeрний § 40, п. 1, 8
пiв вiдрá § 36, п. 1, 6, прим.
пiв годiни § 36, п. 1, 6, прим.
Пiвeнно-Кавкá зька залiзничá § 50, п. 11, прим.
пiвeнно-схiдний § 40, п. 2, 2, г
пiвде́нь § 35, п. 3, 1
пiвд.-зах. (пiвденно-захiдний). § 62, п. 3
Пiвeнна Аме́рика § 151, п. 2, 2
пiвeнно-за́хiдний § 40, п. 2, 2, г
пiв Євро́пи § 36, п. 1, 6, прим.
пiвза́хист § 36, п. 1, 6, прим.
пiв Ки́ева § 36, п. 1, 6, прим.
пiвкiлограмо́ вий § 40, п. 1, 8
пiвкiлометро́ вий § 40, п. 1, 8
пiвко́ло § 36, п. 1, 6, прим.
пiвку́ля § 36, п. 1, 6, прим.
пiв лі́тра § 36, п. 1, 6, прим.
пiвлі́тра § 36, п. 1, 6, прим.
пiвлітро́ вий § 40, п. 1, 8
пiвмі́сяць § 36, п. 1, 6, прим.
пiв мiста § 36, п. 1, 6, прим.
Пiвни́ ний морський i шлях § 50, п. 11
Пiвни́ ний по́люс § 50, п. 1
пiвни́чно-за́хiдний § 40, п. 2, 2, г
пiвни́чно-схiдний § 40, п. 2, 2, г
пiвн.-сх. (пiвни́чно-схiдний) § 62, п. 3
Пiвни́чний Льодо́вiтий океáн § 151, п. 2, 2
Пiвни́чний по́люс § 151, п. 2, 2
пiвова́л § 36, п. 1, 6, прим.
пiв оги́рка § 36, п. 1, 6, прим.
пiва́ркуш § 36, п. 1, 6, прим.
пiв áркуша § 36, п. 1, 6, прим.
пiво́стрiв § 36, п. 1, 6, прим.
пiв óстрова § 36, п. 1, 6, прим.
пiвтора́ § 38, п. 1, 1
пiвтора́метро́вий § 35, п. 2, 4
пiвтора́метро́вий § 35, п. 4, 5

пів України § 36, п. 1, 6, прим.
пів яблука § 36, п. 1, 6, прим.
пів ями § 36, п. 1, 6, прим.
пів ящика § 36, п. 1, 6, прим.
під бо́ком § 41, п. 2, 1
підборі́ддя § 9, п. 3, 2, а
підв'язáти § 7, п. 1, прим.
під го́ру § 41, п. 2, 1
підда́шшя § 30, п. 1, 1
підзо́листо-болóтний § 40, п. 2, 3
під'їзд § 3
під'їхати § 7, п. 4
під кінéць § 42, п. 3
Підкуймúха § 146, п. 4
Піднебéсна § 50, п. 6, прим.
Піднебéсна імперія § 50, п. 6, прим.
підне́сення § 32, п. 5
підні́жжя § 9, п. 1, 2
підпорядко́ваний § 34, п. 1
підпорядкува́ння § 34, п. 1
підпорядкува́ти § 34, п. 1
підру́чник «Істо́рія України» § 55, п. 3
підря́д § 41, п. 1, 2
під си́лу § 41, п. 2, 1
підси́нюваний § 34, п. 1
підси́нювання § 34, п. 1
підси́нювати § 34, п. 1
підтри́мка § 31, п. 2
під ча́с § 42, п. 3
під'ю́дити § 7, п. 4
пієтéт § 129, I, п. 2
пізній § 33, п. 1
пік § 50, п. 1
Піка́ссо § 140
піке́ § 140
пікі́рувати § 34, п. 3
пік Шевче́нка § 50, п. 1
піло́т § 129, I, п. 6
пілю́ля § 121, п. 1, 2
пір'я § 7, п. 2
пісе́нь § 26, п. 2, 2
піскува́тий § 33, п. 7
пі ля то́го як § 43, п. 2, 2
пісня́р § 33, п. 6
пісняре́ва § 33, п. 6
пісняре́ве § 33, п. 6
пісня «Стоїть го́ра висóкая» § 55, п. 3
пісо́к § 22, 2
пісо́к § 22, 3
піфаго́рова теорéма § 49, п. 9, 3, прим. 2
піцика́то § 128, п. 1
пішохід § 9, п. 3, 5, д
пішохідний § 9, п. 3, 5, д
піща́ний § 22, 3
піщи́на § 22, 2
Пи́щане § 149, п. 1, 3
Пи́онтек § 144, п. 9, 2
Па́йонк § 144, п. 9, 2
Пи́отровський § 144, п. 5, 1
по́ки що § 44, п. 1, 10
план § 121, п. 1, 1
планета § 51
пласкі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
Па́лацький § 144, п. 11
плéєр § 121, п. 2
плéєр § 126
плéнум § 121, п. 2
плесті́ § 9, п. 1, 1, е
Плеще́єв § 144, п. 3, 3
Плеще́єво § 149, п. 1, 2
плея́да § 126
плиско́ватий § 33, п. 7
пліму́трок § 59, п. 1
плітка § 9, п. 3, 1, б
пліч-о́-пліч § 41, п. 3, 5
пломбі́р § 32, п. 14
плóский § 26, п. 2, 1, а, прим.
пл. — *площа* § 62, п. 1
Плі́ски § 152, п. 2
плуг § 14, п. 1
плужо́к § 14, п. 1
плюск § 28, прим.
плю́снути § 28, прим.
пляж § 121, п. 1, 2
Пе́нза § 149, п. 1
По § 133
По § 140
по-ба́тьківськи § 41, п. 3, 1
по-ба́тьківському § 41, п. 3, 1
по́біч § 41, п. 1, 2
поблизу́ § 41, п. 1, 4
побо́йце § 32, п. 10
по-бойовóму § 41, п. 3, 1
по-брате́рськи § 41, п. 3, 1
по-бра́тньому § 41, п. 3, 1
по ба́тькові § 41, п. 3, 1, прим. 2
побутові́зм § 32, п. 14
по-ведме́жи § 41, п. 3, 1
Повене́ць § 151, п. 2, 1
пове́рх § 41, п. 1, 2
20-поверхо́вий § 40, п. 2, 4
повечі́р'я § 53, п. 8
Пова́жська Бістриця § 154, п. 1, 1
повздо́вж § 42, п. 1, 1

Повідомяємо Вам... § 60, п. 2
 повік § 41, п. 1, 2
 повік-віки § 35, п. 5, 2
 по вість § 30, п. 1, 3, прим.
 повітроду́в § 35, п. 2, 3
 повітрозабі́рник § 35, п. 2, 3
 повноголо́ сся § 9, п. 3, 2, а
 повó лі § 41, п. 1, 2
 повсю́ ди § 41, п. 1, 1
 повсякча́ с § 41, п. 1, 8
 по-генералгуберна́торському § 41, п. 3, 1,
 прим. 1
 погі́рдний § 9, п. 2, 2
 поголі́в'я § 9, п. 3, 2, а
 погó рда § 9, п. 2, 2
 по-господáрськи § 41, п. 3, 1
 по-господáрському § 41, п. 3, 1
 подві́р'я § 9, п. 1, 2
 по двó є § 41, п. 2, 4
 подéкуди § 41, п. 1, 1
 по́ дорож § 9, п. 2, 3
 по́ дорож § 30, п. 1, 3
 Подья́чев § 144, п. 3, 3
 по́ема «Енеї́да» § 55, п. 3
 поета́пний § 130, п. 1
 поетéса § 32, п. 4
 по́ за § 42, п. 1, 2
 позавчо́ра § 41, п. 1, 1
 позавчо́ра § 41, п. 1, 7
 поза́ ду § 41, п. 1, 2
 по зако́ ну § 41, п. 2, 1
 поза́ торік § 41, п. 1, 1
 по-за́ ячи § 41, п. 3, 1
 поздо́ вжній § 33, п. 1
 позі́ ця § 129, III, п. 1
 по змо́ зі § 41, п. 2, 1
 по зна́ ку § 41, п. 2, 1
 поінформó ваний § 34, п. 3
 поінформувá ти § 129, II, прим.
 поінформувá ти § 3, прим.
 поінформувá ти § 34, п. 3
 по-і́ншому § 41, п. 3, 1
 по́ їзд «Чорномóрець» § 58, п. 3
 по-коза́ цькому § 41, п. 3, 1
 поколиха́ ти § 14, п. 3
 покосі́ ти § 16
 покó шений § 16
 Покро́вське § 150, п. 1, 1
 Покро́ ва § 53, п. 3
 Поку́ття, Полі́сся § 50, п. 6, прим.
 по-латі́ ні § 41, п. 3, 1
 полудрабок § 36, п. 1, 6
 Полевій́ § 144, п. 11
 Поло́зьєв § 144, п. 13, 1, а
 полі́вка § 32, п. 12
 поліе́др § 130, п. 1
 поліе́лей § 53, п. 8
 полі́льник § 32, п. 1
 полімотива́ція § 35, п. 4, 3
 полірува́ ти § 34, п. 3
 полісахарі́ди § 35, п. 4, 3
 полі́тико-економі́чний § 40, п. 2, 2, б
 полукі́пок § 36, п. 1, 6
 полумі́сок § 36, п. 1, 6
 поло́ ження § 9, п. 2, 4
 полта́ вський § 22, 2
 Полта́ вщина § 22, 2
 Полта́ ва § 152, п. 1
 полюва́ ти § 34, п. 3
 по-лю́ дськи § 41, п. 3, 1
 поля́ни § 49, п. 6
 полярний § 121, п. 1, 2
 помá лу § 41, п. 1, 4
 помі́ж § 42, п. 1, 2
 помі́чний § 21
 Пом'яло́вський § 144, п. 12
 по́ над § 42, п. 1, 2
 понадпла́новий § 31, п. 2
 по-на́ шому § 41, п. 3, 1
 по́ ні § 140
 по-німе́цьки § 26, п. 2, 1, а
 по-німе́цькому § 26, п. 2, 1, а
 по́ ночі § 41, п. 1, 2
 поняттє́вий § 33, п. 6
 пооди́ нці § 41, п. 1, 5
 поó раний § 29, п. 3, 2, прим.
 попада́ я § 30, п. 1, 5, прим.
 попгурт § 35, п. 4, 2
 поперед § 42, п. 1, 2
 по-пе́рше, по-дру́ге, по-тре́тє § 41, п. 3, 2
 по́ підвіко́ нню § 30, п. 1, 4
 по́ підті́ нню § 30, п. 1, 4
 по́ підті́ нню § 41, п. 1, 7
 по́ пліч § 41, п. 1, 2
 попму́зика § 35, п. 4, 2
 по пра́ вді § 41, п. 2, 1
 по́ при § 42, п. 1, 2
 попу́рі § 129, I, п. 5
 порá дниця § 32, п. 4
 порі́г § 9, п. 2, 3
 порó жній § 33, п. 1
 по́ рох § 9, п. 2, 3
 пор. — порівня́й, порівня́йте § 62, п. 1
 порскі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.

порт *Ольвія* § 50, п. 13
Порт-о-Пренс § 50, п. 2, прим.
портрет *Мусоргського* роботи *Рейна*
§ 55, п. 2, прим.
порт'є § 130, п. 1
поруч § 41, п. 1, 2
поряд § 41, п. 1, 2
посаджений § 15
посадити § 15
по-своєму § 41, п. 3, 1
посеред § 42, п. 1, 2
посередині § 41, п. 1, 2
по силі § 41, п. 2, 1
послідовно *миролюбний* § 40, п. 1, 4,
прим. 1
по совісті § 41, п. 2, 1
Посол *Республіки Польща* § 56, прим. 3
по-соціалдемократичному § 41, п. 3, 1,
прим. 1
постачальник § 32, п. 1
постачально-збутовий § 40, п. 2, 2, а
постол *Матві* § 53, п. 2, прим. 1
по сусідству § 41, п. 2, 1
по-сусідськи § 41, п. 3, 1
по-сусідському § 41, п. 3, 1
по суті § 41, п. 2, 1
Потебнянські читання § 49, п. 9, 3
потік § 9, п. 3, 5, г
потоп § 9, п. 3, 5, г
потоп § 9, п. 3, 5, е
потребувати § 11, п. 2
по трое § 41, п. 2, 4
потроху § 41, п. 1, 1
Потсдамська угода § 55, п. 1
потужний § 33, п. 1
по-українськи § 26, п. 2, 1, а
по-українськи § 41, п. 3, 1
по-українському § 26, п. 2, 1, а
по-українському § 41, п. 3, 1
по-французьки § 26, п. 2, 1, а
по-французькому § 26, п. 2, 1, а
по-християнському § 41, п. 3, 1
Почаївська лавра § 55, п. 2
почасти § 41, п. 1, 2
по черзі § 41, п. 2, 1
по четверо. § 41, п. 2, 4
почім § 41, п. 1, 6
почому § 41, п. 1, 6
поч. — *початок* § 62, п. 1
почуття § 30, п. 1, 1
по щирості § 41, п. 2, 1
пояснення § 9, п. 3, 4

п. — *пан; параграф; пункт* § 62, п. 1
П-подібний § 35, п. 5, 9
пп. — *пани, панове; параграфи; пункти*
§ 62, п. 1
побри те що § 43, п. 2, 2
правобережний § 40, п. 1, 2
праворуч § 41, п. 1, 8
Прага § 19, п. 1, 2
празький § 19, п. 1, 2
прапор § 9, п. 3, 5, е
працевдатний § 35, п. 2, 3
працівник § 32, п. 1
Правдинськ § 149, п. 4, 2, прим.
Прага § 152, п. 1
Прага § 153, п. 2, 1
Пардубиці § 149, п. 1, 3, прим.
прегарний § 31, п. 3
презавзятий § 31, п. 3
президент § 56, прим. 1
Президент Національної академії
наук України § 56, прим. 3
Президент Сполучених Штатів Америки
§ 56
Президент України § 56
президія § 54, п. 6
президентський § 31, п. 3
президентство § 31, п. 3
прекрасний § 31, п. 3
прем'єр § 138, п. 1, 1
прем'єр-міністр § 56, прим. 1
Прем'єр-міністр Канади § 56
прем'єр-міністр § 36, п. 2, 2, в
преміумклас § 35, п. 4, 3
премудрий § 31, п. 3
преосвященний § 31, п. 3
препогано § 31, п. 3
преподобний § 31, п. 3
преподобний Серафім Саровський § 53,
п. 2, прим. 1
пресвіт. — *пресвітер* § 62, п. 1
Пресвята Богородиця § 53, п. 2, прим. 1
пресконференція § 35, п. 4, 2
престол § 31, п. 3
префектура Тояма § 50, п. 9
Пречіста Діва § 53, п. 2
пречудово § 31, п. 3
празький § 153, п. 2, 1
Приазов'я § 50, п. 6, прим.
приамудар'їнський § 154, п. 3, 3
прибережний § 31, п. 3
прибігти § 31, п. 3
Прибілкін § 144, п. 7, 3, в

прибо́рканий § 31, п. 3
прибо́ркати § 31, п. 3
прибудо́ваний § 31, п. 3
прибудува́ти § 31, п. 3
прива́ бити § 31, п. 3
прива́ бливий § 31, п. 3
привілейо́ваний § 8, п. 1, 1
Приво́лжя § 149, п. 4, 3, г
Прива́лов § 144, п. 7, 3, в
привселю́ дно § 41, п. 1, 8
при́гірок § 31, п. 3
Придніпро́вська залізни́ця § 50, п. 11
приіссикку́льський § 154, п. 3, 6, прим. 2
приіссикку́льці § 154, п. 3, 6, прим. 2
прийде́шній § 33, п. 1
Прику́мськ § 149, п. 4, 3, г
прикордо́нний § 31, п. 3
прикрути́ти § 31, п. 3
прикру́чений § 31, п. 3
прила́ддя § 27, п. 5
Прилу́ки § 152, п. 2
Прилу́ки § 153, п. 2, 2
прилу́цький § 153, п. 2, 2
Приміськíй вокза́л § 50, п. 13
Примор'я § 149, п. 4, 3, г
при́мула § 121, п. 1, 1
принá дний § 33, п. 1
принéсений § 1
принцеса § 56, прим. 2
при́п'ятський § 27, п. 3
При́п'ять § 27, п. 3
приро́дний § 33, п. 1
при́стань Ржи́щів § 50, п. 13
приста́ркуватий § 31, п. 3
причепи́ти § 11, п. 2
причіпля́ти § 11, п. 2
причо́му § 43, п. 1
пришиві́дшення § 31, п. 3
пришиві́дити § 31, п. 3
прищеплюва́ти § 11, п. 2
при́язнь § 30, п. 1, 3, прим.
при́ярок § 31, п. 3
при́звисько § 31, п. 3
при́звище § 31, п. 3
при́рва § 31, п. 3
Про́кіп § 143, п. 2, прим. 1
пров. — *провулок* § 62, п. 1
програ́ма «Партне́рство зара́ди міру»
§ 55, п. 3
прога́вити § 6, п. 1
проє́кт § 126
проє́кція § 126

проза́їк § 3
проза́їк § 32, п. 1, прим.
прозаї́чний § 33, п. 2
прої́зд § 28
прої́зний § 28
пройді́світ § 36, п. 1, 4
Про́кіп § 9, п. 2, 6, прим.
прокру́стове ло́же § 49, п. 9, 3, прим. 2
Прокурату́ра мі та Ки́єва § 54, п. 1
Проко́ф'єв § 144, п. 12
промені́стий § 33, п. 5
Прометей́ § 123
промисло́вий § 40, п. 2, 2, а
про́між. § 42, п. 1, 2
пролі́нчик § 27, п. 2
пропаганді́ст § 19, п. 2
пропаганді́стський § 19, п. 2
пропорці́йний § 33, п. 1
проро́к § 9, п. 3, 5, е
прор. — *пророк* § 62, п. 1
проскомі́дя § 53, п. 8
прості́ти § 11, п. 1
прості́ти § 17
протé § 43, п. 1
протé § 43, п. 1, прим.
прото́ка Лаперу́за § 50, п. 1
професі́но орієнто́ваний § 40, п. 1, 4,
прим. 1
проф. — *професор* § 62, п. 1
профспі́лка § 35, п. 4, 1
профспі́лко́вий § 35, п. 4, 1
проща́ти § 11, п. 1
про́щений § 17
При́п'ять § 148
Простейо́в § 150, п. 1, 3
Пе́рська зато́ка § 151, п. 2, 2
При́швін § 144, п. 7, 3, в
Пе́рше Садовé § 154, п. 1, 3
Прише́ров § 150, п. 1, 3
пря́диво § 32, п. 2
Пря́шів § 150, п. 1, 3
Псалті́р § 53, п. 4
Пи́сарев § 144, п. 3, 3
Пи́сарев § 144, п. 7, 3, б
псевдо-Фа́уст. § 35, п. 4, 2, прим.
псевдогромадя́нський § 35, п. 4, 2
псевдое́фект § 130, п. 1
псевдоі́сторичний § 129, II, прим.
псевдонау́ка § 35, п. 4, 2
Псков § 152, п. 1
Пташи́нський § 144, п. 8
Пе́тер § 142, п. 3, прим. 1

Пéтер § 142, п. 3, прим. 1
пóтинський § 153, п. 1
Пóті § 153, п. 1
Публі не акціонерне товариство
«Вінницький універмаг» § 54, п. 4
Пугачóв § 144, п. 4, 3
пўжално § 27, п. 4
пўжальце § 27, п. 4
пустіти § 16
пўщений § 16
Пéчський § 153, п. 2, 3, прим. 1
пшениця § 10, п. 1
пшениця § 10, п. 1
пшениця § 21
пшениця «золотоко́ло са» § 59, п. 2
пшеничний § 21
Пушкін § 144, п. 7, 1
Пушкіно § 150, п. 1, 2
пшонó § 10, п. 1
пўца-водицький § 154, п. 3, 1
Пўца-водицький § 40, п. 2, 1
Пўца-Водиця § 152, п. 5
Пўца-Водиця § 154, п. 3, 1
пю́ітр § 138, п. 2, 2
пюре́ § 138, п. 2, 2
П'яста § 7, п. 1
Пясéцький § 144, п. 12, прим.
п'ятдеся́т § 38, п. 1, 1
п'ятдеся́тимільйóнный § 38, п. 1, 2
п'ятдеся́титóнный § 40, п. 1, 8
П'ятигóрськ § 149, п. 4, 3, г
П'ятигóрськ § 154, п. 2, 2
П'ятихáтки § 154, п. 2, 2
п'ятихáтський § 154, п. 2, 2
Пятру́сь Брóвка § 144, п. 1
п'ятсотдвадцятип'ятирі́ччя § 35, п. 4, 5
п'ятсоттридцятиті́сячний § 38, п. 1, 2
п'ять § 4, п. 1
п'ять § 7, п. 1
П'ячéнца § 138, п. 1, 1
Ораве́ць § 142, п. 3, прим. 1

Р

Ра́ві § 49, п. 8
рагу́ § 140
ра́да § 54, п. 6
Ра́да націона́льної безпе́ки та оборо́ни
України § 54, п. 1
ра́дий-радісі́нський § 35, п. 5, 2
ра́дити § 15
ра́дій § 129, I, п. 2
ра́діо § 140

радіоко́мітét § 35, п. 2, 4
радіоко́мітét § 36, п. 1, 3
радіоспектрогеліографі́я § 36, п. 1, 7
радіофі́зичний § 40, п. 1, 1
ра́дість § 9, п. 1, 1, а
ра́дість § 27, п. 3
ра́діус § 129, I, п. 2
Радчу́к § 27, п. 6
Раді́щев § 144, п. 7, 3, г
7-разóвий § 40, п. 2, 4
раз у ра́з § 41, п. 2, 2
райóн § 8, п. 1, 1
Рамбуе́ § 126
Рамбуе́ § 130, п. 1
Рамбуе́ § 140
рандеву́ § 140
ра́нішній § 33, п. 1
ра́нній § 33, п. 1
ранньóсті́глий § 35, п. 1
Рафаéлева «Мадонна» § 49, п. 9, 1
Рафаéль § 121, п. 1, 2
Рафаéль § 139, п. 1, 2
Рафаéль § 140
раціóн § 129, I, п. 2
раціо́нальний § 128, п. 2
р. Берéзова § 149, п. 2, 2
Ра́ва-Ру́ська § 152, п. 4, 2
Ра́ва-Ру́ська § 154, п. 3, 1
ра́ва-ру́ський § 154, п. 3, 1
Рі́вне § 148
Рі́вне § 152, п. 3
Рі́вне § 152, п. 3, прим.
Рі́га § 153, п. 2, 1
Рі́гор Бороду́лін § 144, п. 1
Ра́дич § 144, п. 6
ра́діо- § 36, п. 2, 4
Ру́дольштадт § 154, п. 2, 5
Ра́домишль § 153, п. 2, 3, прим. 1
ра́домишльський § 153, п. 2, 3, прим. 1
реалі́зм § 128, п. 2
реалі́зм § 32, п. 14
реа́льний § 128, п. 2
революціо́нер § 129, I, п. 2
револю́ція § 121, п. 1, 2
револю́ція § 128, п. 2
регулюва́льний § 32, п. 1
регуля́тор § 121, п. 1, 2
редáкторка § 32, п. 4
ред. — *редактор; редакція* § 62, п. 1
редька § 27, п. 3, прим.
реéстр § 130, п. 1
режі́м § 129, III, п. 1

Резерфорд § 124
Реймське Євангеліє § 55, п. 3, прим. 2
Рейн § 136, п. 1
реквієм Моцарта § 55, п. 2, прим.
рекрутський § 22, 1
рекрутчина § 22, 1
ректор § 56, прим. 1
реляція § 128, п. 2, прим.
ремесло § 28, прим.
ремита ти § 6, п. 1
ремінець § 9, п. 3, 1, а
ремісній к § 28, прим.
Ренесанс § 52, п. 1
Ренó § 140
Рентген § 132
рентген § 49, п. 5
Реньс § 139, п. 1, 1
репетувати § 34, п. 3
репетува ти § 34, п. 3
респондент § 128, п. 2, прим.
республіка § 129, I, п. 6
Республіка Болгарія § 50, п. 6
Республіка Корія § 50, п. 6
Республіканська партія США § 54, п. 2
ресторан «Лі бідь» § 54, п. 5
ретро § 140
реформація § 128, п. 2
Речизія § 149, п. 1, 3
речовий § 33, п. 6
речовізм § 32, п. 14
Ріска § 149, п. 4, 1, в
Ріпін § 144, п. 3, 4
Ржев § 149, п. 1, 2
різький § 153, п. 2, 1
Рибаків § 144, п. 8
рибалка — *рибалці, рибалчин* § 26, п. 1, 3,
 прим.
рибальство § 26, п. 1, 3
рибокомбінат § 35, п. 2, 1
Рив'єра § 129, III, п. 4
Рив'єра § 138, п. 1, 1
Рига § 129, III, п. 4
Риджент-стріт § 129, III, п. 4, прим. 1
різький § 129, III, п. 4
Римсько-католицька церква § 53, п. 5
Рись § 142, п. 1, прим. 2
рись § 142, п. 1, прим. 2
риф § 129, III, п. 1
риштований § 34, п. 1
риштовання § 34, п. 1
риштування § 34, п. 1
риштувати § 34, п. 1
рівень § 9, п. 3, 1, а
рієлтор § 129, I, п. 2
рієлтор § 130, п. 1
Різдво § 53, п. 3
різдвяний § 7, п. 1, прим.
різдвяний § 27, п. 3
Різдвяний ніст § 53, п. 3
різкий § 26, п. 2, 1, а, прим.
різко § 26, п. 2, 1, а, прим.
різноспрямований § 40, п. 1, 4
різьбяр § 27, п. 3
різьбяр § 27, п. 3
рік § 21
рік у рік § 41, п. 2, 2
рілля § 30, п. 1, 2
Ріо-де-Жанейро § 50, п. 2, прим.
Ріо-де-Жанейро § 154, п. 3, 5
Ріо-Негро § 50, п. 4, прим.
Річард § 129, I, п. 3
Річард Лєвовє Сєрце § 49, п. 9, 2
річечка § 32, п. 8
річний § 21
125-річний § 40, п. 2, 4
90-річний § 40, п. 2, 4
750-річчя § 36, п. 1, 5, прим.
Рішельє § 132
Раїч § 144, п. 6
Орлов § 150, п. 1, 3
Римський-Корсаков § 146, п. 3, 2
р-н (район) § 62, п. 2
р. н. — *рік народження* § 62, п. 1
робів-робів § 35, п. 5, 1
робить § 26, п. 2, 3
робінзон § 49, п. 5
робітній к § 9, п. 1, 2
робітнийць § 26, п. 2, 2
роблять § 26, п. 2, 3
робота § 9, п. 1, 2
Рогачово § 149, п. 2, 3
родзінка § 129, III, п. 1
Рожіценський район § 50, п. 8
розгін § 9, п. 3, 5, г
розграфіти § 18
роздоріжжя § 9, п. 3, 2, а
роззброїти § 29, п. 1, 1
роззява § 29, п. 1, 1
розідрати § 9, п. 2, 1
розкїш § 30, п. 1, 3
розм'якнути § 7, п. 1, прим.
розрив-трава § 36, п. 2, 2, а
розтягнути § 31, п. 2
розтяг-стиск § 36, п. 2, 1, б

розхита́ти § 31, п. 2
ро́зчин § 31, п. 2
роз'ю́ шити § 7, п. 4
р. Оленьо́к § 149, п. 2, 2
роликопі́дший пник § 36, п. 2, 4
романі́ст § 32, п. 14
рома́н «Сто ро́ків самотності» § 55, п. 3
романти́зм § 32, п. 14
рома́нтик § 32, п. 1, прим.
Ромні́ § 152, п. 2
Ріо-Не́гро § 154, п. 3, 3
Россі́ні § 129, I, п. 3
Россі́ні § 140
Росто́в-на-Дону́ § 152, п. 6
Росто́в-на-Дону́ § 154, п. 3, 5
росто́вський-на-Дону́ § 154, п. 3, 5
рості́ § 9, п. 1, 1, е
Рось § 148
рот § 9, п. 2, 1, прим. 1
роя́ль § 126
р. — рі́к; рі́чка § 62, п. 1
р/р (розраху́нковий рахунок) § 62, п. 4
рр. — ро́ки § 62, п. 1
ру́ський § 153, п. 2, 3
Рти́щево § 149, п. 4, 3, д
Рудбе́к § 128, п. 4
Рудольф Ді́зель § 129, I, п. 3
рудольфши́тдтський § 154, п. 2, 5
Руж'е́ § 138, п. 1, 1
руї́на § 129, II
руї́на. § 3
рука́ § 14, п. 1
Руму́нія § 50, п. 6
рум'я́ний § 7, п. 1
Рум'я́нцев § 144, п. 12
русáлка § 49, п. 7, 2, прим. 1
Руссо́ § 128, п. 3
Русь § 153, п. 2, 3
«Ру́ська пра́вда» § 55, п. 3, прим. 2
Руф § 140, прим.
руче́нька § 26, п. 2, 1, б
ру́чка § 14, п. 1
руши́нік § 21
руши́ниця § 21
Р. Х. — Рі́здво Христо́ве § 62, п. 1
Рі́чард Ле́овоє Се́рце § 146, п. 1, 1
Рі́чард Ле́овоє Се́рце § 146, п. 5
Рі́чард Ле́овоє Се́рце. § 147, п. 4, 1
Ре́чиця § 151, п. 2, 1
Ре́чиця § 152, п. 1
900-рі́ччя. § 36, п. 1, 5, прим.
Ро́щино § 150, п. 1, 2

рюкза́к § 138, п. 2, 2
рюкза́к § 4, п. 2
Рю́мін § 144, п. 12, прим.
рю́мсати § 7, п. 2, прим.
рюш § 138, п. 2, 2
рюш § 4, п. 2
рябі́й § 7, п. 2, прим.
ряд § 4, п. 2
Ряза́нь § 151, п. 1, прим.
ря́сно § 4, п. 2

С

Саарбрю́кен § 137
Савао́ф § 53, п. 1
Са́вич § 32, п. 11
Са́вівна § 32, п. 11
Са́вович § 32, п. 11
Саво́я § 126
сади́ти § 15
Садо́ве товари́ство «Лісова́ поля́на»
§ 54, п. 4
Са́зерленд § 124
Саї́д § 129, II
сакво́яж § 126
Сало́ніки § 152, п. 2
Сала́сьєв § 144, п. 13, 1, а
сам на са́м § 41, п. 2, 2
самобу́тній § 33, п. 1
самовихова́ння § 35, п. 2, 1
самовчи́тель § 35, п. 2, 1
самохі́д § 9, п. 3, 5, д
самохі́д § 36, п. 1, 1
самохі́дний § 9, п. 3, 5, д
самохі́дний § 40, п. 1, 1
самохі́ть § 41, п. 1, 8
Сан- § 50, п. 4
са́ніта́рний де́нь § 52, п. 2
Санкт- § 50, п. 4
Санкт-Га́ллен § 154, п. 3, 4
Санкт-Петербу́рг § 50, п. 4
Сан-Марті́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Сан-Сальвадо́р § 154, п. 3, 4
Санта- § 50, п. 4
Са́нта-Ба́рбара § 50, п. 4
Сан-Франці́ско § 50, п. 4
Сапу́н-гора́ § 37, п. 1, 2
Сарді́нія § 129, III, п. 5
Сара́єво § 150, п. 1, 2
Сара́єво § 152, п. 3, прим.
Сату́рн § 51
Са́уті § 124
сая́ни § 50, п. 12

- Сóболь* § 144, п. 13, 1, в
сва́ха § 12, п. 1
сва́ха § 22, 5
сва́шин § 22, 5
свекру́ха § 33, п. 3
свекру́шин § 33, п. 3
Свенці́цький § 144, п. 9, 2
свердлі́льно-довба́льний § 40, п. 2, 2, а
свердлі́льно-шліфува́льний § 40, п. 2, 2, а
свинома́тка § 35, п. 2, 3
свинопа́с § 35, п. 2, 3
свинце́во-мі́дний § 40, п. 2, 2, а
свиня́ § 30, п. 1, 5, прим.
Свідзі́нський § 144, п. 13, 2, прим. 1
свіжісі́нський § 26, п. 2, 1, б
свіжі́сть § 32, п. 3
свіжозру́баний § 40, п. 1, 4
свіжоско́паний § 40, п. 1, 4
Сві́р § 152, п. 1
сві́т § 27, п. 3
Сві́тла́на § 143
Сві́тла́на § 144, п. 1
світловодоли́кува́ння § 36, п. 1, 7
світлопоглина́льний § 40, п. 1, 3
Сві́тоза́р § 143, п. 2, прим. 2
Све́кор § 142, п. 1
св. — *свя́тий* § 62, п. 1
сва́тівський § 153, п. 2
Сва́тове § 152, п. 3, прим.
Сва́тове § 153, п. 2
Сві́тязь § 152, п. 1
Свьо́нтек § 144, п. 9, 2
Сва́дек § 144, п. 11
Сва́дек § 144, п. 13, 2, прим. 1
сва́та великому́чениця Варва́ра § 53, п. 2, прим. 1
Сва́та Тری́ця § 53, п. 2
Сва́та Трі́ця § 53, п. 2, прим. 1
Сва́твечи́р § 35, п. 4, 1
Сва́те Письмо́ § 53, п. 4
сва́тий § 50, п. 2
сва́тий Пантелеі́мон § 53, п. 2, прим. 1
Сва́тійши́й Па́тріа́рх Ки́ївський і всієї́Руси-України, Ка́толіко́ с-Па́тріа́рх усієї́ Гру́зії, Ве́рхо́ вний Архіє́пі ско́п (Ве́рхо́ вний Архіє́пі ско́п). § 53, п. 6 *сва́тко́ вий* § 33, п. 6
сва́то § 7, п. 1, прим.
сва́то § 27, п. 3
сва́щенний § 29, п. 3, 2
сва́щенник § 29, п. 1, 3
с.-г. (сі́льськогосподарський) § 62, п. 3
Сі́дір § 143, п. 2, прим. 1
с.-д. — со́ціал-демокра́т, со́ціал-демократи́чний § 62, п. 3
се́бто § 43, п. 1
Севасто́поль § 148, прим.
Севасто́поль § 154, п. 2, 5
севасто́польський § 154, п. 2, 5
Севі́лья § 129, I, п. 4
Севі́лья § 139, п. 1, 1
Седа́н § 50, п. 5, прим.
Се́длачек § 144, п. 2
сейл § 121, п. 1, 1
сей́м § 54, п. 5, прим. 3
секво́я § 126
секре́та́р § 27, п. 1
секре́та́р § 56, прим. 1
се́ла § 1
се́ло Іва́на Франка́ § 154, п. 1, 3
Се́лінджер § 134
се́ло Миха́йло-Коцю́бінське § 154, п. 1, 3
се́ло § 1
се́ло § 9, п. 1, 1, б
се́ло § 9, п. 1, 2
сел. — *се́лянський* § 62, п. 1
се́лян. — *се́лянський* § 62, п. 1
се́лянський § 27, п. 2
се́лянськ. — *се́лянський* § 62, п. 1
Сем § 134
семéстр § 127
Семіго́ри § 154, п. 2, 2
семігі́рський § 154, п. 2, 2
семиде́нний § 35, п. 2, 4
семимі́льярдний § 38, п. 1, 2
Семіпа́ла́тинськ § 149, п. 4, 3, г
Семіпі́лки § 154, п. 2, 2
семіпі́лківський § 154, п. 2, 2
семиразо́ вий § 40, п. 1, 8
Семирі́чна війна́ § 52, п. 1
Семе́н § 143
Семе́н § 144, п. 1
Семе́нов § 144, п. 4, 2
Семе́ново § 149, п. 2, 2
Семьо́ркін § 144, п. 4, 2
Сен- § 50, п. 4
сена́т § 54, п. 5, прим. 3
сенберна́р § 50, п. 12
Сен-Гота́рд § 154, п. 3, 4
Сенке́вич § 144, п. 2
Сенке́вич § 144, п. 6, 2
Сен-Ло́ § 50, п. 4
Сен-Сімо́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Сент- § 50, п. 4

Сент-Бев § 146, п. 3, 2
Сент-Джонс § 50, п. 4
Сент-Луїс § 154, п. 3, 4
сеньйо́р § 139, п. 1, 1
Серако́вський § 144, п. 2
Сергіївна § 32, п. 11
се́рденько § 32, п. 9
серде́ць § 26, п. 2, 2
серде́чний § 21
серде́шний § 21
се́ред § 9, п. 2, 3
середні вікі § 52, п. 2, прим. 3
середньові́хньоніме́цька § 40, п. 1, 5
середньові́ччя § 35, п. 1
середньові́ччя § 52, п. 2, прим. 3
середньодобові́й § 35, п. 1
середньони́жньоніме́цька § 40, п. 1, 5
сері́озний § 138, п. 2, 1
се́рфінг § 122, п. 1
се́рфінг § 135
се́рце § 21
серце́ § 26, п. 2, 2
Сесі́ль § 140, прим.
се́сія § 54, п. 6
се́сія Хмельні́цької міськра́ди. § 54, п. 6
Сі́зрань § 149, п. 5
Сі́зрань § 152, п. 1
Сі́вий § 49, п. 8
Сивокі́нь § 146, п. 4
сива́ський § 153, п. 2, 3
Сива́ш § 153, п. 2, 3
Сиксті́нська капéла § 55, п. 2
Сиктивка́р § 149, п. 5
сі́ла-силéнна § 35, п. 5, 2
силéнний § 29, п. 3, 1
силуéт § 129, I, п. 3
силуéт § 129, III, п. 1
сильноді́йний § 40, п. 1, 4
Симео́н § 144, п. 6
симента́лка § 50, п. 12
Симонéнко § 142, п. 1
симпо́зіум § 54, п. 6
синаго́га § 122, п. 1
Синéльникове § 152, п. 3, прим.
синьоо́кий § 35, п. 1
сі́ньо-сі́ньо § 35, п. 5, 1
синьоцві́т § 36, п. 1, 2
синюва́тий § 33, п. 7
Сираку́зи § 153, п. 2, 1
сираку́зький § 153, п. 2, 1
Сираку́зи § 129, III, п. 6
Сирдар'я́ § 154, п. 3, 3

Сирдар'я́ § 50, п. 4, прим.
сиріе́ць § 129, III, п. 6
сирі́тство § 19, п. 2
сирі́тський § 19, п. 2
Сі́рія § 129, III, п. 6
сир «Коро́лівський» § 58, п. 1
сирова́р § 35, п. 2, 1
сирота́ § 19, п. 2
систéма § 129, III, п. 1
ситро́ § 140
сі́тцевий § 33, п. 6
Сиці́лія § 129, III, п. 6
Сіа́м § 129, I, п. 2
сі-бемо́ль § 36, п. 2, 2, в
сі-бемо́льний § 40, п. 2, 1
Сі́дней § 129, I, п. 4
сі́еста § 130, п. 1
Сі́літоу § 133
сі́ль § 30, п. 1, 3
сі́льра́да § 61, п. 1, 2
сі́льські́й § 9, п. 1, 2
сі́льські́й § 26, п. 1, 3
сі́льськогоспода́рський § 40, п. 1, 2
сі́м § 9, п. 1, 1, а
сі́мдесятирі́ччя § 35, п. 4, 5
сі́мсотсорокарі́ччя § 35, п. 4, 5
Сі́мферо́поль § 148, прим.
сі́м'ядо́ля § 35, п. 2, 4
сі́м'япро́від § 35, п. 2, 4
Сі́ндзо А́бе § 49, п. 4
сі́не́шний § 33, п. 1
сі́нокі́с § 36, п. 1, 1
Сі́рко́ § 49, п. 8
сі́рководо́невий § 40, п. 1, 1
сі́ро-голубі́й § 40, п. 2, 2, г
Сі́ Цзі́ньпін § 49, п. 3
«Сі́Ч» § 61, п. 3, прим. 3
Сі́чесла́в § 35, п. 2, 3
Скадо́вськ § 153, п. 2
скадо́вський § 153, п. 2
скаже́ний § 29, п. 3, 2, прим.
ска́заний § 29, п. 3, 2, прим.
ска́зати § 31, п. 1
скака́ти § 11, п. 1
Скандина́вія § 129, III, п. 5
скандина́вський § 129, III, п. 5
Скандина́вські краї́ни § 50, п. 7
Скандина́вський піво́стрів § 154, п. 1, 2
Скита́лець § 144, п. 13, 2
скі́льки ж то́ § 44, п. 3, 1, прим. 1
скла́сти § 31, п. 1
скéлелаз § 35, п. 2, 3

сконструйі́ ваний § 34, п. 3
сконструюва́ти § 34, п. 3
Скори́на § 144, п. 8
Скорохо́д § 146, п. 2, 3
ско́ чити § 11, п. 1
Ско́п'є § 149, п. 1, 1
Ско́п'є § 151, п. 1
скра́ю § 41, п. 1, 2
скрипале́ва § 33, п. 6
скрипале́ве § 33, п. 6
скрипа́ль § 32, п. 3
скрипа́ль § 33, п. 6
скрі́пити § 31, п. 1
скульпту́ра «Мислі́тель» § 55, п. 3
скупо́ вуваний § 34, п. 2
скупо́ вування § 34, п. 2
скупо́ вувати § 34, п. 2
слабкوناتя́гнутий § 40, п. 1, 4
сла́ ва Бо́ жа § 53, п. 2
Славу́тич § 50, п. 6, прим.
сла́ ти § 28
слі́ ва Зарі́ на ра́ння § 59, п. 3
слі́вце́ § 9, п. 3, 1, в
слі́д § 27, п. 3
сліпоглухоні́мі й § 40, п. 1, 5
сліпу́чо-бі́лий § 40, п. 2, 2, г
«слобожа́нець» § 58, п. 2
Слобожа́ ницина § 50, п. 6, прим.
словéчко § 9, п. 3, 1, в
словéчко § 32, п. 8
слова́к § 153, п. 2, 2
словні́к § 9, п. 3, 5, е
сло́ во § 9, п. 1, 1, б
«Сло́ во і́ час» § 61, п. 3, прим. 3
«Сло́ во о́ полку́ І́г ореві́м» § 55, п. 3,
прим. 2
слова́цький § 153, п. 2, 2
Слуга́ з Добро́миля § 146, п. 1, 1
Слуга́ з Добро́миля § 146, п. 5
службо́ вий § 33, п. 6
смерть § 9, п. 2, 2
Смирно́в § 144, п. 7, 3, б
Смирне́нський § 144, п. 11
смі́ттезбира́льний § 35, п. 2, 4
смі́ттеочисні́й § 40, п. 1, 3
смі́х § 27, п. 3
смо́ кінг § 133
Смо́ ллетт § 128, п. 3
смо́ рід § 9, п. 2, 3
сморо́ дина Софі́ївська § 59, п. 3
см — сантиме́тр § 62, п. 1
смт. — селище́ міського́ типу § 62, п. 1

сму́ток § 9, п. 2, 1
сніг § 27, п. 3
Снігі́р § 142, п. 1
Снігу́р § 142, п. 1
Сніжі́нка § 49, п. 8
сніп § 27, п. 3
Сно́у § 133
Сно́у § 140
сно́уборд § 133
Са́нта-Кла́ра § 154, п. 3, 4
собо́р Сан-Ма́рко § 55, п. 2, прим.
собо́р Свято́го Петра́ § 53, п. 2, прим. 1
собо́р Свято́го Петра́ § 55, п. 2, прим.
сове́ня § 32, п. 7
Со́єр § 126
соколо́ нько § 26, п. 2, 1, б
солда́тський § 22, 1
солда́тчина § 22, 1
солевáр § 36, п. 1, 1
Солже́ніцин § 144, п. 7, 3, г
солі́рувати § 34, п. 3
со́ло § 121, п. 1, 1
солов'ї́ § 7, п. 1
солов'ї́ний § 33, п. 4
Соловé́й § 142, п. 1
Соловйо́в § 144, п. 4, 1
Соловйо́в § 144, п. 12
Соловйо́во § 149, п. 2, 1
Соловйо́в § 8, п. 1, 2
Соловйо́в-Се́дій § 144, п. 11
со́лод § 9, п. 2, 3
Соломі́н § 33, п. 3
Соломі́я § 33, п. 3
соломопо́дрібнюва́льний § 40, п. 1, 3
Соло́ха § 143, п. 1, прим. 1
со́ль-діє́з § 36, п. 2, 2, в
Со́ль-Іле́цьк § 154, п. 3, 4
со́ль-іле́цький § 154, п. 3, 4
Сомалі́ § 129, I, п. 4
сомалі́йський § 129, I, п. 4
сомелье́ § 140
Сомко́ва До́ліна § 154, п. 1, 1
сон § 9, п. 2, 1
сон-трава́ § 36, п. 2, 2, в
со́нце § 21
со́нце § 51, прим.
Сонце́ § 51, прим.
сонцесто́яння § 35, п. 2, 4
со́нячний § 21
со́няшник § 21
сорокаго́дінний § 40, п. 1, 8
сорокаде́нний § 40, п. 1, 8

сорокарічний § 35, п. 2, 4
 сорокарічний § 35, п. 4, 5
 Сорокодуби § 154, п. 2, 2
 сорокодубський § 154, п. 2, 2
 Сотбі § 124
 сотня § 9, п. 2, 1
 Софійн § 33, п. 3
 Софія § 33, п. 3
 Сохо-сквер § 154, п. 3, 4
 соцзабезпечення § 35, п. 4, 1
 Соціал-демократична партія України.
 § 54, п. 2
 соціал-демократичний § 40, п. 2, 1
 соціалізм § 129, I, п. 2
 Соціалістична Республіка В'єтнам § 50,
 п. 6
 соціал-патріотичний § 40, п. 2, 1
 соціал-нацифістський § 40, п. 2, 1
 соціально активний § 40, п. 1, 4, прим. 1
 соціально небезпечний § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
 соціально свідомий § 40, п. 1, 4, прим. 1
 соціологія § 121, п. 1, 1
 соціологія § 129, I, п. 2
 соціосфера § 35, п. 4, 2
 соцстрах § 9, п. 2, 5
 соцстрах § 35, п. 4, 1
 соцстрахівський § 9, п. 2, 5
 соцстрахівський § 35, п. 4, 1
 спа § 140
 спалахнути § 31, п. 1
 спам § 134
 спанієль § 59, п. 1
 спасінний § 29, п. 3, 2
 Спаситель § 53, п. 2
 Спаська § 53, п. 3
 Спас-Клепики § 154, п. 3, 4
 спектрі § 14, п. 3
 спереду § 41, п. 1, 2
 спецвіпуск § 9, п. 2, 5
 спецвіпуск § 35, п. 4, 1
 спецзавдання § 35, п. 4, 1
 спецкор § 9, п. 2, 5
 спецкорівський § 9, п. 2, 5
 спецодяг § 9, п. 2, 5
 спец. — спеціальний § 62, п. 1
 спечений § 14, п. 3
 спечений § 29, п. 3, 2, прим.
 спирт § 129, I, п. 6
 спиртівка § 32, п. 12
 співавт. — співавтор § 62, п. 1
 співачка § 32, п. 4
 спідлоба § 41, п. 1, 7
 спілка — спілці, спілчанський § 26, п. 1, 3,
 прим.
 спільник § 26, п. 1, 3
 спинно-черевний § 40, п. 2, 2, а
 сповна § 41, п. 1, 4
 Сполучені Штати Америки § 50, п. 6
 спортівний клуб «Сокіл» § 54, п. 5
 спортмайданчик § 35, п. 4, 1
 спостерегти § 11, п. 2
 спостережати § 11, п. 2
 спочатку § 41, п. 1, 2
 спочатку § 41, п. 1, 9, прим.
 справжній § 33, п. 1
 сприяння § 32, п. 5
 сприяти § 32, п. 5
 спробування § 30, п. 1, 4
 спроста § 41, п. 1, 4
 сприну § 41, п. 1, 5
 сп'яніти. § 7, п. 1, прим.
 сп'яну § 41, п. 1, 4
 сп'ястися § 31, п. 1
 срібна медаль § 57, п. 2
 ссавці § 29, п. 4
 ссати § 29, п. 4
 с. — село; сторінка § 62, п. 1
 стаєнь § 26, п. 2, 2
 стакато § 128, п. 1
 сталебетон § 36, п. 1, 3
 сталерозливний § 40, п. 1, 3
 Становий (хребет) § 150, п. 1, 1
 станція метро «Академістечко» § 50,
 п. 14
 станція Устїнівка § 50, п. 13
 Станюкович § 144, п. 7, 3, г
 Старий і Завіт § 53, п. 4
 староіндійський § 3, прим.
 Старокостянтинів § 154, п. 2, 1
 Старі Планина § 154, п. 1, 1
 стати § 11, п. 1
 стаття § 30, п. 1, 2
 Статут ООН § 55, п. 1
 стеліти § 28
 Стендаль § 142, п. 1, прим. 3
 Степанчук § 27, п. 6
 Степанов § 144, п. 2
 Степан Тігрятча Смерть § 146, п. 1, 1
 Степан Тігрятча Смерть § 146, п. 5
 стерегти § 9, п. 3, 3
 стереоапаратура § 35, п. 2, 4
 стереоекран § 36, п. 1, 3
 Стеф'юк § 7, п. 1

стильові й § 33, п. 6
сті мул § 129, III, п. 1
стирати § 11, п. 2
стіжок § 9, п. 3, 1, а
стілки-то § 44, п. 3, 1
Стоїч § 144, п. 6
Столаць § 151, п. 2, 1
стовбó ватий § 33, п. 7
стовкті § 31, п. 1
стодвадцятип'ятирічний § 40, п. 1, 8
сто́їк § 129, II
Стокго́льм § 128, п. 4
Столе́тов § 144, п. 3, 4
столітро́вий § 40, п. 1, 8
столя́рно-те́ля́рський § 40, п. 2, 2, а
стометро́вий § 35, п. 2, 4
стоміти § 18
стоп'ятдесятирі́ччя § 36, п. 1, 5
сторі́нка § 27, п. 3, прим.
сторі́ччя § 30, п. 1, 1
сторі́ччя § 35, п. 2, 4
сторі́ччя § 35, п. 4, 5
сто́рож § 9, п. 2, 3
сто́рож § 33, п. 6
сто́рожєва § 33, п. 6
сто́рожєве § 33, п. 6
сторонá § 9, п. 3, 2, а
сто́ртинг § 54, п. 5, прим. 3
сторі́ччя § 36, п. 1, 5
Стохі́д § 148
стоя́ти § 9, п. 1, 1, д
стоя́ти § 11, п. 1
стравохі́д § 9, п. 3, 5, д
Страсна́ п'ятни́ця § 53, п. 3
Страсні́й тї́ждень § 53, п. 3
Страхо́лісся § 154, п. 2, 4
страхо́ліський § 154, п. 2, 4
страше́нний § 29, п. 3, 1
Стрі́йський парк § 50, п. 11
стрі́мувати § 1
о́стрів § 154, п. 2, 1, прим.
Стріла́ § 49, п. 8
стріле́ць § 19, п. 1, 1
стрімго́лов § 41, п. 1, 8
стрі́чкорі́з § 36, п. 1, 1
Стра́сбург § 153, п. 2, 1
стра́сбурзький § 153, п. 2, 1
струмови́рювальний § 40, п. 1, 3
стручо́к § 32, п. 13
ст.-сл. — старослов'янський § 62, п. 3
ст. — станція; стаття; століття § 62, п. 1
ста́тус-кво § 35, п. 5, 10
студе́нт § 9, п. 2, 6
студе́нт § 19, п. 2
студе́нтка § 32, п. 4
студе́нтство § 19, п. 2
студе́нтський § 19, п. 2
Су-53 § 35, п. 5, 5
суб'е́кт § 126
субо́тник § 52, п. 2
субо́тний § 33, п. 1
суддя́ § 30, п. 1, 2
суді́нно-капі́лярний § 40, п. 2, 2, а
Суе́ць § 27, п. 7
сузі́р'я § 51
сузі́р'я Вели́кого Пса § 51
су́ма § 128, п. 1
Сунь Ятсе́н § 146, п. 2, 5
супермо́дний § 35, п. 4, 3
супермо́дель § 35, п. 4, 3
суперма́ркет § 35, п. 4, 3
сусі́д § 33, п. 6
сусі́дова § 33, п. 6
сусі́дове § 33, п. 6
суспі́льно кори́сний § 40, п. 1, 4, прим. 1
суспі́льно необхі́дний § 40, п. 1, 4, прим. 1
суспі́льно-полі́тїчний § 40, п. 2, 2, а
сутте́вий § 33, п. 6
су́ть § 26, п. 1, 1
суфле́ § 140
сухі́й § 22, 5
Сухро́б § 122, п. 4
Суе́ць § 153, п. 2, 2
суе́цький § 153, п. 2, 2
суши́ти § 22, 5
су́ши § 129, I, п. 5
суши́льно-сортува́льний § 40, п. 2, 2, а
сфотографува́ти § 31, п. 1
схили́ти § 31, п. 1
схі́днослов'я́нський § 40, п. 1, 2
схі́д сонця́ § 51, прим.
схо́джений § 15
схо́дити § 15
схопи́ти § 11, п. 1
со́чинський § 153, п. 1
Со́чі § 153, п. 1
су́ши-бар § 36, п. 2, 2, г
Сьє́рра-Ле́оне § 130, п. 1
сього́дні § 8, п. 2
сього́дні § 27, п. 3
сього́днішній § 33, п. 1
сьо́мий § 8, п. 2
сьо́мий § 26, п. 1, 2

Сю § 140
сюдій § 4, п. 2
сюрреалізм § 128, п. 2
сяк-та́к § 41, п. 3, 4
Сян § 148
Сятко́вський § 144, п. 11

Т

та § 24, п. 4
та́бель § 121, п. 1, 2
таблó їд § 121, п. 1, 1
таджі́к § 153, п. 2, 2
таджі́цький § 153, п. 2, 2
Тажіба́єв § 144, п. 7, 3, а
та ін. — та і́нше (і́нші) § 62, п. 1
Таї́р § 129, П
Таї́сія § 123
та й § 43, п. 2, 2
таки § 44, п. 3, 1, прим. 2
так-ó т § 44, п. 3, 1
таксі́ ст § 129, III, п. 1
таксі́ § 129, I, п. 5
таксі́ § 140
так-таки́ § 44, п. 3, 1
та́к-то § 41, п. 3, 3
так що § 43, п. 2, 2
таланові́тий § 33, п. 7
Тамбо́в § 153, п. 2
тамбо́вський § 153, п. 2
тамплі́єр § 129, I, п. 2
танцюва́ти § 27, п. 3
Тати́щев § 144, п. 7, 3, г
Тбілі́сі § 140
Тбілі́с § 153, п. 2, 3
тбілі́ський § 153, п. 2, 3
тве́рдження § 9, п. 2, 4
Твердохле́бов § 144, п. 3, 4
тві́тер § 54, п. 7
твоє́ § 4, п. 1
твої́ § 3
тво́рення § 9, п. 2, 4
творе́ць § 9, п. 3, 5, а
Творе́ць § 53, п. 2
тво́рчо § 10, п. 2, 4, прим.
т-во — това́риство § 62, п. 1
т. д. — так да́лі § 62, п. 1
теа́тр § 123
теа́тр § 127
теж § 41, п. 1, 9, прим.
те ж § 41, п. 1, 9, прим.
теї́н § 129, П
Текере́й § 128, п. 4

Текля́ § 123
телеапарату́ра § 36, п. 2, 4
телеграф § 121, п. 2
телехро́ніка § 35, п. 4, 2
те́мно-зеле́ний § 40, п. 2, 2, г
те́мно́ї но́чі § 41, п. 2, 3
темнува́тий § 33, п. 7
Теннессі́ § 128, п. 3
Теодо́р § 123
тео́рія § 123
тепе́р § 27, п. 1
тепловó з § 9, п. 3, 5, д
тепловó з § 36, п. 1, 1
теплообмінний § 40, п. 1, 1
Тер-Казаря́н § 146, п. 3, 5
термогідро́дина́міка § 36, п. 1, 7
термо́метр § 127
Терно́піль § 148, прим.
Терно́піль § 152, п. 1
Тер-Ованеся́н § 146, п. 3, 5
терорі́зм § 32, п. 14
Тер-Петрося́н § 146, п. 3, 5
терпу́г § 12, п. 2
Теруе́ль § 152, п. 1
теса́ти § 11, п. 2
Тесса́лія § 123
Тетчер § 134
течія́ Куросі́о. § 50, п. 11
т. зв. — так зва́ний § 62, п. 1
Тибе́т § 129, III, п. 5
ті́ждень § 28
тижне́вий § 28
Тимофе́єв § 144, п. 7, 3, б
тим ра́зом § 41, п. 2, 3
ті́м-то § 44, п. 3, 1
Тимчасо́вий у́ряд. § 54, п. 1
тимчасо́во § 41, п. 1, 8
тимча́сом як § 43, п. 2, 2
тим ча́сом § 41, п. 2, 3
Тими́ш § 143, п. 2, прим. 1
тип § 129, III, п. 1
тис. — тися́ча; тисячо́ліття § 62, п. 1
3-ті́сячний § 38, п. 2
тита́н § 49, п. 7, 2, прим. 1
Тито́в § 144, п. 7, 3, б
ті́хий-тихе́сенький § 35, п. 5, 2
Тихомі́ров § 144, п. 7, 3, б
Тихоре́цьк § 149, п. 4, 3, в
ті́хо-ті́хо § 35, п. 5, 1
Тиці́ян § 144, п. 7, 3, а
Тичі́нине сло́во § 49, п. 9, 1
ті́шком-ні́шком § 35, п. 5, 2

; тільки ж но § 44, п. 3, 1, прим. 1
тільки-но § 44, п. 3, 1
тільки що § 44, п. 1, 10
т. ін. — таке інше § 62, п. 1
тінь § 142, п. 1, прим. 2
тінь § 30, п. 1, 3
тітка § 33, п. 3
тітчин § 33, п. 3
ткач § 19, п. 1, 1
тіннокілометр § 36, п. 1, 3
то́бто § 43, п. 1
товари́ство § 19, п. 1, 3
Товари́ство винахі́ ників та
раціоналіза́торів України § 54, п. 1
товари́ський § 19, п. 1, 3
това́риш § 19, п. 1, 3
това́риш § 33, п. 6
това́ришева § 33, п. 6
това́ришеве § 33, п. 6
тоді́ як § 43, п. 2, 2
тока́й § 50, п. 12
Токма́к § 152, п. 1
Толéдо § 121, п. 2
Толста́ § 144, п. 11
Толсто́й § 144, п. 11
Толсто́є § 150, п. 1, 1 прим.
том § 9, п. 2, 6
тому́ що § 43, п. 2, 2
Томáшув-Мазове́цький § 150, п. 1, 3
тонкоме́лений § 40, п. 1, 4
тонкоме́рний § 40, п. 1, 4
тонкорозпо́ришений § 40, п. 1, 4
то́нна § 128, п. 1
то́ниий § 27, п. 2
тоню́ сінський § 26, п. 2, 1, 6
То́ омінг § 137
топме́неджер § 35, п. 4, 3
топмоде́ль § 35, п. 4, 3
топо́ленька § 32, п. 9
То́ра § 53, п. 4
торг § 9, п. 2, 2
торгіве́ць § 9, п. 3, 1, а
торгфлóт § 9, п. 2, 5
торі́шній § 21
Торквáто Та́ссо § 140
торфогні́й § 36, п. 1, 3
торфорі́з § 35, п. 2, 1
торф'яні́й § 7, п. 1, прим.
То Хоа́й § 49, п. 4
то́що § 43, п. 1
Тао́ Юаньмінь § 146, п. 2, 5
те́пло- § 36, п. 2, 4

Т-поді́бний § 35, п. 5, 9
т. п. — тому́ поді́бне § 62, п. 1
тра́вень § 9, п. 2, 1
траві́чка § 32, п. 8
традиці́йний § 33, п. 1
трає́кторія § 126
трає́кторія § 130, п. 1
тра́ктор «Слобожа́нець» § 58, п. 2
транснаціо́нальна корпора́ція «Jysk» § 54,
п. 4
трать § 26, п. 2, 3
тра́тьмо § 26, п. 2, 3
тра́тьте § 26, п. 2, 3
трéте § 30, п. 1, 5, прим.
треті́ рувати § 34, п. 3
Третьяко́в § 144, п. 13, 1, а
трéтя § 30, п. 1, 5, прим.
триві́дсо́тковий § 35, п. 4, 5
трио́кисень § 35, п. 2, 4
трикіломе́тровий § 35, п. 2, 4
трику́тник § 35, п. 4, 5
трі́лер § 124
трима́ти § 1
трині́жок § 35, п. 2, 4
трипі́ська культу́ра § 52, п. 2, прим. 3
Трипі́лля § 148
Трипі́лля § 154, п. 2, 2
трипудо́вий § 40, п. 1, 8
три́ста § 38, п. 1, 1
триа́томний § 35, п. 2, 4
три-чоти́ри § 35, п. 5, 3
трия́русний § 35, п. 4, 5
Тріє́ст § 129, III, п. 4, прим. 2
Тріє́ст § 130, п. 1
тріє́стський § 129, III, п. 4, прим. 2
Трійця́ § 53, п. 2
трі́ск § 28, прим.
трі́снути § 28, прим.
тріу́мф § 129, I, п. 2
Триш § 140
Тро́їцьк § 149, п. 4, 2
Тро́їцьк § 151, п. 2, 2
трлн (трильйо́н). § 62, п. 1
трої́стий § 33, п. 5
Трої́стий сою́з § 50, п. 7
ту́рок § 153, п. 2, 2
трою́рідний § 35, п. 2, 4
Троя́нда § 49, п. 7, 3
троя́нда «гло́рія-дей» § 59, п. 2
Трубецька́ § 144, п. 10
Трубецький § 144, п. 10
Трубецький § 144, п. 11

Трубіж § 148
трубоклад § 36, п. 1, 1
трубопрó від § 9, п. 3, 5, д
трьох § 8, п. 2
трьох § 26, п. 1, 2
трьохмільярдний § 38, п. 1, 2
трьохсотий § 38, п. 1, 2
трьохсотп'ятдесятиріччя § 36, п. 1, 5
трьохсотріччя § 35, п. 3, 1
трьохтисячний § 35, п. 3, 1
Тіса § 148
Тетерів § 148
Тетерів § 153, п. 2
тетерівський § 153, п. 2
т. — том § 62, п. 1
т — тонна § 62, п. 1
Ту-154 § 35, п. 5, 5
Ту-154, Ан-22, Іл-62. § 61, п. 3, прим. 4
Туапсе § 140
туберкульоз § 121, п. 1, 2
тугоплавкий § 40, п. 1, 4
тук-тук § 35, п. 5, 4
Тулуза § 121, п. 1, 1
Тулчін § 153, п. 1
тулчінський § 153, п. 1
туман § 29, п. 1, 3
туманний § 29, п. 1, 3
туманний § 29, п. 1, 3
Туманний Альбіон § 50, п. 6, прим.
туманність § 29, п. 1, 3
туманно; § 29, п. 1, 3
тунгус § 153, п. 2, 3
тунгусський § 153, п. 2, 3
Тупій Ніж § 146, п. 1, 1
Тупік § 149, п. 4, 3, д
Тургенев § 144, п. 2
турецький § 22, 1
Туреччина § 22, 1
турне § 140
Турсунзаде § 146, п. 3, 4, прим.
турецький § 153, п. 2, 2
тутешній § 33, п. 1
тіхо-тіхо § 41, п. 3, 5
Тушино § 149, п. 4, 3, а
Тушино § 153, п. 1
тушинський § 153, п. 1
тьмяний § 7, п. 1, прим.
тьмяний § 27, п. 3
тьохкати § 8, п. 2
тьохкати § 26, п. 1, 2
тьох-тьох § 35, п. 5, 4
Тьоркін § 144, п. 4, 2

тю гівець § 61, п. 2
ТЮГом. § 61, п. 2
ТЮГу § 61, п. 2
тюльпán Рémбрандта § 59, п. 3
Тюменев § 144, п. 13, 1, в, прим.
тюрки § 153, п. 2, 2
тюркський § 153, п. 2, 2
тюрма § 27, п. 1
Тягнібік § 36, п. 1, 4

У

уайт-спірит § 124
УАПЦ § 63, п. 9
Убиййовк § 146, п. 2, 1
убік § 41, п. 1, 2
убік § 41, п. 1, 9, прим.
убік § 41, п. 1, 9, прим.
Убиййовк § 36, п. 1, 4
убогий § 19, п. 1, 2
убо́зтво § 19, п. 1, 2
уболівальник § 32, п. 1
уболівальник § 32, п. 1
ува́га § 23, п. 3
у вагоні § 23, п. 1, 4
(у) вели́кому § 9, п. 1, 1, а
увертю́ра § 23, п. 3
увéчері § 10, п. 1
увéчері § 41, п. 1, 2
у відповідь на Ваш запит... § 60, п. 2
уві́сні § 41, п. 2, 1
у воду § 23, п. 1, 4
уволю § 23, п. 1, 4
увóлю § 41, п. 1, 2
у (в) ра́зі § 42, п. 3
УВЧ-терапія, НВЧ-випромінювання. § 61,
п. 3
у гвардії § 23, п. 1, 4
у Гвінеї § 23, п. 1, 4
У́глич § 149, п. 4, 3, д
уго́лос § 41, п. 1, 2
у горі § 23, п. 1, 2
угорі́ § 41, п. 1, 2
у́гору § 41, п. 1, 2
Уго́ричина § 23, п. 3
Уго́ричина § 50, п. 6
У́гля § 6, п. 2
уда́рник § 23, п. 3
уда́ча § 23, п. 3
у двері § 23, п. 1, 4
удво́є § 41, п. 1, 5
удво́х § 41, п. 1, 5
уде́нь § 41, п. 1, 2

аудио- § 36, п. 2, 4
Удовиченко § 23, п. 3
удосконалення § 32, п. 5
удру́ге § 41, п. 1, 5
удоб́віта § 41, п. 1, 7
Уельс § 124
Ужгород § 152, п. 1
у житі́ § 23, п. 1, 1
узберéжжя § 9, п. 3, 2, а
узберéжжя § 23, п. 3
узбéк § 153, п. 2, 2
узбéцький § 153, п. 2, 2
узі́мку § 41, п. 1, 2
узнакі́ § 41, п. 1, 2
ука́з § 23, п. 3
у Києві́ § 23, п. 1, 5
укла́д § 23, п. 3
Украї́на § 23, п. 3, прим.
Украї́на § 50, п. 6
Украї́на-не́нька § 37, п. 1, 1
украї́нка § 49, п. 6
Украї́ська гре́ко-католи́цька це́рква
 § 53, п. 5
Украї́нська люте́ра́нська це́рква § 53, п. 5
Украї́ська правосла́вна це́рква § 53, п. 5
Украї́ський музе́й § 54, п. 3
укра́й § 41, п. 1, 2
Укрзалі́зниця § 61, п. 1, 1
Укрпрофра́да § 61, п. 1, 1
укр. — украї́нський § 62, п. 1
уку́пі § 41, п. 1, 2
у купі́ § 41, п. 1, 9, прим.
ула́д § 41, п. 1, 2
уле́сливий § 28
у лісі́ § 23, п. 1, 2
Ула́н-Уде́ § 154, п. 3, 3
улі́тку § 41, п. 1, 2
у Льво́ві § 23, п. 1, 4
ультима́ тум § 23, п. 3
ультрае́розія § 130, п. 1
ультразвúк § 35, п. 4, 3
ультрамо́дний § 35, п. 4, 3
Ума́ница § 27, п. 2
умі́сний § 28, прим.
умо́ва § 23, п. 3
у наслідок § 23, п. 1, 2
уна́слідок § 42, п. 1, 1
уни́з § 41, п. 1, 2
унизу́ § 41, п. 1, 2
уни́чию § 41, п. 1, 6
уночі́ § 41, п. 1, 2
Унтер-ден-Лінден-штра́се § 50, п. 5
унтерофіце́р § 35, п. 4, 4
ун-т (університет) § 62, п. 2
У Ну Мунг § 146, п. 1, 6
упако́ваний § 34, п. 1
упако́вання § 34, п. 1
упакува́ння § 34, п. 1
упакува́ти § 34, п. 1
упе́нь § 41, п. 1, 2
упере́д § 41, п. 1, 2
упере́миш § 41, п. 1, 3
упла́в § 41, п. 1, 3
упла́ч § 41, п. 1, 3
упа́м'ятку § 41, п. 1, 3
уподо́вж § 41, п. 1, 7
уподо́вж § 42, п. 1, 1
у по́міч § 41, п. 2, 1
упо́перек § 41, п. 1, 2
упра́ва § 23, п. 3
Управлі́ння осві́ и Шевче́нківської в
мі́сті Києві́ держáвної адміністра́ції
 § 54, п. 1
у при́мерку § 23, п. 1, 3
упри́тул підійшли до юрби § 23, п. 1, 3
упродо́вж § 42, п. 1, 1
упору́ § 41, п. 1, 2
упе́рше § 41, п. 1, 5
ура́з § 41, п. 1, 2
Ура́л § 23, п. 3
Урба́на § 135
Урба́нчик § 144, п. 13, 2, прим. 1
ури́вні § 41, п. 1, 2
уро́зкид § 41, п. 1, 3
уро́зліт § 41, п. 1, 3
уро́зсип § 41, п. 1, 3
уро́зтіч § 41, п. 1, 3
ури́вень § 41, п. 1, 2
ура́нці § 41, п. 1, 2
уру́чну § 41, п. 1, 4
уре́шити § 41, п. 1, 2
уриа́д § 41, п. 1, 2
Усва́тцев § 144, п. 3, 3
усе́ ж таки § 44, п. 3, 1, прим. 1
усере́дині § 41, п. 1, 2
усере́дині § 41, п. 1, 9, прим.
у сере́дині § 41, п. 1, 9, прим.
усе́-таки́ § 44, п. 3, 1
услі́д § 41, п. 1, 2
усма́к § 41, п. 1, 2
уста́лення § 23, п. 3
устано́ва § 23, п. 3
устано́влювати § 11, п. 1
у сто́крат § 41, п. 2, 1

устрій § 9, п. 1, 1, а
у структурі § 23, п. 1, 3
уступ § 23, п. 3
Усть-Каменогорськ § 154, п. 3, 4
усть-каменогорський § 154, п. 3, 4
утім § 41, п. 1, 9, прим.
у тім § 41, п. 1, 9, прим.
утім § 41, п. 1, 6
уто́пія § 23, п. 3
у́тренняя § 53, п. 8
утро́є § 41, п. 1, 5
утру́чі § 41, п. 1, 1
утроє § 23, п. 1, 3
утре́те § 41, п. 1, 5
утрьо́х § 41, п. 1, 5
у т. ч. — у тому числі § 62, п. 1
у фое § 23, п. 1, 4
у формуванні § 23, п. 1, 4
у хвилях § 23, п. 1, 4
у хвою § 23, п. 1, 4
у ЦУМі § 61, п. 2
учені́ця § 32, п. 4
уче́нь § 10, п. 1
уче́нь § 32, п. 3
учитель § 23, п. 1, 1
учі́тель-фі́зик § 37, п. 1, 3
учителюва́ти § 34, п. 1
учотирьо́х § 41, п. 1, 5
уче́тверо § 41, п. 1, 5
уце́рть § 41, п. 1, 2
уя́ва § 23, п. 3

Ф

фа § 140
фа́брика § 129, III, п. 1
фавн § 49, п. 7, 2, прим. 1
фа́вна § 131
файл § 121, п. 1, 1
фан-клуб § 36, п. 2, 2, а
Фарао́н § 49, п. 8
Фара́х § 140
фармпрепара́т § 35, п. 4, 1
Фа́стів § 9, п. 1, 1, г
Фатья́нов § 144, п. 13, 1, а
фа́уна § 131
Фа́уст § 131
фахіве́ць § 9, п. 3, 1, а
фаянс § 126
Феді́н § 144, п. 2
Феді́р § 143, п. 2, прим. 1
Федоро́в § 144, п. 4, 2

Федера́ція незале́жних профспіло́к
України § 54, п. 1
Феді́р § 32, п. 11, прим.
Федорівна § 32, п. 11, прим.
Федорови́ч § 32, п. 11, прим.
Федченко § 27, п. 6
Федчи́шин § 27, п. 6
Феєрба́х § 126
феєрве́рк § 126
феєрве́рк § 130, п. 1
Фесса́лія § 123
фе́я § 49, п. 7, 2, прим. 1
Ф'єзо́ле § 138, п. 1, 1
Філі́п § 144, п. 6
фіа́лка § 129, I, п. 2
фігури́стка § 32, п. 4
фі́зик § 32, п. 1, прим.
фі́зика § 140
фі́зик-учі́тель § 37, п. 1, 3
фізі́чний § 129, III, п. 1
Фікрет-кизи́ § 146, п. 3, 4
філе́ § 130, п. 1
Філіппі́ни § 152, п. 2
Філіппі́ни § 153, п. 1
філіппі́нський § 153, п. 1
філологі́ня § 32, п. 4
фі́льм § 139, п. 1, 2
фі́н § 128, п. 1
фіна́нси § 129, I, п. 6
фі́ни § 128, п. 1
Фінля́ндія § 121, п. 1, 2
фіоле́товий § 129, I, п. 2
Фірдоусі́ § 140
фі́рма «Імідж» § 54, п. 5
фітнес-клуб § 36, п. 2, 2, а
фітотерапі́я § 35, п. 4, 2
Фі́уме § 129, I, п. 2
ф-ка (фа́брика) § 62, п. 2
фла́єр § 126
флешінтерв'ю § 35, п. 4, 3
Фліт-стрі́т § 129, III, п. 4, прим. 1
Флобе́р § 121, п. 1, 1
Флори́да § 129, III, п. 2
флот § 121, п. 1, 1
Фляйше́р § 136, п. 1
Фі́нська зато́ка § 154, п. 1, 2
фо́є § 126
фоє § 130, п. 1
фолкгу́рт § 35, п. 4, 2
Фолл-Рі́вер § 154, п. 3, 4
фолл-рі́верський § 154, п. 3, 4
фолькму́зика § 35, п. 4, 2

Фольксва́ген § 122, п. 1
«Фольксва́ген» § 58, п. 2
«фольксва́ген» § 58, п. 2
фон Бісмарк § 147, п. 3
Фонві́зін § 146, п. 1, 4, прим. 2
фон дер Гольц § 146, п. 1, 4
фоноза́пис § 35, п. 4, 2
Фонтéн-сюр-Рон § 50, п. 2, прим.
фо́рмула § 121, п. 1, 1
форпо́ст § 28, прим.
форпо́стний § 28,
прим.фотогра́фія § 5
фотоспра́ва § 36, п. 1, 3
Франкі́вська кімна́та § 49, п. 9, 3
франкі́ські сонéти § 49, п. 9, 3, прим. 1
франкозна́вця § 49, п. 5
Фра́нкфурт-на-Ма́йні § 50, п. 2, прим.
францу́з § 153, п. 2, 1
францу́зький § 153, п. 2, 1
француз § 49, п. 6
Францу́зька Респу́бліка § 50, п. 6
фра́у § 140
Фрідрі́х-Вільге́льм § 146, п. 3, 1
фре́кен § 140
Фра́нкфурт-на-Ма́йні § 152, п. 6
Фра́нкфурт-на-Ма́йні § 154, п. 3, 5
фра́нкфуртський-на-Ма́йні § 154, п. 3, 5
фро́йляйн § 136, п. 1
фро́йляйн § 140
Фур'є § 138, п. 1, 1
футбо́л § 121, п. 1, 1
Фу́чик § 144, п. 6, 2
фюзеля́ж § 138, п. 2, 2

Х

Ха́ім § 129, II
ха́кер § 134
Хакі́м § 122, п. 4
халва́ § 121, п. 1, 1
Хаммура́пі § 122, п. 4
хану́м § 122, п. 4
хану́м § 140
хапа́ти § 11, п. 1
харакі́рі § 122, п. 4
харакі́рі § 129, I, п. 5
Ха́ра-Нур § 50, п. 4, прим.
Ха́рків § 9, п. 1, 1, г
Ха́рків § 27, п. 1
Ха́рківський тра́кторний заво́д § 54, п. 4
ха́тній § 33, п. 1
Хая́м § 126
хвастлі́вий § 28

хвастну́ти § 28
Хесрда́л § 126
хі́жо § 10, п. 2, 4, прим.
химéра § 129, I, п. 6
хіба́ що § 44, п. 1, 10
хіджа́б § 122, п. 4
хімі́стерапія § 35, п. 2, 4
хімі́к § 32, п. 1, прим.
хімі́чно стійкі́й § 40, п. 1, 4, прим. 1
хімі́я § 129, I, п. 6
хіру́рг § 129, I, п. 6
Хлі́б § 49, п. 7, 3
хлібодáр § 36, п. 1, 1
хлібозаготівéльний § 40, п. 1, 1
хліборі́з § 36, п. 1, 1
хліборо́б § 9, п. 3, 5, д
хліборо́бство § 9, п. 3, 5, д
хліб-сі́ль § 35, п. 5, 2
хло́пець-богати́р § 37, п. 1, 1
хлопчи́сько § 32, п. 10
хлорбензо́л § 35, п. 3, 1
хлорвіні́л § 35, п. 3, 1
хлорфено́льний § 40, п. 1, 7
хло́пчик-мізі́нчик § 37, п. 1, 1
хмелі́вський § 153, п. 2
хімі́ко-бактеріологі́чний § 40, п. 2, 2, 6
Хме́леве § 153, п. 2
хо́бі § 122, п. 4
ходи́в-ходи́в § 35, п. 5, 1
ходи́ти § 32, п. 5
хо́дить § 26, п. 2, 3
ходи́ння § 9, п. 3, 4
ходи́ння § 32, п. 5
хо́дять § 26, п. 2, 3
хоке́й § 122, п. 4
хол § 122, п. 4
хо́лдинг § 122, п. 4
холо́дний § 33, п. 1
Холо́дний Яр § 154, п. 1, 1
Хомі́ч § 32, п. 11
Хо́мівна § 32, п. 11
Хо́мович § 32, п. 11
хори́ст § 32, п. 14
хорт § 9, п. 2, 2
Хоти́нський за́мок § 55, п. 2
хоча́б § 43, п. 2, 1
хо́ч би § 43, п. 2, 1
хоч-не-хо́ч § 41, п. 3, 5
Хо́ Ши́ Мін § 146, п. 1, 6
Хо́ Ши́ Мін § 146, п. 1, 6, прим.
храм Васи́лія Блаже́нного § 55, п. 2,
прим.

храм Хри́ста Спасі́теля § 53, п. 7
хребе́т § 50, п. 1
хребе́т § 154, п. 2, 1, прим.
хре́сний хі́д § 53, п. 8
Хре́ст Іва́ на Мазе́ни § 57, п. 1
хресто́ ві похóди § 52, п. 2, прим. 3
хри́стіянство § 129, I, п. 6
Хри́стіянсько-демократи́чний сою́ з
Німе́ччини § 54, п. 2
Ха́рків § 148
Ха́рків-Това́рний § 154, п. 3, 1
ха́рків-това́рний § 154, п. 3, 1
Хри́стов § 144, п. 6
Хрущóв § 144, п. 4, 3
хто́зна-колі́ § 44, п. 3, 2
хто́зна при ко́му § 39, п. 2
хто́зна-які́й § 44, п. 3, 2
хто-бу́дь § 39, п. 2
хто́ зна-де § 41, п. 3, 3
хто́ зна-як § 41, п. 3, 3
хто́ зна-які́ й § 39, п. 2
хто-не́будь § 44, п. 3, 2
хто-не́будь § 39, п. 2
хто́сь § 39, п. 1
хто́сь § 44, п. 2, 4
худóжник-кари́катури́ст § 36, п. 2, 1, а
худóжньо-реста́врати́йний § 40, п. 2, 2, а
худóжник-пейза́жист § 37, п. 1, 3
худóжній § 33, п. 1
худ. — худо́жній § 62, п. 1
Хусаї́нов § 129, II
Ха́рма § 151, п. 1, прим.

Ц

Цап-Ві́дбува́йло § 36, п. 2, 1, в
ца́р § 56, прим. 2
Ца́риця Небе́сна § 53, п. 2
ца́рка § 27, п. 1
ца́рьо́к § 26, п. 1, 2
ца́рьо́к § 27, п. 1
Цві́к § 144, п. 11
цвях § 7, п. 1, прим.
цвях § 27, п. 3
це́бто § 43, п. 1
целу́ло і́д § 3
це́ментобето́нний § 40, п. 1, 1
це́ментово́з § 35, п. 2, 1
це́нтр § 127
Це́нтра́льний автово́кзал § 54, п. 4
це́рк. — це́рковний § 62, п. 1
Це́цілін § 144, п. 7, 3, а
Ци́ганко́в § 144, п. 8

цига́рки «Украї́нські» § 58, п. 1
цилі́ндр § 127
Цимля́нськ § 149, п. 4, 3, а
Цинда́о § 129, III, п. 3
цисте́рна § 129, III, п. 1
ці́й фра § 129, III, п. 1
Ци́церо́н § 144, п. 7, 3, а
ціа́нід § 129, I, п. 2
Ціо́лко́вський § 144, п. 7, 3, а
ці́пілно § 27, п. 4
цукро-протеї́новий § 40, п. 2, 2, в
Це́нкий § 144, п. 2
Ці́рлиць § 144, п. 13, 2, прим. 1
цуке́рки «Асо́рти» § 58, п. 1
ц — це́нтрер § 62, п. 1
цього́ § 8, п. 2
Цю́й Юа́нь § 146, п. 2, 5, прим.
Цю́рих § 19, п. 1, 3
цю́рихський § 19, п. 1, 3
Цю́ру́пинськ § 153, п. 1
цю́ру́пинський § 153, п. 1
Ця́влóвський § 144, п. 13, 1, в, прим.

Ч

чає́ня § 32, п. 7
Чан Ка́йші́ § 146, п. 1, 6, прим.
Чан Ка́йші́ § 146, п. 2, 5, прим.
Ча́плін § 134
ча́р-зі́лля § 36, п. 2, 2, а
Ча́рльз § 139, п. 1, 2
ча́с від ча́су § 41, п. 2, 2
ча́сті́вка § 32, п. 12
ча́сто-гу́сто § 35, п. 5, 2
ча́т § 134
чв. — че́вртъ § 62, п. 1
Че́боксáри § 149, п. 5
Че́боксáри § 152, п. 2
чека́ння § 11, п. 2
чека́ти § 11, п. 2
Че́лябі́нськ § 149, п. 4, 1, в
Че́мберле́н § 133
Че́рво́на Ша́почка § 49, п. 7, 3
че́рвонога́рячий § 40, п. 2, 2, г
че́рво́но-зеле́но-сі́ній § 40, п. 2, 2, г
че́рвононі́жка § 36, п. 1, 2
че́рвонопі́рка § 36, п. 1, 2
че́рв'я́к § 7, п. 1, прим.
че́реда́ § 9, п. 3, 2, а
че́рез § 9, п. 2, 3
че́резплі́чник § 31, п. 2
че́рез сі́лу § 41, п. 2, 1
че́рез те́ що § 43, п. 2, 2

Череповець § 151, п. 2, 1
Череповець § 153, п. 2, 2
череповецький § 153, п. 2, 2
Черкаське старо́ство § 50, п. 8
черкес § 153, п. 2, 3
Черкаси § 153, п. 2, 3
черкаський § 153, п. 2, 3
черкеський § 153, п. 2, 3
Чернігів § 148
Чернігів § 153, п. 2
чернігівський § 153, п. 2
чернётка § 10, п. 1
чернётка § 10, п. 1
Чернишів § 144, п. 8
Чернівці § 148
Чернівці § 152, п. 2
Чернігів § 9, п. 1, 1, г
Чернець § 142, п. 1
Чёрчилль § 135
чєсний § 28
честь § 28
Честь § 60, п. 3
честь чєстю § 35, п. 5, 2, прим.
чєський § 19, п. 1, 3
чєтвєртий § 10, п. 1
чєтвєртий § 10, п. 1
чєх § 153, п. 2, 3
чєх § 19, п. 1, 3
Чигирін § 153, п. 1
чигирінський § 153, п. 1
чий-бўдь § 39, п. 2
чий-нєбўдь § 44, п. 3, 2
чий-нєбўдь § 39, п. 2
чийо́го § 8, п. 1, 1
Чика́го § 122, п. 1
Чика́го § 129, III, п. 3
Чиковані § 144, п. 7, 3, а
Чілі § 129, III, п. 3
чилійський § 129, III, п. 3
чималєнький § 44, п. 2, 1
чимало § 41, п. 1, 9
чимало § 41, п. 1, 9, прим.
чи мало § 41, п. 1, 9, прим.
чимало § 44, п. 2, 1
чїм би то § 44, п. 3, 1, прим. 1
чимдўж § 41, п. 1, 8
чимр́аз § 41, п. 1, 8
Чингісх́ан § 146, п. 3, 4
Чингісх́ан § 144, п. 7, 3, а
чин чїном § 35, п. 5, 2, прим.
числєнний § 29, п. 3, 1
числєнність § 29, п. 3, 2

числєнно § 29, п. 3, 2
Чистоводне § 154, п. 2, 1
чистоводнівський § 154, п. 2, 1
Читá § 153, п. 1
читінський § 153, п. 1
чи то § 44, п. 1, 11
чичеро́ не § 129, III, п. 1
чаба́та § 129, I, п. 2
о́чі-намистінки § 37, п. 1, 1
член-кореспондєнт § 36, п. 2, 1, а
член-кореспондєнт § 56, прим. 1
чл.-кор. — член-кореспондент § 62, п. 1
чоловік § 10, п. 1
чому́сь § 10, п. 1
чорно́зем § 35, п. 1
чорно́зем § 36, п. 1, 2
чо́рний § 10, п. 1
чо́рний § 10, п. 2, 4
чорні́ло § 10, п. 2, 4
чорні́ти § 10, п. 2, 4
чорні́ці § 10, п. 2, 4
чорні́ти § 10, п. 2, 4
чорнозє́мний § 40, п. 1, 1
чорно́ліс § 36, п. 1, 2
чорноро́б § 9, п. 3, 5, д
Чорноті́нь § 142, п. 1, прим. 2
чорно́слив § 36, п. 1, 2
чоті́ри § 10, п. 1
чотириба́льний § 35, п. 2, 4
чотириколі́сний § 40, п. 1, 8
чотириа́ктний § 35, п. 4, 5
чотирику́тник § 35, п. 2, 4
чотиримі́сячний § 35, п. 4, 5
чотириосьові́й § 35, п. 2, 4
чотирьохмі́льйо́нний § 35, п. 3, 1
чотирьохмі́льйо́нний § 38, п. 1, 2
чотирьохмі́лья́рдний § 35, п. 3, 1
чотирьохсо́трї́ччя § 35, п. 3, 1
Ча́пек § 144, п. 2
Чо́рне мо́ре § 154, п. 1, 2
чєський § 153, п. 2, 3
чїтко окрє́слений § 40, п. 1, 4, прим. 1
чувáський § 153, п. 2, 3
чувáш § 153, п. 2, 3
Чумá цький Шлях § 51
Чусовá § 152, п. 3
Чхве Чхвіво́н § 49, п. 3
Чїчиков § 144, п. 7, 3, а

Ш

шалє́ § 140
шалє́ний § 29, п. 3, 2, прим.

шалі́вка § 32, п. 12
Шампа́нь § 139, п. 1, 2
шампу́нь «Олі́вковий» § 58, п. 1
Шанті́ї § 125
Шанті́ї § 129, I, п. 2
Шанті́ї § 140
шардо́не § 130, п. 1
шаруді́ння § 32, п. 5
шаруді́ти § 32, п. 5
шасі́ § 128, п. 1
шасі́ § 129, I, п. 5
шах § 19, п. 1, 3
шах. § 56, прим. 2
шахі́д § 122, п. 4
ша́хський § 19, п. 1, 3
Ша́ші § 49, п. 8
Швейца́рія § 136, п. 1
Швець § 141
Швець § 142, п. 1
швидкохі́д § 9, п. 3, 5, д
швидкохі́дний § 9, п. 3, 5, д
шевро́ле § 130, п. 1
шевці́в § 9, п. 1, 1, в
шевченкі́а на § 49, п. 5
Шевче́нківська премо́ія § 49, п. 9, 3
шевче́нківський сти́ль § 49, п. 9, 3,
прим. 1
Шевче́нко § 33, п. 6
Шевче́нкова § 33, п. 6
Шевче́нкове § 33, п. 6
Шевче́нкові пое́зії § 49, п. 9, 1
Шекспі́р § 133
Шекспі́р § 142, п. 1, прим. 3
ше́лест § 9, п. 2, 3
Ше́ллі § 140
Шепеті́вка § 148
Шепеті́вка § 152, п. 1
ше́піт § 1
шепоті́ти § 1
Шере́мтьєво § 152, п. 3, прим.
Ше́рлок § 128, п. 4
ше́сті § 10, п. 1
ше́стиде́нка § 10, п. 1
ше́стиде́нка § 36, п. 1, 5
Ши́рокий Я́р § 154, п. 1, 1
ши́рма § 129, III, п. 1
ши́рокий § 1
ши́роко § 1
ши́фр § 129, III, п. 1
шихті́вка § 32, п. 12
Шіо́фок § 129, III, п. 3
ші́стдесятит'ятимі́льйо́нний § 38, п. 1, 2

ші́стна́дцять § 28
школя́р § 27, п. 1
шлакобло́к § 36, п. 1, 3
шлях § 50, п. 11
Шмельо́в § 144, п. 2
Ші́мчак § 144, п. 6, 2
шовк § 9, п. 2, 2
шокола́д «Сві́точ» § 58, п. 1
шосе́ § 140
шо́стий § 10, п. 1
шо́у § 133
шо́у § 140
шпі́лька – шпі́льці § 26, п. 1, 3, прим.
шпри́ц § 27, п. 7
штабскапіта́н § 35, п. 4, 4
штат Теха́с § 50, п. 9
Што́кманн § 128, п. 4
штрейкбра́хер § 136, п. 1
Ша́хти § 149, п. 5
Ша́хти § 153, п. 1
ша́хтинський § 153, п. 1
Ші́шкін § 144, п. 7, 3, а

Щ

щаслі́вий § 28
ща́стя § 27, п. 3
ща́стя § 28
щемі́ти § 10, п. 1
щети́на § 10, п. 1
Щигло́в § 144, п. 7, 3, а
Щигри́ § 149, п. 4, 3, а
Щипачо́в § 144, п. 4, 3
Що́кіно. § 149, п. 2, 3
щоб § 43, п. 1
щоб § 43, п. 1, прим.
щоб § 43, п. 1, прим.
щоб § 43, п. 1, прим.
що-бу́дь § 39, п. 2
що-бу́дь § 44, п. 3, 2
щове́чора § 41, п. 1, 9
щове́чора § 44, п. 2, 1
щогоди́ни § 41, п. 1, 9
щогоди́ни § 44, п. 2, 1
щода́лі § 41, п. 1, 9
щоден́ник § 44, п. 2, 1
щоден́но § 41, п. 1, 9
щодня́ § 41, п. 1, 9
щодня́ § 44, п. 2, 1
щодоби́ § 44, п. 2, 1
щоду́ху § 41, п. 1, 9
щоду́ху § 44, п. 2, 1
що́ ж до § 44, п. 1, 10

щокá § 10, п. 1
щомі́сяця § 41, п. 1, 9
щомо́га § 41, п. 1, 9
щонайбі́льше § 41, п. 1, 9
щонайдо́вше § 41, п. 1, 9
щонайдужче § 41, п. 1, 9
щонайкра́ще § 41, п. 1, 9
щонайкра́щий § 44, п. 2, 1
щонаймéнше § 41, п. 1, 9
щонайши́рше § 41, п. 1, 9
що-не́будь § 39, п. 2
щонó чи § 41, п. 1, 9
щопра́вда § 41, п. 1, 9
щопра́вда § 44, п. 2, 1
щора́з § 41, п. 1, 9
щора́зу § 41, п. 1, 9
щора́зу § 44, п. 2, 1
щоро́ку § 41, п. 1, 9
щосі́ли § 41, п. 1, 9
щосі́ли § 44, п. 2, 1
щось § 39, п. 1
щось § 44, п. 2, 4
що то § 44, п. 1, 11
що то за § 44, п. 1, 11
щохвилі́ни § 41, п. 1, 9
Щу́ка § 49, п. 7, 3
Ще́цин § 149, п. 1
ю́ дині́ срі́бнякі́ § 49, п. 9, 3, прим. 2

Ю

юнак § 14, п. 2
ЮНЕСКО § 61, п. 2
юнна́т § 29, п. 1, 2
Юно́на § 126
Юпі́тер § 51
Юр'ев § 144, п. 12
Юрі́вна § 32, п. 11
Юрій́ Клен § 49, п. 1
Юрійович § 32, п. 11
юроді́вий § 4, п. 1

Я

Яблoнський § 144, п. 11
Ягич § 144, п. 6
яє́чко § 32, п. 8
яє́чня § 21
яйце́ § 21
Як-42 § 35, п. 5, 5
яка́сь § 44, п. 2, 4
якбу́ї § 43, п. 1
якбу́ї § 43, п. 1, прим.
якбу́ї § 43, п. 1, прим.

як би § 43, п. 1, прим.
які́ й-бу́дь § 39, п. 2
які́ й-не́будь § 39, п.
2які́ йсь § 44, п. 2, 4
Я́ківна § 32, п. 11
які́сний § 28
які́сть § 4, п. 1
які́сть § 28
якій́сь § 39, п. 1
якнайбі́льше § 41, п. 1, 9
якнайдо́вше § 41, п. 1, 9
якнайду́жче § 41, п. 1, 9
якнайшві́дше § 44, п. 2, 1
як-не́будь § 41, п. 3, 3
як-не-я́к § 41, п. 3, 5
Я́коб-Ка́йзер-плац § 50, п. 5
Я́кович § 32, п. 11
якомо́га § 41, п. 1, 9
якомо́га § 44, п. 2, 1
яко́сь § 41, п. 1, 9
яко́сь § 41, п. 1, 9
яко́сь § 41, п. 1, 9, прим.
як о́сь § 41, п. 1, 9, прим.
яко́сь § 44, п. 2, 4
яко́сь-то § 44, п. 3, 1
як-о́т § 44, п. 3, 1
якра́з § 41, п. 1, 9
яке́сь § 44, п. 2, 4
як тре́ба § 41, п. 2, 1
якцо́ § 43, п. 1
якцо́ § 43, п. 1, прим.
як що § 43, п. 1, прим.
Я́мпіль § 148
яр § 50, п. 11
Яропо́лк § 146, п. 2, 4
Яросла́ вів Вал § 50, п. 11
Яросла́ в Мудри́й § 49, п. 9, 2
Яросла́в § 143
Яр-під-За́йчиком § 154, п. 3, 5
ярсський-під-за́йчиком § 154, п. 3, 5
Я́сна Поля́на § 154, п. 2, 6
Ясногоро́дка § 154, п. 2, 1
яснозо́рий § 35, п. 1
яснополя́нський § 154, п. 2, 6
яснополя́нці § 154, п. 2, 6
Я́сси § 52, п. 2, прим. 2
Я́ссько-Кишині́вська опера́ція § 52, п. 2,
прим. 2
Я́ффа § 128, п. 3
Ях'я́ § 138, п. 1, 1
ячмі́нний § 21
я́чний § 21

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	2
I. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА	6
БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ.....	6
§ 1. Правопис наголошених і ненаголошених Е, И	6
§ 2. Уживання І, И на початку слова	6
§ 3. Ї.....	6
§ 4. Я, Ю, Є	7
БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ	7
§ 5. Буква Г	7
§ 6. Буква Ґ	7
§ 7. Апостроф.....	7
§ 8. ЙО, БО.....	8
Чергування голосних	8
§ 9. Чергування О — І, Е — І.....	8
О, Е, що не переходять в І.....	9
Відхилення в чергуванні О — І, Е — І.....	10
§ 10. Чергування Е – О після Ж, Ч, Ш, ШЧ, ДЖ, Й.....	12
Чергування голосних у дієслівних коренях	12
§ 11. Чергування О — А.....	12
Е (невипадний) — І (невипадний)	13
Е (випадний) — И	13
Чергування приголосних	13
Чергування приголосних під час словозміни	13
§ 12. Чергування Г, К, Х із м'якими З, Ц, С.....	13
§ 13. Чергування Ґ із м'яким З	14
§ 14. Чергування Г, К, Х із Ж, Ч, Ш	14
§ 15. Чергування Д із ДЖ.....	14
§ 16. Чергування Т із Ч; З із Ж; С із Ш; ЗД із ЖДЖ; СТ із Щ.....	14
§ 17. Чергування СТ із Щ	15
§ 18. Чергування Б із БЛ; П із ПЛ; В із ВЛ; М із МЛ; Ф із ФЛ.....	15
Зміни приголосних перед наступним приголосним під час словотворення	15
§ 19. Зміни приголосних перед -СЬК-(ИЙ), -СТВ-(О)	15
§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння	16
§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом –Н.....	16
§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення	16
§ 23. Позиції вживання прийменників і префіксів У та В.....	17
§ 24. Позиції вживання сполучників і часток І, Й та І, Й на початку слів	18

§ 25. Позичіи вживання прийменника З та його варіантів	
ІЗ, ЗІ (ЗО)	19
Уживання м'якого знака (Ь)	20
§ 26. Коли пишемо Ь	20
§ 27. Коли не пишемо Ь	21
Спрощення в буквосполученнях	22
§ 28. -ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ	22
-ЗКН-, -СКН	23
-СЛН	23
Подвоєння букв	23
§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу	23
§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних	24
ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ	25
§ 31. З- (ІЗ-, ЗІ-)	25
БЕЗ-, ВІД-, МІЖ- та ін.	25
ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ	26
АРХІ	26
АНТИ-, КВАЗІ	26
ПРАВОПИС СУФІКСІВ	27
Іменникові суфікси	27
§ 32. -ИК-, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК	27
-ІВ-(О)	27
-АЛЬ-, -ЕНЬ-, -ЕЦЬ (-ЄЦЬ), -ІСТЬ-, -ТЕЛЬ	27
-К-, -ИЦ-(Я), -ИН-(Я), -ЕС	27
-НН-(Я) / -ІНН-(Я), -АНН-(Я) (-ЯНН-(Я), -ЕНН-(Я)	
-ІНН-(Я)	27
-ЕН-(Я) (-ЄН-(Я)	28
-ЕЧОК (-ЄЧОК), -ЕЧК-(А) (-ЄЧК-(А), -ЕЧК-(О)	
(-ЄЧК-(О), -ИЧОК-ИЧК-(А)	28
-ЕНК-(О) (-ЄНК-(О) і -ЕНЬК-(О, А)	28
-ИСЬК-(О) (-ЇСЬК-(О), -ИЩ-(Е) (-ЇЩ-(Е)	28
-ОВИЧ (-ЬОВИЧ), -ІВН-(А) (-ЇВН-(А)	28
-ІВК-(А), -ОВК-(А)	29
-ОК	29
-ІР-, -ІСТ-, -ІЗМ-, -ІР-, -ІСТ-, -ІЗМ	29
Прикметникові та дієприкметникові суфікси	29
§ 33. -Н-(ИЙ), -Н-(ІЙ)	29
-ИЧН-(ИЙ), -ІЧН-(ИЙ) (-ЇЧН-(ИЙ)	30
-ИН-, -ІН	30
-ИН-(ИЙ), -ІН-(ИЙ)	30
-ИСТ-(ИЙ), -ЇСТ-(ИЙ)	30
-ЕВ-(ИЙ), -ЄВ-(ИЙ), -ОВ-(ИЙ)	30
-УВАТ-(ИЙ) (-ЮВАТ-(ИЙ), -ОВАТ-(ИЙ), -ОВИТ-(ИЙ)	31
Дієслівні суфікси	31
§ 34. -УВА- (-ЮВА-), -ОВА	31
-ОВУВА- (-ЬОВУВА-)	32

-ІР-, -ІР.....	32
ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО	32
Загальні правила правопису складних слів.....	32
§ 35. Складні слова зі сполучними голосними звуками О, Е (графічно Е та Є).....	32
Складні слова без сполучного голосного звука	33
§ 36. Складні іменники	36
§ 37. Прикладка	38
§ 38. Складні числівники	39
§ 39. Складні займенники.....	39
§ 40. Складні прикметники.....	40
§ 41. Прислівники	43
§ 42. Прийменники	46
§ 43. Сполучники.....	47
§ 44. Частки	47
УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ (ЛІТЕРИ).....	50
§ 45. Велика буква на початку речення.....	50
§ 46. Велика буква у звертаннях і в ремарках.....	51
§ 47. Велика та мала букви в рубриках	51
§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати тощо	52
§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин.....	53
§ 50. Географічні та адміністративно-територіальні назви	55
§ 51. Астрономічні назви	58
§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів.....	58
§ 53. Назви, пов'язані з релігією.....	59
§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств.....	60
§ 55. Назви документів, пам'яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів тощо.....	62
§ 56. Назви посад, звань, титулів	63
§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій.....	63
§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів	64
§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин.....	64
§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні	65
§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах.....	65
§ 62. Графічні скорочення	66
ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ	69
§ 63. Орфографічні правила переносу	69
§ 64. Технічні правила переносу	70
ЗНАК НАГОЛОСУ (´)	70
§ 65.	70
II. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ.....	72

ІМЕННИК	72
§ 66. Поділ на відміни	72
§ 67. Поділ на групи	73
§ 68. Зразки відмінювання іменників	76
Уваги до правопису відмінкових форм.....	84
I відміна	84
А. Однина	84
§ 69. Родовий відмінок	84
§ 70. Давальний відмінок.....	84
§ 71. Знахідний відмінок	84
§ 72. Орудний відмінок	84
§ 73. Місцевий відмінок	85
§ 74. Кличний відмінок	85
Б. Множина	85
§ 75. Називний відмінок.....	85
§ 76. Родовий відмінок	86
§ 77. Давальний відмінок.....	86
§ 78. Знахідний відмінок	87
§ 79. Орудний відмінок	87
§ 80. Місцевий відмінок	87
§ 81. Кличний відмінок	87
II відміна.....	88
А. Однина	88
§ 82. Родовий відмінок	88
§ 83. Давальний відмінок.....	92
§ 84. Знахідний відмінок	93
§ 85. Орудний відмінок	93
§ 86. Місцевий відмінок	94
§ 87. Кличний відмінок	95
Б. Множина	97
§ 88. Називний відмінок.....	97
§ 89. Родовий відмінок	97
§ 90. Давальний відмінок.....	98
§ 91. Знахідний відмінок	98
§ 92. Орудний відмінок	99
§ 93. Місцевий відмінок	99
§ 94. Кличний відмінок	99
III відміна	100
§ 95. Однина	100
§ 96. Множина	101
§ 97. Відмінювання слова МА́ ТИ	101
IV відміна	101
§ 98. Однина	101
§ 99. Множина	102
§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини	103

ПРИКМЕТНИК	104
§ 101. Тверда група прикметників	104
§ 102. М'яка група прикметників.....	104
§ 103. Зразки відмінювання прикметників.....	105
§ 104. Ступенювання прикметників	107
Вищий ступінь прикметників.....	107
Найвищий ступінь прикметників.....	107
ЧИСЛІВНИК	107
КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ	107
§ 105. Відмінювання кількісних числівників.....	107
ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ	109
§ 106. Відмінювання порядкових числівників	109
ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ	110
§ 107. Відмінювання дробових числівників.....	110
ЗАЙМЕННИК	110
§ 108. Особові займенники	110
Відмінювання особових займенників	111
§ 109. Зворотний займенник	111
Відмінювання зворотного займенника	111
§ 110. Присвійні займенники	111
Відмінювання присвійних займенників	111
§ 111. Вказівні займенники	112
Відмінювання вказівних займенників	112
§ 112. Питальні займенники	112
Відмінювання питальних займенників.....	113
§ 113. Означальні займенники	113
Відмінювання означальних займенників	113
§ 114. Складні займенники (неозначені й заперечні).....	114
Відмінювання складних займенників	114
ДІЄСЛОВО	115
§ 115. Дійсний спосіб.....	115
Теперішній час	115
Поділ дієслів за дієвідмінами	115
Перша дієвідміна	115
Друга дієвідміна.....	115
Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках і віддієслівних іменниках	118
Відмінювання дієслів ДА́ ТИ, Ї́СТИ, ВІДПОВІ́СТІ́ (та ін. з компонентом -ВІ́СТИ), БУ́ ТИ	118
Майбутній час	119
Минулий і давноминулий час	120
§ 116. Наказовий спосіб.....	120
§ 117. Умовний спосіб.....	121
§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінітив).....	121
§ 119. Дієприкметник	122
§ 120. Дієприслівник.....	122

III. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ.....	124
Приголосні звуки і букви на позначення приголосних.....	124
§ 121. Звук [l]	124
§ 122. Звуки [g], [h]	124
§ 123. Буквосполучення th у словах грецького походження	125
§ 124. Букви w, th у словах англійського походження	125
§ 125. Буквосполучення ll та ill у словах французького походження.....	125
§ 126. Звук [j].....	126
§ 127. Кінцеві буквосполучення - dr, - tr	126
§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних	126
Голосні звуки і букви на позначення голосних	127
§ 129. Голосний [i]	127
§ 130. Голосні [e], [u]	129
§ 131. Буквосполучення au, ou.....	129
§ 132. Букви та буквосполучення ö, ø, eu, oe.....	130
§ 133. Дифтонги [au], [ei], [ou] у словах англійського походження.....	130
§ 134. Звук [æ] у словах англійського походження.....	130
§ 135. Звук [э:] у словах англійського походження	130
§ 136. Буквосполучення ei, eu у словах німецького походження. Буквосполучення ij та буква u в словах нідерландського походження.....	131
§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних	131
§ 138. Апостроф.....	131
§ 139. М'який знак (ь)	131
ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ	132
§ 140	132
Невідмінювані іменники іншомовного походження	132
Особливості відмінювання власних назв іншомовного походження	133
IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ	134
§ 141. Українські прізвища та імена	134
§ 142. Відмінювання прізвищ	134
§ 143. Відмінювання імен.....	138
§ 144. Слов'янські прізвища та імена	143
Прізвища з прикметниковими суфіксами й закінченнями	145
Апостроф	146
М'який знак (ь).....	146
§ 145. Неслов'янські прізвища та імена	147
СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРІЗВИЩА Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ.....	147
§ 146. Імена та прізвища (прізвиська)	147

§ 147. Похідні прикметники	149
ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ	150
§ 148. Українські географічні назви.....	150
§ 149. Географічні назви інших країн	150
§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями	152
§ 151. Апостроф, м'який знак	153
§ 152. Відмінювання географічних назв	154
§ 153. Правопис прикметникових форм від географічних назв і від назв народів	155
Суфікси -ИНСЬК(ИЙ), -ІНСЬК(ИЙ).....	155
Суфікси -ОВСЬК(ИЙ) [-ЬОВСЬК(ИЙ)], -ЕВСЬК(ИЙ) [-ЄВСЬК(ИЙ)], -ІВСЬК(ИЙ) [-ЇВСЬК(ИЙ)].....	156
§ 154. Правопис складних і складених географічних назв	157
V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ.....	161
§ 155. Крапка (.)	161
§ 156. Знак питання (?).....	163
§ 157. Знак оклику (!).....	164
§ 158. Кома (,)	165
I. Кома в простому реченні.....	165
II. Кома в складному реченні.....	178
§ 159. Крапка з комою (;).....	182
I. Крапка з комою в простому реченні	182
II. Крапка з комою в складному реченні	182
§ 160. Двокрапка (:)	184
I. У простому реченні.....	184
II. У складному реченні.....	185
§ 161. Тире (–).....	185
I. У простому реченні.....	185
II. У складному реченні.....	190
III. У простому і складному реченнях (у деяких стилістичних фігурах)	193
§ 162. Три крапки, або крапки (...).....	194
§ 163. Дужки (), [], < >	195
§ 164. Лапки (« », “ ”, „ “, рідше „ ”).....	197
§ 165. Скісна риска (/).....	199
§ 166. Комбіноване вживання розділових знаків.....	199
§ 167. Розділові знаки для оформлення прямої мови та цитат	200
§ 168. Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку	204
ПОКАЖЧИК	206